बागमती प्रदेश सरकार

आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय

हेटौंडा, मकवानपुर

पत्र सङ्ख्याः ०८१/८२
चलानी नम्बरः

मितिः- २०८२/०२/१४

<u>सूचना</u>

बागमती प्रदेशको राजस्व सुधार अध्ययन प्रतिवेदन २०८२, सम्बन्धित सबैको अध्ययन र जानकारीका लागि यस मन्त्रालयको वेभसाइटमा राखिएको व्यहोरा जानकारी गराइन्छ ।

होम नाथ रिजाल
अधिकृत नवौं

बागमती प्रदेश सरकार
आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
हेटौंडा, नेपाल

बागमती प्रदेश राजस्व सुधार अध्ययन प्रतिवेदन

बागमती प्रदेश सरकार
आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
हेटौंडा, मकवानपुर

जेठ २०८२

बागमती प्रदेश राजस्व सुधार अध्ययन प्रतिवेदन, २०८२

अध्ययन टोली

किशोर जङ्ग कार्की

लेखनाथ शर्मा पंगेनी

डा. सन्जिव हुमागाईं

प्रेम प्रसाद दवाडी

गंगाराम सापकोटा

अध्ययन अवधिः २०८१ चैत्र तथा २०८२ वैशाख

प्राविधिक सहयोगः सपोर्ट फर डेभलप्मेन्ट इनिसियटिभ्स् कन्सल्टेन्सी प्रा.लि. काठमाण्डौं

विषयसुची

अध्याय एकः परिचय १

१.१ पृष्ठभूमि (Background) १

१.२ औचित्य (Rationale) ३

१.३ उद्देश्य (Objectives) ४

१.४ अध्ययनको कार्यक्षेत्र (Scope of Work) ४

१.५ अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया (Study Methods and Process) ५

१.६ अध्ययनको परिसीमा (Limitation of the Study) ८

अध्याय दुईः राजस्व नीति तथा दस्तावेजको अध्ययन तथा समीक्षा १०

२.१ संवैधानिक व्यवस्था १०

२.२ संघ तथा प्रदेश नीति, कानून, कार्यविधि तथा मापदण्ड ११

२.३ सोह्रौं योजना २०

२.४ प्रथम तथा द्वितीय प्रदेश आवधिक योजना २२

२.५ वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम २३

२.६ अध्ययन, अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण प्रतिवेदन २५

२.७ प्रदेशको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक तथा २०८१/८२ को अर्धवार्षिक प्रगति प्रतिवेदन २९

अध्याय तीनः राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था ३०

३.१ प्रदेशको अर्थ-सामाजिक परिदृश्य ३०

३.२ प्रदेशगत कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, वार्षिक बजेट र बजेटमा आन्तरिक राजस्वको अनुपात ३२

३.३ प्रदेशगत कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजस्व अनुपात ३३

३.४ प्रदेश राजस्व परिचालन प्रमुख विषय क्षेत्र ३३

३.५ प्रदेशको आम्दानीमा कर क्षेत्रको योगदानको तुलना ३५

३.६ जिल्लागत रूपमा बाँडफाँटबाट प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला राजस्वको विवरण ३६

अध्याय चारः राजस्व क्षमता र सम्भाव्यता विश्लेषण ३९

४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था र सम्भाव्यता विश्लेषण ३९

४.२.१ कृषि आयमा कर ३९

४.२.२ सवारी साधन कर ४२

४.२.३ मनोरञ्जन कर ४३

४.२.४ विज्ञापन कर ४५

४.२.५ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क ४६

४.३ गैरकर राजस्व ४९

४.३.१ सवारी चालक अनुमतिपत्र तथा सवारी साधन दर्ता किताब दस्तुर ४९

४.३.२ पर्यटन शुल्क ५१

४.३.३ ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो र ड्रिफ्ट काठ बिक्री ५२

४.३.४ उद्योग र व्यवसाय दर्ता, अनुमति, नवीकरण, नाम तथा ठाउँसारी, खारेजी शुल्क ५५

४.३.५ वन पैदावर बिक्री शुल्क (ढलापढा तथा सुखड खडा रूख, वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त वन पैदावर बिक्री) ५७

४.३.६ कृषि उत्पादनको बिक्रीबाट प्राप्त आय ५९

४.३.७ दण्ड जरिवाना र जफत ६१

अध्याय पाँचः राजस्व परिचालन कार्ययोजना ६३

५.१ राजस्व परिचालन सुधारको परिदृश्य ६३

५.२ राजस्व आधार तथा दायरासँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू....६७
५.३ राजस्वका दरसँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल र चुनौतीहरू....६७
५.४ राजस्व व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल र चुनौतीहरू....६८
५.५ स्थानीय सरकारसँग समन्वय, सहकार्य तथा कर सहभागिता सम्बन्धी सवाल र चुनौती....६९
५.६ राजस्व सुधार योजना....६९
५.७ लगानी तथा बजेट विनियोजनमा ध्यान दिनुपर्ने विषयहरू....८१
५.८ प्रदेश सरकार लगानीका प्राथमिकताका क्षेत्रहरू....८३
५.९ सम्भावना तथा जिल्लागत लगानीका प्राथमिकताहरू....८६
अध्याय छ: निष्कर्ष र सिफारिस....८८
६.१ निष्कर्ष....८८
६.१.१ कृषि आयमा कर....८८
६.१.२ सवारी साधन कर....८९
६.१.३ सवारी साधन शुल्क तथा दस्तुर....८९
६.१.४ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क....८९
६.१.५ मनोरञ्जन कर....९०
६.१.६ विज्ञापन कर....९०
६.१.७ ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्री बिक्रीबाट प्राप्त आय....९१
६.१.८ कृषि उत्पादनको बिक्रीबाट प्राप्त हुने आय....९१
६.१.९ पर्यटन शुल्क....९१
६.१.१० वन व्यवस्थापन शुल्क तथा पैदावर बिक्री आय....९१
६.१.११ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति, रजिष्ट्रेशन, विवरण तथा खारेजी दस्तुर....९१
६.२ सिफारिसहरू....९२
६.२.१ कृषि आयमा कर....९२
६.२.२ सवारी साधन कर....९२
६.२.३ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क....९३
६.२.४ मनोरञ्जन कर....९५
६.२.५ विज्ञापन कर....९७
६.२.६ ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्री बिक्रीबाट प्राप्त आय....९८
६.२.७ पर्यटन शुल्क....९९
६.२.८ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति, रजिष्ट्रेशन, विवरण संशोधन तथा खारेजी दस्तुर....१००
६.२.९ सवारी साधन शुल्क तथा दस्तुर....१००
६.२.१० वन व्यवस्थापन शुल्क तथा पैदावर बिक्री आय....१०१
६.२.११ कृषि उपज बिक्रीबाट प्राप्त आय....१०१
६.२.१२ राजस्व नीति तथा व्यवस्थापन सुधार....१०२
६.२.१३ लगानी क्षेत्र तथा प्राथमिकता....१०६
अध्याय सातः राजस्व अनुमान तथा प्रक्षेपण....१०८
७.१ राजस्वको शीर्षकगत प्रवृत्ति....१०८
७.२ राजस्व प्रक्षेपणको आधार....११०
७.३ सामान्य अवस्थामा राजस्व प्रक्षेपण....११४
७.४ सिफारिस कार्यान्यवन तथा सुधारको अवस्थामा राजस्व प्रक्षेपण....११७
अनुसूचीहरू....१२१
अनुसूची-१: मनोरञ्जन करको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण....१२१

अनुसूची २:विज्ञापन करको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण.. १२५
अनुसूची ३: घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको प्रदेशगत तुलनात्मक स्थिति विवरण.. १२७
अनुसूची ४:ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथ वहत्तर बिक्री शुल्कको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण................. १३१
अनुसूची ५: कृषि आयमा करको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण.. १३५
अनुसूची ६: अन्तर्वार्ता तथा परामर्शमा सहभागि पदाधिकारी, कर्मचारी तथा विषयविज्ञ................................. १३६

कार्यकारी सारांश

राष्ट्रिय एवं अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रमा आएका आर्थिक उतारचढावका कारण समग्र अर्थतन्त्र तथा राजस्व परिचालन समेत नयाँ चुनौतीहरू थपिएका छन्। अपवाद बाहेक अनुमानित राजस्व परिचालन नहुनु र तोकिएको पुँजीगत खर्च हुन नसक्नु विगत एक दशक देखिको राष्ट्रिय समस्या नै बनेको छ। विश्वव्यापी आर्थिक शिथिलता, कोभिड-१९ को दुष्प्रभाव र राष्ट्रिय उत्पादन एवं उत्पादकत्वमा आएको कमीका कारण नेपाली अर्थतन्त्रमा देखिएको शिथिलतामा अझै उल्लेखनीय सुधार हुन सकेको छैन। साथै, लामो समय देखि आयात र विप्रेषणमा निर्भर नेपाली अर्थतन्त्रको संरचना, सूचना प्रविधिको विकास र जलवायु परिवर्तन जस्ता विषयले आर्थिक विकास एवं राजस्व परिचालन नीतिका बारेमा सघन अध्ययन, अनुसन्धान र संवाद अपरिहार्य भएको छ। यो अध्ययन त्यस्तै अपरिहार्यताको एउटा उदाहरण हो।

यो अध्ययन मुलभूतरूपमा नेपालको संविधान, कानून एवं संरचनागत परिधिभित्र रही बागमती प्रदेश सरकारको राजस्वको विद्यमान अवस्थाको विश्लेषण, सुदृढीकरण एवं थप परिचालनको सम्भावना, तुलनात्मक लाभका क्षेत्र पहिचान, राजस्व वृद्धि तथा परिचालनका लागि प्रदेश सरकारले आगामी दिनमा गर्नु पर्ने प्रयत्न सहितको राजस्व परिचालन मोडालिटी तर्जुमामा केन्द्रित रहेको छ। अध्ययन टोलीले द्वितीय तथ्याङ्कको विश्लेषण एवं स्थलगत सर्वेक्षण तथा छलफल मार्फत अध्ययनको निष्कर्ष निकालेको छ। सो सिलसिलामा टोलीले बागमती प्रदेशका माननीय मुख्यमन्त्री, माननीय आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्री, विषयगत मन्त्रालयका माननीय मन्त्रीहरू, प्रदेश सभा सदस्यहरु, प्रदेश नीति योजना आयोगका उपाध्यक्ष एवं सदस्यहरू, प्रदेश प्रमुख सचिव, प्रदेश सचिवहरु, निर्देशनालय/महाशाखा प्रमुखहरू, प्रदेश अन्तर्गतका डिभिजन, जिल्ला तथा सेवा कार्यालयका प्रमुखहरू, स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि एवं कर्मचारीहरू, निजी क्षेत्रका प्रतिनिधिहरू, संघीय सरकारका विभागीय प्रमुखहरू एवं विज्ञहरूसँग व्यक्तिगत एवं सामूहिक छलफल गरेको थियो।

अध्ययनले नीतिगत रूपमा संविधानको कार्यान्वयनको सिलसिलमा बनेका कानून एवं मापदण्ड बीच तादात्म्यता कमीको कारण पनि राजस्व परिचालनमा कठिनाइ रहेको ठम्याएको छ। प्राकृतिक स्रोतको सदुपयोग र कृषि आयमा कर त्यसका प्रतिनिधिमूलक उदाहरण हुन्। एकातर्फ प्राकृतिक स्रोतको उपयोग पनि भईरहने र अर्कोतर्फ त्यसको उपयोगमा नीतिगत, कानूनी एवं व्यावहारिक अस्पष्टता रहिरहँदा राजस्व परिचालनमा कठिनाइ हुने मात्रै होइन प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र समग्र विकास निर्माणमा समेत नकारात्मक प्रभाव पर्दै गएको छ।

प्रदेश सरकारको राजस्व परिचालनको मोडालिटी संघीय सरकारको भन्दा पृथक रहेको छ। संघीय सरकारमा राजस्व नीति मात्रै होइन सङ्कलनमा पनि अर्थ मन्त्रालयले प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्दछ। तर प्रदेशको हकमा राजस्व सङ्कलनमा आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको ठूलो भूमिका नरहेको अवस्था छ। राजस्व परिचालनको मोडालिटी छरिएको छ। प्रदेशमा प्रायः सबै मन्त्रालय र स्थानीय तहले क्षेत्र निर्धारण गरेर राजस्व सङ्कलन गर्दै प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गर्ने मोडालिटी रहेको छ। यो मोडालिटीलाई प्रभावकारी रूपमा संस्थागत गर्न पनि थप प्रयत्न आवश्यक देखिएको छ। प्रदेश सकारले राजस्व परिचालनका क्षेत्रमा विगतमा अनुभूति गरेको र सुरु गरेका सुधारका योजनाहरूलाई पूर्णता दिनेतर्फ पनि विशेष पहल आवश्यक

देखिन्छ। साथै, उद्योग एवं व्यवसाय दर्ता जस्ता प्रदेश सरकार एवं स्थानीय तह बीच राजस्व परिचालनमा रहेका दोहोरोपनाको निराकरणमा पनि ठोस सहजीकरण अपरिहार्य देखिन्छ।

प्रदेशको अर्थन्त्रको संरचना हेर्दा थोक तथा खुद्रा व्यापार, वित्तीय तथा बिमा क्षेत्र, कृषि तथा माछापालन र यातायात एवं भण्डारण क्षेत्रको ठूलो योगदान रहेकोले यस्ता सेवा क्षेत्र केन्द्रित राजस्व परिचालन रणनीति विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ। प्रदेशको कुल आयममा अझै पनि संघीय सरकारको अनुदान ४० प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको र बाँकि ६० प्रतिशत मध्ये कर राजस्व क्षेत्रको योगदान ५० प्रतिशत र गैर कर राजस्व क्षेत्रको योगदान १० प्रतिशत रहेको छ। संघीय सरकारको राजधानी समेत रहेको बागमती प्रदेशको आर्थिक संरचनालाई विश्लेषण गर्दा अहिले धेरै योगदान गर्ने राजस्व क्षेत्रमा राजस्व परिचालन सुधार एवं संस्थागत गर्नेमा ध्यान दिने र दीर्घकालीन रूपमा गैरकर राजस्व क्षेत्रको राजस्व परिचालनमा उल्लेखनीय वृद्धि मार्फत दिगो राजस्व प्रणाली विकासमा ध्यान दिनु उपयुक्त देखिन्छ। साथै, आर्थिक वर्ष २०७८/७९ सम्म राजस्व क्षेत्रमा सबैभन्दा धेरै योगदान गर्दै आएको घर जग्गा रजिष्ट्रेशन क्षेत्रमा देखिएको समस्याका कारण प्रदेशको समग्र राजस्व परिचालनलाई प्रभाव परेको तथ्यले अर्थतन्त्र तथा बजारको गतिशीलताले बागमती प्रदेशको राजस्व निर्धारण गर्ने देखिन्छ। चलायमान अर्थतन्त्रमा पनि प्रदेशले विशेष समन्वयकारी भूमिका खेल्नु पर्ने देखिन्छ। स्थानीय सरकारले सङ्कलन गर्ने तीन प्रमुख राजस्व क्षेत्रहरू दहत्तर बहत्तर, मनोरञ्जन र विज्ञापन करको सङ्कलन धेरै स्थानीय तहमा "शून्य" रहनुलाई गम्भीरतापूर्वक विश्लेषण गर्दै राजस्व परिचालनको दायरालाई विस्तार गर्न प्रदेश सरकारको विशेष ध्यान जानु पर्ने देखिन्छ।

समष्टिगत रूपमा हेर्दा कर राजस्वका सबै क्षेत्रमा वृद्धिको सम्भावना देखिन्छ भने गैर कर राजस्वतर्फ सवारी चालक अनुमतिपत्र तथा सवारी साधन दर्ता किताव दस्तुर, पर्यटन शुल्क, दहत्तर बहत्तर, उद्योग र व्यवसाय दर्ता, अनुमति तथा नवीकरण, वन पैदावर विक्री शुल्क, कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त आयमा उल्लेख्य सुधार गर्न सकिने अवस्था रहेको छ। प्रदेश सरकारको राजस्व परिचालनका लागि आमागी दिनमा देहायबमोजिमको क्षेत्रगत एवं प्रशासनिक सुधारहरू आवश्यक देखिन्छ।

क. कर राजस्व

कर राजस्व परिचालनमा प्रदेश सरकारले नीतिगत, कानूनी तथा क्षमता विकासका प्रयास गरेता पनि राजनीतिक प्रतिवद्धता सहित रूपान्तरणकारी सुधार आवश्यक देखिन्छ। कर राजस्वमा तिब्र सुधार ल्याउन देहायअनुसारको नीतिगत, संरचनागत, प्रशासनिक, क्षमता एवं समन्वयात्मक सुधार आवश्यक छः-

अ. **कृषि आयमा कर**ः संविधानबमोजिम कृषि आयमा कर प्रदेशको एकल अधिकारको रुपमा रहेको भएतापनि आयकर ऐनमा प्राकृतिक व्यक्ति बाहेकको कृषि आयमा संघीय सरकारले आयकर सङ्कलन गर्ने व्यवस्था रहेको हुँदा कृषि आयको करका विषयमा नीतिगत स्पष्टता हुन जरुरी छ। हालको सहुलियतपूर्ण कर्जा, अनुदान, सम्पत्ति प्रमाणीकरणको लागि कृषकले कृषि फर्म दर्ता गर्नै पर्ने अवस्था रहेको कारणले प्राकृतिक व्यक्तिबाट हुने कृषि आयमा सङ्कलन हुने कर राजस्वमा वृद्धिको सम्भावना अत्यन्त न्यून रहेको पाइन्छ। संविधानबमोजिम प्रदेशको अधिकारमा रहेको कृषि आयमा कर प्रदेशले प्राप्त गर्ने गरी संघीय सरकारसँग यथोचित पहल, समन्वय एवं छलफल गर्न आवश्यक छ। साथै कृषि क्षेत्रलाई प्रत्यक्ष राजस्वसँग जोड्ने भन्दा पनि राष्ट्रिय स्वार्थसँग जोड्न कृषि क्षेत्रबाट हुने आयको निश्चित अँश कृषिक्षेत्रकै सुधार र सुविधामा उपयोग गरी कृषकलाई प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्बन गर्न सकेमा बाँझो रहेका कृषियोग्य जमिन प्रयोगमा

आई मुलुक क्रमिकरुपमा कृषि उत्पादनमा वृद्धि, उपजमा आत्मनर्भर भई निकासी समेत गर्न सक्ने प्रवल सम्भावना देखिन्छ।

आ. **सवारी साधन कर**ः निरन्तर वृद्धिको क्षेत्र हुँदाहुँदै पनि प्रदेशले सुरुवात गरेका धेरै सुधारका कार्य अझै पूर्ण कार्यान्वयन हुन सकेका छैनन्। सुधारका बाँकी विषय र यो प्रतिवेदनमा सिफारिस गरिएका विषयलाई उच्च प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्न सकेमा वार्षिक २० प्रतिशतभन्दा माथि राजस्व वृद्धि गर्न सकिने देखिन्छ। अहिलेका सुधारका प्रयत्नसँगै दर पुनरावलोकन एवं दायर विस्तार, अभिलेख, तथ्याङ्क एवं सेवा प्रवाह विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गर्ने, एकीकृत सेवा प्रणाली सञ्चालन गर्ने, चुहावट नियन्त्रण एवं अनुगमनमा प्राथमिकता दिने जस्ता कार्यहरूमा विशेष ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक देखिन्छ। साथै, हाल सवारी साधनको क्षमता (सि.सि/हर्सपावर/किलोवाट) को आधारमा शुल्क निर्धारण हुने व्यवस्थाको सट्टा सवारी साधनको मूल्यको आधारमा सवारी दर्ता तथा नवीकरण शुल्क लिने व्यवस्था अवलम्बन गर्दा व्यवहारिक, वैज्ञानिक एवं न्यायसंगत हुने देखिन्छ। यसको लागि संघीय सरकार तथा अन्य प्रदेशसंगको समन्वय र सहकार्य अपरिहार्य देखिन्छ। देशभित्र सवारी साधनको एसेम्बलिङ सुरु भएको र प्रदेशको दिगो राजस्व क्षेत्रको रूपमा उपयोग गर्न सवारी साधनको हकमा भन्सार बिन्दुको राजस्वलाई कम गर्दै सवारी दर्ता तथा नवीकरणको राजस्वको दरलाई क्रमशः बढाउँदै लैजाने राष्ट्रिय नीतिको लागि संघीय राजधानी रहेको बागमती प्रदेशले पहलकदमी एवं समन्वयकारी भूमिका खेल्नु पर्ने देखिन्छ।

इ. **घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क**ः घरजग्गाको कारोबार राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको गतिशीलतासँग जोडिएको विषय भएकोले घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कबाट हुने राजस्वको आकलन गर्ने कार्य कठिन देखिन्छ। आर्थिक सुधारका क्षेत्रमा केही सकारात्मक संकेतहरू देखिएकोले यसमा पनि आगामी वर्षमा सुधार आउने अपेक्षा गर्न सकिन्छ। साथै जग्गाको न्यूनतम मूल्यांकनलाई यथार्थपरक बनाउन एवं सेवा प्रवाहलाई विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गराउने, क्षमता विकास गर्ने लगायत सुधारका क्षेत्रहरू पहिचान गरी सिफारिस गरिएको छ।

ई. **मनोरञ्जन कर**ः विगत पाँच वर्षमा मनोरञ्जन करको सङ्कलन १६.६१%ले वृद्धि भए पनि प्रदेशमा रहेका ११९ स्थानीय तहमध्ये हालसम्म कम्तीमा एक पटकसम्म भएपनि राजस्व तिरेका स्थानीय तह केवल ११ रहेका छन्। तसर्थ सबै स्थानीय तहबाट मनोरञ्जन करको सङ्कलन गर्ने अवस्था सिर्जना गर्न सकेमा यो कर प्रदेश राजस्वको दिगो क्षेत्रको रूपमा विकास हुने देखिन्छ। मनोरञ्जनात्मक गतिविधि हुने, सेवा प्रदायक विज्ञापन कर सहितको टिकट विक्री वितरण गर्ने तर स्थानीय सरकारले त्यस्तो राजस्व सङ्कलन गर्न नसक्ने अवस्थालाई निरुत्साहित गर्नु पर्दछ। सामुदायिक वन, पर्यावरणीय क्षेत्र तथा अन्य स्थानमा हुने मनोरञ्जनात्मक गतिविधिहरू जस्तै पिकनिक, सांस्कृतिक प्रदर्शन, सम्मेलन आदिलाई राजस्वको दायरामा ल्याउन विशेष ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ। साथै क्यासिनो टिकट लगायतका अन्य क्षेत्रमा दर परिवर्तन सिफारिस गरिएको छ भने दीर्घकालीन रूपमा विद्युतीय माध्यमबाट हुने मनोरञ्जनलाई समेत करको दायरामा ल्याउन सिफारिस गरिएको छ।

उ. **विज्ञापन कर**ः नकारात्मक वृद्धिको अपत्यारिलो क्षेत्रको रूपमा विज्ञापन कर रहेको छ। स्थानीय तहले ठेक्का लगाउन तथा आफै सङ्कलन गर्न नसक्नु, अनुगमन, समन्वय, ताकेता, पत्राचार लगायत नियमन गर्नयसको न्यून परिचालनको प्रमुख कारण रहेको छ। स्थानीय सरकारको क्षमता विकास गर्दै, सार्वजनिक

स्थानमा गरिने विज्ञापनका हकमा पूर्व स्वीकृति बिना विज्ञापन गर्न नपाउने र स्वीकृति लिंदा नै विज्ञापन कर लिने र निजी व्यक्ति एवं संस्थाको हकमा सम्पत्ति कर बुझाउँदा विज्ञापन कर बुझाउनु पर्ने वा नपर्ने स्वघोषणा गर्ने र कर तिर्ने व्यवस्था लागू गर्न आवश्यक छ। साथै बढ्दै गइरहेको मेला, महोत्सव तथा प्रदर्शनी र विद्युतीय प्लेटफर्मको उपयोग गरी हुने विज्ञापनको सन्दर्भमा यसलाई करको दायरामा ल्याउन कानूनमा समसामयिक परिवर्तनको साथै संस्थागत क्षमता विकासमा पनि ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ।

ख. गैरकर राजस्व

गैरकर राजस्वको क्षेत्र प्रचुर सम्भावनाको बाबजुद यस क्षेत्रको सुधारमा कर राजस्व क्षेत्रको तुलनामा कम ध्यान गएको देखिन्छ। तत्कालीन रूपमा दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामाग्री बिक्रीबाट प्राप्त आय, पर्यटन शुल्क, उद्योग,व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति, सवारी दर्ता किताब, सवारी साधन शुल्क तथा दस्तुर, वन व्यवस्थापन शुल्क तथा पैदावर बिक्री आय, कृषि उपज बिक्रीबाट प्राप्त आयलाई प्राथमिकतामा राखेर सुधार गर्दा राजस्व वृद्धि हुने देखिन्छ। **दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्री बिक्रीबाट प्राप्त आयमा** तत्काल स्थानीय तह आफैले निर्माण सामाग्रीको (निर्धारित, मापदण्डको आधारमा) सङ्कलन र घाटगद्दी गरी बिक्री गर्ने, सरोकारवाला बीच नियमित संवाद मार्फत समन्वय गर्ने, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारबाट संयुक्त अनुगमन गर्ने, पारदर्शीता अभिवृद्धि गर्ने र क्रमिक रूपमा डिपो मोडेलमा लैजानु पर्ने देखिन्छ। साथै, अहिले रहेको **कानूनी** एवं मापदण्डको अन्यौल एवं कार्यान्वयनको समस्या सम्बोधनको लागि तीनै तहको सरकार बीच समन्वय प्रणाली विकास तथा उपयोग अपरिहार्य रहेको छ। **पर्यटन शुल्क**को हकमा संघीय सरकारको नीति एवं कानून मार्फत हस्तान्तरण हुने भनिएको तर कार्यान्वयनमा जान नसकेका वा जटिलता रहेका विषयका कारण पर्यटन पूर्वाधार एवं सेवाको गुणस्तर व्यवस्थापनमा कठिनाइ भईरहेको र उठ्नु पर्ने राजस्व उठ्न नसकेको सन्दर्भमा प्रदेश पर्यटन ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा प्रदेश पर्यटन प्रवर्द्धन रणनीति अपरिहार्य देखिन्छ। साथै, पर्यटन क्षेत्रमा रहेका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको अद्यावधिक विवरण कमीको कारण राजस्व सङ्कलनमा कठिनाइ रहेकोले आगामी आर्थिक वर्षको आर्थिक ऐनमा यस सम्बन्धी प्रष्ट नीतिगत व्यवस्था आवश्यक देखिन्छ।

सवारी दर्ता किताबको विद्युतीय अभिलेखीकरण हुन नसकेका कारण राजस्व सङ्कलनमा कठिनाइ हुने गरेको पाइएकोले यस क्षेत्रमा अल्प, मध्यम एवं दीर्घकालीन सुधारका सुझावहरू पेश गरिएको छ। **उद्योग,व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति**मा प्रदेश औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ ले पाँच लाख भन्दा स्थिर पुँजी रहेका उद्योग एवं व्यवसाय मात्रै स्थानीय तहमा दर्ता गर्ने, मझौला र ठूला उद्योगहरु उद्योग तथा वाणिज्य कार्यालयमा (पर्यटन व्यवसायको हकमा प्रदेशको पर्यटन हेर्ने कार्यालयमा) दर्ता गर्ने व्यवस्था भए पनि स्थानीय तहले सबै प्रकारका उद्योग एवं व्यवसाय दर्ता गराउने गरेकोले व्यवसायीहरू दोहोरो करको मारमा रहेका छन् र यसले प्रदेशको राजस्वमा समेत नकारात्मक प्रभाव परेको अवस्था छ। यसको कारण संघीयता प्रति नै नकारात्मक धारणा विकास भएकोले यसमा तत्काल सुधार आवश्यक देखिन्छ।

करको दायरामा नआएका विविध प्रकारका परामर्श सेवालाई पनि करको दायरमा ल्याउने, व्यवसाय खारेजीलाई सहज बनाउने जस्ता सुझावहरू पनि पेश गरिएका छन्। **वन व्यवस्थापन शुल्क तथा पैदावर बिक्री आयमा** नीतिगत एवं प्रशासनिक प्रष्टता एवं सहकार्य आवश्यक देखिन्छ। साथै, सार्वजनिक जग्गा, कृषि विकास केन्द्र, कृषि फार्म एवं कृषि विकास कार्यालय अन्तर्गतका जमिनमा कृषि उत्पादनमा नविनतम प्रविधि तथा

चुस्त व्यवस्थापन अपनाई कृषि उपजको विक्री मार्फत पनि प्रदेशको राजस्व वृद्धि गर्न सकने अवस्था रहेको छ। कृषि अनुसन्धान, विकास, उत्पादन तथा प्रशोधनमा युवालाई आकर्षण गराउने प्रदेश स्तरीय नीति आवश्यक देखिन्छ। उपरोक्त सुझावलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न निम्नानुसारको नीतिगत, संरचनागत, प्रशासनिक, सक्षमता एवं समन्वयात्मक सुधारहरू आवश्यक हुन्छन्।

(क) **नीतिगत सुधारः** आर्थिक ऐनमा भएका व्यवस्था कार्यान्वयनमा तदारुकता अपनाउने, कृषि आयको कर सङ्कलनमा स्वघोषणा फारम तथा आधार तय गर्ने, प्रदेशका परियोजना एवं कार्यालयमा स्थानीय रूपमा उपलब्ध सामग्रीको अधिकतम प्रयोग गर्ने, राजस्व सङ्कलनमा विद्युतीय भुक्तानी नीतिको एकीकृत गुरुयोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने; कृषि एवं पर्यटनलाई अप्रत्यक्ष राजस्व योगदान क्षेत्रको रूपमा विकास गर्ने र सो क्षेत्रको राजस्वको निश्चित अँश सोही क्षेत्रको विकासमा खर्च गर्ने नीति लिने, हाल प्रदेश आयमा नदेखिने स्वास्थ्य क्षेत्रको आय (जस्तै प्रादेशिक अस्पताल टिकट) लाई प्रदेश आयमा समावेश गर्ने र सम्बन्धित कार्यालयलाई प्रदेशले विनियोजन गर्ने नीति लिने; दोहोरो करको गुनासो रहेका क्षेत्रको बारेमा सरोकारवालाका गुनासो सम्बोधन गर्ने, यातायातको राजस्वलाई क्रमिक रूपमा विद्युतीय भुक्तानी प्रणालीमा लैजाने र भुक्तानीको विवरण क्यू. आर कोडबाट हेर्न मिल्ने र ट्राफिक प्रहरीले जाँच गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने, राजस्व सङ्कलनमा ठेक्का प्रणालीलाई निरुत्साहित गर्दै कार्यक्रम अनुमति वा सम्पत्ति कर बुझाउँदा एकमुष्ट राजस्व तिर्ने लगायतका व्यवस्था अवलम्बन आवश्यक छ।

(ख) **संरचनागत सुधारः** आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयरहेका चार महाशाखामध्ये राजस्व तथा वित्त व्यवस्थापन महाशाखा एवं आर्थिक विश्लेषण तथा वित्तीय क्षेत्र व्यवस्थापन महाशाखालाई गाभेर एकीकृत तथ्याङ्क एवं राजस्व महाशाखाको रूपमा रूपान्तरण गर्ने र महाशाखा प्रमुखलाई प्रदेशको राजस्व सङ्कलनका विषयमा निर्देशन, नियन्त्रण, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने लगायतको जिम्मेवारी एवं अधिकार प्रदान गर्ने, राजस्व सङ्कलन गर्ने सबै मन्त्रालयका योजना शाखाका एक अधिकारीलाई तथ्याङ्क एवं राजस्व परिचालन सम्पर्क अधिकारीको थप जिम्मेवारी प्रदान गर्ने र एकीकृत तथ्याङ्क एवं राजस्व महाशाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा हरेक मन्त्रालयका तथ्याङ्क एवं राजस्व परिचालन सम्पर्क अधिकारी सदस्य रहने गरी प्रदेश राजस्व परिचालन सहजीकरण एवं अनुगमन उपसमितिको व्यवस्था गर्न जरूरी छ।

(ग) **प्रशासनिक सुदृढीकरणः** राजस्व सङ्कलनको अवस्थाको बारेमा नियमित तहगत समीक्षा बैठक, करदाता (खासगरी सवारी साधन) शिक्षा कार्यक्रम संचालन, राजस्व बुझाउन रहेका प्रक्रियागत झन्झटलाई निरुत्साहित गर्ने, राजस्वमा नकारात्मक वृद्धि भएका क्षेत्रलाई केन्द्रबिन्दुमा राखेर नियमित अनुगमन गर्नु पर्ने देखिन्छ

(घ) **क्षमता विकासः** राजस्व नीति, कानून निर्माण गर्ने, दर तोक्ने, दायरा विस्तार गर्ने, अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी रहेको प्रदेशका समबन्धित पदाधिकारी, कर्मचारी तथा राजस्व सङ्कलनमा प्रत्यक्ष संलग्न हुने स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता विकासका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरूका बारेमा सिफारिस गरिएको छ।

(ङ) **समन्वयः** संघीय सरकारसँग संविधान बमोजिम प्रदेशको एकल अधिकारमा रहेको कृषिमा आय कर प्रदेशले नै प्राप्त गर्ने, सवारी साधनमा सिसि होइन खरिद मूल्यका आधारमा राजस्वको दर कायम गर्ने, भन्सार बिन्दुमा लाग्ने राजस्व क्रमश घटाई दर्ता तथा नवीकरण दस्तुरको दर बढाउने नीतिगत व्यवस्था, सावारी साधन दर्ता तथ्याङ्कको सहज आदानप्रदान, घरजग्गा मूल्याङकन समितिको पुनरावलोकन गर्ने, मूल्याङकन विधिलाई अधिकतम वर्गीकरण गरी वैज्ञानिक एवं यथार्थपरक बनाउने, विज्ञापन एवं मनोरञ्जन करको प्रभावकारी परिचालन र समयमै बाँडफाँड गर्ने, दहत्तर बहत्तर तथा निर्माण सामाग्री व्यवस्थापन तथा नियमन सम्बन्धी कानून र मापदण्डको अन्यौलताको सम्बोधन एवं कार्यन्वयनको समस्या हल गर्ने, पर्यटन क्षेत्रमा हस्तान्तरण हुने क्रममा रहेका तर लामो समय देखि अलमलमा रहेका विषयलाई यथाशीघ्र टुङग्याउने र स्थानीय सरकारसँग राजस्वको कुल सम्भावना प्रक्षेपण तथा रियलटाइम तथ्याङ्क व्यवस्थापमा साझेदारी गर्ने, व्यवसाय दर्ता तथा स्थानीय तहले परिचालन गरिरहेको व्यवसाय करको बारेमा रहेको दोहोरो करको गुनासो सम्बोधन गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको प्रयोगमा तीनै तहका सरकार बीच साझा कानून बनाउने जस्ता विषयमा समन्वय एवं सहकार्यको लागि सिफारिस गरिएको छ।

अध्याय एकः परिचय

१.१ पृष्ठभूमि (Background)

नेपालमा संघ प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको संघीय शासन प्रणाली विद्यमान रहेको छ। राज्यशक्तिको प्रयोग संविधान र कानून बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्ने गरी तीनवटै तहको कार्य जिम्मेवारी तथा राजस्वको अधिकार २०७२ सालमा जारी भएको नेपालको संविधानले निर्धारण गरेको छ। संविधानले संविधानद्वारा निर्दिष्ट खर्च जिम्मेवारी पूरा गर्न एकल तथा साझा राजस्व अधिकारको साथै संघबाट राजस्व बाँडफाँट, अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण, आन्तरिक ऋण एवं प्राकृतिक स्रोतको परिचालन तथा बाँडफाँटको व्यवस्था समेत गरेको छ।

नेपाल सरकारबाट प्रदान गरिने अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणले मात्र प्रदेश तहको खर्चको आवश्यकता पूरा गर्न सम्भव नहुने र राज्य शक्तिको बाँडफाँट गर्दा राजस्व अधिकारको समेत तहगत सरकार बीच शक्तिको बाँडफाँट गर्ने गरी वित्तीय संघीयताको मान्यताअनुसार प्रदेश र स्थानीय तहलाई विभिन्न कर र गैरकर राजस्व सङ्कलनको अधिकारको व्यवस्था संविधानिक रुपमा नै गरिएको छ। संविधानले आर्थिक तथा प्रशासनिक सक्षमता लगायत राजस्व अधिकार बाँडफाँट सम्बन्धी सिद्धान्त र अन्तरराष्ट्रिय मूल्यमान्यताका आधारमा तहगत सरकार बीच राजस्व अधिकारको बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था गरेको छ। संविधान प्रदत्त अधिकारको लागि अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन लगायतका ऐन तर्जुमा भई संवैधानिक व्यवस्थालाई थप स्पष्ट गरेको र सोको अभ्यास समेत भैरहेको छ।

संविधान र प्रचलित कानून अनुसार भन्सार महसुल, मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तः शुल्क र आयकर लगाउने अधिकार नेपाल सरकारलाई प्रदान गरिएको छ भने कृषि आयमा कर, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको अधिकार प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्र राखिएको छ। त्यसैगरी भूमिकर (मालपोत), सम्पत्ति कर, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, घरवहाल कर, व्यवसाय कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कलाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखिएको छ। साथै संघीय सरकारलाई राहदानी शुल्क, भिसा शुल्क, पर्यटन दस्तुर, सेवा शुल्क र दण्ड जरिवाना जस्ता गैर कर लगाउने अधिकार दिइएको छ। यसैगरी प्रदेश सरकारलाई पर्यटन शुल्क, सेवा शुल्क, दण्ड जरिवाना लगाउने अधिकार दिइएको छ भने स्थानीय तहतलाई सेवा शुल्क, पर्यटन शुल्क र दण्ड जरिवाना लगाउने अधिकार प्रदान गरिएको छ।

प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी संघीय सरकारबाट व्यवस्थापन गरी तीनै तहको सरकारले पाउने व्यवस्था गरिएको छ। कुनै पनि तहको सरकारले कर लगाउन सक्ने भनेर उल्लेख नभएका विषयमा कर लगाउने व्यवस्था नेपाल सरकारले निर्धारण गरे अनुसार हुने व्यवस्था संविधानमा गरिएको छ।

नेपालको संविधानले कृषिको आयमा लाग्ने करलाई प्रदेश सरकारको एकल अधिकारको सूचीमा समावेश गरेको छ। साथै संविधान तथा अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनले सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर तथा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कलाई प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको साझा अधिकार क्षेत्रमा सूचीकृत गरेको छ। प्रदेश तहमा संविधान र कानून बमोजिम कर र गैरकरका आधार कमजोर रहेको, संघीय संरचना अन्तर्गत प्रदेश सरकारको अभ्यास प्रारम्भिक अवस्थामा रहेको छ। कर तथा गैरकरको कराधार, करारोपण तथा दायरा स्पष्ट हुन नसकेको र राजस्व परिचालनको व्यवस्थापन गर्ने संयन्त्र एवं पद्धति अझै विकासकै चरणमा रहेको अवस्था छ। संघीय सरकारको अधिकार क्षेत्रका आयकर, मूल्य अभिवृद्धि करमा जस्तो संस्थागत करदाता सहितको प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रमा रहेका छैनन्। सवारी साधन कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क लागायतका करहरू व्यक्तिले खरिदविक्री वा नवीकरणका बखत तिर्ने कर भएकोले यस्तो करमा करदाता (व्यक्ति) को भूमिका नै सर्वोपरि हुन्छ। विकास तथा सेवा प्रवाहको लागि प्रदेश सरकारको खर्चको आवश्यकताको तुलनामा कर र गैरकर स्रोतबाट संकलित राजस्वको अवस्था अपेक्षाकृत कमजोर रहेको छ। तसर्थ राजस्व संभाव्यता अध्ययन, विश्लेषण, अनुमान तथा प्रक्षेपण र व्यवस्थापनमा वैज्ञानिक प्रणालीको विकास गरी राजस्व सङ्कलन तथा परिचालन कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक रहेको छ।

प्रदेश सरकारको कर तथा गैरकर राजस्व परिचालनका आधार सीमित, अस्पष्ट र कमजोर रहनु; प्रदेश तथा स्थानीय तहमा राजस्व व्यवस्थापनको पर्याप्त तथा मजबुत संयन्त्र स्थापना भैनसक्नुको कारण सीमित राजस्व स्रोतको सङ्कलन गर्ने कार्यहरू समेत प्रभावकारी ढंगले सम्पादन गर्न सकिएको छैन। एउटै प्रकृतिका राजस्वका आधार तथा स्रोत प्रदेश र स्थानीय तह दुबैको साझा क्षेत्राधिकारमा रहनु; दहत्तर, बहत्तर जस्ता प्राकृतिक स्रोतबाट राजस्व परिचालन गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नहुनु आदि प्रदेश सरकारको राजस्व परिचालन सम्बन्धी प्रमुख समस्याहरु हुन्। यसैगरी कर तथा गैरकर राजस्वको आधार विस्तार गर्न, छरिएर रहेका राजस्व सङ्कलन गर्ने संयन्त्रबाट कर तथा गैरकर राजस्वको प्रभावकारी परिचालन गर्न र राजस्व प्रशासन प्रणालीलाई विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गरी संभाव्य करदातालाई करको दायरामा ल्याउनु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीको रुपमा रहेका छन्।

वित्तीय संघीयताको अवधारणा बमोजिम विगतमा केन्द्रीकृत राजस्व अधिकार विकेन्द्रित भई प्रदेश तथा स्थानीय तहसम्म पुगेको, तीनै तहका सरकारबाट समन्वय र सहकार्यमा आर्थिक विकासको अवसर एवं जिम्मेवारी प्रदेश सरकारलाई समेत प्राप्त भएको छ। संवैधानिक अधिकार सूचीमा रहेका अधिकारको कार्यान्वयन गर्न प्रदेश तहमा संयन्त्र विकास हुँदै जानु र सार्वजनिक वित्तको परिचालनमा सबै पक्षको सक्रिय सहभागिता बढ्दै जानु राजस्व परिचालन क्षेत्रका प्रमुख अवसरहरु हुन्।

उपर्युक्त सन्दर्भमा अत्यन्त सम्भावनायुक्त बागमती प्रदेशमा विकास प्रक्रियालाई गति दिन प्रदेश सरकारको राजस्व परिचालन व्यवस्थित, प्रभावकारी र परिणाममुखी बनाउन जरुरी देखिन्छ। संघीय शासन प्रणालीको मेरुदण्डको रुपमा स्थापित प्रदेश सरकारको आन्तरिक आय र राजस्व परिचालनलाई तथ्य र प्रमाणमा आधारित, व्यवस्थित, सूचना प्रविधिमैत्री, करदातामैत्री र व्यवसायमैत्री बनाउन यस सम्बन्धी अध्ययन तथा राजस्व सङ्कलन, अभिलेखन र नियमन लगायतका राजस्व व्यवस्थापनमा सुधार गर्न प्रदेशको राजस्वको सम्भावना अध्ययन, विश्लेषण र व्यवस्थापनमा सुधार गर्न आवश्यक रहेको सन्दर्भमा विद्यमान व्यवस्था, अवस्था, सवाल र सुधारका सम्भावनाको अध्ययन, विश्लेषण गरी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ।

१.२ औचित्य (Rationale)

संघीय शासन व्यवस्था अवलम्बन सहित नेपालको संविधान जारी भएपश्चात नेपालमा पहिलो अभ्यासको रुपमा प्रदेशको स्थापना भई प्रदेश सभाको दोस्रो कार्यकाल चलिरहेको छ। संघीय शासन प्रणालीमा प्रदेश संरचना शासन व्यवस्थाको महत्वपूर्ण अवयवको रुपमा रहेको हुन्छ। पूर्वाधार लगायत प्रदेशको समग्र विकासमा उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गर्ने र आधारभूत सेवा तथा सुविधा सहजरुपमा उपलब्ध हुने अवस्था सिर्जना गरी नागरिकको जीवनमा वोधगम्य परिवर्तन ल्याउन प्रदेश सरकार सफल भए मात्र संघीय शासन प्रणाली सफल भएको मानिन्छ। प्रदेश सरकारले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न आन्तरिक स्रोतसाधनले सम्पन्न हुन आवश्यक छ।

प्रदेश सरकार गठन भएको ७ वर्ष पूरा हुन लाग्दा पनि प्रदेश सरकारको राजस्व परिचालनको अवस्था सुदृढ हुन सकेको छैन। प्रदेश सरकारले पहिलो आवधिक योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र समीक्षा गरी दोस्रो आवधिक योजना कार्यान्वयनको चरणमा गएको छ। प्रदेश सरकारको दोस्रो आवधिक योजनाको मार्गचित्र अनुसार विकास कार्य संचालन गर्न र प्रदेशवासी नागरिकमा सेवा सुविधा प्रवाह गर्न नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र वित्तीय हस्तान्तरणबाट वार्षिक रुपमा प्राप्त हुने रकममा अत्यधिक रुपमा भर पर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ। बागमती प्रदेश भौगोलिक, प्राकृतिक, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक स्रोतसाधनले सम्पन्न रहेको छ। यस प्रदेशमा उपलब्ध स्रोतसाधनको विवेकशील रुपमा अधिकतम परिचालन गर्न सकेमा मात्र आवधिक योजनाले अगाडि सारेको दीर्घकालीन लक्ष्य "बागमती प्रदेशको रुपान्तरणः आर्थिक समृद्धि र समतामूलक समाज" हासिल गर्न सकिने छ।

जनतालाई पुऱ्याउनु पर्ने आधारभूत सेवा सुविधा; सुशासन, गरीबी र असमानताको न्यूनीकरण, वञ्चितीकरणको अन्त्य, आकस्मिक रुपमा आइपर्ने विपत्तिको सामना; दिगो तथा सन्तुलित विकास लगायतका कार्य जिम्मेवारी पूरा गर्न प्रदेशलाई आवश्यक पर्ने खर्च र प्रदेशको राजस्वको बीचमा रहेको ठूलो अन्तरलाई क्रमशः कम गर्दै लैजानु प्रदेश सरकारसामु रहेको एउटा ठूलो चुनौती हो। यो अन्तरलाई कम गर्न प्रदेशको सीमित राजस्व अधिकारको विवेकसम्मत परिचालनको लागि राजस्व परिचालन क्षमता र विनियोजन कुशलतामा अभिवृद्धि गर्नु प्रदेश सरकारको अर्को गम्भीर चुनौतीको रुपमा रहेको देखिन्छ। विकास कार्यको साथै प्रशासनिक र सञ्चालन खर्चको लागि समेत अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणमा अत्यधिक निर्भर हुनुपर्ने वर्तमान अवस्थाबाट प्रदेशलाई आत्मनिर्भरताको दिशातर्फ अघि बढाउन राजस्व परिचालनमा थप सक्षमता आवश्यक रहेको छ। यस

सन्दर्भलाई दृष्टिगत गर्दा प्रदेशको राजस्व अधिकार भित्रका सम्भावना तथा नीति, कानून र संरचनामा गर्नुपर्ने सुधारका क्षेत्रहरू पहिचान गरी सुधारलाई तिब्रता दिई राजस्वको प्रभावकारी परिचालन गर्न यो अध्ययनले महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा छ।

१.३ उद्देश्य (Objectives)

आर्थिक समृद्धि र समतामूलक समाजका रूपमा प्रदेशलाई रुपान्तरण गर्नको लागि आवश्यक पर्ने खर्चको लागि राजस्वको अधिकार लगायतको व्यवस्था, परिचालनको अवस्था, सम्भावना तथा परिचालनमा देखिएका सवाल लगायतका विषयको अध्ययन एवं विश्लेषण गर्दै राजस्व परिचालनमा सुधार एवं नयाँ क्षेत्र पहिचान र दायरा विस्तार सहित प्रदेशको राजस्व वृद्धि गर्न सुझाव दिनु यस अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। यस अध्ययनका निर्दिष्ट उद्देश्य देहायानुसार रहेका छन्:

(क) प्रदेश सरकारको राजस्व अधिकार सम्बन्धी संवैधानिक, नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्थाको समीक्षा गर्नु;
(ख) राजस्वको विद्यमान अवस्था विश्लेषण गर्नु;
(ग) प्रदेश सरकारको आन्तरिक राजस्व परिचालनको सम्भावना र विद्यमान अवस्था विश्लेषण गरी राजस्व परिचालन सम्बन्धी खाडल पहिचान र सोको कारण विश्लेषण गर्नु;
(घ) राजस्वको संभाव्यता तथा तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको विश्लेषण गर्नु;
(ङ) राजस्व वृद्धि तथा परिचालनका लागि प्रदेश सरकारको प्रयत्न विश्लेषण गर्नु;
(च) राजस्व परिचालन क्षमता एवं प्रभावकारिता अभिवृद्धि तथा राजस्व वृद्धिका नयाँ क्षेत्र र लगानीका क्षेत्र पहिचान गर्नु;
(छ) राजस्व सुधारका क्षेत्र पहिचान तथा कार्ययोजना तर्जुमा गर्नु;
(ज) आगामी ३ वर्षको राजस्वको प्रक्षेपण गर्नु;
(झ) राजस्व परिचालनमा तहगत सहकार्यको मोडालिटी सहित राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार गर्नु।

१.४ अध्ययनको कार्यक्षेत्र (Scope of Work)

व्यवस्थित, सहभागितामूलक तथा परामर्शका प्रक्रिया अपनाई यस प्रदेशको राजस्वको संभाव्यता विश्लेषण तथा व्यवस्थापनमा सुधार गर्न अध्ययन, अनुसन्धान तथा उपयुक्त विधि, प्रक्रिया तथा ढाँचा तयार गर्ने यस अध्ययनको कार्यशर्त तथा दायरा रहेको छ। अध्ययन, विश्लेषण तथा अनुसन्धान सम्बन्धी विशिष्ट कार्यहरू देहायबमोजिम संक्षेपीकरण गरिएको छः-

(क) राजस्व सम्बन्धी नीति, कानून, कार्यविधि, मापदण्ड, कार्यक्रम र प्रतिवेदन अध्ययन तथा विश्लेषण;
(ख) प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजस्व परिचालनको अवस्थाको तुलनात्मक अध्ययन तथा विश्लेषण;
(ग) प्रदेशको अधिकार क्षेत्रका कर तथा गैरकरको कराधार, दर, दायरा र व्यवस्थापनका सम्बन्धमा अध्ययन तथा विश्लेषण;
(घ) प्रदेशमा कर र गैरकर राजस्व परिचालनको प्रवृत्तिको विश्लेषण गरी राजस्व परिचालनसँग सम्बन्धित सवाल तथा चुनौतीको पहिचान तथा विश्लेषण;
(ङ) प्रदेशको राजस्व परिचालनको विद्यमान स्थिति र सम्भावित, नयाँ क्षेत्र तथा सुधारका क्षेत्रको अध्ययन तथा विश्लेषण;
(च) कर तथा गैर राजस्व वृद्धि गर्न आवश्यक सार्वजनिक, निजी तथा गैर सरकारी लगानीका क्षेत्र पहिचान र विश्लेषण;
(छ) आगामी ३ वर्षको राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा र

(ज) प्रदेशमा कर तथा गैरकरको कराधार, दर, दायरा र परिचालनको विश्लेषण सहित राजस्व प्रक्षेपण।

१.५ अध्ययन विधि तथा प्रक्रिया (Study Methods and Process)

बागमती प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको नेतृत्व तथा प्रदेशका सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग सहित सम्बन्धित सरोकारवालाको संलग्नतामा सहभागितामूलक, अनुसन्धानात्मक र परामर्शको प्रक्रिया अपनाई यो अध्ययन गरिएको छ। अध्ययनमा गुणात्मक र परिमाणात्मक सूचना तथा जानकारीको साथ एक व्यवस्थित समीक्षात्मक विधिको अवलम्बन गरिएको छ। अध्ययन प्रक्रियामा प्राथमिक र द्वितीयक दुवै स्रोतबाट प्राप्त सूचनाको विश्लेषण गरेर निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ। प्रदेश सरकारको राजस्वको संभाव्यता अध्ययन विश्लेषण गरी सुधारका क्षेत्र पहिचान गर्न देहायमा उल्लिखित ४ चरणामा विभिन्न १७ विधि तथा प्रक्रियाको अवलम्बन गरी अध्ययन प्रतिवदेन तयार गरिएको छ:-

चरण	चरणगत कार्यहरू	समयसीमा
प्रारम्भिक	१. सान्दर्भिक नीति, कानून तथा कार्यविधि तथा प्रतिवेदन संकलन र अध्ययन २. अध्ययन टोलीको बैठक तथा कार्यसर्त, विधि र प्रक्रियामा छलफल ३. मन्त्रालय, नीति तथा योजना आयोग र अध्ययन टोली बीच प्रारम्भिक छलफल ४. अध्ययन औजार तथा प्रश्नावली तयार	०-१ हप्ता
स्थलगत अध्ययन	६. मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, सम्बन्धित मन्त्रालय, नीति तथा योजना आयोगका पदाधिकारीसँग बैठक तथा प्रारम्भिक छलफल ७. द्वितीय स्रोत तथा कार्यालय अभिले तथ्याङ्क संकलन र प्रारम्भिक विश्लेषण ८. प्रमुख जानिफकार अन्तर्वार्ता ९. लक्षित समूह छलफल १०. घटना अध्ययन ११. बहिर्गमन अन्तरवार्ता	२-७ हप्ता
प्रतिवेदन	१२. सरकारी, सेवाग्राही र सरोकारवाला रायपरामर्श १३. प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट संकलित तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतीकण १४. मस्यौदा प्रतिवेदन तयारी तथा पेश	८-९ हप्ता
संवाद तथा छलफल	१५. मस्यौदा प्रतिवेनदन आदान प्रदान तथा सुझाव सल्लाह संकलन १६. अन्तरमन्त्रालयगत छलफल कार्यक्रममा मसौदा प्रस्तुति र छलफल १७. अन्तिम अध्ययन प्रतिवेदन तयरी तथा पेश	१०-१२ हप्ता

१.५.१ संविधान, नीति, ऐन, नियम लगायत सान्दर्भिक दस्तावेजको अध्ययन तथा पुनवरालोकन

यस अध्ययन प्रक्रियाको पहिलो चरणमा वित्तीय संघीयता र प्रदेशको राजस्व व्यवस्थापन सबन्धी संवैधानिक, नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था र सान्दर्भिक दस्तावेजको अध्ययन तथा पुनरावलोकन गरियो। वित्तीय संघीयता

र प्रदेश सरकारसँग सम्बन्धित नीतिगत, कानूनी, संरचनागत र अध्ययन प्रतिवेदन पुनरावलोकनबाट महत्वपूर्ण तथा सान्दर्भिक व्यवस्था र सूचना अध्ययन, विश्लेषण र संश्लेषण गरिएको छ। अध्ययन तथा पुनरावलोकनमा देहायमा उल्लिखित संवैधानिक, नीतिगत, कानूनी तथा मार्गदर्शन लगायतका दस्तावेज रहेका छनः-

(क) नेपालको संविधान, २०७२

(ख) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

(ग) संघ, प्रदेश र स्थानीय तह समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध ऐन, २०७७

(घ) आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६

(ङ) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

(च) नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको चालु तथा गत वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेट

(छ) नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारका चालु तथा विगत वर्षहरूका आर्थिक ऐन

(ज) राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

(झ) संघ तथा प्रदेशका सान्दर्भिक नीति, कानून, निर्देशिका तथा मापदण्ड

(ञ) एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४

(ट) प्रदेश तथा स्थानीय कर सम्बन्धी अध्ययन तथा सुझाव प्रतिवेदन, २०७५

(ठ) प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन, २०७५

(ड) कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र प्रदेशको राजस्वको तुलनात्मक विवरण,

(ढ) अन्य प्रदेशका राजस्व ऐन तथा आर्थिक ऐनहरू,

(ण) कर प्रणाली सुधार सम्बन्धी उच्चस्तरीय सुझाव समितिको प्रतिवेदन, २०८०

(त) कृषि आयमा कर सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदनहरू

(थ) स्थलगत बाह्य विज्ञापन (होर्डिङ बोर्ड) मार्फत हुने विज्ञापन बजारको अध्ययन प्रतिवेदन, २०८०

(द) उच्चस्तरीय आर्थिक सुधार सुझाव आयोगको प्रतिवेदन, २०८१

१.५.२ प्रदेश सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय र सरोकारवालासँग प्रारम्भिक छलफल

राजस्व संभाव्यता विश्लेषण तथा सुधार सम्बन्धी अध्ययन सम्बन्धमा माननीय मुख्यमन्त्री, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्री, विषयगत मन्त्रालयका माननीय मन्त्री, प्रदेश नीति तथा योजना आयोगका माननीय उपाध्यक्ष एव सदस्यहरू, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय तथा विषयगत मन्त्रालयका सचिवहरू तथा मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयका विभिन्न पदाधिकारीसँग अध्ययन विधि तथा औजार, अपेक्षित नतिजा र कार्यतालिका सम्बन्धमा गरिएको बैठक एवं प्रारम्भिक छलफलका आधारमा राजस्व संभाव्यता विश्लेषण तथा सुधार अध्ययन विधि, औजार र स्थलगत अध्ययनको कार्यतालिका सहित प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरी छलफल तथा परिमार्जन गरिएको छ।

१.५.३ अध्ययन तथा तथ्याङ्क सङ्कलन सम्बन्धी औजार र कार्यसूची तयारी

संवैधानिक, नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था, राजस्व सूचना प्रणाली र अभ्यासको आधारमा राजस्व सङ्कलनको विद्यमान अवस्था, कुल सम्भावना तथा अनुमान, राजस्व परिचालनमा रहेका खाडल विश्लेषण, राजस्व परिचालन

तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी रणनीति तथा कार्यक्रम एवं राजस्व प्रक्षेपण सम्बन्धी विधिको विकास गरी छलफल, प्रस्तुति र सुझाव तथा सूचना सङ्कलन गरिएको छ। राजस्व सुधार अध्ययन सम्बन्धी औजार तथा विधि तयार गर्न नेपाल सरकारको वित्तीय नीति तथा कानून, नेपाल सरकारबाट स्वीकृत आर्थिक संकेत, वर्गीकरण र व्याख्या, प्रदेश बजेट सूचना व्यवस्थापन प्रणाली लगायत वित्तीय नीति र कार्यविधि लगायतका दस्तावेजलाई आधारको रुपमा ग्रहण गरिएको छ।

१.५.४ स्थलगत अध्ययन, छलफल तथा तथ्याङ्क सङ्कलन

प्रारम्भिक छलफलमा सहमति भएको अध्ययन विधि तथा कार्यतालिका अनुसार अध्ययन टोलीले बागमती प्रदेश सरकारको मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषदको कार्यालय, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग, प्रदेश लेखा नियन्त्रण कार्यालय र प्रदेशको राजस्व परिचालन गर्ने मन्त्रालय र सो अन्तर्गतका निर्देशनालय, कार्यालयहरुमा गई उपलब्ध दस्तावेज, अभिलेख र सूचना तथा विवरण सङ्कलन र आवश्यकता अनुसार तत्सम्बन्धी विषयमा छलफल तथा परामर्श गरियो। रायपरामर्श तथा छलफल गर्दा राजस्व अध्ययन तथा परिचालनको लागि विकास गरिएका फाराम तथा औजारको प्रयोग गरिएको थियो। प्रदेश मन्त्रालय र कार्यालयका पदाधिकारी तथा कर्मचारीसँग अन्तरवार्ता, सम्बन्धित महाशाखा/शाखाका कर्मचारीसँग परामर्श तथा आवश्यकता अनुसार समूह कार्य र कार्यशालाको आयोजना गरिएको थियो। तथ्याङ्क सङ्कलनमा प्रदेश सरकारका राजस्व परिचालनसँग सम्बन्धित मन्त्रालय, निर्देशनालय, स्थानीय तह, तथा सेवा प्रवाह गर्ने कार्यालयका क्रमशः मन्त्री, सचिव, पदाधिकारीहरू, कार्यालय प्रमुख र सम्बन्धित क्षेत्रका विषयविज्ञ लगायतका प्रमुख जानिफकारसँग अन्तरवार्ता गरियो। साथै मन्त्रालय, निर्देशनालय, कार्यालय तथा स्थानीय सरकार प्रमुख, उपप्रमुख, कार्यकारी अधिकृत तथा सम्बन्धित कर्मचारीसँग लक्षित समूह अन्तरवार्ता, सेवाग्राहीसँग बहिर्गमन अन्तरवार्ता र राजस्व परिचालनमा सफल तथा असफल देखिएका क्षेत्रको मामिला अध्ययन गरी सान्दर्भिक सूचना, विवरण, धारणा र सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो।

१.५.५ तथ्याङ्क तथा नतिजा विश्लेषण

माथि उल्लिखित विभिन्न विधिको प्रयोग गरी सङ्कलन गरिएको प्रदेशको राजस्व अधिकार, राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था, राजस्वका आधार तथा सम्भावना, राजस्वको शीर्षकगत संभाव्यता विश्लेषण र सङ्कलनको अवस्था, राजस्व परिचालनसँग सम्बन्धित सूचना, विवरण, सवाल तथा खाडल, राजस्व सुधार सम्बन्धी रणनीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम पहिचान तथा विश्लेषण गरियो। यस प्रक्रियामा प्रदेशको राजस्व परिचालन तथा व्यवस्थापनमा देखिएको क्षमताको खाडल पहिचान गरी सोको सम्बोधनको लागि राजस्व परिचालन सम्बन्धी आवश्यक कार्यप्रणाली, कार्यविधि, मानव संशाधन, सूचना प्रणाली र भौतिक सुविधा लगायतका क्षमता अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरु पहिचान गरियो। संकलित तथा उपलब्ध सूचना एवं सरोकारवालासँष भएकोसमूह कार्य तथा कार्यशालाको अभ्यास र सम्बन्धितछलफल समेतको आधारमा राजस्व संभाव्यता विश्लेषण गरी सुधार कार्ययोजना सहित राजस्वको प्रक्षेपण गरियो। प्रक्षेपणको लागि राजस्वको शीर्षक बमोजिम नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय सरकार र अन्य मुलकमा समेत राजस्व प्रक्षेपणको लागि प्रयोग गर्ने गरेका विधि अवलम्बन गरियो।

१.५.६ राजस्व सुधार मस्यौदा प्रतिवदेन तयारी

संवैधानिक, नीतिगत, कानूनी र प्रक्रियागत व्यवस्थाको पुनरावलोकन तथा परामर्श र छलफलबाट प्राप्त सूचना र निष्कर्ष, उपलब्ध सूचनाको विश्लेषण, प्रक्षेपणका विधिमा आधारित भई राजस्व परिचालन संभाव्यता विश्लेषण तथा सुधार प्रतिवेदनको मसौदा तयार गरियो। मसौदा प्रतिवदेनमा प्रदेशमा राजस्व परिचालनका लागि उपलब्ध नीति, कानून, कार्यविधि, मापदण्ड तथा सूचना व्यवस्थापन प्रणाली, अध्ययन प्रतिवेदन, द्वितीय स्रोतबाट उपलब्ध तथ्याङ्क तथा सूचनाको पुनरावलोकन गरी सान्दर्भिक व्यवस्था र सूचनाको विश्लेषण गरियो। यसैगरी राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था, कर तथा गैरकर राजस्वको कुल सम्भावना विश्लेषण, कुल सम्भावना र परिचालन बीचको खाडल विश्लेषण, राजस्व परिचालनका लागि भएका प्रयास, राजस्व सुधारका लागि गर्नु पर्ने कार्यहरू; सार्वजनिक, निजी तथा गैर सरकारी लगानी; संरचना, समन्वय, सहकार्य, कानूनी र प्रक्रियागत सुधार, जोखिम न्यूनीकरणका उपायसमेत प्रतिवेदनमा समावेश गरिएका छन्।

५.७ अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदनको प्रस्तुति तथा सुझाव सङ्कलन

प्रदेश राजस्व सुधार अध्ययनको ***अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन*** प्रदेश सरकारबाट आयोजना गरिएको अन्तरमन्त्रालयगत छलफल कार्यक्रममा प्रस्तुत गरी सम्बन्धित पदाधिकारी र पक्षहरुबाट सल्लाह र सुझाव सङ्कलन गरियो। अन्तिम मस्यौदा प्रतिवेदन उपर कार्यशालामा सहभागी सहित अन्य निकाय र सरोकारवालाबाट समेत लिखित तथा मौखिक सुझाव प्राप्त गरियो।

५.८ अन्तिम प्रतिवेदन तयारी

मस्यौदा प्रतिवेदन प्रस्तुतीकरण कार्यशाला गोष्ठीको सुझाव तथा निष्कर्ष र आर्थिक मामिला तथा योमन्त्रालय, नीति तथा योजना आयोग, विषयगत मन्त्रालय तथा सरोकारवाला पक्षबाट प्राप्त रायसुझाव समावेश गरी मस्यौदालाई अन्तिम रुप दिई प्रतिवेदन पेश गरियो।

१.६ अध्ययनको परिसीमा (Limitation of the Study)

अध्ययनमा प्रस्तुत तथ्याङ्क, सूचना, विवरण, निष्कर्ष र सुझाव मूलतः द्वितीय स्रोत तथा परामर्श, अन्तरवार्ता, लक्षित समूह छलफल तथा स्थलगत अवलोकनमा जस्ता प्राथमिक स्रोतमा आधारित छन्। द्वितीय स्रोतको तथ्याङ्कमा राष्ट्रिय जनगणना-२०७८, औद्योगिक गणना-२०७४, राष्ट्रिय कृषि गणना २०७८, नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण-२०७९, आर्थिक सर्वेक्षण लगायत नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारबाट प्रकाशित तथा अप्रकाशित प्रतिवेदन, राष्ट्रिय लेखा तथा प्रदेश सरकारका निकायबाट उपलब्ध संस्थागत तथ्याङ्क तथा प्रतिवेदनलाई प्रमुख आधारको रूपमा लिइएको छ। यसैगरी प्राथमिक स्रोतको रूपमा प्रदेश सरकार माननीय मुख्यमन्त्री तथा माननीय मन्त्री, नीति तथा योजना आयोगका माननीय उपाध्यक्ष तथा सदस्य, प्रमुख सचिव, सचिव, निर्देशनालय तथा कार्यालयका प्रमुख तथा सम्बन्धित कर्मचारी, स्थानीय तहका प्रमुख/उपप्रमुख, अध्यक्ष तथा उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा सम्बन्धित कर्मचारी, निजी क्षेत्र, नागरिक समाज एवं विषयविज्ञसँग छलफल, परामर्श, अन्तरवार्ता, लक्षित समूह छलफल र स्थलगत अवलोकन प्रमुख रहेका छन्।

उपलब्ध तथ्याङ्क, सूचना, संस्थागत अभिलेख, परामर्श तथा अन्तरवार्ता र छलफलबाट प्राप्त सूचनालाई तथ्याङ्कशास्त्रीय, गणितीय विधि तथा गुणात्मक विधिको प्रयोग गरी विश्लेषण, संश्लेशण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ। उपलब्ध तथ्याङ्कलाई मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, विषयगत मन्त्रालय, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, निर्देशनालय र नमुनाको रूपमा छनौट गरिएका कार्यालय, स्थानीय तहका विभिन्न तहका राजनैतिक तथा प्रशासनिक पदाधिकारीबीच छलफल गरिएको छ। राजस्वको शीर्षकगत कुल अनुमानित सम्भावना प्रक्षेपणमा प्रस्तुत तथ्याङ्क उपलब्ध भएसम्मका प्रकाशित सर्वेक्षण, प्रतिवेदन तथा संस्थागत अभिलेख तथा अन्तरवार्ता, छलफल र विभिन्न गणितीय विधिबाट गरिएको अनुमानमा आधारित रहेका छन्।

अध्याय दुईः राजस्व नीति तथा दस्तावेजको अध्ययन तथा समीक्षा

२.१ संवैधानिक व्यवस्था

(क) विद्यमान व्यवस्था

नेपालको संविधानको भाग-५ राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँट अन्तर्गत धारा ६० को उपधारा (१) मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउन र तीन स्रोतहरूबाट राजस्व उठाउन सक्ने, उपधारा (२) मा नेपाल सरकारले सङ्कलन गरेको राजस्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच न्यायोचित वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउने र उपधारा (७) मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच राजस्व बाँडफाँट गर्दा सन्तुलित र पारदर्शी रूपमा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। त्यसैगरी धारा ५९ को दफा (१) मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकारभित्रको आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्ने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने प्रावधान रहेको छ।

संविधानको अनुसूची-६ को प्रदेश अधिकारको सूचीमा घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, कृषि आयमा कर, सेवा शुल्क दस्तुर तथा दण्ड जरिवाना प्रदेशको राजस्व अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत पर्दछ। यसैगरी संघ र प्रदेशको साझा अधिकार सूची (अनुसूची-७) मा करार, साझेदारी र एजेन्सी; उद्योग तथा खनिज र भौतिक पूर्वाधार; चलचित्र, सिनेमा हल तथा खेलकुद; क्यासिनो र चिठ्ठा समावेश रहेको छ। साथै सेवा शुल्क, दस्तुर, दण्ड जरिवाना तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी, पर्यटन शुल्क, प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त रोयल्टी, सवारी साधन अनुमति संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूची (अनुसूची-९) मा रहेको छ। संविधानको धारा २०७ मा प्रदेशमा राजस्व र व्ययको अनुमान, धारा २०८ मा प्रदेश विनियोजन ऐन, धारा २०९ मा पूरक अनुमान, धारा २१० मा पेश्की खर्च, धारा २११ मा प्रदेश उधारो खर्च, धारा २१२ मा प्रदेश आकस्मिक कोष र धारा २१३ मा प्रदेश आर्थिक कार्विविधिको सम्वन्धमा उल्लेख छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

संविधानको धारा ५९ को उपधारा (३) मा संघले साझा सूचीका विषयमा र आर्थिक अधिकारका अन्य क्षेत्रमा प्रदेशलाई समेत लागू हुने गरी आवश्यक नीति, कानून तथा मापदण्ड बनाउने सक्ने व्यवस्थाअनुसार अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन- २०७४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन-२०७४, आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या-२०७४; ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन, विक्री तथा व्यवस्थापन मापदण्ड-२०७७ जारी भई कार्यान्वयन भैरहेका छन्। यसका साथै आवधिक योजना र आर्थिक ऐनमा समावेश भएका व्यवस्था बाहेक प्रदेशलाई लागू हुने गरी प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन ऐन, नदीजन्य तथा निर्माणजन्य सामग्री व्यवस्थापन लगायत सञ्चार माध्यम, संघ र प्रदेशको साझा अधिकार सूचीमा उल्लिखित उद्योग तथा खनिज र भौतिक पूर्वाधार; खानी अन्वेषण, उत्खनन, व्यवस्थापन लगायत विषयमा राजस्व ऐन तर्जुमा नभएको अवस्था छ।

२.२ संघ तथा प्रदेश नीति, कानून, कार्यविधि तथा मापदण्ड

प्रदेशको राजस्व परिचालन र व्यवस्थापन सम्वन्धमा भएका मुख्य नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था देहायबमोजिम रहेको छ।

२.२.१ अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

(क) विद्यमान व्यवस्था

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्वको अधिकार, राजस्व बाँडफाँट, अनुदान, ऋण, बजेट व्यवस्थापन, सार्वजनिक खर्च र वित्तीय अनुशासन सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गरेको छ। यो ऐन मुख्य मार्गदर्शक ऐनको रुपमा रहेको छ। ऐनको परिच्छेद-२ को राजस्व अधिकार अन्तर्गत दफा (३) को उपदफा (२) प्रदेशले कानून बमोजिम कर राजस्व अन्तर्गत घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर र कृषि आयमा कर तथा गैरकर राजस्व अन्तर्गत सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क तथा दण्ड जरिवाना र प्रदेशको अधिकार क्षेत्रको विषयमा प्रदेश कानून तथा अन्य प्रचलित कानून अनुसार कर तथा गैरकर लगाउन र उठाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ। यसैगरी उपदफा (५) मा प्रदेश र स्थानीय तहले कर लगाउँदा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, वस्तु र सेवाको ओसार पसार, पुँजी तथ श्रम बजार, छिमेकी प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रतिकुल नहुने गरी लगाउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ। साथै दफा ४ मा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले वस्तु वा सेवाको लागत, सञ्चालन र मर्मत खर्चलाई आधार मानी गैर करका दर निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

ऐनको दफा ५ उपदफा (१) मा प्रदेश तथा स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीमा रहेको कर तथा गैर करबाट उठेको रकमको प्रशासनिक खर्च बापत बढीमा २ प्रतिशत रकम त्यस्तो कर उठाउने तहले आफ्नो सञ्चित कोषमा जम्मा गरी बाँकी रकम जुन तहको कर उठाएको हो सोही तहको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीका राजस्व अधिकारको प्रयोग एकल कर प्रशासनको अनुसार देहायबमोजिम राजस्वको दर निर्धारण, सङ्कलन तथा बाँडफाँट गर्ने प्रावधान रहेको छः

सि.नं.	राजस्वको क्षेत्रहरु	दर निर्धारण	सङ्कलन	प्रदेशको हिस्सा (%)	स्थानीय तहको हिस्सा (%)
१	कर राजस्व				
१.१	घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क	प्रदेश सरकार	स्थानीय तह	४०	६०
१.२	सवारी साधन कर	प्रदेश सरकार	प्रदेश सरकार	६०	४०
१.३	मनोरञ्जन कर	प्रदेश सरकार	स्थानीय तह	४०	६०
१.४	विज्ञापन कर	स्थानीय तह	स्थानीय तह	४०	६०
२.	गैर कर राजस्व				
२.१	दहत्तर बहत्तर विक्री	राजस्वको दरः प्रदेश सरकार र विक्री मूल्य दरः स्थानीय तह	स्थानीय तह	४०	६०

ऐनको दफा (६) मा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबीच मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट सङ्कलन भएको अन्तःशुल्क रकम बाँडफाँट गर्न नेपाल सरकारले एक संघीय विभाजन कोष खडा गरी त्यस्तो रकम सो कोषमा जम्मा गर्ने र यसरी संघीय विभाजन कोषमा जम्मा भएको रकम मध्ये ७० प्रतिशत नेपाल सरकारलाई, १५ प्रतिशत प्रदेश सरकारलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिने व्यवस्था छ।

ऐनको दफा (७) मा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी बाँडफाँटको व्यवस्था गरिएको छ जसअनुसार नेपाल सरकारले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोगबाट प्रभावित हुने प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई त्यसरी प्रभावित भएको अनुपातमा समन्यायिक रुपमा देहायअनुसार प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी बाँडफाँट र वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

क्र.सं.	रोयल्टीका शीर्षक	दर निर्धारण र सङ्कलन	बाँडफाँटको अनुपात		
			नेपाल सरकार	प्रदेश	स्थानीय तह
१.	पर्वतारोहण	नेपाल सरकार	५०%	२५%	२५%
२.	विद्युत	नेपाल सरकार	५०%	२५%	२५%
३.	वन	नेपाल सरकार	५० %	२५%	२५%
४.	खानी तथा खनिज	नेपाल सरकार	५०%	२५%	२५%
५.	पानी तथा अन्य	नेपाल सरकार	५० %	२५%	२५%

यसैगरी ऐनको दफा (१८) ले प्रदेश र स्थानीय तहले आगामी आर्थिक वर्षको लागि आयव्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्क सहित आफ्नो स्रोतबाट सङ्कलन हुने अनुमानित राजस्व, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुन सक्ने अनुमानित रकम, अनुदानबाट प्राप्त हुने रकम र बजेट घाटा पूर्ति गर्न आवश्यक अनुमानित रकम एवं त्यसको स्रोत सम्बन्धी विवरण प्रत्येक वर्षको पुस मसान्तभित्र मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। साथै दफा (३२) मा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आय व्ययको आवधिक विवरण नेपाल सरकारले तोकेको ढाँचामा तयार गर्ने र स्थानीय तहबाट प्राप्त विवरण समेत समावेश गरी आफ्नो आय तथा व्यवको चौमासिक विवरण मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

प्रदेश राजस्व अधिकार क्षेत्रका कृषि आयमा कर; नदीजन्य पदार्थ तथा निर्माण सामग्री व्यवस्थापन र यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धमा कानूनमा दोहोरोपना रहेको अवस्था छ। उदाहरणको लागि आयकर ऐन २०५३ र तत्सम्बन्धी संशोधनमा कुनै फर्म, कम्पनी, साझेदारी तथा संगठित संस्थामा रूपमा दर्ता कृषि व्यवसायबाट प्राप्त गरेको आयमा र भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा १२ खण्ड (घ) र (ङ) मा उल्लेख भएको जग्गामा गरिएको कृषि व्यवसायबाट प्राप्त आयमा बाहेक प्राकृतिक व्यक्तिले गरेको कृषि आयमा कर नलाग्ने व्यवस्था रहेको छ भने संविधान तथा अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनमा प्रदेशको राजस्व अधिकार सूचीमा कृषि आयमा कर (कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त आय) लाग्ने व्यवस्था रहेको छ। जुन व्यवस्था एक

आपसमा बाझिएको अवस्था छ। यसबाट कृषि आयमा करको लागि संघीय अर्थ मन्त्रालयसँग समन्वय गरी छुट्टै राजस्व नीति तथा ऐन आवश्यक रहेको छ। यसैगरी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायत नदीजन्य पदार्थ तथा निर्माणमुखी सामग्रीको व्यवस्थापन तथा नियमन सम्बन्धी व्यवस्था स्पष्ट नहुँदा अथाह सम्भावना रहेको यस क्षेत्रबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्व परिचालनमा नकारात्मक असर परिरहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीमा रहेका कर तथा गैर कर खास गरी मनोरञ्जन कर र विज्ञापन कर एक तहले करको दर निर्धारण गर्ने र अर्को तहले सङ्कलन गर्ने र कुनै एक तहले करको दर निर्धारण तथा सङ्कलन गर्ने अर्को तहलाई बाँडफाँट गर्ने गरिएको एकल कर प्रशासन सम्बन्धी व्यवस्थाले कर सङ्कलन गर्ने तह राजस्व परिचालनमा जिम्मेवार हुन नसकेको अवस्था रहेकोले कर सङ्कलन गर्ने तहलाई कर प्रशासन खर्च बापतको रकमको अनुपात बढाउनु आवश्यक रहेको छ।

२.२.२ एकीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या, २०७४

(क) व्यवस्था

नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आय व्ययको वर्गीकरण तथा लेखाङ्कनको लागि नेपाल सरकारले आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या गरेको र सो अनुसार सम्बन्धित तहका लागि राजस्व व्यवस्थापन प्रणाली जारी भई लेखाङ्कनको अभ्यास भइरहेकोछ। यस अनुसार प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रमा राजस्व र अनुदान तथा अन्य आय मध्ये १२ वटा कर, ४८ गैरकर, १८ वटा अनुदान र ३ वटा अन्य कर समेत ८१ वटा शीर्षक रहेका छन्। यसैगरी स्थानीय तह अधिकार क्षेत्रमा राजस्व र अनुदान तथा अन्य आयमध्ये १८ कर, ५१ गैरकर, १९ अनुदान र ३ वटा अन्य राजस्व समेत ९१ वटा शीर्षक रहेका छन्।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

यससम्बन्धी व्याख्याको संशोधनमा समेत नेपाल सरकारले प्रदेशको राजस्व अधिकार प्रमुख क्षेत्रका रूपमा रहेका कृषि आयमा कर, दहत्तर तथा बहत्तर, पर्यटन शुल्क, व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुरको स्पष्ट व्याख्या नभएको अवस्था छ। यस सम्बन्धमा नेपाल सरकारले राजस्व नीति तथा कानूनमा पनि हालसम्म स्पष्ट व्यवस्था नगरेको अवस्था रहेको छ।

२.२.३ राष्ट्रिय प्रकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

(क) व्यवस्था

राष्ट्रिय प्रकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन - २०७४ दफा १४ मा आयोगले प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने प्रतिफल र रोयल्टीको हिस्सा देहायको आधारमा निर्णय गरी नेपाल सरकारमा सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छः

(१)परिचालित प्राकृतिक स्रोतको अवस्थिति

(२)प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्रभावित क्षेत्र

(३)परिचालित प्राकृतिक स्रोतहरुको निर्भरता

(४)प्रतिफलबाट लाभान्वित जनसंख्या
(५)प्राकृतिक स्रोतमा आश्रित जनसंख्या
(६)प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र दोगो व्यवस्थापनमा सहभागिता

ऐनको दफा १५ ले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तह विच र प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहबीच राजस्वको बाँडफाँट लागि नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्न आयोगले देहायअनुसार विस्तृत आधार निर्धारण निर्धारण गरेको छ।

(१) जनसंख्या र जनसाख्यिक विवरण
(२) क्षेत्रफल
(३) मानव विकास सुचकांक
(४) खर्चको आवश्यकता
(५) राजस्व सङ्कलनमा गरेको प्रयास
(६) विशेष अवस्था

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनको व्यवस्था अनुसार बाँडफाँट प्राप्त हुने वन रोयल्टीको संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच ५०:२५:२५ को अनुपातमा बाँडफाँट हुने व्यवस्था रहेकोमा वन क्षेत्रको अधिकांश हिस्सा प्रदेशको अधिकार क्षेत्रमा रहेको परिवेशमा सो अनुपात २५:५०:२५ बनाउन नेपाल सरकारसँग सिफारिसका लागि प्रदेश सरकारले समन्वय र पैरवी गर्न आवश्यक रहेको छ।

२.२.४ स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४

(क) व्यवस्था

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ५८ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र व्यापार, व्यवसाय तथा सेवामा पुँजीगत लगानी र आर्थिक कारोबारको आधारमा दर्ता, नवीकरण र खारेजी गर्दा व्यवसाय कर लगाउने व्यवस्था रहेको छ। दफा ६२ को सेवा शुल्क अन्तर्गत उपदफा (१) मा गाउँपालिका/नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालनमा रहेका केबलकार, ट्रेकिङ, कयाकिङ, क्यानोनिङ, बञ्जिजम्प, जिपफ्लायर; र्‍याफ्टिङ, प्याराग्लाइडिङ लगायतका स्थानीय पर्यटन, मनोरञ्जन र साहसिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवा शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था छ। यसैगरी उपदफा (२) मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गरेको स्थानीय पूर्वाधार वा उपलब्ध गराएको (क), (ख), (ग), (घ), (ङ) र (च) मा उल्लिखित पूर्वाधार तथा सेवाको उपयोग गरे वापत सेवा शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था छ र उपदफा (३) मा उक्त सेवा शुल्क आफै वा व्यवस्थापन करार वा निजी क्षेत्र मार्फत सङ्कलन गर्न सक्ने समेत व्यवस्था रहेको छ।

ऐनको दफा ६२ क. उपदफा (१) मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरणीय अध्ययन तथा परीक्षणबाट तोकिएको परिमाणमा ढुङ्गा, गिट्टी, स्लेट, बालुवा र माटोजन्य वस्तुको विक्री गर्न

सक्ने एवं आफ्नो क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गामा रहेका काठ, दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको विक्री गर्न सक्ने र विक्रीबाट प्राप्त रकम स्थानीय सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। ऐनको दफा ६२ ख. उपदफा (१) मा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावर विक्री तथा उपयोग सम्बन्धी कार्ययोजना बनाई गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने र उपदफा (२) मा वन पैदावरको विक्री बापत प्राप्त हुने रकमको १० प्रतिशत रकम सम्बन्धित गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसैगरी ऐनको दफा ६४ दपदफा (१) को (च) मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा एवं माटोजन्य पदार्थ विक्री गरी स्थानीय संचित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो आर्थिक ऐनबाट ढुङ्गा, गिट्टी, स्लेट, बालुवा एवं, चुनढुङ्गा, खरिढुङ्गा, अभ्रख र दहत्तर बहत्तर विक्रीको राजस्वको दर र प्रक्रिया प्रदेशले निर्धारण गर्ने र सङ्कलन स्थानीय तहले गर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसैगरी नेपाल सरकारबाट स्वीकृत ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन, विक्री तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ को दफा १४ मा गाउँपालिका वा नगरपालिकाले मापदण्ड बमोजिम ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायत साधरण निर्माणमुखी खानी र नदीजन्य पदार्थको विक्री वा अनुमति वा नवीकरण शुल्कबाट संकलित राजस्वमध्ये साठी प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहको स्थानीय सञ्चित कोषमा र चालिस प्रतिशत रकम प्रदेश सरकारको प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ।

प्रदेश आर्थिक ऐनको दफा ९ को उपदफा (१) र (२) मा माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, स्लेट, ग्राभेल, चुनढुङ्गा, खरिढुङ्गा, अभ्रख र दहत्तर बहत्तरको संलकनमा शुल्क लगाउने र उक्त पदार्थ तथा वस्तुको उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा विक्री वितरणमा प्रचलित कानून उलङ्घन गरेको अवस्थामा जरिवाना लगाउने व्यवस्था रहेको छ। उपदफा (३) मा शुल्क र जरिवाना सङ्कलन स्थानीय तहले गर्ने र उक्त रकम स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने र उपदफा (४) मा उपरोक्त बमोजिम विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकममध्ये ६० प्रतिशत रकम स्थानीय सञ्चित कोषमा र ४० प्रतिशत रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला हुने गरी बाँडफाँट गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। उपदफा (५) मा स्थानीय तहले प्रचलित कानूनमा तोकिएको दरमा नघट्ने गरी उपदफा (१) मा तोकिएको सामग्रीमा विक्री मूल्य तोक्न सक्ने व्यवस्था छ।

यसका साथै दफा ६४ उपदफा (१) को (ङ) मा पर्यटन शुल्कको दर निर्धारण सङ्कलन सम्बन्धमा पदयात्रा र पर्यटन शुल्कको दर निर्धारण र सङ्कलन प्रदेशले गर्ने र उद्यान, पार्क, चिडियाखाना, ऐतिहासिक तथा पुरातात्विक सम्पदा, संग्राहलय जस्ता सम्पदा उपयोगको शुल्क दर निर्धारण र सङ्कलन स्थानीय तहले गर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसैगरी उपदफा (२) मा पर्वतारोहण शुल्क, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष तथा संरक्षण क्षेत्रमा प्रवेश शुल्कको दर निर्धारण तथा सङ्कलन नेपाल सरकारले व्यवस्था गरेबमोजिम हुने व्यवस्था रहेको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ५८ को व्यवसाय कर सम्बन्धी व्यवस्था प्रदेश व्यापार तथा व्यवसाय ऐनको दफा ५, ६, ९, ९क., ९ख., दफा १५ र १७ सँग दोहोरिएको तथा बाझिएको अवस्था छ। यसले उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय सञ्चालन र प्रवर्द्धनमा नकारात्मक असर पारिरहेको तथा यसबाट प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्व परिचालनमा समेत द्विविधा सिर्जना गरेको छ। यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ६२ को उपदफा (१) मा स्थानीय पर्यटकीय, मनोरञ्जनात्मक र साहसिक खेलकुद सम्बन्धी सेवा तथा व्यवसायमा सेवा शुल्क लगाउन सक्ने व्यवस्था प्रदेश पर्यटन ऐनको दफा (३), (९), (१३), (२६), (३६) र (३९) एवं प्रदेश आर्थिक ऐनको दफा ५ को मनोरञ्जन करसँग समेत दोहोरो परेको वा वाझिएको अवस्था छ। यसको आधारमा प्रदेश सरकारले आर्थिक ऐनमा नबाझिने व्यवस्था गर्न तहगत सरकारको अधिकारको क्षेत्र प्रतिकुल नहुने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको संशोधनको लागि नेपाल सरकारसँग पहल एवं समन्वय गर्न आवश्यक रहेको छ।

यसका साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ६२क. उपदफा (१) को व्यवस्था र प्रदेश आर्थिक ऐनको दफा ९ को उपदफा (३) र (४) तथा नेपाल सरकारबाट स्वीकृत ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन, विक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ को दफा १४ सँग प्रत्यक्ष रूपमा बाझिएको अवस्था छ। यसका साथै संघीय संसदमा पेश भएको निर्माणमुखी सामग्री व्यवस्थापन तथा नियमन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक स्वीकृत गर्न प्रदेश सरकारले नेपाल सरकारसँग समन्वय गरी विधेयकमा प्रस्ताव गरे अनुसार प्रदेश आर्थिक ऐनमा संशोधन आवश्यक छ। यसै प्रकार स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ६२ ख. उपदफा १ मा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावर विक्रीबाट प्राप्त आय, वन ऐन-२०७६ को दफा २२ र प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐनको दफा ३८ सँग प्रत्यक्ष रूपमा दोहोरो परेको तथा बाझिएको अवस्था छ। हाल यस सम्बन्धी विवाद अदालतमा विचाराधीन रहेको छ। यस व्यवस्थालाई वन ऐन २०७६ को सर्वसामान्यतामा मध्येनजर गरी वन ऐन-२०७६, प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन-२०७६ तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन-२०७४ मा संशोधन मार्फत एकरूपता कायम गर्नु आवश्यक रहेको छ।

सोही प्रकारले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको दफा ६४ उपदफा (१) को (ङ) को पर्यटन शुल्क दरको व्यवस्था र प्रदेश पर्यटन ऐनको दफा ३, ९, १३, २६, ३६ र ३९ तथा सम्बन्धित उपदफामा मेल नखाएको व्यवस्थालाई प्रदेश आर्थिक ऐन तथा प्रदेश पर्यटनमा संशोधन गर्ने तथा अधिकार क्षेत्रमा प्रतिकुल स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा भएका व्यवस्था संशोधनको लागि संघीय सरकारसँग समन्वय र संवाद गर्न आवश्यक रहेको छ। यसै प्रकार दहत्तर बहत्तर विक्री राजस्व अन्तर प्रदेश, दुई वा सोभन्दा बढी प्रदेशमा फैलिएको स्रोत सङ्कलन तथा व्यवस्थापन, समयमै पारदर्शी रुपमा ठेक्का बन्दोवस्त हुन नसक्ने अवस्था र ठेक्कामा उल्लिखित परिमाणभन्दा बढी विक्री हुने गरेको गुनासो व्यवस्थापन, अनुगमन तथा नियमन सम्बन्धका संघीय संसदमा विचाराधिन विधेयकमा दुई चरणको ठेक्का सहित अनुगमन तथा जरिवानाको व्यवस्था समावेश गर्न र सो नहुँदासम्म प्रदेश आर्थिक ऐनमा उचित व्यवस्था गर्न आवश्यक छ।

२.२.५ सवारी तथा यातायात ऐन,२०४९ तथा नियमावली २०५४

(क) व्यवस्था

सवारी दुर्घटनाको रोकथाम गर्न, दुर्घटनबाट पीडित पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिलाउन, बिमा व्यवस्था गर्न र सर्वसाधारण जनतालाई सरल एवं सुलभ ढंगबाट यातायात सुविधा उपलब्ध गराउन यातायात सेवालाई सदृढ, सक्षम तथा प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले ऐन जारी भएको पाइन्छ। ऐनको दफा १५ मा कुनै पनि सवारी साधन खरिद गर्ने वा विदेशबाट पैठारी गर्ने व्यक्ति, फर्म वा कम्पनी वा सवारी साधन विक्री गर्ने एजेण्टले खरिद गरेको वा पैठारी गरी ल्याएको १५ दिनभित्र अधिकार प्राप्त अधिकारी समक्ष दर्ता गराउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। दफा १६ मा दफा १५ बमोजिम दरखास्त परेमा अधिकार प्राप्त अधिकारीले आवश्यक जाँचबुझ गरी सवारी धनीको नाममा सवारी साधन दर्ता गरी तोकिएको ढाँचामा दर्ताको प्रमाणपत्र दिने र दर्ताको प्रमाणपत्रको बहाल अवधि प्रमाणपत्र दिएको मितिले एक वर्षसम्म रहने व्यवस्था रहेको छ।

यसैगरी, ऐनको दफा २८ मा अधिकार प्राप्त अधिकारीले यस ऐन बमोजिम दर्ता भएको प्रत्येक सवारी साधन धनीको नाम, ठेगाना, सवारी साधन दर्ता भएको मिति, दर्ता नम्बर, सवारी साधन निर्माताको नाम, मोडेल, वर्ष, इञ्जिन नम्बर, चेसिस नम्बर, सवारीको किसिम, वजन इत्यादि स्पष्ट रूपमा खुल्ने गरी दर्ता किताबमा लेख्र लगाई सवारी साधनको लगत अद्यावधिक गरी राखु पर्ने र त्यस्तो विवरण दर्ता किताबको सम्बन्धित पानामा सवारी धनीको फोटो समेत टासिएको हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसैगरी दफा ३१ मा दफा १६ बमोजिम दर्ता प्रमाणपत्र (ब्लुबुक) मा लेखिएको म्याद नाघेको तीन महिनाभित्र दर्ताको प्रमाणपत्र नवीकरण गराइसक्नु पर्ने व्यवस्था छ। ऐनको परिच्छेद ४ मा चालक अनुमतिपत्र सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

नेपालको संविधान बमोजिम मुलुकमा संघीय संरचना कार्यान्वयन पश्चात सवारी तथा यातायात व्यवस्था सम्बन्धी कार्याधिकार प्रदेशमा हस्तान्तरण भएको तर सवारी साधन दर्ताको अभिलेख नेपाल सरकार मातहतका यातायात विभागबाट प्रदेशमा हस्तान्तरण भैनसकेको तथा विभागमा समेत कतिपय सवारी साधनको अभिलेख दुरुस्त नभएको अवस्था कामयै रहेको छ। विभाग तथा यातायात व्यवस्था कार्यालयमा दर्ता भएर नवीकरण नभएका कतिपय सवारी साधन समेत सडकमा चलिरहेका हुनसक्ने र यसबाट सवारी साधन कर तथा जरिवानाबाट प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व गुमिरहेको अवस्थाको समेत सम्भावना देखिन्छ।

सवारी साधनको दर्ता, नवीकरण तथा खारेजीको अभिलेख दुरुस्त राख्न नेपाल सरकार, यातायात विभाग र प्रदेश सरकारका सबै यातायात व्यवस्थापन कार्यालयबाट संयुक्त रुपमा दर्ता, नवीकरण र खारेजीको अभिलेखलाई संघीय सवारी तथा यातायात व्यवस्थापन ऐन, २०४९ मा पुनरावलोकन गरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिन्छ। साथै सवारी तथा यातायात व्यवस्थापन व्यवस्थित, सुरक्षित र प्रभावकारी बनाउन तथा यसबाट सङ्कलन हुने राजस्वलाई प्रभावकारी बनाउन तथा सवारी साधन कर तथा दस्तुरको दर, व्यवस्थापन र परिचालनमा एकरूपता कायम गर्न सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्नु आवश्यक रहेको छ। यसका साथै सवारी साधन दर्ता, नवीकरण र खारेजी, नामसारी तथा ठाउँसारी, रूट परमिट,

चालक अनुमतिपत्र सम्बन्धी सेवामा एकरूपता कायम गर्न तथा सेवालाई व्यवस्थित बनाउन तथा विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गर्न नेपाल सरकार यातायात व्यवस्था विभागसँग प्रदेश सरकारले समन्वय र संवाद गर्नुपर्ने देखिन्छ।

२.२.६ मालपोत ऐन,२०३४ तथा नियमावली २०३६

(क) व्यवस्था

नेपालको संविधानको अनुसूची-६ को बुँदा नम्बर ४ मा प्रदेश सरकारको अधिकार क्षेत्रमा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर तथा शुल्कको व्यवस्था रहेको छ। मालपोत ऐन, २०३४ मा घर जग्गा रजिष्ट्रेशन तथा मालपोत असुलीसम्बन्धी कार्य सञ्चालनको व्यवस्था रहेको छ। संघीयता कार्यान्वयन पश्चात भूमि प्रशासन सम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न नेपाल सरकार, भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले "भूमि प्रशासन निर्देशिका, २०८१" जारी गरी भूमि प्रशासन सम्बन्धी कार्यको विस्तृतीकरण गरेको अवस्था छ। मालपोत ऐन, २०३४ को व्यवस्था बमोजिम नै प्रदेश सरकारले आ-आफ्नो आर्थिक ऐनमा घरजग्गा रजिस्ट्रेशन शुल्क लगाउने र उठाउने गरिरहेका छन्। हाल स्थानीय तहमा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन सम्बन्धी कार्यालय स्थापना नभएको अवस्थामा संघीय सरकार मातहतका मालपोत कार्यालयबाट घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर तथा सेवा शुल्क सङ्कलन तथा व्यवस्थापन हुँदै आएको छ।

यसैगरी घरजग्गा रजिस्ट्रेशन दस्तुर र शुल्क लगाउने र उठाउने प्रयोजनको लागि प्रदेशको कार्य क्षेत्र अन्तर्गतका जिल्लामा मूल्याङ्कन समितिको गठन हुने व्यवस्था मालपोत नियामावली २०६६ को नियम ५ (ख) मा रहेको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

संविधान कार्यान्वयनको १० वर्ष अवधि व्यतीत भइसक्दा समेत संघीय संरचना अनुरूप भूमि प्रशासन तथा मालपोत ऐन तर्जुमा भई जग्गाको वर्गीकरण, मूल्याङ्कन तथा सेवा प्रवाह सम्बन्धी व्यवस्था गरी घरजग्गा रजिष्ट्रेशन समयसापेक्ष, व्यवस्थित, नगदरहित तथा विद्युतीय प्रणालीमा आधारित हुन सकेको छैन। अध्ययनबाट मालपोत नियामावली, २०६६ को नियम ५ (ख) बमोजिम गठित जिल्ला मूल्याङ्कन समितिले घरजग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्ने गरेको, जग्गाको वर्गीकरण र मूल्याङ्कन वस्तुपरक र यथार्थपरक नहुँदा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर तथा शुल्कको दर न्यायोचित हुन नसकेको अवस्था छ।

मूल्याङ्कन समितिमा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्व हुने कानूनी व्यवस्था नरहेकोले आमन्त्रितको रूपमा समितिमा सहभागिता गराउने गरिएको अवस्था छ। यसबाट एकातिर जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन यथार्थपरक तथा न्ययोचित हुन सकेको छैन भने अर्कोतिर यसबाट राजस्व सङ्कलनमा नकारात्मक असर परिरहेको छ। घरजग्गाको किसिम, स्थान, पूर्वाधार पहुँच, व्यावसायिक क्रियाकलापको अवस्था समेतको आधारमा घरजग्गाको मूल्याङ्कन यथार्थपरक, समय सापेक्ष र न्यायसंगत बनाउन प्रमुख जिल्ला अधिकारीको नेतृत्वमा हुने न्यूनतम मूल्याङ्कन समितिमा स्थानीय तहको प्रमुख वा प्रतिनिधि, दक्ष प्राविधिक तथा प्रदेश सरकारको प्रतिनिधि समेत सामावेश गर्ने कानूनी व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ।

२.२.७ खानी तथा खनिज पदार्थ ऐन, २०४२

(क) व्यवस्था

नेपालको संविधानको अनुसूची-५ (२६) को संघको अधिकार सूचीमा "खानी उत्खनन" र अनुसूची-६ (१७) मा प्रदेशको अधिकार सूचीमा खानी तथा अन्वेषण र व्यवस्थापन" सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ। साथै अनुसूची - ९ (८) को संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको सूचीमा "खानी तथा खनिज" व्यवस्था उल्लेख छ। यसैगरी, नेपालमा रहेको खानीको उत्खनन, अन्वेषण र व्यवस्थापन तथा खानी तथा खनिजबाट प्राप्त रोयल्टी सबै तहका सरकारले प्राप्त गर्ने व्यवस्था छ।

खानी तथा खनिज पदार्थ ऐनको दफा १८ ले रोयल्टी तथा अन्य दस्तुरको व्यवस्था गरेको छ। अनुमति प्राप्त व्यक्तिले खानी तथा भूगर्भ विभागलाई खनिज पदार्थको प्रकार, गुणस्तर र परिमाणको आधारमा तोकिएको दरमा रोयल्टी तथा अन्य दस्तुर वुझाउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ। अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन,२०७४ को दफा ७ मा खानी तथा खनिज पदार्थको रोयल्टीबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको ५०:२५:२५ प्रतिशत अनुपातमा नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहमा बाँडफाँट हुने व्यवस्था रहेको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

उच्चस्तरीय आर्थिक सुधार सुझाव प्रतिवेदन- २०८१ को बुँदा नं. ११६ को सिफारिस बमोजिम प्राकृतिक साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न तथा प्रदेश र स्थानीय तहको आय वृद्धि गर्ने र खानी तथा खनिज पदार्थ लगायत प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टी संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच बाँडफाँटको अनुपात ३०:३५:३५ प्रतिशत गर्न उपयुक्त हुने र सोअनुसार ऐन संशोधनका लागि प्रदेश सरकारले नेपाल सरकारसँग समन्वय र पहल गर्नु आवश्यक छ।

२.२.८ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६

(क) व्यवस्था

ऐनको दफा ७ को उपदफा (३) ले राष्ट्रिय स्रोत अनुमान तथा समितिले आवधिक योजनामा प्रक्षेपित लगानी तथा वित्तीय आवश्यकताको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तह समेत कुल राष्ट्रिय स्रोत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। उपदफा (४) मा स्रोत अनुमान गर्दा गत आर्थिक वर्षको वार्षिक र चालु आर्थिक वर्षको ६ महिनाको समष्टिगत आर्थिक परिसूचक, आगामी आर्थिक वर्षहरूमा उपलब्ध हुन सक्ने राजस्व, विकास सहायता र आन्तरिक ऋण लगायतका संघीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुन सक्ने रकमका आधारमा वस्तुनिष्ठ भई अनुमान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यसैगरी उपदफा (५) स्रोतको अनुमान पश्चात चालु आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचना समेतलाई दृष्टिगगत गरी खर्चको सीमा निर्धारण गर्ने व्यवस्था रहेको छ। ऐनले राजस्व, अनुदान प्राप्ति र बाँडफाँट सम्वन्धमा संघीय र प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई जिम्मेवार र अधिकारयुक्त वनाएको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

ऐनको प्रस्तावनामा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक कार्यविधि नियमित र व्यवस्थित गर्न ऐन तर्जुमा गरिएको भन्ने उल्लेख भएता पनि प्रदेशको राजस्व अनुमान, प्रक्षेपण, राजस्व परिचालन सम्बन्धी प्रतिवेदन, बजेट तर्जुमा र खर्च व्यवस्थापन कार्यविधि स्पष्ट व्यवस्था नभएको अवस्थामा छ। प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको घरजग्गा रजिस्ट्रेशन शुल्क, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, सवारी साधन कर तथा दहत्तर बहत्तर लगायतक शीर्षकबाट उठेको राजस्व सम्बन्धित तहको संचित कोषमा समयमा दाखिला गर्ने कार्यमा समन्वय गर्न प्रदेश तथा स्थानीय तहमा एउटा समन्वयकारी संयन्त्रको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहले सङ्कलन गरेको रकममध्ये सम्बन्धित तहको हिस्साको यथार्थ राजस्व समयमा प्राप्त गर्ने अवस्था सिर्जना हुने तथा एक आपसमा विश्वासको वातावरण अभिवृद्धि हुनेछ।

२.२.९ संघ,प्रदेश र स्थानीय तह समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध ऐन,२०७७

(क) व्यवस्था

नेपालको संविधान बमोजिम राज्यशक्ति प्रयोग गर्ने संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको अन्तरसम्बन्ध, सहकारिता, सहअस्तित्व, समन्वय, पारस्पारिक सहयोगको आधारमा व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले जारी भएको यो ऐनमा मूलभूत रुपमा सम्बन्धका आधारहरु, कानून तथा नीति बनाउँदा विचार गर्नुपर्ने विषयहरू, एकल तथा साझा अधिकारको कार्यान्वयन, विवाद समाधानको विषय, प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा राष्ट्रिय समन्वय परिषद, सम्बन्धित मन्त्रीको अध्यक्षतामा विषयगत समिति, मुख्यमन्त्रीको अध्यक्षतामा प्रदेश समन्वय परिषद गठन हुने व्यवस्था सहित तिनको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

समन्वय, सहकारिता, सहअस्तित्व र पारस्पारिक सहयोगका आधारहरू तोकिएको यो ऐनका व्यवस्था तोकिएबमोजिम कार्यान्वयन ल्याउन सकेमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच सम्बन्ध मजबुत हुने र संघीय शासन व्यवस्था प्रभावकारी ढंगले सञ्चालन हुन गई देश समुन्नत हुनसक्ने अवस्था देखिन्छ। तर कार्यान्वयनको पाटो कमजोर छ। समन्वय परिषद तथा विषयगत समितिको बैठक अत्यन्त न्यून मात्रामा हुनु; विवादहरू समयमा छिनोफानो नहुनु; लागत, दिगोपना तथा सेवाप्रवाह प्रभावकारी समेत हुने भएकोले दोहोरो नपर्ने गरी स्थानीय तहबाट कार्यान्वयन गराउन उपयुक्त हुने भनिएतापनि प्रदेशले आफ्नै संरचना खडा गर्ने परिपाटि अघि सार्नु जस्ता कारणले ऐनले लिएको उद्देश्य पूरा गर्न कठिन देखिन्छ।

२.३ सोह्रौं योजना

(क) व्यवस्था

दीर्घकालीन सोच २१०० ले तय गरेका समृद्धि र सुखका मुलभूत तत्वहरूलाई आत्मसात गर्दै नेपाल सरकारले सुशासन, सामाजिक न्याय र समद्धिको सोच र राजनीतिक, प्रशासनिक र न्यायिक, निजी तथा गैरसकारी क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्नु; स्वास्थ्य, शिक्षा, रोजगारी, आवास, सुरक्षा तथा सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा सामाजिक न्याय स्थापित गर्नु तथा मानवीय जीवन र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा समृद्धि हासिल गर्नु भन्ने सोचका साथ स्रोह्रौ योजना तर्जुमा भई चालु आर्थिक वर्षबाट कार्यान्वयन भैरहेको छ। योजनाले विकासका सबै क्षेत्र तथा आयममा देखिएका संरचनागत अवरोधको पहिचान, संवोधन र निराकरण गर्दै उत्पादन, उत्पादकत्व तथा प्रतिस्पर्धात्मक

क्षमता अभिवृद्धि गर्ने सहित ४ वटा समष्टिगत रणनीति र प्रभावकारी वित्त व्यवस्थापन तथा पुँजीगत खर्च क्षमता अभिवृद्धि गर्ने लगायत १३ वटा संरचनागत रूपन्तरणका प्रमुख क्षेत्र निर्धारण गरेको छ।

परिच्छेद २ को आर्थिक आधारको सबलीकरण तथा उच्च आर्थिक वृद्धि क्षेत्रगत विद्यमान अवस्थाको विश्लेषणमा नेपाल सरकारले प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहलाई संघीय बजेटबाट कुल विनियोजनको २४ प्रतिशत रकम हस्तान्तरण र राजस्व बाँडफाँट तथा राजस्वको एकल अधिकार मार्फत प्रदेश र स्थानीय तहमा वित्तीय स्रोत परिचालन हुँदै आएको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। योजनाले आगामी दिनमा तीनै तहका सरकाले आन्तरिक स्रोतको परिचालन, कुशल विनियोजन र खर्चमा दक्षता आवश्यक रहेको कुरा औंल्याएको छ। साथै योजनाले राजस्वको परम्परागत स्रोतको कुशल परिचालन गरी राजस्वको दायरा विस्तार गर्न नविन स्रोतहरूको खोजी गर्नु, सेवा क्षेत्रमा कर सहभागिता अभिवद्धि गर्नु, करको आधार र दायरा वृद्धि गर्ने क्षेत्रमा लगानी बढाउनराजस्वको संरचनागत रूपमान्तरण गर्नु लगायतका सवाल तथा चुनौतीको रूपमा प्रस्तुत गरेको छ।

योजनाले प्रदेश तथा स्थानीय तहमा प्रभावकारी अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापनका लागि प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्व क्षमता अभिवृद्धि गर्न राजस्व सम्भाव्यताको अध्ययन गरी कर तथा गैरकर राजस्वको दरको पुनरावलोकन गर्ने, एकल र साझा अधिकार सूचीमा रहेका वित्तसम्बन्धी विषयको कार्यान्वयन गर्न सहज हुने कानूनी व्यवस्था गरी राजस्वको आधार र दायरा बढाउने, प्राकृतिक स्रोतको उपयोगसम्बन्धी स्पष्ट मापदण्ड तयारी गरी लागू गर्ने र अन्तरसरकारी वित्त हस्तान्तरणलाई आवश्यकता, कार्यसम्पादनमा आधारित र अनुमानयोग्य बनाउने, सशर्त अनुदानलाई क्रमश कम गर्दै लैजाने, प्रदेश र स्थानीय तहको खर्च क्षमता र वित्तीय कुशलता अभिवृद्धि गर्न आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने; स्रोत परिचालन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामूलक बनाउने जस्ता रणनीति प्रस्तुत गरेको छ।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

विद्युतीय कारोबार तथा अनौपचारिक क्षेत्रलाई करको दायरामा समावेश गर्ने, प्रदेश तथा स्थानीय तहको आन्तरिक राजस्व वृद्धि गर्न राजस्व संभाव्यता अध्ययन, संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि, बाझिएका तथा दोहोरो परेका विषयमा कानून संशोधन, साझा तथा एकल अधिकार सूचीमा रहेका वित्त सम्बन्धी विषयको कार्यान्वयनमा सहज हुने गरी कानूनी व्यवस्था गर्नु र प्राकृतिक स्रोत उपयोग सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न गरिएका नीतिगत व्यवस्था गर्न विशेष पहल हुन आवश्यक रहेकोछ। तिव्र गतिमा वृद्धि भइरहेको सूचना प्रविधिसँगै घरजग्गा रजिस्ट्रेशन, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर, पर्यटन शुल्क, व्यवसाय रजिष्ट्रेशन तथा कृषि आयमा करको परिचालनलाई विद्युतीय कारोबारमा आधारित बनाउने, बढ्दै गइरहेको विद्युतीय मनोरञ्जन तथा विज्ञापनका साधनलाई करको दायरामा ल्याउन संभाव्यता अध्ययन विश्लेषण सहित छाता कानूनको निर्माण, राजस्व परिचालनको प्रभावकारिता अभिवृद्धिका लागि तहगत सरकार बीच समन्वय र साझेदारी संयन्त्र र संघ तथा प्रदेशको आन्तरिक राजस्व क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था योजनामा समाविष्ट भएको देखिदैन।

२.४ प्रथम तथा द्वितीय प्रदेश आवधिक योजना

(क) अवस्था

देशको राष्ट्रिय आर्थिक तथा विकासका विभिन्न नीतिगत व्यवस्थालाई आधार मानी प्रदेशले आफ्नो प्रदेशको विद्यमान अवस्थालाई विश्लेषण गरी योजनावद्ध विकासलाई मार्गदर्शन गर्न आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भइहरहेको छ। आवधिक योजनाले प्रदेश सरकारले पेश गर्ने वार्षिक नीति, कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा मार्गदर्शन गर्दछ। यसको अवधारणा, नीति तथा अभ्यासलाई प्रदेश सरकारले पहिलो आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्यिवन गरिसकेको छ भने दोस्रो आवधिक योजना तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा गइसकेको छ। प्रदेशको पहिलो तथा दोस्रो आवधिक योजनामा प्रस्तुत राजस्व परिचालनको उद्देश्य, नीति (रणनीति तथा कार्यनीति) तथा कार्यक्रमको सान्दर्भिक बुँदा देहायअनुसार रहेको पाइन्छ।

(१) पहिलो आवधिक योजना

प्रदेशमा पहिलो आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) तर्जुमा भई कार्यान्वयन भैसकेको अवस्था छ। पहिलो आवधिक योजनाको पहिलो आवधिक योजनामा प्रदेशको राजस्व परिचालन तथा वृद्धिका लागि करको आधार र क्षेत्रको पहिचान र वढोत्तरी गर्ने, कर तिर्ने संस्कारको विकास गर्ने, राजस्व सङ्कलनमा विद्युतीय प्रणालीको प्रयोगलाई प्रोहत्साहन गर्ने, करदाता सूचना प्रणालीको विकास गर्ने, करदाताको परामर्शमा करका दर निर्धारण, सङ्कलन र कर सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने, कर चुहावट नियन्त्रण र दायरा फराकिलो गर्ने, तहगत राजस्व बाँडफाँट प्रणाली व्यवस्थित गरी समयवद्ध हस्तान्तरण गर्ने, राजस्व क्षमता र सम्भाव्यता अध्ययनको लागि स्थानीय तहलाई सहयोग गर्ने जस्ता रणनीति तर्जुमा गरिएका थिए।

(२) दोस्रो आवधिक योजना

प्रदेश सरकारले दोस्रो आवधिक योजना (२०८१/८२ -२०८५/८६) तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा लगेको अवस्था छ। यो आवधिक योजनाको दीर्घकालीन सोच 'बागमती प्रदेशको रुपान्तरणः आर्थिक समृद्धि र समतामूलक समाज' रहेको छ। यो योजनाले 'सुशासन अभिवृद्धि गर्दै समृद्ध समतामूलक समाज निर्माण गर्ने' लक्ष्य लिएको छ भने १२ वटा उद्देश्यमध्ये पहिले उद्देश्य 'प्रदेशलाई प्रमुख कृषिजन्य वस्तु र औद्योगिक उत्पादनमा स्वनिर्भर बनाउने' तथा पहिलो प्राथमिकतामा 'कृषि उत्पादन र उत्पदकत्व वृद्धि गर्ने' रहेको छ। योजना दस्तावेजको अध्याय ३ को दोस्रो आवधिक योजनाको आधार अन्तर्गत पुँजी निर्माण, उत्पादकत्व, संस्थागत क्षमता र राजनीतिक तथा प्रशासनिक प्रतिवद्धतालाई प्रदेश अर्थतन्त्रको प्रमुख चालको रूपमा प्रस्तुत गरेको छ। यसैगरी राजस्वसँग सम्बन्धित योजनाको सोचमा आर्थिक समृद्धि, लक्ष्यमा समृद्ध र समतामूलक प्रदेश निर्माण गर्ने र उद्देश्यमा उच्च तथा दिगो आर्थिक वृद्धि र रोजगारीको अवसर विस्तार गर्ने तथा रणनीतिमा उत्पादनमूलक र सेवा क्षेत्रहरूमा रूपान्तरणकारी परिवर्तन ल्याउने र प्राथमिकतामा प्राकृतिक स्रोतको अधिकतम उपयोग समावेश गरिएको छ।

(३) सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारको प्रथम पञ्चवर्षीय योजना

प्रदेशको समग्र विकास लगायतका सूचकको आधारमा २०८१ मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले गरेको मूल्याङकनमा उत्कृष्ट रहेकोले सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारको चालु प्रथम पञ्चवर्षीय योजना (२०७८/७९-२०८२/८३) मा राजस्व परिचालन सम्बन्धमा गरिएका व्यवस्था देहायअनुसार रहेका छन्-

सोचः फराकिलो कराधार सहितको सवल आर्थिक अर्थतन्त्रको निर्माण,

उद्देश्यः राजस्व प्रणालीलाई वैज्ञानिक, प्रभावकारी, कुशल र पारदर्शी बनाउने,

रणनीतिः राजस्वको दायरा फराकिलो वनाई प्रदेश सरकारको प्रभावकारी राजस्व परिचालनमा जोड दिने।

कार्यनितिः

(१) संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा प्रभावकारी राजस्व सङ्कलन तथा परिचालनका लागि आवश्यक नीतिगत, कानूनी तथा संस्थागत संरचनाको व्यवस्था मिलाउने,

(२) स्थानीय तहसँग समन्वय र सहकार्य गरी पदाधिकारी तथा कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,

(३) नविनतम विधि, प्रविधि र उपकरणको प्रयोग गरी कर प्रणालीलाई आधुनिकीकरण गरी राजस्व सङ्कलनमा वृद्धि र चुहावट नियन्त्रण गर्ने।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

पहिलो आवधिक योजनामा प्रदेशको राजस्व परिचालन तथा वृद्धिका विभिन्न रणनीति तर्जुमा भई कार्यान्वयनको प्रयास भएकोमा दोस्रो आवधिक योजना राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था, नीति (रणनीति तथा कार्यनीति) र कार्यक्रम तथा यस सम्बन्धी परिमाणात्मक लक्ष्य समावेश समावेश नरहेको अवस्था छ। यसबाट प्रदेशले रणनीतिक रूपले राजस्व परिचालन गर्नु पर्ने नीतिगत प्रयास, रणनीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्य तर्जुमा कमी झल्काउँछ। जुन सूदुरपश्चिम प्रदेशको योजनामा स्पष्ट र विस्तृत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

२.५ वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम

(क) अवस्था

प्रदेशको विगत तीन आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित राजस्व नीति तथा कार्यक्रम देहायअनुसार रहेका छन्-

१. आ.व. २०८१/२ को नीति, कार्यक्रम तथा बजेट

प्रदेश सरकारको एकल अधिकार क्षेत्र भित्र रहेको कृषि आयमा लाग्ने करको क्षेत्र तथा आधार निर्माण गर्ने सम्वन्धमा थप अध्ययन गर्ने; ढुङगा गिट्टी, बालुवा र दहत्तर बहत्तर शुल्क परिचालनको अधिकारलाई स्पष्ट गरी राजस्व सङ्कलन, परिचालन र बाँडफाँटलाई थप प्रभावकारी बनाउन नेपाल सरकार र स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने; करका दरहरुमा परिमार्जन र मनोरञ्जन करको दायरा विस्तार गर्ने; राजस्व सङ्कलनमा संलग्न निकायको संस्थागत सुदृढीकरण र सवलीकरण गरी राजस्व प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने; राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न नेपाल सरकार र स्थानीय तहसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने; प्रदेशको आन्तरिक स्रोत परिचालनका

थप क्षेत्रहरु पहिचान गर्ने र प्रदेश राजस्व संभाव्यता अध्ययन र सुधार अध्ययनको लागि विज्ञ सहितको कार्यदल गठन गरी परिचालन गर्ने जस्ता नीतिगत व्यवस्था गरिएका छन्।

प्रदेशभित्र दर्ता भई २० वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधि पूरा भएका सार्वजनिक सवारी साधनका धनीले आफ्नो सवारी साधनको दर्ता खारेजी गराउन प्रोत्साहन गर्न २०८१ पुस मसान्त सम्म २० वर्ष अवधिसम्मको बाँकी सवारी साधन कर र नवीकरण दस्तुर बुझाएमा जरिवानामा ८० प्रतिशत छुट गर्ने र व्यावसायिक फर्म दर्ता गरी नवीकरण गरेका उद्योग, फर्म (प्राईभेट/साझेदारी) र व्यवसायले आर्थिक वर्ष २०७७/७८, २०७८/७९ र २०७९/८० को नवीकरण दस्तुर र जरिवाना २०८१ साल पुस मसान्तभित्र दाखिला गरेमा सोभन्दा अगाडिका वर्षमा दाखिला गर्नुपर्ने जरिवाना मिन्हा गरी नवीकरण दस्तुरमा ५० प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गरिएको छ।

२. आ.व. २०८०/८१ को नीति, कार्यक्रम तथा बजेट

प्रदेश सरकारको २०८०/८१ नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा प्रदेश भित्रका सामुदायिक वनबाट उत्पादन भै समूह वाहिर विक्री वितरण गरिएका वन पैदवार (काठ-दाउरा) बाट संकलित रकमको २० प्रतिशत रकम सेवा शुल्क बापत प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गराउने; प्रदेशको थप स्रोत पहिचान र परिचालनको लागि अध्ययन गरी सुझाव पेश गर्न एक उच्चस्तरीय आयोग गठन गर्ने; मनोरञ्जन करको दायरा फराकिलो बनाउन मनोरन्जनात्मक सिसाको आकाशे पुल, भ्यूटावर, स्वीङ र केवल कारमा ५ प्रतिशत मनोरञ्जन कर लगाउने व्यवस्था रहेको थियो।

यसैगरी प्रदेश सरकारले सवारी साधन कर प्रणालीलाई विद्युतीय प्रणालीमा रुपान्तरण गर्न कर भुक्तानीलाई ई-पेमेन्ट मार्फत गर्ने व्यवस्था मिलाउने; विज्ञापन करको नमुना कानूनको मस्यौदा गरी स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने; प्रत्येक स्थानीय तहले माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायतका प्राकृतिक स्रोत विक्रीको लागि खोलेको ठेक्काको जानकारी प्रदेश सरकारलाई गराउन स्थानीय तहलाई सहजीकरण गर्ने; प्रदेश अस्पताल र जिल्ला आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्रबाट सङ्कलन भएको सेवा शुल्क प्रदेश संचित कोषमा दाखिला हुने व्यवस्था मिलाउने र कर सङ्कलनमा संलग्न निकायको संस्थागत सुदृढीकरण गरी कर प्रशासनलाई थप प्रभावकारी बनाउने, राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न संघीय सरकार र स्थानीय तहसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने समेत व्यवस्था गरिएको थियो।

साथै, प्रदेश सरकारले बैंक, वित्तिय संस्था वा सहकारी संस्थाबाट दिने कर्जाको लागि राखिने थप धितोको दृष्टिवन्धक लिखतमा दोहोरो सेवा शुल्क नलाग्ने व्यवस्था गर्ने, २० वर्ष पुराना सवारी साधन लागत कट्टा गराउन चाहेमा लाग्ने जरिवानाको ३० प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था गरेको थियो।

३. आ.व. २०७९/८० को नीति, कार्यक्रम तथा बजेट

प्रदेश सरकारले आ.व. २०७९/८० सिमेन्ट उद्योगहरु माथि लाग्दै आएको प्रति किलोग्राम प्राकृतिक स्रोत उपयोग शुल्क संघीय मूल्य अभिवृद्धि करसँग दोहोरो परेकोले खारेज गर्ने; माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा दहत्तर बहत्तर बापतको विक्रीबाट प्राप्त राजस्व सङ्कलनमा देखिएका प्रक्रियागत विषय समावेश गरी छुट्टै ऐन तर्जुमा

गर्ने, प्रदेश राजस्व सूचना प्रणालीको विकास गर्ने, कर सङ्कलनमा संलग्न निकायहरुको संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने, कर कानूनको पालनामा जोड दिने र राजस्व छल्ने प्रवृति उपर कडाइ गर्ने; कर सङ्कलनमा विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गर्ने व्यवस्था गरेको थियो।

यसैगरी, उद्योगले प्रदेशका अन्य जिल्लामा स्थानान्तरण गर्न खरिद गर्ने जग्गामा लाग्ने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कमा ५० प्रतिशत छुट दिने, अन्य प्रदेशमा दर्ता भएका सवारी साधन यस प्रदेशमा स्थानान्तरण गर्ने प्रक्रियालाई सरलीकृत गर्ने, विगतमा सवारी धनीले समयमा दाखिला गर्न नसकेको मोटरसाईकल, स्कुटर एवं अन्य दुई पांग्रे सवारी साधनको सवारी साधन कर २०७९ फागुन मसान्तसम्म दाखिला गरेमा जरिवाना छुट हुने, महिला, दलित समुदाय, अपाङ्ग र विपन्न वर्गका व्यक्तिले प्राईभेट फर्म रजिष्ट्रेशन गर्न चाहेमा त्यस्तो फर्म रजिष्ट्रेशन गर्दा लाग्ने दस्तुरमा ५० प्रतिशत छुट दिने व्यवस्था रहेको थियो।

(ख) समीक्षात्मक विश्लेषण तथा खाडल

चालु आ.व. समेत विगत २ वर्षको नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा प्रस्तुत राजस्व परिचालनसम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम पछिल्ला वर्षहरूमा थप परिमार्जन, सरलीकरण, कानूनसम्मत बनाउँदा निरन्तरता प्रदान गरेको अवस्था छ। कानूनसँग बाझिएका व्यवस्था जस्तै सिमेन्ट उद्योगमा लगाउँदै आएको स्रोत उपयोग शुल्क खारेज गर्ने, मनोरञ्जन करको दायरा बढाउने, विज्ञापन कर परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउन मस्यौदा तयारी गरी स्थानीय तहलाई सहजीकरण गर्ने कार्य समावेश भएको अवस्था छ। नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा करको आधारको विस्तृतीकरण गर्ने, छुट भएका विषयहरू समावेश गरी करको दायरामा ल्याउने, व्यापार तथा व्यवसाय रजिष्ट्रेशन, विवरण संशोधन र खारेजीको दस्तुर समावेश गर्ने, २० वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधि पुरा भएका निजी सवारीलाई खारेजीमा जरिवाना छुट दिने, २० वर्षभन्दा बढी अवधि पुरा भई प्रयोगमा ल्याएका सवारी साधनलाई २० वर्षसम्मको शुल्कको जरिवानमा केही छुट दिने र बढी अवधिको हकमा शुल्क नलिई शुल्कको सट जरिवाना लिएर खारेजी गर्ने विषय समावेश भएको भए प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने अवस्था रहेको छ।

२.६ अध्ययन, अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण प्रतिवेदन

२.६.१ राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको प्रथम रणनीतिक योजना (२०७९/८०- २०८३/८४)

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको प्रथम रणनीतिक योजनामा प्रदेशको राजस्व परिचालन समेत राजस्वको आधार र दायरा विस्तारको सम्भाव्यता र संकलित राजस्वको उपयोग गरी महत्तम उत्पादकत्व (Optimum Productivity) हासिल गर्ने सम्वन्धमा अध्ययन गर्ने, प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्व सङ्कलनको अधिकारको प्रत्याभूति र सो अधिकारको प्रयोगको लागि सम्बन्धित तहका निकायलाई सहज बनाउने उपायको अध्ययन गर्ने र सबै किसिमका आर्थिक क्रियाकलापहरुलाई करको दायरामा ल्याई राजस्वको आधार फराकिलो बनाउने विषय समावेश गरिएको छ।

२.६.२ कर प्रणाली सुधार सम्बन्धी उच्चस्तरीय सुझाव समितिको प्रतिवेदन

कर प्रणालीमा निरन्तर सुधारको आवश्यकता रहन्छ। संघीय संरचनामा कर प्रणालीमा सुधार सम्बन्धमा अध्ययन गरी सुझाव पेश गर्नका लागि अर्थ मन्त्रालयले गठन गरेको उच्चस्तरीय सुझाव समितिले पेश गरेको प्रतिवेदनले राजस्व परिचालनमा वृद्धि, कर प्रणालीमा सुधार र लगानीमैत्री वातावरणमा जोड दिएको छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहको कर प्रणाली अध्ययन प्रतिवेदनमा प्रस्तुत प्रमुख निष्कर्ष तथा सुझाव देहायअनुसार रहेका छन्-

(१) राजस्व जोखिम र अर्थतन्त्रमा पर्न सक्ने प्रभावको अध्ययन तथा आंकलन बिना नै करका दरहरुको निर्धारण र नीतिगत परिवर्तन हुने गरेकोले अर्थतन्त्रमा कर प्रणाली तटस्थ रहन सकेको छैन। यसबाट सरकार प्रति निजी क्षेत्र र नागरिकको विश्वासमा वृद्धि हुन सकेको छैन।

(२) कर प्रणालीमा करदाताको व्यवसाय दर्ताको एकिकृत प्रणालीको विकास नहुँदा र व्यवसाय दर्ता र बहिर्गमन वा समापनका कार्य अत्यन्त वोझिलो तथा झन्झटिलो हुन गई नेपालको व्यावसायिक वातावरण लगानीमैत्री हुन नसकेको गुनासो रहेको छ।यो गुनासोलाई संवोधन गर्न, कर प्रणाली पारदर्शी र जवाफदेही हुन नसकेको अवस्थालाई प्रतिविम्वित गरेको छ।

(३) गैरकर सङ्कलन गर्ने छाता नीति र कानूनको अभाव रहेको छ। गैरकर राजस्वको दर निर्धारण फाइदाको सिद्धान्त तथा तिर्न सक्ने जनता तथा लागतको आधारमा वैज्ञानिक ढंगले हुन सकेको छैन।

(४) गैरकर राजस्व सङ्कलनको लागि विशिष्टीकृत निकाय तथा जनशक्तिको आवश्यकता रहेको छ।

यसैगरी, प्रदेश अधिकार क्षेत्रका कर राजस्वसँग सम्बन्धित निष्कर्ष तथा सुझावलाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छः-

(क) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कः-

१. घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क घरजग्गाको कारोबारमा आधारित हुने हुँदा घरजग्गाको कारोबारमा आउने उतारचढावले शुल्कबाट प्राप्त हुने राजस्वलाई दिगो स्रोत मान्न सकिने अवस्था छैन।जग्गाको कित्ता काटमा गरिएको कडाइको फलस्वरूप घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क सङ्कलनमा उतारचढाव आएको अवस्था छ।

२. जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन अवधारणाले ठूलो परिमाणमा राजस्व चुहावट भैरहेको अवस्था छ।

३. वास्तविक कारोबारको प्रतिवेदन नगरिदा यसले अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई मलजल गरेको देखिन्छ।

४. करका दरहरुमा व्यवहारिक परिमार्जन गरी वास्तविक कारोबारमा घरजग्गाको लिखत पारित गराउने प्रणाली लागू गर्न आवश्यक रहेको छ।

(ख) सवारी साधन करः-

आयातमा आधारित कर उच्च दरमा लगाउने तथा वार्षिक सवारी साधनको कर न्यून रहने गरेको नेपाल सन्दर्भमा क्रमशः भन्सार बिन्दुमा लाग्ने करका दरहरु कम गर्दै वार्षिक सवारी साधन करको दर समायोजन गर्नु आवश्यक छ।

(ग) मनोरञ्जन करः-

मनोरञ्जन करको सङ्कलन डिजिटल प्रविधिमा आधारित बनाउनु पर्नेछ भने मेला, महोत्सव, जात्रा, सर्कस, हाटवजार र पर्वजस्ता पटके सन्दर्भमा मनोरञ्जन करको प्रशासन चुनौतीपूर्ण छ।

(घ) विज्ञापन करः-

सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा खास गरी होर्डिङ बोर्ड, डिजिटल डिस्प्ले, सोलार जडित बस प्रतिक्षालय, सडक वत्ति वा त्यस्तै उपकरण आदिको देशव्यापी रुपमा बजार विस्तार भैरहेको सन्दर्भमा प्रदेश कानूनबाट दर तथा सङ्कलनको मापदण्ड तयार गरी स्थानीय तहबाट संलकन गर्ने परिपाटी बसाउनु आवश्यक रहेको छ।

(ङ) कृषि आयमा करः-

करारोपण कसरी गर्ने भन्ने विषयमा स्पष्टता नहुनु, कृषिको व्यावसायीकरण हुन नसक्नु, कृषि उत्पादन निर्वाहमुखी हुनु, साना किसानको बाहुल्यता रहनु, कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व न्यून रहनु लगायत सवाल तथा चुनौतीका कारण यस शीर्षकमा प्रदेशले उल्लेख्य आय गर्न सक्ने देखिदैन। तसर्थ, कृषि आयमा करका लागि प्रदेशले लगाउने कृषि आयमा करको विस्तृतीकरण गरी साझा वुझाइको विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ।

२.६.३ संघीय राजस्व परामर्श समितिको सुझाव तथा सिफारिस (२०५६-२०७८)

संघीय राजस्व परामर्श समितिको सुझाव र सिफारिसको सँगालोमा प्रदेश राजस्व प्रभावकारी परिचालनका लागि प्रस्तुत सुझाव तथा सिफारिस देहायअनुसार रहेको छः

(क) घर जग्गाको कारोबार मूल्य कम देखाई घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर कम तिर्ने गरेकोमा बढी मूल्यमा कारोबार गरेको प्रमाणित हुँदा ब्याज, शुल्क जरिवाना लाग्ने व्यवस्था नभएकोले सम्वन्धित ऐनमा दण्ड स्वरुप ब्याज, शुल्क जरिवानाको व्यवस्था गर्ने,

(ख) घरजग्गा रजिष्ट्रेशनमा वास्तविक भुक्तानी तथा घोषणा गरिएको भुक्तानीको फरक रकममा लगाउने रजिष्ट्रेशन दस्तुर (कर) को शतप्रतिशत जरिवाना गर्न आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गर्ने,

(ग) अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को अनुसूची-२ र अनुसूची-३ मा पर्यटन शुल्क प्रदेश र स्थानीय तह दुवैले लगाउन सक्ने भएकोले एउटै विषयमा दोहोरो शुल्क लाग्ने गरेकोले एक तहले मात्र लगाउने व्यवस्था आर्थिक ऐनबाट गर्ने (पेज -५६४ रा.प.स को सुझाव संगालो- २०७७),

(घ) सामुदायिक वनमा ३ तहको सरकारबाट लगाउँदै आएको वन पैदवर शुल्क हटाई कुनै एक तहले मात्र लगाउने व्यवस्था गर्ने,

(ङ) गैर करलाई धेरै कानूनले व्यवस्था गर्ने हुँदा विविधता हुनुको साथै व्यवस्थापन गर्न कठिन भएकोले यस सम्बन्धी छुट्टै कानूनी व्यवस्था गर्ने (छाता ऐन- पेज — ५५९-२०७७ संगालो, रा.प.स),

(च) घर जग्गा कारोबार (Real Estate Business) को व्यवस्थापन गर्न ऐन, कानून र कार्यविधिमा परिमार्जन गरी Agency Model मा संचालन गर्ने (पेज ५७५- २०७८, संगालो, रा.प.स),

(छ) सवारी साधन कर र वाणिज्य विभागको व्यवसाय नवीकरण शुल्क एकमुष्ट ५ वर्षको लागि अग्रिम लिने वा वार्षिक दिने ऐच्छिक व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने। (पेजः ६११ २०७८, रा.प.प. संगालो),

२.६.४ उच्चस्तरीय राजस्व सुधार सुझाव समितिको प्रतिवेदन

प्रतिवेदनको सार्वजनिक वित्त शीर्षकमा राजस्व परिचालनको वृद्धिदर पछिल्ला वर्षहरूमा कमजोर रहेको तथ्य प्रस्तुत गरेको छ र प्रतिवेदनमा संघीय सरकारले सङ्कलन गरेको राजस्वको करिब १२ प्रतिशत रकम प्रदेश तथा स्थानीय तहमा बाँडफाँट हुने गरेको आँकडा उल्लेख रहेको छ। अति कम विकसित राष्ट्रहरूको कर र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात औषतमा सन् २०१९ मा १० प्रतिशत र सो अनुपात दक्षिण एसियाली देशमा औषतमा ११.७ प्रतिशत रहेकोमा प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट परिचालन भएको कर समेत जोड्दा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनसँग राजस्व परिचालनको अनुपात २० प्रतिशत भन्दा बढी रहनु दक्षिण एसियामै उच्च रहेको तथ्यले देखाएको छ। तहगत सरकारले लगाउने कर व्यवसाय कर भिन्नभिन्न ठाउँमा तिर्नुपर्ने र दोहोरो समेत परेको उद्योग व्यवसायीको गुनासो रहेको छ। विषयगत कानूनले गरेका करको व्यवस्था तथा छुट सुविधाहरू सालबसाली रूपमा आउने आर्थिक ऐनले सम्बोधन नगर्ने र पटक पटक संशोधन गर्दा अन्योलता सिर्जना भएको अवस्था छ। अति आवश्यकता परेको अवस्था बाहेक कम्तीमा करका दरहरू स्थीर राख्दा लगानीको वातावरण निश्चितता हुने तथ्य राख्दै प्रतिवेदनले तहगत सरकारका विषयगत कानूनले गरेका करसम्बन्धी व्यवस्थालाई स्थायित्व दिन उपयुक्त हुने विश्लेषण गरेको छ। कर चुहावट नियन्त्रण गर्न सके करका दर नबढाइकन पनि राजस्व बढाउन सकिने स्थिति रहेको र बिल लिने र दिने प्रवृत्तिलाई बढावा दिन पर्ने आवश्यकतालाई प्रतिवेदनमा औल्याइएको छ।

राजस्व परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउन प्रतिवेदनमा कर प्रणालीलाई करदाताले बुझ्ने र करका नियमा पालना गर्न सहज हुने गरी बनाउने र यसका लागि कर विवरण बुझाउने पुस्तिका र एप्स तयार गर्ने; विषयगत कानूनले तोकेका करको व्यवस्था र छुट सुविधा आर्थिक ऐनमा स्वतः अवलम्बन गर्न व्यवस्था गर्ने, करका दरहरू अहिले नै उच्च रहेको सन्दर्भमा गैर कर राजस्व बढाउने रणनीति अख्तियार गर्ने, कर कानून र नियम भूतप्रभाव ढंगले नलगाउने, प्रदेश तथा स्थानीय तहले लगाउने करहरूलाई पनि स्थायी लेखा नम्बर (Permanent Account Number) नम्बरसँग आवद्ध गर्ने जस्ता सिफारिसरू गरेको छ।

प्रतिवेदनले वातावरण विनाश, कालोबजारी, भ्रष्टचार, अनियमितता, अवैध उत्खखन तथा क्रसर उद्योग सञ्चालन जस्ता समस्या विद्यमान रहेको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायतका निर्माणजन्य सामग्रीको व्यवस्थापन तथा परिचालन हाल मापण्डबाट सञ्चालन हुँदै आएकोमा संघीय संसदमा विचाराधान विधेयकमा समसामयिक सवालको सम्बोधन समेत कानून जारी गर्ने; वातावरण निरीक्षकको भूमिका कानूनमा समावेश गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्रमा आवद्ध गर्ने; उत्खनन तथा ढुवानी गरिएको सामग्रीको प्रत्येक एकाइलाई सूचना प्रविधिको प्रयोगबाट स्वचालित अनुगमन हुने व्यवस्था गर्ने; यसका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनका प्रावधान परिमार्जन गर्ने समेत निर्माणजन्य सामग्रीको उत्खनन, विक्री वितरण र प्रयोगका वातावरणीय, इञ्जिनियरिङ, आर्थिक र सामाजिक मापदण्डको परिपालना र व्यवस्थापन गर्ने जस्ता व्यवस्था गर्न सिफारिस गरेको छ।

यसैगरी प्रतिवदेनमा निर्माणजन्य सामग्री उत्खननको कारण नदी संरचनामा पुग्ने क्षति बापतको नदी संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि संकलित राजस्वबाट निश्चित रकम खर्च गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गर्ने; स्थानीय तहको आधारभूत तहका आयोजना निर्माण, नदी तथा खानी क्षेत्रको संरक्षण सम्बन्धी संरचना निर्माणमा निर्माणजन्य सामग्रीको शुल्क मिनाहाको व्यवस्था गर्ने र निर्माण सामग्रीको उपलब्धता, उत्खननको अवस्था, उत्खननबाट परेका अनुकुल तथा प्रतिकुल प्रभाव आदिको वातावरणीय, सामाजिक तथा आर्थिक दृष्टिकोणबाट स्वतन्त्र र निष्पक्ष अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्न विश्वविद्यालय, अनुसन्धान संस्था, समूह तथा व्यक्तिलाई प्रोत्साहन गर्ने प्रबन्ध गर्ने र सोको लागि सार्वजनिक कोष खडा गरी स्रोत परिचालन गर्ने; ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको उत्खनन तथा व्यवस्थापन निर्माण कार्य तथा उद्योगको आन्तरिक खपतको लागि मात्र नभई महाभारत क्षेत्रका ढुङ्गाखानी तथा क्रसर उद्योगको व्यावसायिक विकास गरी उत्पादित सामग्रीको निर्यात गर्ने लगायतका सुझावहरू निर्माण सामग्रीको उत्खनन, सङ्कलन तथा उपयोगको सन्दर्भमा सिफारिस गरिएका छन्।

२.७ प्रदेशको आ.व. २०८०/८१ को वार्षिक तथा २०८१/८२ को अर्धवार्षिक प्रगति प्रतिवेदन

आ.व. २०८०/८१ को प्रदेशको वार्षिक तथा २०८१/८२ को अर्धवार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा प्रस्तुत राजस्व परिचालन सम्बन्धी प्रगति देहायअनुसार रहेको छः-

(क) विज्ञापन कर नमुना कानून निर्माण सम्वन्धमा काठमाडौं, भक्तपुर,ललितपुर, मकवानपुर, चितवन जिल्लाका स्थानीय तह र विज्ञापन वोर्डसँग अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको छ।

(ख) सहकारी संस्थालाई कार्यालय प्रयोजनको लागि घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कमा छुट प्रदान गरिएको राजस्व छुट सम्बन्धी विवरण प्रकाशन गरी प्रचारप्रसार गरिएको छ।

(ग) चालु आ.व. २०८१/८२ मा प्रदेश सरकारले आफ्नै स्रोतबाट चालु आर्थिक वर्षमा रु. ४ अर्ब ५३ करोड ८४ लाख ७९ हजार राजस्व सङ्कलन गर्ने लक्ष्य लिएकोमा अर्ध वार्षिक समीक्षा अवधिसम्म रु. १ अर्ब ८० करोड ६३ लाख ७३ हजार अर्थात कुल अनुमानको ३९.८० प्रतिशत राजस्व सङ्कलन भएको अवस्था छ।

(घ) चालु आ.व. २०८१/८२ मा राजस्व बाँडफाँट र रोयल्टी बापत रु. २९ अर्ब ५५ करोड ८९ लाख प्राप्त हुने अनुमान गरिएकोमा अर्धवार्षिक समीक्षा अवधि सम्ममा रु. १० अर्ब ५० करोड २२ लाख ४९ हजार अर्थात कुल अनुमानको ३५.५३ प्रतिशत राजस्व प्राप्त भएको अवस्था छ। यसमध्येमा ठूलो असर घर जग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर, दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय, सवारी साधन कर शीर्षकमा परेको छ। यी शीर्षकमा अनुमान भन्दा निकै कम राजस्व सङ्कलन भएको छ।

अध्याय तीनः राजस्व परिचालनको विद्यमान अवस्था

३.१ प्रदेशको अर्थ-सामाजिक परिदृश्य

नेपालको संघीय राजधानी काठमाडौ समेत यसै प्रदेशमा रहेको हुँदा यस प्रदेशलाई राजधानी प्रदेश पनि भनेर चिनिन्छ। भौगोलिक रूपमा २०,३०० वर्ग किलोमिटरको फैलिएको यस प्रदेशले नेपालको कुल क्षेत्रफलको १३.७९% क्षेत्रफल ओगटेको छ। जनगणना २०७८ को अनुसार यस प्रदेशको कुल जनसङ्ख्या ६,११६,८६६ रहेको छ, जुन नेपालको कुल जनसङ्ख्याको २०.९७% हुन आउँछ। यो प्रदेश देशको सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएको प्रदेश समेत हो।

यस प्रदेशमा १३ जिल्ला, ७४ वटा गाउँपालिका, ४१ वटा नगरपालिका, १ उपमहानगरपालिका र ३ वटा महानगरपालिका सहित ११९ वटा गाउँ तथा नगरपालिका र सोअन्तर्गत ११२१ वडाहरु रहेका छन्। भरतपुर, ललितपुर र काठमाडौं यस प्रदेशमा रहेका महानगरपालिका हुन् भने हेटौडा यस प्रदेशमा रहेको एकमात्र उपमहानगरपालिका हो जहाँ प्रदेशको राजधानी रहेको छ।

तालिका १ः प्रदेश आर्थिक परिसूचकहरू (आर्थिक वर्ष २०८०/८१)

आर्थिक परिसूचक	प्रदेशगत अवस्था							नेपाल
	कोशी	मधेश	बागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सु.प.	
कुल गार्हस्थ उत्पादन (रु. अर्बमा)	९०३.०५	७४८.३७	२०७४.४२	५१६.७०	८१४.०३	२४३.९९	४०४.२९	५७०४.८५
राष्ट्रिय उत्पादनमा अंश (%)	१५.८४	१३.१२	३६.३६	९.०३	१४.२६	४.२८	७.०९	१००.००
आर्थिक वृद्धिदर (%)	३.५१	३.७८	३.९६	४.५५	४.०५	३.३९	३.४१	३.८७
कृषि क्षेत्रमा प्रदेशको अंश (%)	२१.५६	१९.१६	१७.१२	९.६८	१७.५४	५.२४	९.७१	१००.००
उद्योग क्षेत्रमा प्रदेशको अंश (%)	१९.८८	१०.९७	३१.४१	१२.१५	१५.४८	३.१९	६.९१	१००.००
सेवा क्षेत्रमा प्रदेशको अंश (%)	१२.८१	११.२५	४४.७५	८.१९	१२.५७	४.१३	६.१२	१००.००

(स्रोतः प्रादेशिक आर्थिक गतिविधि अध्ययन, बागमती प्रदेश, वार्षिक प्रतिवेदन, आ.व. २०८०/८१, नेपाल राष्ट्र बैंक (पे.३)

यस प्रदेशमा संघीय राजधानी समेत रहेको हुँदा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको संरचनामा सेवा क्षेत्रको अधिक रहेको हुँदा राजस्वको संभाव्यता अध्ययन तथा विश्लेषण गर्दा ध्यान दिनु पर्ने प्रमुख आधारहरू हुन्। प्रदेशका अर्थ सामाजिक अवस्थाका प्रमुख विशेषताहरू देहायअनुसार रहेका छन्ः

१. आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा बागमती प्रदेशको हिस्सा सबैभन्दा धेरै (**३६.३६ प्रतिशत**) रहेको छ।

२. राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्रदेशको कृषि क्षेत्रको योगदान १७.१२ प्रतिशत (कोशी, मधेश, लुम्बिनी प्रदेश पछि **चौथो**), उद्योग क्षेत्रको योगदान ३१.४१ प्रतिशत (सात प्रदेशमध्ये **पहिलो**) र सेवा क्षेत्रको योगदान ४४.७५ प्रतिशत (सात प्रदेश मध्ये **पहिलो**) रहेको छ।

३. नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा बागमती प्रदेशको प्रमुख ५ विषय क्षेत्रमा ५० प्रतिशत भन्दा धेरै योगदान रहेको छ जस्तैः

(१) थोक, खुद्रा व्यापार, मोटरगाडी र मोटरसाइकलको मर्मतसम्भारका कार्यहरूको योगदानः ५६.६ प्रतिशत,

(२)वित्तीय तथा बिमासम्बन्धी क्रियाकलापहरूको योगदानः ६१.८ प्रतिशत,

(३)घरजग्गा कारोबारका व्यावसायिक क्रियाकलापहरूको योगदानः ६७ प्रतिशत,

(४)पेशागत, वैज्ञानिक तथा प्राविधिक क्रियाकलापहरूको योगदानः ६६.६ प्रतिशत,

(५)प्रशासनिक तथा सहयोगी सेवाका क्रियाकलापहरूको योगदानः ७३ प्रतिशत रहेको छ।

४. बागमती प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमध्ये थोक तथा खुद्रा व्यापार, गाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत सेवाको अंश सबैभन्दा बढी (२१.५ प्रतिशत) रहेको छ। घरजग्गा कारोबारको अंश १५.३३ प्रतिशत, वित्तीय तथा बिमाको अंश ११.५९ प्रतिशत, कृषि, वन तथा मत्स्यपालनको अंश ११.३५ प्रतिशत, तथा यातायात तथा भण्डारणको ९.४५ प्रतिशत रहेको छ।

५. साथै नेपालको प्रतिव्यक्ति आय १४३४ रहेकोमा बागमती प्रदेशको २४८४ रहेको र नेपालभरि ३ लाख ३८ हजार ९ सय कम्पनी रहेकोमा यो प्रदेशमा मात्र २ लाख ३३ हजार सातसय कम्पनी रहेको, कुल ३,०६० मेगावाट विद्युत उत्पादन हुँदा यस प्रदेशबाट १,१९६ मेघावाट उत्पादन भएको, नेपालमा निरपेक्ष गरिबी र बहुआयामिक गरीबिको रेखामुनि रहेको जनसंख्या क्रमशः २०.२७ प्रतिशत र १७.४ प्रतिशत रहेकोमा बागमती प्रदेशमा क्रमशः१२.५९ र ७ प्रतिशत मात्र रहेको छ।

चार्ट १: बागमती प्रदेशको विगत ५ वर्षको औद्योगिक क्षेत्रगत अर्थतन्त्रको अवस्था

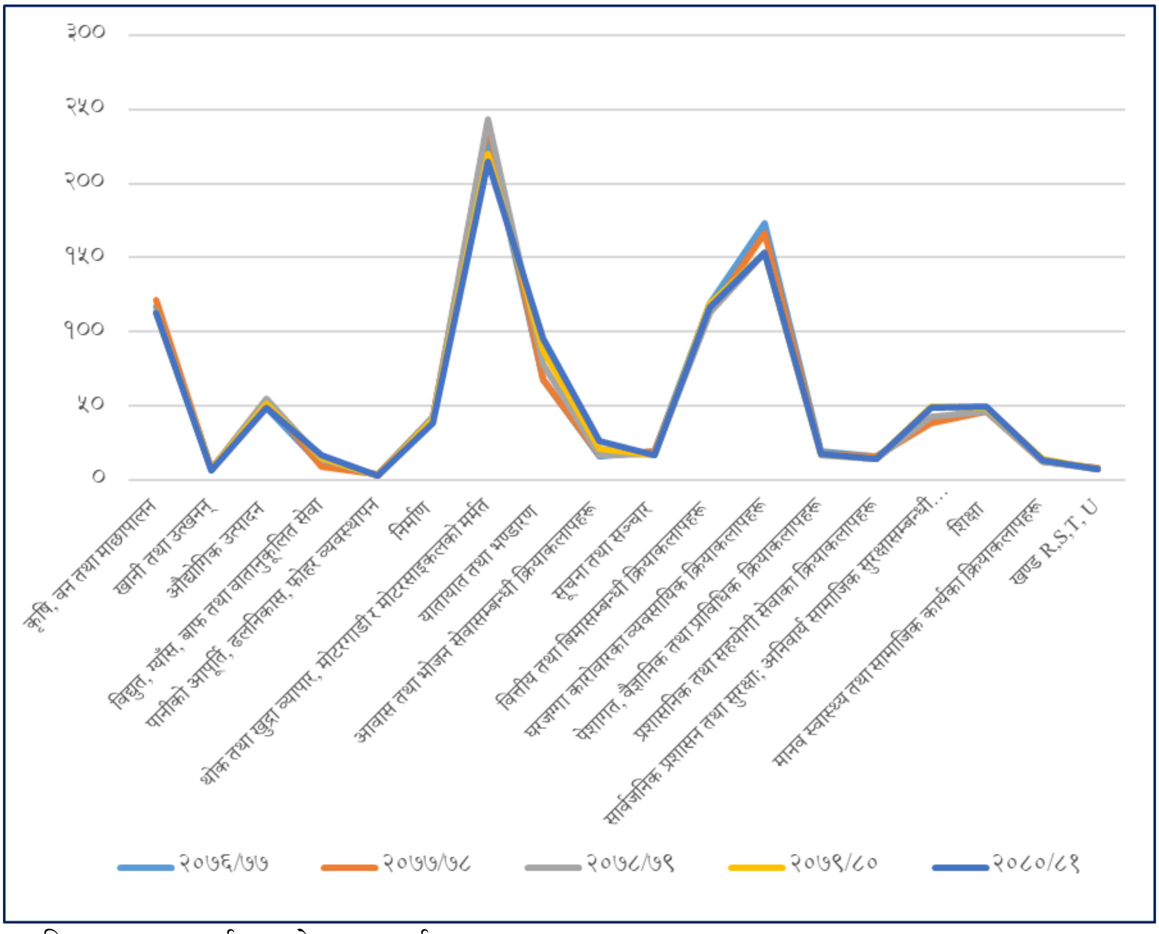

स्रोतः राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालय, प्रदेश कुल गार्हस्थ्य उत्पादन

३.२ प्रदेशगत कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, वार्षिक बजेट र बजेटमा आन्तरिक राजस्वको अनुपात

प्रदेशको आर्थिक संरचनाले प्रदेशको वार्षिक आय तथा व्ययको अनुमान अर्थात् बजेट एवं राजस्व सङ्कलनको लक्ष्य समेत प्रतिविम्बित गरेकोछ। प्रदेशको अर्थतन्त्रको ठूलो हिस्सा सेवा क्षेत्रमा रहेको छ। प्रदेशको अर्थतन्त्रमा सबैभन्दा धेरै हिस्सा ओगटेका पाँच क्षेत्रहरू जस्तैः थोक तथा खुद्रा व्यापार, गाडी तथा मोटरसाइकल मर्मत सेवा, घरजग्गा कारोबार, वित्तीय तथा बिमा सेवा क्षेत्र, कृषि, वन तथा मत्स्यपालन, यातायात तथा भण्डारणमध्ये प्रदेशको राजस्वमा प्रत्यक्ष जोडिने क्षेत्र घरजग्गा कारोबार र कृषि, वन तथा मत्स्यपालन मात्रै रहेका छन्। घरजग्गा कारोबार अन्तर्गतको रजिस्ट्रेसन शुल्कले प्रदेशको राजस्वमा निरन्तर महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँदै आएको छ। कृषि क्षेत्रमा पर्ने कृषि आयमा करको परिचालनबाट प्रदेशले अपेक्षित लाभ लिन सकेको छैन।

प्रदेशको विशिष्ट वस्तुगत अवस्था र रणनीतिक अवस्थितिका कारण अन्य प्रदेशसँग तुलना गर्दा राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्रदेशको योगदानको तुलनामा प्रदेशको वार्षिक बजेट र आन्तरिक राजस्वको योगदान कम रहेको देखिन्छ। जस्तैः गण्डकी प्रदेशको राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ उत्पादनमा योगदान ५ खर्ब १७ करोड हुँदा यसको बजेट झन्डै ३३ अर्बको रहेको छ। गण्डकी प्रदेशको तुलनामा झन्डै ४ गुणा धेरै योगदान रहेको बागमती प्रदेशको बजेटको आकार भने २ गुणा मात्रै ठूलो रहेको छ।

तालिका २ः प्रदेशगत कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, बजेट र राजस्वको तुलना (आर्थिक वर्ष २०८०/८१)

प्रदेश	आ.व. २०८१/८२ को कुल गार्हस्थ उत्पादन	आ.व. २०८१/८२ बजेट अनुमान	आ.व. २०८१/८२ राजस्व अनुमान (रू. लाखमा)		
			आन्तरिक आय	राजस्व बाँडफाँट	जम्मा
कोशी	९,०३,००,००	३५,२७,९३	४,९८,००	१२,४०,०८	१७,३८,०८
मधेश	७,४८,००,००	४३,८९,२१	९,०७,००	१३,६०,००	२२,६७,००
बागमती	२०,७४,००,००	६४,५४,०४	६,५१,००	२९,५५,००	३६,०६,००
गण्डकी	५,१७,००,००	३२,९७,८५	५,१७,००	९,६१,००	१४,७८,००
लुम्बिनी	८,१४,००,००	३८,९७,००	७,५१,००	१२,०१,००	१९,५२,००
कर्णाली	२,४४,००,००	३१,४१,४१	८३,४४	९,३८,००	१०,२१,४४
सुदूरपश्चिम	४,०४,००,००	३१,६२,९८	१,६०,००	९,९९,००	११,५९,००

स्रोत, प्रदेश सरकारहरूको आर्थिक ऐन, २०८१

बागमती प्रदेशको राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान ३६.३६ प्रतिशत रहे पनि सात प्रदेशहरूको वार्षिक बजेट कुल २ खर्ब ७८ अर्ब रहेको र त्यसमा बागमती प्रदेशको बजेटले केवल २३.१५ प्रतिशत मात्र रहेको छ। कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा प्रदेशको बजेट निर्माण गर्नु पर्दछ भन्ने पहिलो आधार र बागमती प्रदेशको बजेट पनि अन्य प्रदेशहरूको तुलनामा वृद्धि गर्नु पर्दछ भन्ने दोस्रो आधारलाई लिने हो भने बागमती प्रदेशको हालको बजेटमा १३.२१ प्रतिशत वृद्धि हुनु पर्दछ। सात प्रदेशको कुल बजेट २ खर्ब ७८ अर्बरहेकोले १३.२१ प्रतिशत वृद्धि हुँदा कुल ३६ अर्ब वृद्धि हुनु पर्दछ।

३.३ प्रदेशगत कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजस्व अनुपात

कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजस्व अनुपात गत विगत ५ आर्थिक वर्षको प्रदेशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजस्व अनुपात विश्लेषण गर्दा पाँचै वर्षमा बागमती प्रदेशको अनुपात सबैभन्दा उच्च रहेकोछ र आर्थिक वर्ष २०८०/८१ बाहेक दोस्रोमा कोशी प्रदेश रहेको तथ्याङ्ले प्रट्याएको छ। यस सम्बन्धी विवरण देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३:विगत पाँच वर्षको कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजस्व अनुपात

प्रदेश	राजस्व र कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	आर्थिक वर्ष अनुसार कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र राजस्वको अवस्था (रू. लाखमा)					
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	औसत
कोशी	राजस्व सङ्कलन	१०८८२२	१०७०६७	१२३४३२	१४०५९२	१४८६५८	१२५७१४.२
	कु.गा.उ.	५४३७६२३	५९२२०८१	६७५४१५७	७५२४७२१	७९९७७३५	६७२७२६३
	प्रतिशत	२.००	१.८१	१.८३	१.८७	१.८६	१.८७
मधेश	राजस्व सङ्कलन	९०७१८	९८३१०	११६४४५	१४९७५२	१५४७३१	१२१९९१
	कु.गा.उ.	४४९६९६७	४९१२३४३	५५९५८२८	६२२४९९७	६६२३६३६	५५७०७५४
	प्रतिशत	२.०२	२.००	२.०८	२.४१	२.३४	२.१९
बागमती	राजस्व सङ्कलन	१७८९५८	२१५३६७	२५९०२४	३२०३२४	३६२८७३	२६७३०९
	कु.गा.उ.	१२५९३२९६	१३५८९४४६	१५५७३५२४	१७१६४६४८	१८३६२२३९	१५४५६६३१
	प्रतिशत	१.४२	१.५८	१.६६	१.८७	१.९८	१.७३
गण्डकी	राजस्व सङ्कलन	८७०९३	७१२७९	९६७५९	१११०९१	१२१५२९	९७५५०
	कु.गा.उ.	३०५२१८५	३२८९३९८	३८००८७४	४२९१७८६	४५७६६५२	३८०२१७९
	प्रतिशत	२.८५	२.१७	२.५५	२.५९	२.६६	२.५७
लुम्बिनी	राजस्व सङ्कलन	१०१८६८	९७१७३	११३३५७	१४२९९८	१५८७७५	१२२८३४
	कु.गा.उ.	४८५२७६१	५२७५२०४	६०४१८१५	६७७३२६४	७२०२१४८	६०२९०३८
	प्रतिशत	२.१०	१.८४	१.८८	२.११	२.२०	२.०४
कर्णाली	राजस्व सङ्कलन	५०५१३	५२२९१	६५७२२	८४७५८	७७७२१	६६२०१
	कु.गा.उ.	१४२३५७८	१५३११९१	१७७९२०८	२०३०५४३	२१६०४३५	१७८४९९१
	प्रतिशत	३.५५	३.४२	३.६९	४.१७	३.६०	३.७१
सुदूर पश्चिम	राजस्व सङ्कलन	६९२४८	६३०२८	८१२११	९१९२४	९९४०७	८०९६४
	कु.गा.उ.	२४२८८३६	२६२९६७५	३०१४४४८	३३७९४९६	३५७८११३	३००६११४
	प्रतिशत	२.८५	२.४०	२.६९	२.७२	२.७८	२.६९

३.४ प्रदेश राजस्व परिचालन प्रमुख विषय क्षेत्र

बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क बाहेक प्रदेशले वार्षिक एक करोड भन्दा माथि परिचालन गरिरहेका कर तथा गैरकर राजस्वका विषय क्षेत्रहरू १७ वटा रहेका छन्। उक्त १७ वटा शीर्षकहरूको अनुमान र वास्तविक राजस्व परिचालनको विश्लेषण गर्दा सबैभन्दा बढी बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क रहेको छ भने सबैभन्दा कम अन्य राजस्व रहेको छ। प्रदेश राजस्वका उपर्युक्त शीर्षकहरू मध्ये सबैभन्दा बढी राजस्व परिचालन भएका ५ क्षेत्रहरूमा क्रमशः घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर, दहत्तर तथा बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त आय, यातायात तथा सवारी साधन दस्तुर एवं

व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर रहेका छन्। यसैगरी सबैभन्दा कम राजस्व परिचालन हुने प्रमुख शीर्षकहरू बाँडफाँट भई प्राप्त पर्वतारोहण बापतको रोयल्टी; कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त आय; प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत; बाँडफाँट भई प्राप्त खानी तथा खनिज सम्बन्धी रोयल्टी र परीक्षा शुल्क रहेका छन्। यसका अलावा प्रदेशमा प्रचुर सम्भावना भएर पनि हाल सबैभन्दा कम राजस्व परिचालन भएका शीर्षकमा, कृषि आयमा कर, मनोरञ्जन कर र पर्यटन शुल्क रहेका छन्। यससम्बन्धी विवरण देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

तालिका ४: प्रदेशको राजस्व परिचालन प्रमुख विषय क्षेत्रअनुसार राजस्वको अनुमान तथा प्राप्तीको अवस्था

क्र.सं.	राजस्व शीर्षक	अनुमान/ प्राप्ति	विगत ५ आ.व.को राजस्वको अनुमान र परिचालन (रकम रू. लाखमा)					
			२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	औषत
१.	बाँडफाँट प्राप्त हुने सवारी साधन कर	अनुमान	४५०००.००	५५०००.००	६५००.००	७२५००.००	७२५००.००	५.०
		प्राप्ति	३८९५९.१२	४९५१४.५८	५८६६१.९१	६१४५६.६८	६११५७.४४	०.०२
		प्राप्ति %	८६.५८	९०.०३	९०.२५	८४.७७	८४.३६	०.३२
२.	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने विज्ञापन कर	अनुमान	१५००	१५००	३५००	३००	१७५	१३९५.००
		प्राप्ति	४३०.३४	५१३.२८	४९१.०४	१७०.९२	१७७.६६	३५६.६५
		प्राप्ति %	२८.६९	३४.२२	१४.०३	५६.९७	१०१.५२	२५.५७
३.	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने घरजग्गा रजिष्टेशन दस्तुर	अनुमान	४५०००	५५०००	६८५००	७८५००	६७५००	६२९००.००
		प्राप्ति	६४४५४.५०	६७९७६.२६	९८४०९.७७	५४८८६.९६	५४८९३.३८	६८१२४.१७
		प्राप्ति %	१४३.२३	१२३.५९	१४३.६६	६९.९२	८१.३२	१०८.३१
४.	बाँडफाँट भई प्राप्त वन रोयल्टी	अनुमान	०	४८०	४७०	३०७	३९६	५३०.६०
		प्राप्ति	४६०.२१	२७९.२२	३९६.१२	०.००	७७५.१३	३८२.१४
		प्राप्ति %	-	५८.१७	८४,२८	०	१९५.७४	७२.०२
५.	बाँडफाँट भई प्राप्त खानी तथा खनिज सम्बन्धी रोयल्टी	अनुमान	५००	३९५	२६५	५४१	५८०	४५६.२०
		प्राप्ति	२६५.२०	४९२.७३	५७२.०७	०.००	४११.३२	३४८.२६
		प्राप्ति %	५३.०४	१२७.७४	२१५.८८	०	७०.९२	७६.३४
६.	बाँडफाँट भई प्राप्त विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी	अनुमान	१०००	४७५	३४६४	३८५१	४०२६	२५६३.२०
		प्राप्ति	०.००	३५०१.७५	३६०३.१६	०	३५६७.५४	२८२७.२९
		प्राप्ति %	०	७३७.२१	१०४.०२	०	८८.६१	११०.३०
७.	बाँडफाँट भई प्राप्त दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय	अनुमान	२५०००	२०५५६	२७५००	१००००	१००००	१८६११.३९
		प्राप्ति	९८६९.६६	८८९५.२९	६७३३.२९	६५८८.३९	६४३१.८२	७७०३.६९
		प्राप्ति %	३९.८८	४३.७२	२४.४८	६५.८८	६४.३२	४१.३९
८.	बाँडफाँट भई प्राप्त पर्वतारोहण बापतको रोयल्टी	अनुमान	५००	३८०	२८	१४५	१४५	२३९.६
		प्राप्ति	२८.४२	१३१.६६	११५.३९	०	१८८.०२	९२.७०
		प्राप्ति %	५.६८	३४.६५	४१२.११	०	१२९.६७	३८.६९
९.	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	अनुमान	०	३०३.५२	३५०	४००	३८०	२८६.७०
		प्राप्ति	१६६.८५	२१२.३३	२५५.७३	२९३.१६	३८८.११	२६३.२४
		प्राप्ति %	०	६९.९६	७३.०७	७३.२९	१०२.१३	९१.८१
१०.	परीक्षा शुल्क	अनुमान	०	३९२	२५००	२०८७	३०८७	१६१३.२१
		प्राप्ति	२९२	११२४.३१	१२११.२२	१२३९.५६	१७१०.६३	१११५.६१

क्र.सं.	राजस्व शीर्षक	अनुमान/ प्राप्ति	विगत ५ आ.व.को राजस्वको अनुमान र परिचालन (रकम रू. लाखमा)					
			२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	औषत
		प्राप्ति %	-	२८६.८१%	४८.४५%	५९.३९%	५५.४१	६९.१५
११.	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	अनुमान	०	५२१९	८८००	९०००	८५००	६३०३.८९
		प्राप्ति	३७२७.८४	४३६५.७९	६१९७.३५	७३००.६८	७३५१.९४	५७८८.७२
		प्राप्ति %	-	८३.६५	७०.४२	८१.१२	८६.४९	९१.८३
१२.	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	अनुमान	०	६३४	४०००	८००	७५०	१२३६.८०
		प्राप्ति	४७७.३०	४३३.११	४१३.४९	४९५.५९	५९०.८७	४८२.०७
		प्राप्ति %	-	६८.३१	१०.३४	६१.९५	७८.७८	३८.९८
१३.	व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	अनुमान	०	५६६५	८५००	५५००	५२५०	४९८३.००
		प्राप्ति	१८३९.४३	३७२८.४१	३७५६.८७	३१५३.०७	३०७५.८०	३११०.७२
		प्राप्ति %	०	६५.८१	४४.२०	५७.३३	५८.५९	६२.४३
१४.	चालक अनुमति पत्र, सवारी दर्ता किताब सम्बन्धी दस्तुर	अनुमान	०	७९०४	९९०	१३५७६	१७६५६	६१.४०
		प्राप्ति	७२५६.००	८२७८.३३	१४७९९.७३	१७२८१.३३	२१३४२.२९	४९.६३
		प्राप्ति %	-	१०४.७४	१४९४.९२	१२७.२९	१२०.८८	८०.८३
१५.	वन क्षेत्रको अन्य आय	अनुमान	०	४५०	५५०	६५०	५९०	४४८.००
		प्राप्ति	२७७.८९	३२१.७१	५०६.७६	४८१.५१	३६३.४१	३९०.२६
		प्राप्ति %	-	७१.४९	९४.१४	७४.०८	६१.५९	८७.११
१६.	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	अनुमान	०	६०	८०	९०	९५	६५.००
		प्राप्ति	२२१.७१	२९१.९२	११५.६	२६०.५२	३४०.३६	२४६.०२
		प्राप्ति %	-	४८६.५३	१४४.५०	२८९.४७	३५८.२७	३७८.५०
१७.	अन्य राजस्व	अनुमान	०	५००	७५	८०	३५	१३८.००
		प्राप्ति	१५९.३५	१५१.९२	१६१.३८	३६.३०	१४.३९	१०४.६७
		प्राप्ति %	-	३०.३८	२१५.१७	४५.३८	४१.११	७५.८५

स्रोतः प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, बागमती प्रदेश

३.५ प्रदेशको आम्दानीमा कर क्षेत्रको योगदानको तुलना

विगत ५ वर्षको कुल र कर तथा गैर कर राजस्व परिचालनको अवस्था विश्लेषण गर्दा प्रदेशको कुल आयमा कर राजस्वको औषत योगदान ५०.४० प्रतिशत रहेको छ भने गैरकर राजस्व तथा अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरणको औषत अनुपात क्रमशः ११.३२, ३८.२८ प्रतिशत रहेको छ। विगत ५ वर्षको कर तथा गैरकर राजस्व, अन्तरसरकारी वित्तीय हस्तान्तरण र अन्य आयको विवरण देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः-

तालिका ५: प्रदेशको राजस्व परिचालन प्रमुख विषय क्षेत्रअनुसार राजस्वको अनुमान तथा प्राप्तीको अवस्था

आर्थिक वर्ष	रकम/प्रतिशत	प्रदेश आय रकम (रू. लाखमा)			
		कर राजस्व	गैर कर राजस्व	अनुदान	जम्मा
२०७६/७७	रकम	१७५२९३.६८	२८६४१.८४	१६६३१४.९७	३७०२५०.४९
	प्रतिशत	४७.३४	७.७४	४४.९२	१००.००
२०७७/७८	रकम	२०७८१७.८५	४८५००.०४	१६९१४६.३८	४२५४६४.२७

आर्थिक वर्ष	रकम/प्रतिशत	प्रदेश आय रकम (रू. लाखमा)			
		कर राजस्व	गैर कर राजस्व	अनुदान	जम्मा
	प्रतिशत	४८.८४	११.४०	३९.७६	१००.००
२०७८/७९	रकम	२५७०९१.५७	६३२३२.८४	१५६७५५.३९	४७७०७९.८०
	प्रतिशत	५३.८९	१३.२५	३२.८६	१००.००
२०७९/८०	रकम	२१०३०४.०५	४९०७७.३३	१७३९६५.६२	४३३३४७.००
	प्रतिशत	४८.५३	११.३३	४०.१४	१००.००
२०८०/८१	रकम	२०७०४८.३२	४७९९५.६०	१३७१७०.२६	३९२२१४.१९
	प्रतिशत	५२.७९	१२.२४	३४.९७	१००.००
औषत	रकम	२११५११.०९	४७४८९.५३	१६०६७०.५२	४१९६७१.१५
	प्रतिशत	५०.४०	११.३२	३८.२८	१००.००

स्रोतः प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, बागमती प्रदेश

प्रदेशको कर राजस्वको अवस्थालाई देहायअनुसार ग्राफमा प्रस्तुत गरिएको छः-

चार्ट २ः प्रदेशको विगत ५ वर्षको कर राजस्वको अवस्था

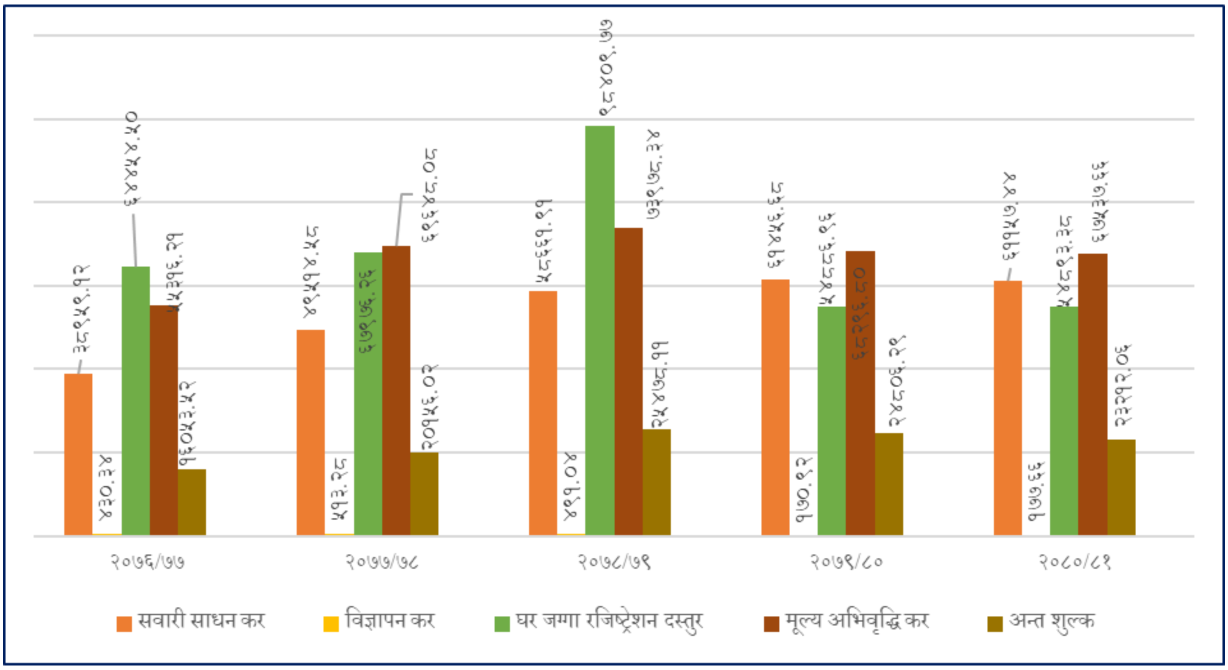

स्रोतः प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, बागमती प्रदेश

३.६ जिल्लागत रूपमा बाँडफाँटबाट प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला राजस्वको विवरण

साझा अधिकार क्षेत्रका स्थानीय तहबाट व्यवस्थापन भई स्थानीय विभाज्य कोषबाट प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला भएका प्रमुख राजस्वमा मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर र दहत्तर तथा बहत्तर रहेका छन्। राजस्व परिमाणको आधारमा सबैभन्दा बढी राजस्व दाखिला गर्ने तीन प्रमुख जिल्लाहरूमा मकवानपुर, धादिङ र चितवन रहेका छन् भने चितवन जिल्लाबाट तीन वटै शीर्षकमा राजस्व दाखिला भैरहेको अवस्था छ। गत विगत तीन आर्थिक वर्ष स्थानीय विभाज्य कोषबाट प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिम भएको राजस्वको विवरण देहायअनुसार रहेको छः-

तालिकाः जिल्लागत रूपमा तीन वर्षमा प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला भएको राजस्वको विवरण

क्र.स.	जिल्ला	बाँडफाँट हुने राजस्व शीर्षक	आ.व. अनुसार प्राप्त राजस्व रकम			कैफियत
			२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	
१	दोलखा	मनोरञ्जन	०	०	०	
		विज्ञापन	०	०	०	
		दहत्तर बहत्तर	१८७९०५०९	१५४४२०९९	१०,२६९,६५२	
२	रामेछाप	मनोरञ्जन	०	०	०	
		विज्ञापन	१२१००	१४६४१	१३९१०	रामेछाप न.पा.
		दहत्तर बहत्तर	१०२५३४५३	७१९३५२३	१६९५५४६७	
	सिन्धुली	मनोरञ्जन	०	१६२००	०	कमलामाई न.पा.
		विज्ञापन	४७४६०	७०२७८०	१२८५३४	
		दहत्तर बहत्तर	२८७४१०८८	२३०२६१८२	२३४१६५०५	
४	काभ्रेपलाञ्चोक	मनोरञ्जन	०	०	०	
		विज्ञापन	८८२२५४	८५४६८२	१२८३४८६	
		दहत्तर बहत्तर	१२४४६१९७६	१७०५४४६९७	१०७१५४८९२	
५	सिन्धुपाल्चोक	मनोरञ्जन	०	०	०	
		विज्ञापन	५३२४०	१७१०२७	३३४०६९	
		दहत्तर बहत्तर	९४९६५९८४	१६१२४९८१६	९९७२७९५७	
६	रसुवा	मनोरञ्जन	०	०	०	
		विज्ञापन	०	०	०	
		दहत्तर बहत्तर	४५५५३९	०	९१७३३२	
७	नुवाकोट	मनोरञ्जन	०	०	०	
		विज्ञापन	०	०	१२०००	
		दहत्तर बहत्तर	१०९५०१२२३	५०२४७४७९	५०१४७२९१	
८	धादिङ	मनोरञ्जन	०	०	०	
		विज्ञापन	१६०८००	६८९६६८	८९७९४९	
		दहत्तर बहत्तर	१२६२५२२५९	७७६१२५५०	९७९४५०५२	
९	चितवन	मनोरञ्जन	०	२६३४३०८	२२१०२९८	भरतपुर म.न.पा.
		विज्ञापन	२०२४००	६७४३३५	१५३६२२७	
		दहत्तर बहत्तर	१८९२१७९	१७३८००६६	७९४४४२८१	
१०	मकवानपुर	मनोरञ्जन	०	५००००	४०००	
		विज्ञापन	५२१३२६	१४६५२८८	१७६९६९७	
		दहत्तर बहत्तर	९९७४९७३४	९०१४३२१९	१४६८४८१५८	
११	भक्तपुर	मनोरञ्जन	७५३०८७	७५३२७७	२६५१६४८	
		विज्ञापन	२११९२९८	३६२६९८१	२२६७२३५	
		दहत्तर बहत्तर	११५२००००	०	०	
१२	ललितपुर	मनोरञ्जन	१०५७३७३	२१२२६८९	२०४८४३९	
		विज्ञापन	५३०४७३	६८१३६३२	७९२५४९०	
		दहत्तर बहत्तर	०	२३०३६२९	०	
१३	काठमाडौं	मनोरञ्जन	४५२९३२८	२६४५१३	८९८३०	

क.स.	जिल्ला	बाँडफाँट हुने राजस्व शीर्षक	आ.व. अनुसार प्राप्त राजस्व रकम			कैफियत
			२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	
		विज्ञापन	३९८२०१६२	२०७८६३३	१५९७१५७	
		दहत्तर बहत्तर	२९५१५५७४	४३६९५७४७	११९७२७२२	

स्रोतः प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय, बागमती प्रदेश

अध्याय चार: राजस्व क्षमता र सम्भाव्यता विश्लेषण

४.१ राजस्व परिचालनको अवस्था र सम्भाव्यता विश्लेषण

संविधान तथा प्रचलित कानून बमोजिम प्रदेश कर तथा गैर कर राजस्व सम्बन्धी व्यवस्था र आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरी प्रदेश राजस्व अधिकार क्षेत्रमध्ये यस प्रदेशमा कर राजस्व अन्तर्गत ८ र गैरकर राजस्वका ३० वटा शीर्षकबाट नियमित रूपमा राजस्व परिचालन हुँदै आएको छ। प्रदेश सरकारबाट उपलब्ध राजस्वको विवरणा अध्ययन तथा विश्लेषल गर्दा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाबाट सिर्जित सम्भावना र अवसरका बाबजुद भुकम्प, कोभिड-१९ महामारी नियन्त्रण र पुनलार्भको अवस्था तथा विश्वव्याप अर्थतन्त्रमा देखापरेको आर्थिक आन्तरिक तथा वाह्य आर्थिक र गैर आर्थिक अवरोध फलस्वरूप १८ भन्दा बढी (४७.३७%) शीर्षकको राजस्वको वृद्धिदर ५ प्रतिशत भन्दा अधिक रहेको छ। यसैगरी प्रदेश राजस्वको अधिकार क्षेत्र मध्ये विगत पाँच वर्षमा वार्षिक १ करोड भन्दा बढी राजस्व परिचालन हुने शीर्षकहरू १७ वटा भन्दा धेरै रहेका छन्। प्रदेश राजस्वका केही शीर्षक दण्ड जरिवाना, बीमा दावी, धरौटी सदरस्याहा लगायत स्वत परिचालन हुने र व्यवसायले भुक्तानी गर्ने, जलस्रोत सम्बन्धी अन्य दस्तुर, न्यायिक दण्ड जरिवाना र जफत जस्ता राजस्व परिचालनका न्यून सम्भावना भएका क्षेत्रहरू रहेका छन्। संविधान तथा **कानूनी** व्यवस्था बमोजिम प्रदेश राजस्वको अधिकार क्षेत्र मध्ये प्रदेश सरकारले राजस्वको आधार, दायरा, दर तथा व्यवस्थापनमा सुधार लगायत प्रयास गरी थप राजस्व परिचालन गर्न सक्ने कर राजस्व अन्तर्गत ५ क्षेत्र (शीर्षक) र गैरकर राजस्व अन्तर्गत ७ वटा शीर्षकहरू सम्बन्धी व्यवस्था, परिचालनको हालको अवस्था, सम्भावना तथा सुधारमा विभाजन गरी राजस्ज परिचालनको अवस्था तथा सम्भावनाको विश्लेषण गरिएको छ। अन्यको हकमा नीतिगत, संरचनागत र प्रक्रियागत सुधार सुझाव राजस्वको प्रक्षेपणको आधारमा समावेश गरी राजस्व प्रक्षेपणसम्बन्धी अध्यायमा प्रस्तुत गरिएको छ।

४.२ कर राजस्व

४.२.१ कृषि आयमा कर

(क) व्यवस्था

प्रदेश सरकारले आफ्नो एकल अधिकार क्षेत्रभित्रको कृषि आयमा प्रचलित कानून बमोजिम कर लगाउन सक्ने व्यवस्था छ। यस प्रयोजनको लागि कृषि आय भन्नाले: अन्नबाली, नगदेबाली, तेलहन बाली, खाद्यबाली, फलफूल र मासुजन्य पदार्थ उत्पादनको विक्रीबाट हुने आय सम्झनुपर्दछ। कृषि आयमा कर प्रयोजनका लागि कृषकले स्वयं घोषणा गरी कृषि आय प्रस्तुत गर्न सक्नेछन्। कर कृषि क्षेत्र हेर्ने प्रदेश सरकारको मातहतको साविकको कृषि ज्ञान केन्द्र(हाल कृषि विकास कार्यालय)बाट सङ्कलन गरी प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। बागमती प्रदेशको कर तथा गैर कर राजस्व ऐन, २०७५ र आर्थिक ऐनमा यस सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ।

(ख) अवस्था

कृषि गणना, २०७८ अनुसार यस प्रदेशमा कृषि कार्यमा ६ लाख ६८ हजार १ सय ७७ घर परिवार संलग्न रहेको र ती घरपरिवारमा २७ लाख २३ हजार ६ सय ३० जनसंख्या अर्थात प्रदेशको कुल जनसंख्याको २४.५२ प्रतिशत जनसंख्या रहेको देखिन्छ। २ लाख ८२ हजार २ सय ९२ हेक्टर जमिनमा कृषिकार्य गर्ने यी कृषक परिवार मध्ये ४ लाख ४३ हजार ८ सय ६३ ले सबै उत्पादन घरायसी उपयोग गर्ने, १ लाख ६८ हजार ८ सय ६८ ले मुख्य घरायसी उपयोग र केही बिक्री गर्ने, ४९ हजार ४ सय ७० ले मुख्य बिक्री र केही घरायसी उपयोग गर्ने र ५ हजार ९ सय ७६ ले सबै बेच्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसैगरी दर्ता गर्ने कृषि परिवारको संख्या ३० हजार ५ सय ३८ रहेको छ।

प्रदेश सरकारले कर तथा गैर कर राजस्व ऐन लगायत प्रचलित कानून बमोजिम कृषि आयलाई आर्थिक ऐन, २०८१ मा ४ तहमा वर्गीकरण गरी करको दर निर्धारण गरिएको छ। आयको स्रोत देखाउने प्रयोजनको लागि मात्र यस शीर्षकमा केही रकम सङ्कलन भएको अवस्था छ। यस शीर्षकबाट विगत ५ आर्थिक वर्षमध्ये गत आ.व. २०८०/८१ मा रू ८,००० र यस आ.व.मा रू. १० लाख अनुमान गरिएकोमा फागुन मसान्तसम्म मात्र रू. ९,००० सङ्कलन भएको अवस्था छ।

(ग) सम्भावना

उर्वर जमिन, अनुकुल हावापानी, बजारमा सहज पहुँच, कृषिको व्यावसायीकरण र विविधीकरण बढ्दै गएको अवस्थाले यो प्रदेशमा कृषिको प्रचुर सम्भावना रहेको देखिन्छ। उन्नत वीउविजन, मल, सिंचाइ सुविधा, आधुनिक प्रविधि, कृषि बिमा, चिस्यान केन्द्र, कृषि बजार व्यवस्थापन, अनुदान, सरल कर्जा सुविधा, लगायतका विषयमा सरकारले यथेष्ट लगानी गर्न सकेमा कृषकलाई व्यावसायिक कृषि उत्पादनमा आकर्षित गर्न सकिने र कृषकको कृषि आयमा उल्लेखनीय रुपमा वृद्धि हुनसक्ने प्रवल सम्भावना रहेको छ। कृषि व्यवसाय अधिकांशतः अनौपचारिक क्षेत्रको रूपमा रहेको यो प्रदेशमा कृषिमा संलग्न ६ लाख ६८ हजार १ सय ७७ घर परिवारमध्ये ३० हजार ५ सय ३८ मात्र दर्तामा रहेकोले थप कृषकलाई औपचारिक क्षेत्रमा ल्यषउन सकिने सम्भावना समेत देखिन्छ। यसप्रकारको व्यवस्था प्रभावकारी ढंगले लागू गर्न सकेको खण्डमा कृषि आयको कर शीर्षकमा हाल संकलित नगण्य रकमको तुलनामा आगामी वर्षहरूमा उल्लेखनीय वृद्धि हुने यथेष्ट सम्भावना रहेको देखिन्छ। तर व्यावसयिक रूपमा कृषिमा संलग्न हुने एवं औपचारिक क्षेत्रमा आएका कृषक आयकर ऐनको दायरामा पर्न गई प्रदेशको दायरामा नरहने तथा निर्वाहमुखी कृषकबाट राजस्व सङ्कलनको सम्भावना नरहने भएको र कृषि आय शीर्षकमा विगतका आर्थिक वर्षहरूमा यस प्रदेश एवं अन्य प्रदेशहरूको सङ्कलनको तथ्याङ्क विश्लेषणको आधारमा हालकै अवस्थामा भने कृषि आयबाट सार्थक रकम सङ्कलन हुने अनुमान गर्न सकिने सम्भावना देखिदैन। उपर्युक्त तथ्यको आधारमा आगामी आ.व.मा कृषि आयमा रू. २० लाखसम्म परिचालन हुने अनुमान गरिएको छ।

(घ) सवाल

कृषि आयमा करको अधिकारको विषयमा संविधानमा भएको व्यवस्थाको सर्वमान्य ब्याख्या नहुनु, कराधार तथा परिभाषा स्पष्ट हुन नसक्नु; अनुमान तथा परिचालन सम्बन्धी अध्ययन र विश्लेषण हुन नसक्नु; करारोपण, कराधार र संभाव्यता कमजोर हुनु; मसौदा कृषि विधेयकमा कृषि आयमा करको व्यवस्था नहुनु जस्ता सवाल तथा चुनौतीहरू रहेका छन्।

(ङ) सुधार

कृषि आयमा करको परिभाषा, करारोपण, दायरा, दर र परिचालन सम्बन्धमा सुधारको लागि देहायअनुसार रणनीति तथा कार्यहरू प्रस्ताव गरिएका छन्:-

(१) कृषि आयमा करको विषयमा संविधानमा भएको व्यवस्थाको सर्वस्वीकार्य व्याख्या सहित परिभाषा, कराधार विस्तृतीकरण तथा सफल अभ्यासको आधारमा उपयुक्त मोडल तयार गर्ने,

(२) हालको अवस्थामा कुनै फर्म, कम्पनी, साझेदारी तथा संगठित संस्थाको रूपमा कानूनअनुसार दर्ता नभई प्राकृतिक व्यक्तिको रूपमा कृषि उत्पादन तथा व्यवसाय गरी प्राप्त गरेको आयलाई कृषि आयमा कर प्रयोजनको लागि परिभाषित गरी कृषकले स्वयंघोषणा गरेको कृषि आयमा कर लगाउने र यसका लागि सूचना जारी गरी अभिलेख तयार गर्ने र साविकको ज्ञान केन्द्र हालको कृषि विकास कार्यालयमा भौगोलिक कारणले आम कृषकको पहुँच हुन नसक्ने हुँदा वडा कार्यालय मार्फत कृषि आय प्रणाणीकरण गर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने,

(३) कृषि आयमा कर सम्बन्धी व्यवस्थालाई मस्यौदा कृषि विधेयकमा समावेश गरी कर परिचालन थप सुदृढ बनाउने

(४) कृषि आयको प्रमाणित दस्तुर पनि आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने,

(५) सङ्कलित कृषि आयमा लाग्ने करको ४० प्रतिशत स्थानीय तहले राख्ने र ६० प्रतिशत प्रदेशमा पठाउने व्यवस्था गरी कृषि आयमा कर प्रशासन स्थानीय तहबाट गर्न व्यवस्था मिलाउने,

(६) कृषि, उत्पादन, ढुवानी र बजारीकरणमा सरकारी अनुदान पाउने सबै कृषकको अभिलेख गरी कृषि आयमा करको दायरामा ल्याउने,

(७) प्रदेश मातहतका कृषि विकास केन्द्र स्मार्ट केन्द्रमा रूपान्तरण र सुदृढीकरण, तरकारी बजार तथा शीतभण्डा र धुलो दुध उत्पादन उद्योग तथा सञ्चालन, एकीकृत कृषि बजार केन्द्र (सङ्कलन, परीक्षण, स्टोरेज र विक्री वितरण समेत), लगायत कृषि क्षेत्रबाट प्राप्त हुने आय वृद्धि गर्ने,

(८) कृषि फर्म, उद्योग तथा कम्पनी दर्ता र नवीकरणको व्यवस्था गरी शुल्क सङ्कलनको व्यवस्था गर्ने,

(९) कृषि प्रसार सेवा सुदृढ गरेर र कृषकको सहभागिता बढाएर र कृषि आयलाई सम्पत्ति मूल्याङ्कन समावेश गराएर तथा कृषि उत्पादनलाई व्यवसायीकरण, विविधीकरण तथा बजारीकरणमा वृद्धि गरेर कृषि आयमा कर परिचालनलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने।

४.२.२ सवारी साधन कर

(क) व्यवस्था

प्रदेश सरकारले इन्धन वा उर्जा प्रयोग गरी यान्त्रिक शक्तिबाट सडकमा चल्ने सवारी साधनमा प्रचलित कानून बमोजिम समान प्रकृतिका सवारी साधनलाई समान दर कायम हुने गरी कर लगाउने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। सवारी साधन धनी/व्यक्तिले आफ्नो स्थायी ठेगाना वा बसाइसराइ गरेको स्थान वा रोजगारी वा पेशा व्यवसायको सिलसिलामा तत्काल बसोबास गरेको स्थानमा प्रदेश यातायात कार्यालय वा तोकिएको निकायमा सवारी साधन दर्ता गरी सवारी साधन कर बुझाउनु पर्ने, यस्तो कर प्रदेश सरकारले सङ्कलन गरी प्रदेश विभाज्य कोषमा दाखिला गरी साठी प्रतिशत रकम प्रदेश सरकार र चालिस प्रतिशत रकम स्थानीय तहमा बाँडफाँट गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको टाँगा, रिक्सा र विद्युतीय रिक्सामा सवारी साधन कर लगाउन तथा सङ्कलन गर्नसक्ने व्यवस्था समेत रहेको छ।

(ख) अवस्था

प्रदेश सरकारले कर तथा गैर कर राजस्व ऐन, २०७५ लगायत प्रचलित कानून बमोजिम सवारी साधन कर आर्थिक ऐनमा ४ प्रकारमा सवारी साधनलाई वर्गीकरण (प्रत्येक प्रकारमा पुन वर्गीकरण) गरी करको दर निर्धारण तथा अद्यावधिक गरिएको छ। यसबाट विगत ५ वर्षमा वार्षिक औषत रू. ५,३९,४९,९४,६०० सङ्कलन भएको छ भने गत आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा रू. ६,११,५७,४४,००० सङ्कलन भएको अवस्था छ। विगत ५ आर्थिक वर्षको सवारी साधन करको वास्तविक सङ्कलनको विश्लेषण गर्दा औषत वृद्धिदर ११.८३ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट प्रदेशमा सवारी साधन करको सङ्कलनमा सुधार हुँदै गएको देखिन्छ।

(ग) सम्भावना

संघीय राजधानी र भन्सार नाका समेत सहज रहेको यस प्रदेशमा वार्षिक १२५,००० भन्दा बढी सवारी साधन थपिने गरेका छन् र थपिने दर बढ्दो क्रममा रहेको छ। श्रम, रोजगार तथा यातायात मन्त्रालय विवरण अनुसार आर्थिक वर्ष २०७८/७९ सम्म १,७९६,८६७ सवारी साधन दर्ता रहेको वार्षिक थपिने सवारी साधनको हिसाव गर्दा २०८०/८१ सम्म यस प्रदेशमा सवारी साधनको संख्या २० लाख भन्दा धेरै अवस्था छ। यसैगरी विद्युतीय सवारी साधनको अनुपात बढ्दै गई वार्षिक थपिने सवारी साधनमध्ये विद्युतीय र गैर विद्युतीय सवारी साधनको अनुमात ७०:३० प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप २०% परिचालन हुने अनुमानका आधारमा रू. ९ अरब सङ्कलन हुने प्रक्षेपण गरिएकोछ।

(घ) सवाल

छिमेकी प्रदेश करको दरसंग सामञ्जस्यता नहुनु; VRS मा सवारी साधनको तथ्याङ्क प्रविष्ट हुन नसकी अनलाइन भुक्तानी प्रणाली लागू हुन नसक्नु; राजस्व सङ्कलन अपेक्षाकृत कम रहनु; राजस्व तथा आर्थिक ऐनको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नहुनु; सफ्टवेयरमा प्राविधिक समस्या देखिनु, विद्युतीय सेवाप्रवाह प्रणाली पूर्ण रुपमा लागू हुन नसक्नु; राइड शेयरिङ सेवा सञ्चालन गरिरहेका इनड्राइभ, पठायो, सजिलो, ट्याक्सीमाण्डु, टूटल, इड्राइभ नेपाल, जुमजुम लगायतका फर्म र निजीमा दर्ता भई राइड शेयरिङ सेवाका लागि उपयोग भएका भेहिकललाई

करको दायरामा समेट्न नसक्नु, सेवा प्रवाहको प्रणालीमा यातायात व्यवस्था विभागको प्रणालीमा कार्यालयहरूको पहुँच नहनु, VRS प्रणालीमा प्रदेश सरकारको पहुँच नहुँदा सेवा प्रवाहमा समस्या र ढिला हुने र प्राविधिक जटिलता रहनु प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू सवारी साधन करको करारोपण, दायरा विस्तार, करको दर समायोजन तथा सङ्कलनमा विद्यमान रहेका छन्:-

(ङ) सुधार

प्रदेशमा सवारी साधन करको करारोपण, दायरा, दर र परिचालन सम्बन्धमा सुधारको लागि देहायअनुसार रणनीति तथा कार्यहरू प्रस्ताव गरिएका छन्:-

(१) **विगतका प्रयासलाई पूर्णता**ः सवारी साधन कर प्रणालीलाई विद्युतीय प्रणालीमा रुपान्तरण गर्न कर भुक्तानीलाई ई-पेमेन्ट मार्फत गर्ने व्यवस्था मिलाउने (स्मार्ट सवारीसाधन व्यवस्थापनको आधारशिला निर्माणमा नेतृत्व मार्फत राजस्व वृद्धि, दीर्घकालीन राजस्व स्रोत सुनिश्चित गर्ने), राजस्व प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने; राजस्व चुहावट नियन्त्रणलाई प्राथमिकता दिने,

(२) **करको दरमा हेरफेर**ः यो विषयमा प्रदेशहरू बीच नकारात्मक प्रतिस्पर्धा हुन नदिन बागमती प्रदेशले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने। भन्सार विन्दुमा लाग्ने करका दरहरु क्रमशः घटाउंदै दर्ता तथा नवीकरण बापत लाग्ने वार्षिक सवारी साधन करको दर बढाउंदै लैजानअन्य प्रदेशहरूसँग समेत समन्वय गरी नेपाल सरकार अनुरोध तथा समन्वय गर्ने।

(३) **दायरमा हेरफेर**ः विद्युतीय सवारी साधन (विशेष गरी उच्च किलोबाट क्षमताका) मा करको दर समयसापेक्ष वृद्धि गर्ने; २० वर्ष पुगेका सवारी साधनको दर्ता खारेजी गर्न सावरी साधन लाग्ने कर लिई जरिवानाको रकम शतप्रतिशत छुट गर्ने सुबिधा एक पटक पुन आगामी आ. ब. मा दिने।

(४) **चुहावट नियन्त्रण**ः राजस्व भक्तानी भएका गाडीको विवरण QR मार्फत हेर्न मिल्ने व्यवस्था गरी राजस्व छली अर्थात् राजस्व नतिरी फर्जी कागजातमा गुडिरहेको सवारी साधन नियन्त्रण गर्ने;

(५) **राइड शेयरिङ सेवा**ः उपयुक्त **कानूनी** व्यवस्था गरी राइड शेयरिङ सेवा सञ्चालन गरिरहेका फर्महरूलाई नियमन र करको दायरामा ल्याउने;

(६) **अन्य व्यवस्था**ः सवारी साधन दर्ता, नवीकरण र अन्य सेवाको लागि डिजिटल टोकन सिस्टम लागू गर्ने; लाइसेन्स खारेजी एवं विवरण सच्याउदा दस्तुर लिने,सवारीसाधन लिलामलाई व्यवस्थित गर्ने कार्यहरू गर्ने।

४.२.३ मनोरञ्जन कर

(क) व्यवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेशभित्रको चलचित्र घर, थिएटर/नाटक घर, भिडियो घर, साँस्कृतिक प्रदर्शन हल, कन्सर्ट, ओपेरा क्यासिनो, डान्सबार, नाइटक्लब, दोहोरी साँझ/रोदीघर, मसाज/स्पा, फनपार्क, आकासे सिसाको पुल, फुटसल, पुल हाउस, स्वीमिङ पुल, जिमहाउस, वाटर गार्डेन, तालतलैया सयर, क्रुज/वोटिङ, रक क्लाइम्बिङ, वञ्जीजम्प, जीपलाइन, प्यारागलाइडिङ, र्‍याफ्टिङ, मेला महोत्सव, सर्कस तथा प्रदर्शनी लगायतका मनोरञ्जन स्थलमा मनोरञ्जन कर लगाइने र असुल उपर गर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा गरेको छ। मनोरञ्जन कर

मनोरञ्जनको लागि एकमुष्ट तोकिएको अवस्थामा सोही बमोजिम अन्यथा मनोरञ्जन स्थलको टिकटमा लाग्ने व्यस्वस्था रहेको छ,प्रदेशगतको व्यवस्था अनुसूचीमा उल्लेख छ।

(ख) अवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन, २०७५ र आर्थिक ऐन २०८१ मा विभिन्न १२ समूह र ३ तहमा वर्गीकरण गरी मनोरञ्जन करको आधार, दायरा र दर निर्धारण तथा अद्यावधिक गर्दै आएको छ। प्रदेश कानून बमोजिम बाँडफाँटबाट प्रदेशलाई मनोरञ्जन करबाट विगत पाँच वर्षमा औसद वार्षिक रू ५८,०९,४०० प्राप्त हुने गरेको छ। यसबाट गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. ७०,०४,००० प्राप्त भएको थियो। गत विगत ५ वर्षको मनोरञ्जन करबाट संकलित वास्तविक राजस्वको विश्लेषण गर्दा वृद्धिदर १६.६१ प्रतिशत रहेको छ। बाँडफाँट भई प्रदेशलाई प्राप्त हुने मनोरञ्जन करको रकममा क्रमशः बढ्दै गएको अवस्था छ।

(ग) सम्भावना

यस प्रदेशको संघीय राजधानी काठमाडौंमा दुई महानगरपालिका सहित, भरतपुर महानगरपालिका, हेटौडा उपमहानगरपालिका र धुलिखेल, बनेपा, पनौती, चरिकोट, रत्ननगर तथा विदुर लगायतका पुराना नगरपालिका र नयाँ नगरपालिकामा चलचित्र, थिएटर/नाटक घर, भिडियो घर, साँस्कृतिक प्रदर्शन हल लगायतका मनोरञ्जनको सुविधा र मनोरञ्जन स्थलमा वृद्धि हुँदै गएको अवस्था छ। विद्युतीय तथा भौतिक माध्यमकाबढ्दै गएको मनोरञ्जनका साधन बाट हुने थप मनोरञ्जन कर परिचालन गर्ने सक्ने सम्भावना रहेको छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप २५% परिचालन हुने अनुमानका आधारमा आगामी आ.व. २०८२/८३ मा ५ करोड ८८ लाख परिचालन हुने सक्ने अनुमान गरिएको छ।

(घ) सवाल

डिजिटल माध्यम लगायत नयाँ मनोरञ्जनात्मक माध्यमलाई करको दायरामा ल्याउन नसक्नु; मनोरञ्जन कर प्रशासनमा स्थानीय तहको क्षमता, विज्ञता र चासो न्यून हुनु, मनोरञ्जनका साधनको वृद्धिसँगै दायरा वृद्धि र कार्यान्वयनमा लैजान नसक्नु र राजस्व परिचालनमा प्रोत्साहन र अनुगमन कमजोर हुनु; आर्थिक ऐन र विभिन्न विषयगत ऐनका व्यवस्थाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्नु जस्ता सवाल तथा चुनौतीहरू मनोरञ्जन कर क्षेत्रमा महसुस गरेका र पहिचान गरिएका छन्।

(ङ) सुधार

यस प्रदेशमा मनोरञ्जन कराधार, दायरा, दर र व्यवस्थापन सुधार लागि देहायअनुसार रणनीति तथा कार्यहरू प्रस्ताव गरिएका छन्:-

(१) डिजिटल माध्यम लगायत नयाँ मनोरञ्जनात्मक माध्यम पहिचान नक्शाङ्कन गरी करको दायरा वृद्धि गर्ने,
(२) बढ्दै गएको मेला महोत्सवमा प्रदर्शन गरिने सर्कस, खेल तथा अन्य प्रकारका मनोरञ्जनलाई पनि करको दायरा समेट्ने,
(३) कर प्रशासन तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय तहको क्षमता विकास गरी सहजीकरण गर्ने,

(४) मनोरञ्जन करारोपण, कराधार तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी छुट्टै कार्यविधि तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने,

४.२.४ विज्ञापन कर

(क) व्यवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन, २०७५ अनुसार, प्रदेश क्षेत्रभित्र विज्ञापन सामग्री राखे बापत सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाले विज्ञापन कर लगाउन र उठाउने सक्ने व्यवस्था छ। यस प्रयोजनका लागि विज्ञापन सामग्री भन्नाले होर्डिङ बोर्ड, साइन बोर्ड, ग्लो बोर्ड, स्टल, डिजिटल बोर्ड, धातुको फ्रेम वा प्रचारको लागि कुनै स्थानमा लगाउने, लेख्ने वा विद्युतीय तरङ्ग प्रयोग गरिएको वस्तु वा सामग्री व्यापार तथा व्यवसायको प्रवर्द्धन तथा प्रसारको लागि प्रयोग गरिने प्रचार सामग्रीलाई परिभाषित गरिएको छ।

विज्ञापन सामग्री राख्न चाहेमा व्यक्ति वा संगठित संस्थाले अनुमतिको लागि सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकामा निवेदन दिनुपर्ने उल्लेख छ। प्राप्त निवेदन अनुसार सर्वसाधरणको हित अनुकुल हुने देखेमा सम्बन्धित गाउँपालिका वा नगरपालिकाले विज्ञापन कर लिई विज्ञापन सामग्री राख्न अनुमति दिन सक्नेछ। उपरोक्त बमोजिम अनुमति दिँदा विज्ञापन सामग्री राख्ने पाउने अवधि, नवीकरण गर्नु पर्ने समय, नवीकरण नगरेमा लाग्ने शुल्क, सौन्दर्य, वातावरण र यातायात तथा आवतजावतमा पर्न सक्ने असर, सामग्रीको भाषिक शुद्धता र शालिनता लगायतका शर्तहरू किटान गर्नु पर्नेछ। नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको स्वामित्वमा रहेको सम्पत्ति (पोल, स्टाण्ड, रेलिङ, भवन आदि) प्रयोग गरी राखिएका विज्ञापन सामग्रीमा कर उठाउनु अघि स्थानीय तहले सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ।

व्यापारिक र व्यावसायिक प्रयोजनका लागि राखिएका विज्ञापनमा लगाइने विज्ञापन करमा छुट हुदैन। सरकारी निकायले राखेका विज्ञापनमा कर लाग्दैन। विज्ञापन करबाट सङ्कलन भएको रकम स्थानीय तहले स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने छ। विज्ञापन करबाट स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको रकममध्येबाट साठी प्रतिशतले हुने रकम मासिक रूपमा स्थानीय सञ्चित कोषमा र चालिस प्रतिशत रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेछ। विज्ञापन कर प्रशासन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था स्थानीय कानून अनुसार हुनेछ।

(ख) अवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन २०७५ र आर्थिक ऐनमा विज्ञापन सामग्रीलाई ८ प्रकारका सामग्रीमा वर्गीकरण गरी आधार र दायराको व्यवस्था गरी विज्ञापन करको दर निर्धारण, अद्यावधीकरण र व्यवस्थापन स्थानीय तहले गर्दै आएको छ। प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐनका अतिरिक्त विज्ञापन कर व्यवस्थापनमा स्थानीय तहलाई सहयोग र सहजीरण गर्न प्रदेश सरकारले विज्ञापन कर सम्बन्धी नमूना ऐन तयार गरी स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराएको छ। विगत पाँच वर्षको औषत राजस्वलाई हेर्दा प्रदेशलाई विज्ञापन करबाट वार्षिक रू ३,५६,६४,८०० प्राप्त हुने गरेको छ। यसबाट गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. १,७७,७७,००० प्राप्त भएको थियो। विज्ञापन करको दर तथा बाँडफाँट भई प्रदेशलाई प्राप्त हुने विज्ञापन करको वृद्धिदर क्रमशः घट्दै गएको (-२४.९४ प्रतिशत) रहेको अवस्था छ।

(ग) सम्भावना

यस प्रदेशमा तीन वटा महानगरपालिका, एउटा उपमहानगरपालिका र ४१ वटा शहरी पूर्वाधार, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाययुक्त नगरपालिका रहेका छन्। प्रदेश क्षेत्रमा अन्तरराष्ट्रिय, राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र स्थानीय उद्योग, व्यापार र व्यवसाय विस्तार र विकास हुँदै गएको छ। उद्योग, व्यापार र व्यवसायको विस्तार र विकासमा नयाँ प्रविधि र नवप्रवर्तनको प्रयोग र प्रतिस्पर्धासँगै प्रवर्द्धन र प्रचारको लागि विज्ञापन सामग्रीको समेत वृद्धि हुँदै गएको छ। यस प्रकार प्रदेशमा विस्तार हुँदै गएको उद्योग, व्यापार र व्यवसाय र विज्ञापन सामग्रीबाट विज्ञापन कर परिचालन गर्न सक्ने सम्भावनामा वृद्धि रहेको छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप १०% सङ्कलन गर्न सकिने अनुमान गर्दा आगामी आ.व. २०२/८३ मा रू. २ करोड २८ लाख परिचालन हुन सक्ने अनुमान गरिएको छ।

(घ) सवाल

सामाजिक सञ्जाल, बेवसाइट, अन्य डिजिटल माध्यम र नयाँ प्रकारका विज्ञापनका माध्यमलाई करको दायरामा ल्याउन नसक्नु; विज्ञापन कर सम्बन्धी कानून, सङ्कलन तथा प्रशासनमा स्थानीय तहको क्षमता, विज्ञता र चासो न्यून हुनु; करको दायरा वृद्धि र व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसक्नु; डिजिटल विज्ञापनलाई दायरामा ल्याउने र व्यवस्थापनको विधि निर्धारण हुन नसक्नु जस्ता सवाल तथा चुनौतीहरू रहेका छन्।

(ङ) सुधार

विज्ञापन कराधार, दायरा, दर र व्यवस्थापन सुधार लागि देहायअनुसार रणनीति तथा कार्यहरू प्रस्ताव गरिएका छन्:-

(१) सामाजिक सञ्जाल, बेवसाइट र अन्य डिजिटल माध्यमबाट गरिने विज्ञापन तथा मेला महोत्सव र प्रदर्शनीमा गरिने वाह्य विज्ञापनलाई पनि विज्ञापन करमा समावेश गर्ने नीति तथा **कानूनी** व्यवस्था गर्ने;

(२) डिजिटल डिस्प्ले लगायतका सामग्रीलाई विज्ञापनको दायरामा ल्याउने;

(३) डिजिटल माध्यम लगायत नयाँ विज्ञापनको माध्यमबाट विज्ञापन कर परिचालन गर्न स्थानीय तहको क्षमता विकास गर्ने;

(४) करको दायरा, दर, नीति, कानून र प्रक्रिया लगायत प्रशासन तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय तहको क्षमता विकास गर्ने।

४.२.५ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क

(क) व्यवस्था

प्रदेश क्षेत्रभित्र प्रचलित कानून बमोजिम घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सेवा शुल्क र दस्तुर लगाइने तथा असुल उपर गरिने व्यवस्था छ। घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, रजिष्ट्रेशन गर्दाको बखत रजिष्ट्रेशन पारित गराई स्वामित्व प्राप्त गर्ने व्यक्तिलाई लाग्छ। घरजग्गा रजिष्टेशन शुल्क, सेवा शुल्क र दस्तुर रजिष्ट्रेशन गर्दाको बखत स्थानीय तहले सङ्कलन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। तर स्थानीय तहको स्रोत साधन, प्रविधि, जनशक्ति तथा कार्यालय व्यवस्थापन नभएसम्म नेपाल सरकारले तोकेको कार्यालयले शुल्क सङ्कलन गरी प्रदेश सरकार र स्थानीय

तहमा बाँडफाँट गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। तर वेजिल्ला वेइलाका लिखत पारित बापत थप सेवा शुल्क बापत सङ्कलन गरिएको रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ। सङ्कलन भएको शुल्क बापत राजस्व बाँडफाँटको विवरण प्रत्येक महिना समाप्त भएको मितिले १५ दिनभित्र सम्बन्धित स्थानीय तह र प्रदेश सरकार, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ। घरजग्गा रजिष्ट्रेशन पारित गर्दाको अवस्थामा नेपाल सरकारले तोकेको दरमा पुँजीगत लाभकर असुल गरी नेपाल सरकारले तोकेको राजस्व खातामा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकार र अन्तर्गतका सरकारी निकायलाई घर, जग्गा वा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन गर्दा कुनै शुल्क लाग्दैन।

(ख) अवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन २०७५ र आर्थिक ऐनमा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सेवा शुल्क र रोक्का दस्तुर समेत विभिन्न प्रकारका क्षेत्रमा कराधार र दायराको व्यवस्था गरी लिखत शुल्क, सेवा शुल्क र दस्तुरको दर निर्धारण तथा अद्यावधिक हुँदै आएको छ। स्थानीय तहको स्रोत साधन, प्रविधि, जनशक्ति तथा कार्यालय व्यवस्थापन नभएसम्म प्रचलित कानूनी व्यवस्था बमोजिम नेपाल सरकारको मालपोत कार्यालयबाट घरजग्गा तथा अन्य रजिष्टेशन शुल्क, सेवा शुल्क तथा दस्तुर सम्बन्धी कार्य हुँदै आएको छ। प्रचलित कानून बमोजिम बाँडफाँटबाट प्रदेशलाई घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कबाट वार्षिक औषत रू ६, ८१, २४,१७, ४०० प्राप्त हुने गरेको छ। यसबाट गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. ५,४८,९३, ३८००० प्राप्त भएको थियो।

(ग) सम्भावना

यस प्रदेश संघीय राजधानी प्रदेश समेत भएको र काठमाडौं उपत्यका लगायत तीन वटा महानगरपालिका, एउटा उपमहानगरपालिका र शहरी पूर्वाधार, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाययुक्त शहरी क्षेत्र समेत ४१ वटा नगरपालिका रहेका र प्रदेशमा सडक यातायात र आवास र औद्योगिक तथा व्यावासायिक क्षेत्रको गएको छ। सडक यातायात, शहरी पूर्वाधार र बजार विस्तार घरजग्गाको पूर्वाधार तथा सुविधा विकास र विस्तार, प्रविधि र नवप्रवर्तनको वृद्धिसँगै घरजग्गाको कारोबारमा समेत क्रमशः बढ्दै गइरहेको छ।यस प्रकार प्रदेशमा बढ्दै गएको घरजग्गा तथा अन्य क्षेत्रको कारोरबाट रजिष्ट्रेशन शुल्क तथा दस्तुर परिचालनमा थप वृद्धि हुने सम्भावना रहेको छ। कारोबार, बैकिङ र अइलाइन कारोबार तथा सम्पत्ति मूल्याङ्कनको अभ्यासमा वृद्धि समेत मध्येनजर गर्दा घरजग्गा रजिष्टेशन शुल्कबाट थप राजस्व परिचालन हुन सक्ने अवस्था छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप १०% सङ्कलन गर्न सकिने अनुमानका आधारमा आगामी आ.व.मा रू. ८ अर्ब ४७ करोड परिचालन हुन सक्ने प्रक्षेपण रहेको छ।

(घ) सवाल

प्रदेश सरकारको गैरकर राजस्वको प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको घरजग्गा रजिष्ट्रेशनमा घरजग्गा खरिद विक्रीको थैली (वास्तविक मूल्यमा) रकममा घरजग्गा रजिष्टेशन नहुने समस्या विद्यमान हुनु; जग्गाको न्यूनतम सरकारी मूल्याङ्कन वैज्ञानिक र समय सापेक्ष नहुनु; अंशवण्डा, वकस तथा दानबाट हस्तान्तरण भई नामसारी हुने

जग्गाको रजिष्ट्रेशनको दस्तुर न्यायोचित नहुनु (अन्य जग्गा सरह दर कायम रहनु); घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कबाट हुने राजस्व परिचालन घट्दै जानु; घरजग्गा रजिष्टेशन शुल्कको दर महंगो हुनु; जग्गा रजिष्टेशन सम्बन्धी सेवा प्रवाहको लागि अति आवश्यक स्रोतसाधन र कर्मचारीको कमी हुनु; जग्गाको उच्च मूल्य रहेका शहरी क्षेत्रमा जग्गाको बजार मूल्यको तुलनामा न्यूनतम मूल्याङ्कन दर ज्यादै न्यून हुनु; सहकारी मार्फत हुने जग्गाको धितोबन्दक लिखतमा दस्तुर लिने व्यवस्था नहुनु; एटटै जग्गाको रजिष्ट्रेशन थैली अङ्क बैंक धितो मूल्याङ्कन अङ्क बीच फरक हुनु; दर्ताफारीको दर आर्थिक ऐनमा दोहोरो हुनु आदि जस्ता सवाल तथा चुनौती प्रमुख रूपमा विद्यमान रहेका छन्।

(ङ) सुधार

प्रदेश सरकारको गैरकर राजस्वको प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको घरजग्गा रजिष्ट्रेशनको शुल्कको दायरा, दर र व्यवस्थापन सुधार तथा प्रभावकारिता अभिवृद्धिको लागि प्रस्ताव गरिएका रणनीति तथा कार्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:-

(१) घरजग्गाको मूल्याङ्कन सम्बन्धी विद्यमान आधार र दरसम्बन्धी व्यवस्थित अध्ययन गरी सोलाई यथार्थपरक बनाउनु पर्ने,

(२) नेपाल सरकारसँग समन्वय गरी भूमि बैकको व्यवस्था र एजेन्सी प्रणालीबाट घरजग्गा खरिद विक्री गर्ने व्यवस्था मिलाई रजिस्ट्रेशनलाई थैलीमा आधारित बनाउने;

(३) घरजग्गा रजिष्टेशन शुल्कको दरलाई यथार्थ कारोबार मूल्यमा राजस्व तिर्न प्रोत्साहन हुने गरी पुनरावलोकन गर्ने;

(४) घरजग्गा रजिष्टेशन शुल्कलाई बैंक मार्फत कारोबार गर्ने पद्धति विकास र अवलम्बन गर्ने;

(५) भूउपयोग नक्शा र सडक तथा पहुँच पूर्वाधार लगायतको आधारमा जग्गाको वर्गीकरणको दायरा वृद्धि गर्ने र सो जग्गाको वर्गीकरणअनुसार दर निर्धारण गर्ने उच्च मूल्य भएका जग्गाको दर सापेक्षिक रूपमा बढाउने र कम भएका गाउँ क्षेत्रको जग्गाको दर केही न्यून बनाउने;

(६) वास्तविक करोबारमा मुल्यमा आधारित रजिष्ट्रेशन शुल्कको व्यवस्था लागू गरी तहगत सरकारको राजस्व (संघः लाभकर र प्रदेश तथा स्थानीय रजिश्ट्रेशन शुल्क) वृद्धि गर्ने;

(७) जग्गाको न्यूनतम मूल्य निर्धारण समितितमा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्वको लागि **कानूनी** व्यवस्था गर्ने;

(८) भू-सेवाको सफ्टवयर सम्बन्ध आवश्यक अभिमुखीकरण गरी भूमि व्यवस्थाको काम मालपोत र नापी कार्यालयबाट गर्ने र जग्गाधनी पुर्जा वितरण स्थानीय तहबाट गर्ने व्यवस्थाको संघीय सरकारसँग समन्वय गर्ने;

(९) एकै समयमा जग्गाको रजिष्टेशनको मूल्याङ्कन र धितो मूल्याङ्कनको रकम फरक परेको अवस्थामा फरक परेको रकमको रजिष्टेशन शुल्क लिइ धितो बन्धकीको लिखित उपलब्ध गराउने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने;

(१०) अंशबण्डबाट नामसारीको लिखित शुल्कको दर समयसापेक्ष बनाउने;

(११) प्रदेश सरकारबाट कर सचेतना, **कानूनी** व्यवस्था र छुट सम्बन्धमा सचेतना तथा नारिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने; र

(१२) अंशबण्ड बापत प्राप्त लिखितको जग्गा बिक्री गर्दा न्यूनतम मूल्याङ्कनको रकम कटाएर बाँकी रकममा मात्र लाभकर लिन व्यवस्थाको लागि संघीय सरकारसँग समन्वय गर्ने।

४.३ गैरकर राजस्व

४.३.१ सवारी चालक अनुमतिपत्र तथा सवारी साधन दर्ता किताब दस्तुर

(क) व्यवस्था

सवारी चालक अनुमतिपत्र, सवार साधन दर्ता तथा सरूवा, नामसारी, सवारी साधनको दर्ता प्रमाणपत्र र नवीकरण दस्तुर, जाँचपास प्रमाणपत्र, प्रदूषण स्टीकर र अन्य दस्तुर, यातायात सेवा सञ्चालन अनुमति तथा नाम पञ्जीकरण दस्तुर लगायत प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०७५ बमोजिम लगाइने शुल्क तथा दस्तुर सोही ऐन र तत्सम्बन्धी निमयावली बमोजिम लगाइने र असुर उपर गर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा गरिएको छ। ऐन बमोजिम नियमावली नबन्दासम्म ऐन बमोजिम विभिन्न १८ प्रकारका शुल्क तथा दस्तुरको वर्गीकरण र दर आर्थिक ऐनको अनुसूचीमा व्यवस्था गरिएको छ। यस ऐन बमोजिम सङ्कलन भएको राजस्व प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसका साथै सवारी दर्ता किताब (ब्लु बुक) को दस्तुर प्रचलित कानून बमोजिम हुने व्यवस्था छ।

(ख) अवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन २०७५ र आर्थिक ऐनमा प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐनमा विभिन्न १८ प्रकारका आधार र दायरा सहित शुल्क र दस्तुरको दर निर्धारण तथा अद्यावधिक हुँदै आएको छ। यसबाट संकलित राजस्वलाई यातायात क्षेत्रको आम्दानी र चालक अनुमति पत्र, सवारी दर्ता किताब (Blue book) सम्बन्धी दस्तुर शीर्षकमा वर्गीकरण गरी राजस्वा दाखिल भैरहेको छ। यस बमोजिम यातायात क्षेत्रको वार्षिक औषत आम्दानी रू. ५७,८८,७२,००० प्राप्त भएको छ र गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. ७३,५१,९४,००० प्राप्त भएको थियो। यस शीर्षकमा राजस्व क्रमिक रूपमा बढ्दै गएको विगत ५ वर्षको वृद्धिदर २०.५९ प्रतिशत रहेको अवस्था छ। यसैगरी चालक अनुमतिपत्र, सवारी दर्ता किताब (Blue book) सम्बन्धी दस्तुर शीर्षकमा वार्षिक औषत आम्दानी रू. १,३७,९१,५३,६०० प्राप्त भैरहेको अवस्था छ भने गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. २,१३,४२,२९,००० सङ्कलन भएको अवस्था छ। विगत ५ वर्षको संकलित यसको शीर्षक विश्लेषणा गर्दा राजस्वको वृद्धिदर ३३.५६ प्रतिशत रहेको छ।

(ग) सम्भावना

संघीय राजधानी प्रदेश लगायत, ठूला व्यापारिक केन्द्र तथा अन्तरराष्ट्रिय नाका समेत भएको प्रदेशका गैर कृषिमा आधारित उद्योग व्यापार तथा व्यवसायमा आधारित रहेको र सो बढ्दोक्रममा रहेको हुँदा यी शीर्षकबाट थप राजस्व परिचालनको सम्भावना रहेको छ। यी शीर्षकका आय सेवा प्रवाह स्तरमा आधारित रहेको हुँदा संगठनात्मक, प्रशासनिक र प्रविधिका सुधार गरी सेवालाई सहज, चुस्त, गुणस्तर, व्यवहारिक र सूचना प्रविधि (अनलाइन प्रणाली) मा आधारित बनाउन सकिने सम्भावना रहेको छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप ४०% सङ्कलन गर्न सकिने सम्भावना आधारमा आगामी आ.व.मा २ अरव ९२ करोड ६२ लाख प्रक्षेपण गरिएको छ।

(घ) सवाल

VRS मा सवारी साधनको तथ्याङ्क प्रविष्ट हुन नसकी अनलाइन पेमेण्ट सिस्टम लागू हुन नसक्नु; सवारी साधनमा इम्बोस्ड नम्बरको विस्तार नहुनु; राजस्व तथा आर्थिक ऐनको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नहुनु, प्रदूषण स्टिकर दस्तुरको दर ज्यादै न्यून हुनु, धेरै सवारी साधन नवीकरण नहुनु तथा दस्तुर जरिवाना उच्च रहेको हुँदा दर्ता खारेजी नहुनु; अनलाइन पेमेण्टका सफ्टवेयरमा प्राविधिक समस्या हुनु, अनलाइन शुल्क तथा दस्तुर भुक्तानी प्रणाली लागू हुन नसक्नु, निजीमा दर्ता भई राइड शेयरिङ उपयोग भएका भेहिकललाई करको दायरामा समेट्न नसक्नु, यातायात व्यवस्था विभागको VRS प्रणालीमा प्रदेश सरकारको पहुँच नहुँदा सेवा प्रवाहमा समस्या र ढिला हुने र प्राविधिक जटिलता रहनु आदि प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू हुन्।

(ङ) सुधार

प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन अनुसार प्रदेश सरकारले लगाउने सवारी चालक अनुमतिपत्र तथा सवारी साधन दर्ता दस्तुर लगायतका गैरकर राजस्व दर, दायरा तथा व्यवस्थापन र कर सहभागिता सुधारको लागि प्रस्तावित रणनीति तथा कार्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्-

(१) Vehicle Registration System (VRS) सँग आवद्ध गरी अनलाइन प्रणालीबाट सवारी साधन दर्ता, नवीकरण, बिलिङकर शुल्क सङ्कलन तथा अभिलेख व्यवस्थापन को व्यवस्था शीघ्र अवलम्बन गर्ने,

(२) राइड शेयरिङ यातायात र तीन पाङ्ग्रे सवारी साधनलाई समेत सवारी करको दायरामा ल्याउने;

(३) सवारी साधनमा इम्बोस्ड नम्बरको प्रयोगलाई प्रोत्साहन र प्रवर्द्धन गरी राजस्व दायरा वृद्धि गर्ने;

(४) यातायात व्यवस्था विभागसँग समन्वय गरी VRS लाई थप अद्यावधिक गरी डिजिटलाइज्ड गर्ने र विद्युतीय सेवा प्रवाह प्रणाली लागू गर्ने;

(५) अन्तरप्रदेश समन्वय गरी कर, शुल्क, दस्तुर र जरिवानाको दरमा एकरूपता कायम गर्ने;

(६) २० वर्ष पुगेका सवारी साधनको दर्ता खारेजी गर्न सावरी साधन लाग्ने कर लिई जरिवानाको रकम शतप्रतिशत छुट गर्ने

(७) आगामी दिनमा सवारी साधनको नवीकरण तथा दर्ता खारेजी वर्षको आधारमा होइन सवारी साधनको सञ्चालन उपयुक्तता (Roadworthiness) को आधारमा गर्ने व्यवस्था मिलाउने।

(८) चालक अनुमतिपत्रको नवीकरण दस्तुर सबै वर्गका अनुमतिपत्रको लागि एकै रहेकोमा A वर्गको लागि हालको दर कायम गरी अन्य वर्गमा सापेक्षिक रूपमा वृद्धि गर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने;

(९) ट्रायल पास गरे पछिको चालक अनुमतिपत्रको शुल्कको दर समय सापेक्ष बनाउने;

(१०) F र G वर्गको चालक अनुमतिपत्र बाहकको उमेर ६० वर्ष पुगेपछि खारेज हुने र निशुल्क रूपमा लगतकट्टा हुने गरेकोमा न्यूनतम दस्तुर लिई लगतकट्टा गर्ने र सो विपरित सवारी साधन चलाएको पाइएमा जरिवाना गरी लगतकट्टा गर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने;

(११) सवारी साधन दर्ता, नवीकरण र अन्य सेवाको लागि डिजिटल टोकन सिस्टम लागू गर्ने;

४.३.२ पर्यटन शुल्क

(क) व्यवस्था

प्रदेश पर्यटन ऐन २०७८ बमोजिम प्रदेश सरकारले निर्माण गरेको, गराइएको वा हस्तान्तरण भइआएको पर्यटकीय, सांस्कृतिक तथा पुरातात्विक सम्पदास्थल, पर्यटकीय व्यवसाय, सेवा तथा पूर्वाधार निर्माणको लागत, सञ्चालन, मर्मतसंभार खर्च आधार मानी तोकिएको दरमा पर्यटन शुल्क लगाइने र असुल उपर गरिने व्यवस्था छ। पर्यटन शुल्क प्रचलित कानून बमोजिम तोकिएको निकाय वा कार्यालयले सङ्कलन गरी प्रदेश संचित कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेछ।

(ख) अवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन, २०७५; प्रदेश पर्यटन ऐन, २०७८ र हरेक आर्थिक वर्षको आर्थिक ऐनमा तारे तथा पर्यटकीय होटेल तथा रेष्टुरेण्ट, रिसोर्ट, पव, लाउन्ज तथा बार, पर्यटन आवास र होटेलभित्र छुटै व्यवसायको रूपमा सञ्चालन हुने डान्सबार, कफिसप, साउना, जिम सेन्टर, स्विमिङ पुल लगायतका व्यवसाय ७ प्रकारका पर्यटनमूलक व्यवसाय दर्ता तथा नवीकरण, जलयात्रा वा ट्राभल वा ट्रेकिङ वा पर्यटन यातायात वा साहसिक वा मनोरञ्जनात्मक पर्यटन एजेन्सी दर्ता तथा नवीकरण, विभिन्न ५ प्रकारका पथपर्दशकको इजाजत र नवीकरण शुल्क; दर्ता तथा नवीकरण शुल्को दर निर्धारण गरेको छ। प्रदेश पर्यटन ऐन २०७८ मा मात्र जारी भएको र नेपाल सरकारका मातहतका कार्यालयबाट हस्तान्तरण हुनुपर्ने जिम्मेवारी तथा कागजात उपलब्ध हुन ढिलाइका कारण पर्यटन शुल्कबाट अपेक्षित रूपमा शुल्क परिचालन नभएको अवस्था छ। प्रदेश कानून बमोजिम पर्यटन शुल्क गत वर्षबाट मात्रै शुल्क सङ्कलन हुन प्रारम्भ भएकोमा आ.व. २०८०/८१ मा रू. १, ३९,०००. प्राप्त भएको अवस्था छ।

(ग) सम्भावना

संघीय राजधानी काठमाडौं, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज, शीवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्ज, लाङ्टाङ राष्ट्रिय निकुञ्ज, गौरीशंकर संरक्षण क्षेत्र, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्जको केही भाग, भोटेकोशी, तामाकोशी, त्रिशुली, नारायणी लगायतका नदी, गणेश तथा गौरीशंकर, लाङटाङ जस्ता हिमाल; सैलुङ तथा कालिञ्चोक, फुलचोकी, नगरकोट, दामन, नागार्जुन तथा ककनी, धुलिखेल, चन्द्रागिरी, कुलेखानी तथा चित्लाङ, पाँचपोखरी, लामाबगर, चरिकोट, जिरी, सिन्धुलीगढी, मकवानपुरगढी, दुप्चेश्वर, इच्छाकामना लगागतका विख्यात पर्यटकीय, सांस्कृतिक तथा पूरातात्विक महत्वको क्षेत्र यस प्रदेशमा विद्यमान रहेका छन्। विदेशी विशेष गरी भारत र चिन लगायत देशबाट र स्वदेशी पर्यटकको समेत भ्रमण गर्ने दरमा वृद्धि भैरहेको छ। पर्यटकीय पूर्वाधार, सेवा तथा सुविधाका अभिवृद्धिका लागि सरकार, निजी क्षेत्र, गैर सरकारी र समुदायबाट समेत लगानीका साथै विभिन्न प्रयासहरू भैरहेका छन्। यसका लागि प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारबाट समेत यस क्षेत्रमा ठूलो लगानी भइरहेको छ। प्रदेश सरकारले मात्र पर्यटकीय, सांस्कृतिक तथा पूरातात्विक स्थलको प्रवर्द्धन र पूर्वाधार विकास, सेवा सुविधाको विकास र विस्तार गरिएका स्थल तथा संरचनामा नुवाकोटको बुट्टारमा ताल, सैलुङ फूलवारी, मकवानपुरगढी, लगायतका पूर्वाधार तथा संरचना रहेका छन्। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित

सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/०८२ को अनुमान रकममा थप २५% सङ्कलन गर्न सकिने सम्भावनाको आधारमा आगामी आ.व.को लागि १० लाख प्रक्षेपण गरिएको छ।

(घ) सवाल

प्रदेश पर्यटन तथा आर्थिक ऐनमा व्यवस्था भएका आधार, दायरा र दर अनुसार वातावरणीय शुल्क परिचालन हुन नसक्नु; पर्यटन शुल्कको क्षेत्र, आधार, दायरा तथा सम्भावनाको अध्ययन तथा विश्लेषण नहुनु; प्रदेश अधिकारको क्षेत्रमा रहेका जस्तैः ६ हजार मिटरसम्मको हिमाल आरोहण हाल संघीय तहमा सञ्चालन रहेको सेवा तथा सुविधा प्रदेशमा हस्तान्तरण भइ नसक्नु; पार्क व्यवस्थापन र सञ्चालनबाट शुल्क परिचालन नहुनु; प्रदेश पर्यटन ऐन अनुसार पर्यटन शुल्कको दर आर्थिक ऐनको अनुसूचीमा सूचीकृत नहुनु लगायतका सवाल तथा चुनौती पर्यटन शुल्कमा देखिएका छन्

(ङ) सुधार

प्रदेश पर्यटन ऐनको व्यवस्था भए बमोजिम प्रदेश सरकार लगाउने सवारी चालक अनुमतिपत्र तथा सवारी साधन दर्ता किताब दस्तुर लगायतका गैरकर राजस्व दायरा, दर तथा व्यवस्थापन र कर सहभागिता सुधारको लागि प्रस्तावित रणनीति तथा कार्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्ः-

(१) पर्यटन ऐन अनुसार पर्यटन शुल्क सम्भावना भएका क्षेत्र, पूर्वाधार तथा सेवा सुविधाको विस्तृत अध्ययन तथा विश्लेषण गर्ने,

(२) चितवनको रत्ननगर नगरपालिकामा निर्माण हुन लागेको हरियाली पार्क जस्तै मोडेलमा पार्क तथा पर्यटकीय स्थलको विकास गर्ने र राजस्व बाँडफाँट मोडेल शुल्क परिचालन गर्ने,

(३) दोलखाको शैलुङमा फूलबारी पर्यटनको विकास गरी पर्यटन शुल्क परिचालन गर्ने,

४.३.३ ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो र ड्रिफ्ट काठ बिक्री

(क) व्यवस्था

विकासको मापन भौतिक संरचनाको निर्माणको लागि आवश्यक कच्चा पदार्थको रुपमा रहेको निर्माण सामग्रीको उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा त्यसको विक्री वितरण गरी सरकारी राजस्वमा योगदान पुर्याउने क्षेत्रको रुपमा ढुङ्गा, गिट्टी बालुवा दहत्तर वहत्तर रहेको छ।

प्रचलित कानून (प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ तथा संघीय मापदण्ड २०७७) तथा प्रदेश सरकारले निर्धारण गरेको कार्यविधि बमोजिम माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, चुनढुङ्गा, ग्राभेल, खरिढुङ्गा, अभ्रख र दहत्तर बहत्तर उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा विक्री वितरणको व्यवस्थापन स्थानीय तहले गर्ने व्यवस्था छ। स्थानीय तहले माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, चुनढुङ्गा, ग्राभेल, खरिढुङ्गा, र दहत्तर बहत्तर उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा विक्री वितरण गर्नु अघि प्रचलित कानून बमोजिम स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तथा कार्ययोजना स्वीकृत गर्नुपर्नेछ। माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, चुनढुङ्गा, ग्राभेल, खरिढुङ्गा, अभ्रख र दहत्तर बहत्तर उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा विक्री वितरणको लागि स्थानीय तहले प्रदेश कानूनले तोकेको दरमा नघट्ने गरी विक्री मूल्य निर्धारण गर्न सक्नेछन्। यस व्यवस्था बमोजिम माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, चुनढुङ्गा, ग्राभेल, खरिढुङ्गा, र दहत्तर बहत्तर विक्री तथा जरिवाना स्थानीय तहले सङ्कलन गरी स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ।

(ख) अवस्था

प्रदेश सरकारले प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन, २०७५ तथा आर्थिक ऐनमा आफ्नो क्षेत्रभित्रको माटो, ढुङ्गा,गिट्टी,बालुवा, चुनढुङ्गा, ग्राभेल, खरिढुङ्गा, र दहत्तर बहत्तर उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा विक्री वितरण र जरिवाना सङ्कलनको व्यवस्थापन प्रदेश सरकारले निर्धारण गरेको कार्यविधि बमोजिम गर्ने व्यवस्था गरेको छ। यस बमोजिम प्रदेश सरकारले विभिन्न ५ वटा विषय क्षेत्रमा वर्गीकरण गरी उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा विक्री वितरण सम्बन्धी कार्यविधि, विक्रीको दर तथा जरिवनाको दर निर्धारण अद्यावधिक गर्दै आएको छ। प्रचतित कानूनमा माटो, ढुङ्गा, चुनढुङ्गा, खरिढुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल, रोडा, बालुवा, अभ्रख, स्लेट, दहत्तर तथा बहत्तर (नदीले बगाइ ल्याएका काठ, दाउरा, जराजुरी) को उत्खनन, सङ्कलन प्रशोधन र विक्री वितरण र यससम्बन्धी कानून उलङ्घन भएको अवस्थामा जरिवानाको समेत व्यवस्था रहेको छ। समग्र देशभरीकै अवस्था जस्तै यस प्रदेशमा नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्रीको उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन र विक्री विवरणलाई व्यवस्थित, कानूनीसम्मत बनाइन राजस्वको दायरामा ल्याउन सकिने अवस्था रहेको छ। यसबाट राजस्व उल्लेख्य वृद्धि गर्न सक्ने अवस्था छ।

(१) सवै प्रदेश सरकारहरुले आ-आफ्नो क्षेत्र भित्र को प्राकृतिक श्रोत मध्ये ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, ब्लेट, ग्राभिल, रोडा विक्री एवं घाटगद्दी गर्दा आर्थिक ऐनमा व्यवस्था गरी शुल्क लगाउने र सङ्कलन गर्ने गरेको छ।

(२) नदीले वोक्ने त्यस्ता गेग्रान कृषि र परम्परागत वस्तीका लागि प्रायजसो समस्या सिर्जना गर्ने वस्तु पनि आधुनिक शहरी वस्ती र सिमेन्ट- क्रंक्रिट प्रविधियुक्त भवन देखि भौतिक पूर्वाधार एवं संरचना विकासका लागि वरदान भएको छ (उच्चस्तरीय — प्रतिवेदन- २०८१- पेज २०४ बाट यसको महत्वको बारेमा सुचित हुन सकिन्छ। स्थानीय सरकार र प्रदेश सरकारको आन्तरिक राजस्व श्रोतको ठूलो हिस्सा निर्माणजन्य समाग्रीको विक्री वितरण रहेको छ।

यस सम्बन्धमा छाता कानून जारी हुन ढिलाइ हुँदा र कानूनी व्यवस्था बाँझिदा यसबाट राजस्वमा ठूलो नकारात्मक असर परिरहेको छ। यसबाट विगत ५ आर्थिक वर्षमा औषतमा रू. ७७,०३,६९,००० राजस्व सङ्कलन भैरहेको छ भने गत आ.व.मा रू. ६५,८८,३९,००० सङ्कलन भएको अवस्था छ। विगत ५ वर्षको राजस्व सङ्कलनको अवस्था विश्लेषण गर्दा प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको अत्यन्त संभाव्य रहेको यस क्षेत्रको राजस्वको वृद्धिदर नकारात्मक (-१०.९२ प्रतिशत) रहेको अवस्था छ।

(ग) सम्भावना

यस प्रदेशमा त्रिशुली, नारायणी, रासी, बागमती, भोटेकोशी, मेलम्ची, इन्द्रावती, सुनकोशी, रोशी, लिखु, तामाकोशी जस्ता नदीनाला, खानी तथा नदीजन्य पदार्थको प्रचुर उपलब्धता रहेको छ। यसैगरी प्रदेशमा काठमाडौं उपत्यका, भरतपुर महानगरपालिका, हेटौडा उपमहानगरपालिका र तिब्र शहरीकरण भएका नगरपालिका तथा बजार क्षेत्रमा शहरीकरण, औद्योगीकरण तथा विकास निर्माण कार्य तिब्र भैरहेको हुँदा निर्माणमुखी सामग्रीको माग बढ्दो क्रममा रहेको छ। यसको उत्खनन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा विक्री वितरणलाई कानून सम्मत, व्यवस्थित र उपलब्ध सहज बनाइ प्रदेश तथा स्थानीय तह समेत देशकै राजस्व

परिचालन थप सुदृढ बनाउन सक्ने सम्भावना रहेको छ। नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्रीको प्रचुर उपलब्धता र उच्च माग रहेको रहेको प्रदेशमा थप राजस्व परिचालनको सम्भावना अधिक रहेको छ। प्रदेशको लगभग ११९ वटै स्थानीय तहबाट न्यूनतम देखि अधिक परिमाणमा माटो, ढुङ्गा, चुनढुङ्गा, खरिढुङ्गा, गिट्टी, ग्राभेल, रोडा, बालुवा, स्लेट, दहत्तर तथा बहत्तरको उत्खखन, सङ्कलन, प्रशोधन तथा बिक्री वितरण भैरहेको छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/०८२ को अनुमान रकममा थप २०% सङ्कलन गर्न सकिने सम्भावनालाई आधार लिँदा आगामी आ.व.मा रू. १ अर्ब ६८ करोड परिचालन हुन सक्ने प्रक्षेपण गरिएको छ।

(घ) सवाल

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो र ड्रिफ्ट काठ लगायतका निर्माणमुखी सामग्री उत्खखन, सङ्कलन, बिक्री तथा आपूर्तीमा कानून परिपालनाको नियमन हुन नसक्नु; अनाधिकृत दोहन बढ्दै जानु; गैर कानूनी चोरी निकासी नहुनु; उपलब्ध कानून (वन ऐन, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन र ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन, बिक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७) मा भएका व्यवस्था बाझिनु; संघीय तहमा छाता कानून तर्जुमामा ढिलाई हुनु; अध्ययन, उत्खनन तथा बिक्रीको अनुगमन कमजोर रहनु; सम्भावनाको तुलनामा ज्यादै न्यून मात्रामा राजस्व परिचालन हुनु; उत्खनन, सङ्कलन तथ बिक्री वितरणका सम्बन्धमा नेपाल सरकारका सम्बन्धित निकाय तथा प्रदेश सरकारबाट स्थानीय तहलाई सहयोग, सहजीकरण तथा भरपर्दो सुरक्षाको व्यवस्था नहुनु सवालका रूपमा रहेका छन्। यसैगरी संघ र प्रदेशले ऐन कानून बनाउने, मापदण्ड तोक्ने, राजस्वका दर तोक्ने बाहेक मापदण्ड कार्यान्वयन, वातावरणीय अध्ययन आदिमा प्राविधिक तथा अन्य सहयोगात्मक भूमिका कमजोर छ।

राजस्वको मुख्य श्रोतको रुपमा भए पनि ठेक्का पट्टा, मुल्यांकन पर्यावरण, स्पष्ट कानूनी आधार, प्रदेशगत समन्वय, नीतिगत स्थिरता, संघ- प्रदेश- स्थानीय निकाय बीच समन्वय, गुणस्तर आदि विविध समस्या भएको विभिन्न अध्ययनले देखाएको छ। राजस्वको प्रमुख स्रोत तथा विकास निर्माण सामग्रीको रूपमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो र ड्रिफ्ट काठ बिक्री वितरण विद्यमान रहेका छन्।

(ङ) सुधारका लागि सिफारिस

प्रदेश तथा स्थानीय तहको गैरकर राजस्व परिचालको अत्यन्त सम्भावना भएको यस क्षेत्रको राजस्व परिचालनलाई प्रभावकारी प्रस्ताव गरिएका सुधारका रणनीति तथा कार्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्ः-

(१) निर्माणमुखी सामग्री व्यवस्थापन तथा नियमन सम्बन्धी छाता ऐन शिघ्र तर्जुमाका लागि नेपाल सरकारसँग समन्वय गर्ने;

(२) विद्यमान नीति, ऐन, नियम र मापदण्डमा बाझिएका प्रावधान हटाउन तथा सुधार गर्ने नेपाल सरकारसाग समन्वय गर्ने;

(३) वातावरणीय अध्ययनको सिफारिश क्षेत्र र परिमाणमा उत्खखन र घाटगद्दीको लागि स्थानीय तहको लगानीमा ठेक्कापट्टा गर्ने र घाटगद्दी भएको स्रोत बिक्रीको लागि छुट्टै ठेक्कापट्टाको व्यवस्था गरी बिक्री वितरणको व्यवस्था गर्ने;

(४) ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको बिक्री डिपो व्यवस्थापन गरी डिपो मोडेलबाट बेचबिखनको व्यवस्था मिलाउने।

४.३.४ उद्योग र व्यवसाय दर्ता, अनुमति, नवीकरण, नाम तथा ठाउँसारी, खारेजी शुल्क

(क) व्यवस्था

प्रदेश व्यापार तथा व्यवसाय ऐन २०७६ दफा (४) तथा (९ क) व्यवसाय रजिष्ट्रेशन (दर्ता/अनुमति) को कार्यविधि, दस्तुर तथा जरिवाना; दफा (५) र दफा (९ ख) व्यवसाय अनुमतिको अवधि तथा नवीकरणको कार्यविधि, दस्तुर तथा जरिवाना; दफा (६) मा व्यवसायको नामसारी, ठाउँसारी र विवरण हेरफेरको कार्यविधि, प्रक्रिया र दस्तुर; दफा (९) मा व्यवसाय अनुमति खारेजीको कार्यविधि, दस्तुर र जरिवानाको व्यवस्था गरिएको छ। यसैगरी सोही ऐनको दफा १० साझेदारी व्यवसाय रजिष्ट्रेशनको कार्यविधि, दस्तुर र जरिवाना; दफा (१४) मा नामसारी, ठाउँसारी र विवरण हेरफेरको कार्यविधि; दफा (१५) मा साझेदारी व्यवसाय नवीकरणको कार्यविधि, दस्तुर तथा जरीवाना र दफा (१७) मा साझेदारी व्यवसायको खारेजीको कार्यविधिको व्यवस्था गरिएको छ। उपरोक्त व्यवस्थासँग अनुकुल प्रदेश व्यापार तथा व्यवसाय ऐन, २०७६ र आर्थिक ऐनमा व्यवस्था प्राइभेट तथा साझेदारी व्यवसायको नवीकरण; नामसारी, ठाउँसारी तथा विवरण हेरफेर तथा अनुमति खारेजी दस्तुरको दर तथा जरिवानाको व्यवस्था गरिएको छ। यसका साथै २०८१/८२ को आर्थिक ऐनमा शैक्षिक परामर्श सेवा, पूर्व तयारी कक्षा, भाषा शिक्षण सञ्चालन अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर व्यवस्था गरिएको छ।

(ख) अवस्था

प्रदेश व्यापार तथा व्यवसाय ऐन २०७६ मा आर्थिक ऐनमा साझेदारी नामसारी, ठाउँसारी र विवरण हेरफेर तथा अनुमति खारेजीको दस्तुर तथा जरिवानाको व्यवस्था र आर्थिक ऐनमा प्राइभेट (एकल) तथा साझेदारी व्यवसाय रजिष्ट्रेशन (अनुमति)को दस्तुर तथा जरिवानाको व्यवस्था नभएको देखिन्छ। यसका साथै २०८१/८२ को आर्थिक ऐनमा शैक्षिक परामर्श सेवा, पूर्व तयारी कक्षा, भाषा शिक्षण इन्स्टिटस्युट सञ्चालन अनुमति तथा नवीकरण दस्तुर दर निर्धारण भएता पनि यस सम्बन्धी अनुमति, नविकरण, विवरण हेरफेर, खारेजी सम्बन्धी व्यवस्था सहित कार्यविधि कानून उपलब्ध नरहेको देखिन्छ। एफ.एम. रेडियो तथा टेलीभिजन अनुमति समेत व्यवसाय रजिष्ट्रेशनबाट वार्षिक औषत रू. ३१,५९,००,००० तथा गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. ३१,३६,२९,०० सङ्कलन भएको अवस्था छ।

(ग) सम्भावना

बागमती प्रदेश संघीय राजधानी प्रदेश समेत भएकोले औद्योगिक, व्यापारिक तथा व्यसायिक क्षेत्रमा अग्रणी रहेको छ। राष्ट्रिय तथ्याङ्क कार्यालयबाट प्रकाशित विवरण अनुसार आ.व २०७९/८० राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा यस प्रदेशको योगदान ३६.३६ प्रतिशत रहेको विवरणबाट समेत यस तथ्यलाई पुष्टि गर्दछ। यसै गरी प्रदेशमा पाटन औद्योगिक क्षेत्र, बालाजु औद्योगिक क्षेत्र, हेटौडा तगा भक्तपुर औद्योगिक क्षेत्रमा क्रमश १०२, ९७, ६३ र ३५ वटा उद्योग सञ्चालनमा रहेका छन्। साथै हेटौडाको मयुरधाप (१३५ हेक्टर क्षेत्रफल) र चितवनको शक्तिखोर ७६.३५ हेक्टर क्षेत्रफल) २ नयाँ औद्योगिक क्षेत्र स्थापनाको लागि जग्गा प्राप्ति कार्य समेत निर्माणको कार्य अगाडि बढाइएको छ भने काभ्रेको पाँचखाल र नुवाकोटको रातमाटेमा विशेष आर्थिक क्षेत्र प्रस्ताव गरी संभाव्यता अध्ययन भैसकेको छ। प्रदेशमा सिन्धुपाल्चोकको तातोपानी र

रसुवामा चिनसँगको व्यापारिक नाका रहेको छ। यसैगरी प्रदेशमा ४२ निजी लगानकर्ताले खानी उत्खननको लाइसेन्स प्राप्त गरेको र प्रदेश सरकारले रामेछापको ठोसेमा फलाम र मकवानपुरको राक्सीराङमा तामा उत्खननको कार्य लागि बजेट समेत विनियोजन गरेको अवस्था छ।

तत्कालीन केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागबाट प्रकाशित बागमती प्रदेशको आर्थिक सर्वेक्षण अनुसार प्रदेशमा कुल २८२,९२० वटा उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय रहेका छन्। यसैगरी बागमती प्रदेश नीति तथा योजना आयोगले प्रकाशन गरेको सम्भावनायुक्त प्रदेश (A Province with Many Prospect, २०१९) प्रतिवेदन, २०१९ अनुसार ५,०६३ वटा ठूला, ९६५ वटा मझौला र ९९,४४२ घरेलु तथा साना उद्योग समेत १०५,४७० वटा उद्योगधन्धा प्रदेशमा रहेका छन्। यसबाट प्रदेशमा उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको प्रचुर सम्भावना रहेको र प्रचलित कानून अनुसार उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय रजिष्ट्रेशन; नवीकरण; नामसारी, ठाउँसारी तथा विवरण संशोधन र खारेजी सम्बन्धी दस्तुर र जरिवानाबाट प्रचुर मात्रामा राजस्व परिचालनको सम्भावना रहेको छ। औद्योगिक क्षेत्र, विशेष आर्थिक विकास क्षेत्र, सडक यातायात पूर्वाधार क्षेत्रमा विकास र विस्तारसँगै प्रदेशमा उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय सिर्जना र विकास र विस्तारका आधारमा प्रदेशमा यस क्षेत्रको राजस्वको सम्भावना छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप २५% सङ्कलन गर्न सकिने सम्भावनाका आधारमा आगामी आ.व.मा रू. ५७ करोड रू. ७५ लाख परिचालन हुने प्रक्षेपण गरिएको छ।

(घ) सवाल

वाणिज्य विभागबाट फर्म रजिस्ट्रेशन डकुमेण्ट प्रदेशमा हस्तान्तरणमा ढिलाइ हुनु; उद्योग व्यवसायको सम्पत्तिसम्पत्ति मूल्याङ्कनको प्रक्रिया तय नहुनु र तथ्याङ्क रूजु गर्ने प्रणाली नहुनु; स्थानीय तहमा व्यवसाय करबाट बढी राजस्व उठाउन प्रयास हुनु; उद्योग, व्यापार र व्यवसाय इजाजत, रजिष्ट्रेशन, नवीकरण तथा खारेजी शुल्क सम्बन्धमा प्रदेश र स्थानीय तह बीच दोहोरो कर अवस्था रहनु; प्रदेश व्यापार तथा व्यवसाय ऐनमा व्यवस्था भएका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको अनुमति, नवीकरण, नाम र ठउँसारी तथा विवरण संशोधन र खारेजी बापत सेवा शुल्क परिचालनका लागि सबै विषयहरू विशेष गरी उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको अनुमति सम्बन्धी व्यवस्था आर्थिक ऐनमा समावेश नहुनु, स्थानीय तहका लागि लागू गरिएको व्यवसाय कर सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था बाझिन जाँदा तथा द्विविधा हुँदा करदाता दोहोरमा मारमा पिसिनु र यस सम्बन्धमा सहजीकरणा हुन नसक्नु आदि प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू हुन्।

(ङ) सुधार

प्रदेश सरकारको गैरकर राजस्व परिचालनको महत्वपूर्ण स्रोतको रूपमा रहेको उद्योग र व्यवसाय दर्ता, अनुमति, नवीकरण, नाम तथा ठाउँसारी र खारेजी शुल्कको व्यवस्थापन तथा परिचालनमा सुधारको लागि देहायअनुसारका रणनीति तथा कार्यहरू प्रस्ताव गरिएका छन्:-

(१) डाक्टर परामर्श शुल्क तथा शैक्षिक कन्सल्टेन्सीलाई प्रदेश ऐनमा व्यवस्था गरी राजस्वको दायरामा ल्याउने;

(२) दर्तालाई न्यूनतम र खारेजीलाई शून्यदरमा ल्याउने र नवीकरणलाई संघका दरभन्दा केही कम हुने गरी निर्धारण गर्ने;

(३) उद्योग, व्यापार र व्यवसाय इजाजत, रजिष्ट्रेशन तथा खारेजीमा कम दर र नवीकरणमा केही बढी लगाउन उपयुक्त हुने;

(४) नवीकरणलाई राजस्व व्यवस्थापन प्रणाली (RIMS)सँग आवद्ध गराउने;

(५) दर्ता बिना सञ्चालनमा रहेको उद्योग व्यवसायलाई सहजीकरण र प्रोत्साहन गरी दर्ता र नवीकरणको दायरामा ल्याउने;

(६) स्थानीय तहले लगाउने व्यवसाय करको सम्बन्धमा प्रदेश समन्वय परिषदको वैठकमा छलफल गरी निकास खोज्ने।

४.३.५ वन पैदावर विक्री शुल्क (ढलापढा तथा सुखड खडा रूख, वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त वन पैदावर विक्री)

(क) व्यवस्था

प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन, २०७६ को दफा (३८) मा सामुदायिक वन कार्ययोजना बमोजिम प्राप्त वनपैदावर मध्ये सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले आफ्ना सदस्यहरूलाई विक्री वितरण गरी खपत नभएको वनपैदावर तोकिए बमोजिम समूह बाहिर विक्री वितरण गर्न सक्नेछन्। समूह बाहिर विक्री वितरण गरिएको वनपैदावर (काठ/दाउरा) विक्रीबाट प्राप्त रकमको १० प्रतिशत सेवा शुल्क बापतको रकम समूहले प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ। यसैगरी समूहभित्र खपत भएको वनपैदावर विक्रीबाट प्राप्त रकमको ०.५ रकम सेवा शुल्क बापतको रकम समूहले प्रदेश सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ। सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले पर्यापर्यटन विकासका लागि बढीमा ५ हेक्टरसम्म वन क्षेत्र प्रयोग गर्न सक्ने र पर्यापर्यटन कार्यक्रम सञ्चालनबाट प्राप्त शुल्कको ७ प्रतिशत रकम प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेछ। साथै प्रदेश सरकारले प्रचलित संघीय वन ऐनमा व्यवस्था भएबमोजिम राष्ट्रिय वनको कुनै भाग तोकिएको मूल्यमा नघट्ने गरी प्रतिस्पर्धाको आधारमा कबुलियती वनको रूपमा प्रदान गर्न सक्ने र तोकिएको उद्देश्य बमोजिम कबुलियती वन प्राप्त गर्ने संगठित संस्था, उद्योग वा समुदायले सेवा शुल्क बापत सेवाग्राहीबाट लिने रकमको ०.५ प्रतिशत रकम सरकारको कोषमा जम्मा गर्नुपर्नेछ। प्रदेश सरकारले हरेक आर्थिक वर्षको आर्थिक ऐनमा वन पैदावर विक्री तथा वन क्षेत्रको सेवा शुल्कको दर प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन अनुसार हुने व्यवस्था गरेको छ।

सामुदायिक वन तथा कबुलियती वनको वनको सञ्चिती दरको वृद्धिको आधारमा वन कार्ययोजनामा समावेश गरी समूहभित्र वा वाहिर विक्री गरिने वनपैदावर (काठ दाउरा) बाहेकका ढलापढा, सुखड खडा रूखको कानून अनुसार विक्री गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। यस प्रकारको वन पैदावरको कटान, चिरान र विक्री वितरण सम्बन्धी कार्यविधि र सो लागि लाग्ने लागतको व्यवस्था प्रदेश सरकारबाट हुन सकेको छैन। सामुदायिक वन तथा कबुलियती वनको वनको सञ्चिती दरको वृद्धिको आधारमा वन कार्ययोजनामा समावेश गरी समूहभित्र वा वाहिर विक्री गरिने वनपैदावर (काठ दाउरा) बाहेकका ढलापढा, सुखड खडा रूखको कटान गरी कानून अनुसार विक्री गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। यस प्रकारको वन पैदावरको कटान, चिरान र विक्रीको दर प्रदेश वन ऐन तथा आर्थिक ऐनमा समावेश नभएको अवस्था छ।

(ख) अवस्था

सामुदायिक वन तथा कबुलियती वनको सञ्चिती दरको वृद्धिको आधारमा वन कार्ययोजनामा समावेश गरी समूहभित्र वा वाहिर विक्री गरिने वनपैदावर (काठ दाउरा) बाहेकका ढलापढा, सुखड खडा रूखको कटान गरी कानून अनुसार विक्री गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। यस प्रकारको वन पैदावरको कटान, चिरान र विक्री वितरण सम्बन्धी कार्यविधि र सो लागि लाग्ने लागतको व्यवस्था प्रदेश सरकारबाट हुन सकेको छैन। प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन अनुसार राष्ट्रिय वन क्षेत्रबाट सङ्कलन तथा प्रशोधन र विक्री गरिने गैरकाष्ठ वन पैदावार तथा जडिबुटी विक्रीको दर समेत कानूनमा व्यवस्था हुन नसकेको अवस्था छ। प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन बमोजिम वन पैदावर विक्री तथा सेवा शुल्क बापत प्राप्त हुने राजस्वलाई वन क्षेत्रको अन्य आय शीर्षकमा जम्मा गरी राजस्व दाखिला हुने गरेको छ। यस शीर्षकमा विगत ५ वर्षको औषत आय रू. ३,९०,२५,६०० रहेकोमा गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. ३,३६,४१,००० रहेको छ।

(ग) सम्भावना

वन अनुसन्धान तालिम केन्द्रबाट प्रकाशित तथ्याङ्क अनुसार प्रदेशको कुल क्षेत्रफल २०,२२,७३० हेक्टर मध्ये ११,६९,९४३ हेक्टर (५७.८३) क्षेत्रफल वनले ओगटेको छ। प्रदेशमा कुल ४,४९१ सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह मार्फत ४,००,९०४.४८ हेक्टर वनको व्यवस्थापन भैरहेको छ। सामुदायिक तथा साझेदारी वन उपभोक्ता समूहले स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम समूहभित्र र वाहिर वन पैदावर विक्री गरी आम्दानी गरिरहेका छन्। प्रदेशमा सामुदायिक तथा साझेदारी वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त वन पैदावरको विक्रीबाट प्रति उपभोक्ता समूहले वार्षिक रू. २३०,९१६ आम्दानी गर्ने गरेको विवरण उपलब्ध रहेको छ। प्रदेश सरकारले वन व्यवस्थापनमा उपभोक्ता समूहलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक सेवा पुऱ्याए बापत सेवा शुल्क लिने व्यवस्था प्रदेश राष्ट्रिय वनले गरेको छ।

यस बाहेक प्रदेश सरकारले प्रदेश राष्ट्रिय वन क्षेत्रको ढलापढा तथा सुखड खडा रूख कटान, प्रशोधन र व्यवस्थापनका लागि कानून बमोजिम कार्यविधि जारी गर्ने र पहिचान, कटान, ढुवानी, चिरानी, प्रशोधन र व्यवस्थापनका लागि बजेट व्यवस्था गरी विक्री वितरण गरी खेर गएको वनपैदावरको सदुपयोग गरी प्रदेश सरकारको आम्दानी वृद्धि गर्ने सम्भावना रहेको छ। यसैगरी वन क्षेत्रको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, चुनढुङ्गा, खरिढुङ्गा, गेग्रान, ग्राभेल र ढलापढा रूखको समेत विक्री वितरण गरी राजस्व वृद्धि गर्न सकिनेछ। यसका लागि प्रदेश वन ऐन बमोजिम यस सम्बन्धी कार्यविधि तयार प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत गर्न र व्यवस्थापनका लागि बजेट विनियोजन गर्न आवश्यक छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप २५% सङ्कलन गर्न सकिने प्रक्षेपण गर्न सकिन्छ।

(घ) सवाल

वन कार्ययोजना बमोजिम संरक्षणमुखी कटानमा सामुदायिक तथा साझेदारी वनबाट सञ्चितिको आधारमा गरिने काठको उत्पादनमा सबै ढलापढा, सुखा खडा काठ परिमाणमन्दा कम हुने लिलाम लागि मन्त्रिपरिषदबाट निर्णय भइ लिलामको गर्ने कार्यविधि तथा व्यवस्था नहुनु, वन ऐन तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन बीच

वन क्षेत्रको गैरकाठ वन पैदावरको सङ्कलन तथा विक्री वितरण सम्बन्धी प्रावधानहरू बाझिनु, प्रदेश राष्ट्रिय वन ऐन तथा आर्थिक ऐनमा ढलापढा तथा सुखाखडा रूख, वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त वन पैदावर र गैरकाष्ठ वन पैदावर सङ्कलन तथा विक्री वितरण सम्बन्धी व्यवस्था स्पष्ट नहुनु, वन पैदावर विक्री तथा सेवा शुल्कको करारोपण, दर निर्धारण, सङ्कलन तथा व्यवस्थापनमा रहेका प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू हुन्।

(ङ) सुधार

वन पैदावर विक्री तथा सेवा शुल्कको करारोपण, दर निर्धारण, सङ्कलन तथा व्यवस्थापमा सुधारका लागि प्रस्तावित रणनीति तथा कार्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्ः-

(१) प्रदेशलाई ढलापढा, सुखड खडा रूखमुक्त क्षेत्र बनाउने,

(२) मन्त्रिपरिषदबाट निर्णयबाट ढलापढा, सुखा खडा रूखको काठ घाटगद्दी गरी लिलाम गरी काठको माग सम्बोधनका साथै राजस्व आर्जन गर्ने,

(३) ढलापढा, सुखड खडा रूखको काठ घाटगद्दी गरी लिलामको लागि मन्त्रिपरिषदबाट निर्णय तथा बजेटको व्यवस्था गर्ने,

(४) सार्वजनिक तथा निजी साझेदारी मोडेलमा काठको विविध उपज उत्पादन र नरम काठ प्रोसेसिङ गरी लिलामको व्यवस्था गर्ने,

(५) विद्यमान बन्द अवस्थामा रहेको काठ प्रशोधन उद्योग सञ्चालन गर्ने,

(६) वन क्षेत्रमा बाँसको उत्पादन र प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरी विक्री वितरण गर्ने,

(७) बाझिएका ऐनको प्रावधान संशोधनको लागि नेपाल सरकारसँग समन्वय गर्ने,

(८) वातावरणीय अध्ययन र वन कार्यालयबाट सिफारिसका आधारमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, दहत्तर र बहत्तर सङ्कलन तथा घाटगद्दी गरेर मात्र स्थानीय तहबाट विक्रीको व्यवस्था मिलाउने,

(९) वन क्षेत्रमा निर्माण भएका पार्क सञ्चालन गरेर प्रवेश शुल्क सङ्कलनको व्यवस्था गर्ने,

(१०) प्रदेशमा रहेको राष्ट्रिय वनको स्वामित्व प्रदेश सरकारको रहेको हुँदा वनको रोयल्टी बाँडफाँटको अनुपात २५:५०:२५ गर्न ऐन संशोधनको लागि नेपाल सरकारसँग समन्वय गर्ने,

(११) सामुदायिक र साझेदारी वनको वन पैदावर विक्रीबाट प्राप्त आम्दानी प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्ने।

४.३.६ कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त आय

(क) व्यवस्था

प्रदेश सरकार मातहत कृषि विकास केन्द्र, कार्यालय र निकायले आफैले उत्पादन गरेका माछा (भुरा तथा खाने), घाँस तथा पशुपंक्षी आहारा तथा दाना; कुखुरा, फुल तथ चल्ला, सुंगुर तथा वंगुर र बच्चा; दुध, ध्यु तथा अन्य दुग्धजन्य पदार्थ; फलफूलको बोटविरूवा तथा फलफूल; ऊन, हाडखोर तथा छाला, वीउविजन तथा बेर्ना, तरकारी तथा सागपात; धान, मकै, गहुँ तथा अन्य खाद्यान्न बाली; जामजेली, अचार, तितौरा लगायतका कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त आय यस शीर्षकमा पर्दछ। यस बमोजिमको कृषि उपजको विक्री प्रदेशका सम्बन्धित निकाय वा लिलाम प्रक्रियाबाट विक्री गर्न सकिन्छ। प्रदेश आर्थिक ऐनका अन्य राजस्व

शीर्षक अन्तर्गत यसलाई समावेश गरिएको मान्न सकिन्छ। नेपाल सरकारबाट स्वीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या तथा राजस्व व्यवस्थापन प्रणाली लगायतका व्यवस्थाबाट यसको व्यवस्थापन भैरहको छ।

(ख) अवस्था

नेपाल सरकारबाट स्वीकृत आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या तथा राजस्व व्यवस्थापन प्रणाली बाहेक कृषि उत्पादनको बिक्रीबाट प्राप्त आयको आधार, दर तथा प्रशासन सम्बन्धमा आर्थिक ऐन तथा अन्य विषयगत ऐनमा उल्लेख भएको अवस्था छैन। यस शीर्षकबाट गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. ३,८८,११,००० आय प्राप्त भएको थियो भने यस शीर्षकबाट वार्षिक औषत रू. २,६३,२३,६०० राजस्व प्राप्त भैरहेको छ।

(ग) सम्भावना

प्रदेश सरकार मातहत कुलेखानी मत्स्य विकास केन्द्र, सिन्धुली कन्दमुल फर्म, त्रिशुली वागवानी केन्द्र, गोदावरी पुष्प फर्म, पाँचखाल कृषि फर्म, दामन कृषि केन्द्र, बोच तथा चित्लाङ बाख्रा फर्म लगायत १० भन्दा कृषि अध्ययन तथा अनुसन्धान केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन्। उपरोक्त कृषि केन्द्र तथा फर्महरूमा स्मार्ट तथा नयाँ प्रविधिको प्रयोग गरी कृषि अनुसन्धानका साथै उत्पादन समेत बढाउने सम्भावना रहेको छ। यसका साथै अन्य स्थानमा समेत प्रदेश सरकारको लगानीमा कृषि तथा पशुपंक्षी फार्म विस्तार गरी अध्ययन, अनुसन्धान, तालिम तथा कृषि अभ्यासका साथै कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। यस प्रतिवेदनमा उल्लिखित सिफारिसहरु कार्यान्वयन हुँदा आ.व. २०८२/८३ मा आ.व. २०८१/८२ को अनुमान रकममा थप ३०% सङ्कलन गर्न सकिने अनुमानका आधारमा आगामी आ.व.का लागि रू. ५ करोड १३ लाख परिचालन हुन सक्ने सम्भावना रहको छ।

(घ) सवाल

कृषि विकास केन्द्र सञ्चालनमा स्मार्ट प्रविधि र व्यवस्थापनको कमी हुनु, प्रदेशको तुलनात्मक लाभका कृषि उपक्षेत्र संभाव्यता अध्ययन गरी कृषि विकास केन्द्रको विकास तथा विस्तार हुन नसक्नु, कृषि विकासमा नयाँ बाली, प्रविधिको अपेक्षाकृत विस्तार नहुनु, अभ्यासमा आधारित कृषि अनुसन्धान तथा तालिमको कमी हुनु, कृषि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको संगठनात्मक तथा प्राविधिक क्षमतामा कमी हुनु, प्रदेश सरकार तथा मातहत निकायबाट गरिने कृषि उत्पादन तथा बेचबिखन तथा केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानून तथा कार्यविधिको व्यवस्था नहुनु प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू हुन्।

(घ) सुधार

प्रदेश सरका तथा मातहतका निकायबाट उत्पादन भई बिक्रीको विकास, विस्तार तथा बिक्री व्यवस्थापन सुधारका लागि प्रस्तावित रणनीति तथा कार्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:-

(१) कृषि विकास केन्द्र सञ्चालनमा स्मार्ट प्रविधि र व्यवस्थापन विकास, विस्तार र अभ्यास गर्ने,
(२) प्रदेशको तुलनात्मक लाभका कृषि उपक्षेत्रको संभाव्यता अध्ययन गरी कृषि विकास केन्द्रको विकास तथा विस्तार गर्ने,
(३) नयाँ कृषि बालीवस्तुको उत्पादनको लागि नविनतम प्रविधि विकास र विस्तार गर्ने,

(४)अभ्यासमा आधारित कृषि अनुसन्धान तथा तालिमको विस्तार गर्ने,
(५) कृषि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको संगठनात्मक तथा प्राविधिक क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने,
(६)प्रदेश सरकार तथा मातहत निकायबाट गरिने कृषि उत्पादन तथा बेचबिखन तथा केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानून तथा कार्यविधि तयार गर्ने, र
(७)प्रदेश कर तथा गैर राजस्व ऐन, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व र आर्थिक ऐनमा कृषि विकास केन्द्रबाट उत्पादन हुने कृषि उपजको विक्री तथा व्यवस्थापन व्यवस्था समावेश गर्ने,

४.३.७ दण्ड जरिवाना र जफत

(क) व्यवस्था

प्रदेश सरकारले आर्थिक ऐनमा प्रदेश क्षेत्रभित्र कुनै व्यक्ति, संस्था तथा निकायले कानून उलङ्घन गरेको पाइएमा प्रचलित कानून बमोजिमको दरमा प्रदेश सरकारले दण्ड जरिजाना गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ। प्रदेश कर तथा गैर कर राजस्व ऐन, २०७५ को व्यवस्था प्रतिकुल करको दायित्व घटाएमा कर विगोको १० प्रतिशत जरिवाना गर्न सकिने व्यवस्था छ।

(ख) अवस्था

प्रचलित कानून बमोजिम गरिने न्यायिक तथा प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना तथा जफतबाट परिचालन हुने विगत ५ आर्थिक वर्षको राजस्व विश्लेषण गर्दा वार्षिक औषत राजस्व रू. २,४६,२२,५०० र गत आ.व. २०८०/८१ मा रू. ३,४०,९४,००० सङ्कलन भएको अवस्था छ। विगत वर्षको सङ्कलनको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा यस शीर्षकको राजस्वको वृद्धिदर ७.७२ प्रतिशत रहेको छ।

(ग) सम्भावना

प्रदेश संरचना नयाँ रहेको र संगठन तथा प्रशासन क्षमताको सिमितताको कारण प्रचलित कानून बमोजिमका सबै प्रकारका दण्ड जरिवाना र जफतको अभ्यास कार्यान्वयन नआइसकेको अवस्था भएको यस शिर्षकबाट थप राजस्व परिचालन गर्ने सम्भावना रहेको छ। सबै खालको दण्ड जरिवाना र जफतलाई परिचालनको दायरामा ल्याउँदा विगतको वृद्धिदरको दोब्बर प्रतिशतले राजस्व परिचालन गर्ने सकिने अनुमानका आधारमा यस शीर्षक मा २० प्रतिशतले बढ्ने अनुमानका आधारमा आगामी आ.व.मा रू. ३ करोड २३ लाख परिचालनको सम्भावना रहेको छ।

(घ) सवाल

दण्ड जरिवाना तथा लागतको दर प्रशासनिक लागत भन्दा न्यून हुनु; दण्ड जरिवाना र जफत सम्बन्धी व्यवस्था प्रचलित कानून अनुसार हुने भनी आर्थिक ऐनमा राखिनु र यसको विस्तृतीकरण नहुनु, प्रचलित विषयगत ऐनमा यसको व्यवस्था स्पष्ट नहुनु; दण्ड जरिवाना र जफतबाट हुने राजस्व असुली पारदर्शी नहुनु यस राजस्व शीर्षका रहेका प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू हुन्।

(ङ) सुधार

राजस्वको एक प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको दण्ड जरिवाना तथा जफतलाई कानूनसम्मत, सुव्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउन र यसको दायरा, दर र व्यवस्थापनमा सुधार गर्नका लागि प्रस्तावित रणनीति तथा कार्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:-

(१) दण्डजरिवाना तथा लागतको दर प्रशासनिक लागतको आधारमा सम्बन्धित विषयगत ऐनमा निर्धारण गर्ने र सो सम्बन्धी व्यवस्था आर्थिक ऐनमा स्पष्ट उल्लेख गर्ने;

(२) कानून बमोजिम सबै खालको दण्ड जरिवानाबाट राजस्व परिचालन गर्ने,

(३) दण्डजरिवानालाई सरल, सहज र पारदर्शी बनाउने,

उल्लिखित वाहेकका शीर्षकको राजस्व परिचालन संघीय सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट तथा रोयल्टी बाँडफाँड भई प्राप्त हुने तथा नियमित र दण्डजरिवाना र जफत लगायत नियमित प्रशासनिक प्रक्रियाबाट प्राप्त परिचालन हुने प्रकृतिका भएका कारण **अध्याय-७** को राजस्व प्रक्षेपणका आधारमा उल्लेख गरी सोही अनुरूप राजस्व प्रक्षेपणमा समावेश गरिएको छ।

अध्याय पाँच: राजस्व परिचालन कार्ययोजना

५.१ राजस्व परिचालन सुधारको परिदृश्य

बागमती प्रदेश सरकारले आन्तरिक राजस्व परिचालनलाई उच्च प्राथमिकता दिएको छ। धेरै क्षेत्रमा सुधारका कामहरू सुरु भएका छन् र नतिजा पनि देखिन सुरु गरेका छन्। तर, सुधारका प्रयत्नहरूमध्ये धेरै सुधारहरू अझै पनि पूर्ण रूपमा संस्थागत हुन सकेका छैनन्। जस्तै, सवारी साधन करलाई एउटा प्रमुख उदाहरण मान्न सकिन्छ। त्यसका कारणहरू पहिचान गर्दै, अहिलेसम्म संघीय सरकार, प्रदेश सरकारहरू र स्थानीय तहहरूले गरेका विविध अध्ययन एवं समीक्षाका आधारमा भावी सुधारको लागि कार्ययोजना तर्जुमा गर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ। यस्तो नियमित प्रयत्नसँगै पहिचान भएका नयाँ विषय एवं चुनौतीहरूलाई पनि सम्बोधन गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

बागमती प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१) मा करको आधार र क्षेत्रको पहिचान, कर सचेतना, चुहावट नियन्त्रण, क्षमता विकास जस्ता विषयलाई उच्च प्राथमिकता दिइएको छ। विगत तीन वर्षका नीति तथा कार्यक्रममा पनि राजस्व सुधारका धेरै प्रयत्न भएका छन्। आ.व. २०७९/८० को नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा माटो, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा दहत्तर वहत्तर बापतको विक्रीवाट प्राप्त राजस्व सङ्कलनमा देखिएका प्रक्रियागत विषय समावेश गरी छुट्टै ऐन तर्जुमा गर्ने, कर सङ्कलनमा संलग्न निकायहरुको संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने; कर कानूनको पालनामा जोड दिने र राजस्व छल्ने प्रवृति उपर कडाई गर्ने; कर सङ्कलनमा विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गर्ने योजना तर्जुमा भएको थियो।

आ.व. २०८०/८१ को नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा प्रदेश भित्रका सामुदायिक वनको उत्पादनका सेवा शुल्क लगाउने, मनोरन्जन करको दायरा फराकिलो बनाउने, सवारी साधन कर प्रणालीलाई विद्युतीय प्रणालीमा रुपान्तरण गर्न कर भुक्तानीलाई ई-पेमेन्ट मार्फत गर्ने व्यवस्था मिलाउने; विज्ञापन करको नमूना कानूनको मस्यौदा गरी स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने जस्ता नयाँ विषयले प्रवेश पाएका थिए। आ.व. २०८१/८२ को नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा ढुङगा गिट्टी, बालुवा र दहत्तर बहत्तर शुल्क परिचालनको अधिकारलाई स्पष्ट गरी राजस्व सङ्कलन, परिचालन र बाँडफाँटलाई थप प्रभावकारी वनाउन नेपाल सरकार र स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने; करका दरहरुमा परिमार्जन र मनोरञ्जन करको दायरा विस्तार गर्ने; राजस्व सङ्कलनमा संलग्न निकायको संस्थागत सुदृढीकरण र सवलीकरण गरी राजस्व प्रशासनको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने; राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न नेपाल सरकार र स्थानीय तहसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने जस्ता विषय समावेश गरिएका छन्।

राजस्व परिचालनका विषयमा विगतका अध्ययन एवं समीक्षाहरूले धेरै विषयमा सुझावहरू पेश गरिसकेको अवस्था रहेको छ। जस्तै, संघीय अर्थ मन्त्रालयले गठन गरेको कर प्रणाली सुधार सम्वन्धी उच्चस्तरीय सुझाव समितिको प्रतिवेदन २०८०ले प्रदेशको कर राजस्व संग सम्बन्धित सबै क्षेत्रहरू अर्थात् घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क (मूल्यांकनमा सुधार र दरमा व्यावहारिक परिमार्जन), सवारी साधन कर (भन्सार बिन्दुमा लाग्ने करका दरहरूलाई कम गर्दै वार्षिक सवारी साधनको कर समायोजन), मनोरन्जन कर (प्रभावकारी प्रशासन), विज्ञापन कर (ठेक्का पट्टा मार्फत सङ्कलन नगरी, सम्पत्ति कर सङ्कलन गर्दा नै विज्ञापन कर तथा

प्रदेशको सक्रिय प्रशासन), कृषि आयमा कर (विविध कारणले तत्काल धेरै राजस्व सङ्कलन गर्न कठिन) को बारेमा आफ्नो सुझावहरू पेश गरेको छ। त्यसैगरी नेपाल राजस्व परामर्श समितिले पनि नियमितरूपमा सुझाव तथा सिफारिस पेश गर्दै आएको छ।

माथि उल्लिखित नीतिगत प्रयत्नहरू संगै राजस्व परिचालन एवं व्यवस्थापनको कार्ययोजना तर्जुमा गर्दा माथि गरिएको विश्लेषणका आधारमा केहीतथ्य एवं तथ्याङ्कहरूमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

५.१.१ राष्ट्रिय अर्थतन्त्रसँग जोडिएको प्रदेशको आन्तरिक राजस्व परिचालन

संघीय सरकारको राजधानी समेत रहेको बागमती प्रदेशको राष्ट्रिय कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रमा १७.१२ प्रतिशत (कोशी, मधेश, लुम्बिनी प्रदेश पछि चौथो) योगदान, उद्योग क्षेत्रमा ३१.४१ प्रतिशत (सात प्रदेश मध्ये पहिलो) योगदान र सेवा क्षेत्रमा ४४.७५ प्रतिशत (सात प्रदेश मध्ये पहिलो) योगदान रहेको छ। अर्थात् बागमती प्रदेश भित्रको आर्थिक गतिविधिहरू उद्योग र सेवा क्षेत्रको सक्रियताको अवस्थाले निर्धारण गर्ने हुँदा "चलायमान अर्थतन्त्र सँगसँगै उद्योग र सेवा क्षेत्र केन्द्रित राजस्व परिचालन रणनीति एवं कार्ययोजना अपरिहार्य" देखिन्छ।

५.१.२ भूकम्प पुनर्निर्माणमा फैलिएको, कोरोनामा खुम्चिएको अर्थतन्त्रमा "मलम"

वि.स. २०७२ सालको महाभूकम्प प्रभावित १४ जिल्लाहरू मध्ये बागमती प्रदेश भित्र (धादिङ, रसुवा, नुवाकोट, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली, मकवानपुर, काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर) १२ जिल्ला रहेका छन्। यी जिल्लाहरूमा पुनर्निर्माणको सिलसिलमा निर्माण व्यवसाय मात्रै नभई सेवा क्षेत्रमा पनि धेरै लगानी वृद्धि भएको देखिन्छ। तर, कोरोनाकालमा खुम्चिएको आर्थिक गतिविधिका कारण त्यस्ता लगानीकर्ताहरूले अहिले धेरै आर्थिक कठिनाइ भोगिरहेका छन्। यस अध्ययनको स्थलगत अध्ययनको सिलसिलमा थुप्रै सरोकारवालाहरूले यस्ता धारणाहरू व्यक्त गरेका र तीनै तहका सरकारहरू सँग यसको सम्बोधनको अपेक्षा राखेका पनि छन्। प्रदेशको प्रमुख राजस्वको स्रोतको रूपमा रहेको "घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर"को नकारात्मक वृद्धिले पनि अहिलेको अर्थतन्त्रको अवस्थालाई प्रष्टरूपमा चित्रित गर्दछ। तर यस्तो अवस्थामा व्यवसाय दर्ता लगायतका राजस्व सङ्कलनमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तह बीच समन्वय अभावका कारण व्यवसायीहरू दोहोरो करको मारमा समेत पर्ने गरेका छन्। तसर्थ, यस्तो वातावरणमा सुधार एवं प्रदेश प्रतिको विश्वास वृद्धि गर्न समग्र क्षेत्रलाई चलायमान बनाउने मात्रै होइन, लगानी प्रवर्द्धनमा सहजीकरणमा प्रदेशले सेतुको भूमिका निर्वाह गर्ने, व्यवसाय दर्ता, नवीकरण, राजस्व सङ्कलनको बारेमा रहेका नीतिगत एवं प्रशासनिक अस्पष्टताहरूलाई तत्काल निवारण गर्नु अत्यावश्यक देखिन्छ।

६.१.३ तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली व्यवस्थापन र राजस्व प्रक्षेपणको कठिनाइ

संघीय सरकार र स्थानीय तहले सङ्कलन गर्ने राजस्वका धेरै क्षेत्रहरू घरधुरी, दर्ता भएका व्यवसाय वा अन्य तथ्याङ्कका आधारमा अनुमान गर्न सकिन्छ। तर प्रदेशको हकमा सवारी साधनकर, केही रोयल्टी (जस्तै, विद्युत, खानी, व्यावसाय नवीकरण दस्तुर) बाहेक राजस्वको प्रष्ट प्रक्षेपण गर्न पर्याप्त तथ्याङ्कहरूको टड्कारो अभाव देखिन्छ। यसको प्रभाव विगतका वर्षहरूमा राजस्व प्रक्षेपण र प्राप्ति बीचको खाडलबाट प्रष्ट अवलोकन गर्न सकिन्छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा अनुमानको ८८%, २०७७/७८ मा अनुमानको ९९.७%,

२०७८/७९ मा अनुमानको १०७%, २०७९/८० मा अनुमानको ७७.९७%, र २०८०/८१ मा अनुमानको ८२.२५% राजस्व सङ्कलन भएको थियो। आगामी दिनमा यसमा सुधार अपरिहार्य देखिन्छ।

५.१.४ प्रदेशको राजस्व प्रशासनमा "समन्वय, अनुगमन र क्षमता विकास"को प्रष्ट मार्गचित्र तथा अभ्यास

संघीय सरकारको हकमा अर्थ मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयहरू राजस्वको प्रक्षेपण मात्र नभई राजस्व सङ्कलनको पनि केन्द्रबिन्दुमा रहेको छन्। भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क, मूल्य अभिवृद्धि कर, पारश्रमिक करहरू उदाहरण हुन्। पर्यटन र परराष्ट्र मन्त्रालयले बाहेक अन्य मन्त्रालयहरूले शुल्क वा जरिवाना मात्रै सङ्कलन गर्ने संरचना रहेको छ। तर प्रदेशको हकमा भने छुट्टै संरचनागत व्यवस्था रहेको छ। बागमती प्रदेशको आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय भित्र चार महाशाखा (बजेट, योजना तथा कार्यक्रम महाशाखा, प्रशासन महाशाखा, राजस्व तथा वित्त व्यवस्थापन महाशाखा, एवं आर्थिक विश्लेषण तथा वित्तीय क्षेत्र व्यवस्थापन महाशाखा) रहेका छन्। राजस्व तथा वित्त व्यवस्थापन महाशाखाले आफै राजस्व उठाउने होइन, अन्य मन्त्रालय एवं स्थानीय तहलाई राजस्व सङ्कलनमा सहजीकरण गर्ने र त्यसको व्यवस्थापनको भूमिकामा केन्द्रित छ। प्रदेशका प्राय सबै मन्त्रालयहरूले आफै वा मातहतका कार्यालयहरू मार्फत राजस्व सङ्कलन गर्ने संरचनागत एवं नीतिगत व्यवस्था रहेको छ भने प्रदेश राजस्वको दीर्घकालीन स्रोतको रूपमा रहेको दहत्तर-बहत्तर, विज्ञापन, मनोरञ्जन कर स्थानीय तहले सङ्कलन गर्ने व्यवस्था रहेको छ। यस्तो अवस्थामा आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय अन्तर्गतको राजस्व तथा वित्त व्यवस्थापन महाशाखाको भूमिकालाई थप प्रभावकारी बनाउन नीतिगत एवं कानूनी व्यवस्था आवश्यक देखिन्छ।

५.१.५ राजस्व परिचालनको अवस्था संक्षिप्त विश्लेषण

१. **यातायात क्षेत्रको राजस्व मात्रै निरन्तर वृद्धि क्षेत्रः** प्रदेशको राजस्वमा १ करोड भन्दा धेरै राजस्व सङ्कलन गर्ने क्षेत्रमध्ये यातायात क्षेत्रमा मात्रै विगत पाँच वर्षमा निरन्तर वृद्धि रहेको छ(आर्थिक वर्ष २०८०/८१मा २०७९/८०को तुलनामा केही कम)। यो क्षेत्रको सुधारमा बागमती प्रदेशले विगतमा तर्जुमा गरेका धेरै सुधार नीतिहरू अझै पनि पूर्णरूपमा संस्थागत हुन् सकेका छैनन्। आगामी कार्ययोजनाको दिगो राजस्वको स्रोतको रूपमा निरन्तर वृद्धि हुँदै जानु पर्ने दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय, विज्ञापन कर, मनोरञ्जन कर जस्ता क्षेत्रमा निरन्तर वृद्धि हुन नसक्नुका कारण पहिचानबाट सुरु हुनु पर्दछ।

२. **प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र राजस्व परिचालनको नीति निर्माणमा ढिलाईः** यो प्रदेश सरकारले धेरै पटक प्रतिवद्धता व्यक्त गरेको विषय हो। आ.व. २०७९/८० को नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमा माटो, ढुङ्गा, गिटी, बालुवा दहत्तर वहत्तर बापतको विक्रीवाट प्राप्त राजस्व सङ्कलनमा देखिएका प्रक्रियागत विषय समावेश गरी छुट्टै ऐन तर्जुमा गर्ने घोषणा गरेको थियो। तर विगत पाँच वर्षको दहत्तर वहत्तरको राजस्व सङ्कलनको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा निरन्तर घटेको देखिन्छ। साथै, दहत्तर वहत्तरबाट प्राप्त हुने आय राजस्व मात्रै हो कि विक्रीको आय हो भन्ने बारेमा पनि थप प्रष्ट पार्नु आवश्यक देखिन्छ। साथै, वन वा अन्य स्थानबाट सङ्कलन हुने, विक्री हुने माटो र ढुङ्गाको दर वा मूल्यांकन विधिको बारेमा पनि सरोकारवालाहरूलाई थप प्रष्ट पार्नु आवश्यक देखिएको छ। वनपैदावारको सदुपयोगको बारेमा धेरै छलफल भए पनि यसमा ठोस प्रगति हुन सकेको देखिदैन। तसर्थ, **प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र राजस्व परिचालन**लाई प्रदेश सरकारको

प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्र निर्धारण गरेर नीतिगत, **कानूनी**, क्षमता विकासका कार्यक्रम संचालन अपरिहार्य देखिन्छ।

३. **स्थानीय सरकारले उठाउने राजस्वका सवालहरू चुनौतीपूर्णः** हालको व्यवस्था अनुसार तीन क्षेत्र (दहत्तर-बहत्तर, विज्ञापन, मनोरञ्जन कर)को राजस्व स्थानीय तहले आफैं उठाएर प्रदेश सरकारलाई ४० प्रतिशत साझेदारी गर्नु पर्दछ। विगत पाँच वर्षको औषत हेर्दा तीन क्षेत्र मध्ये दहत्तर-बहत्तर (-१०.९२%), विज्ञापन(-२४.९४%) को राजस्व सङ्कलनमा नकारात्मक वृद्धि छ भने मनोरञ्जन करमा केहि वृद्धि (१६.६१%) भए पनि प्रदेशमा रहेका ११९ स्थानीय तह मध्ये हालसम्म पाँच वर्षमा एक पटक भए पनि राजस्व दाखिला गरेका स्थानीय तहहरू केवल ११ रहेका छन्। माथि उल्लेख गरे झैं व्यवसाय दर्तामा प्रदेश एवं स्थानीय तहको दोहोरो करको समस्या पनि दिनानुदिन जटिल बन्दै गएको छ। यस्तो अवस्थामा प्रदेश सरकार र स्थानीय तह बीचको नियमन, अनुगमन, सहकार्य तथा समन्वयलाई तत्काल एवं दीर्घकालीन रूपमा प्राथमिकता दिनु पर्ने देखिन्छ।

४. **नयाँ र दिगो राजस्व परिचालनका क्षेत्र पहिचानमा अलमलः** विगत पाँच वर्षको राजस्व परिचालनको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा कुनै नयाँ क्षेत्रको प्रष्ट पहिचान अर्थात् दायरा विस्तार भई नयाँ सम्भाव्यताको क्षेत्रको रूमा विकास भएको देखिदैन। आगामी दिनहरूमा प्रदेशको बजेटलाई राजस्व परिचालन संग जोडेर प्राथमिकता दिने संस्कृतिलाई विशेष प्राथमिकता दिनु पर्ने देखिन्छ।

५. **कृषि आयाम कर, संघीय सरकारसँग प्रष्ट छलफलः** संविधानले कृषि आयमा कर प्रदेश सरकारको एकल राजस्व क्षेत्रको रूपमा किटानी गरेको अवस्थामा संघीय सरकारले कृषि क्षेत्रमा सङ्कलन गरेको सम्पूर्ण आयकर रोयल्टी जस्तै गरी सम्बन्धितसम्बन्धित प्रदेशलाई हस्तान्तरण गर्ने **कानूनी** व्यवस्थामा पहल गर्नु पर्ने देखिन्छ।

६. **"पर्यटन" बागमती प्रदेशको Growth Engine:** पर्यटन क्षेत्रलाई चलायमान बनाउने विषय अहिले प्रदेश भित्रको आर्थिक शिथिलतालाई न्यूनीकरण गर्ने, विदेशी मुद्रा भित्र्याउने एवं बाहिर जान नदिने विषय संग प्रत्यक्षरूपमा जोडिएको छ। हाल सरकार एवं निजी क्षेत्रको प्रयत्नमा विविध पूर्वाधारहरू निर्माण सम्पन्न भईरहेका छन् र हुने क्रममा छन्। खासगरी प्रदेश भित्र तारे होटेलहरूको संख्या उल्लेख्य मात्रामा वृद्धि भईरहेको छ। प्रदेश सरकारले यस्तो अवस्थामा (क) आवश्यक पर्यटकीय पूर्वाधारको रेखांकन गर्ने, (ख) यथाशीघ्र पूर्वाधार निर्माण गर्ने साझेदारीको सुरुवात गर्ने, (ग) पर्यटकीय क्षेत्रहरूको व्यवस्थित प्रचार-प्रसार गर्ने, (घ) जनशक्ति एवं क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने, (ङ) हरेक पर्यटकीय पूर्वाधारको गुणस्तर नियन्त्रणको कार्यविधि तर्जुमा एवं कार्यन्वयन गर्ने र (च) पर्यावरणमैत्री, प्रविधि मैत्री एवं सूचना मैत्री पर्यटनको ब्राण्डिङ मार्फत समग्र अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउने र पर्यटनलाई हरेक क्षेत्रमा राजस्व परिचालन वृद्धि गर्ने राजस्वको अप्रत्यक्ष वृद्धिको मेरुदण्डको रूपमा विकसित गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

५.१.५ खर्च कटौती, प्राथमिकता निर्धारण एवं राजस्व बफर जोन निर्माण

यो अध्ययनका सिलसिलमा प्रदेशका सरोकारवालाले खर्च कटौतीमा बढी जोड दिएकोमा दीर्घकालीन रूपमा प्रतिफल दिन कठिन एवं खर्चिलो हुने कार्यालय तथा संरचना स्थापना गर्न निरुत्साहित गर्ने, संचालनमा रहेकाहरूलाई समायोजना गर्ने र दिगो राजस्व वृद्धि गर्ने नीति, कार्यक्रम तथा संरचना केन्द्रित आर्थिक रणनीति तर्जुमा आवश्यक देखिन्छ।

५.२ राजस्व आधार तथा दायरासँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल तथा चुनौतीहरू

प्रदेश राजस्वको अधिकार क्षेत्रको कराधार तथा परिभाषा स्पष्ट नहुनु, करारोपण, कराधार र संभाव्यता कमजोर हुनु, करको दायराको लागि तथ्याङ्क सूचनाको व्यवस्थापन तथा उपयोग नहुनु आदि राजस्व आधार तथा दायरासँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल तथा चुनौतीको रूपमा रहेका छन्। अध्ययन तथा विश्लेषणबाट पहिचान भएका प्रदेश राजस्व आधार तथा दायरासँग सम्बन्धित अन्य सवाल तथा चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन्-

(क) न्यून अनुमान तथा परिचालन रहेको अध्ययन र विश्लेषण हुन नसक्नु;
(ख) मस्यौदा कृषि विधेयकमा कृषि आयको व्यवस्था नहुनु;
(ग) VRS मा सवारी साधनको तथ्याङ्क प्रविष्ट हुन नसकी अनलाइन पेमेण्ट सिस्टम लागू हुन नसक्नु;
(घ) सवारी साधनमा इम्बोस्ड नम्बरको विस्तार नहुनु;
(ङ) राइड शेयरिङ व्यवसाय सञ्चालन गेका पठाओ, इनड्राइभ लगायतका कम्पनीहरू र निजीमा दर्ता भई राइड शेयरिङमा उपयोग भएका भेहिकललाई करको दायरामा समेट्न नसक्नु;
(च) डिजिटल माध्यम लगायत नयाँ मनोरञ्जनात्मक माध्यमलाई करको दायरामा ल्याउन नसक्नु;
(छ) मनोरञ्जनका साधनको वृद्धिसँगै दायरा वृद्धि र कार्यान्वयनमा जान नसक्नु, राजस्व परिचालनमा प्रोत्साहन र अनुगमन कमजोर हुनु;
(ज) करको दायरा वृद्धि र व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन नसक्नु;
(झ) सामाजिक सञ्जाल, वेबसाइट लगायतका डिजिटल विज्ञापनलाई दायरामा ल्याउने र व्यवस्थापनको विधि निर्धारण हुन नसक्नु;
(ञ) डिजिटल डिस्प्ले लगायत लगायत वाह्य विज्ञापनका नयाँ प्रकारका माध्यमलाई करको दायरामा आउन नसक्नु;
(ट) पर्यटन शुल्कको क्षेत्र, आधार, दायरा तथा सम्भावनाको अध्ययन तथा विश्लेषण नहुनु;
(ठ) पार्क व्यवस्थापन र सञ्चालनबाट शुल्क परिचालन नहुनु,
(ड) पूर्वाधार उपयोग शुल्क परिचालन हुने पूर्वाधारको नक्शाङ्कन र सम्भावना हुन नसक्नु;
(ढ) उद्योग व्यवसायको सम्पत्ति मूल्याङ्कनको प्रक्रिया तय नहुनु र तथ्याङ्क रूजु गर्ने प्रणाली नहुनु

५.३ राजस्वका दरसँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल र चुनौतीहरू

तुलनात्मक रूपमा घरजग्गा रजिष्टेशन शुल्कको दर महंगो हुनु, छिमेकी प्रदेश विशेष गरी मधेश प्रदेशको तुलनामा यस प्रदेशको सवारी साधन करको दर बढी रहेको कारण अन्य प्रदेशमा कर बुझाउने दर बढ्दै जानु, धेरै सवारी साधन नवीकरण नहुनु तथा दस्तुर जरिवाना उच्च रहेको हुँदा दर्ता खारेजी नहुनु, प्रदुषण

स्टीकर दस्तुरको दर ज्यादै न्यून हुनु र नेपाल सरकारको दरसँग समायोजन नहुनु आदि राजस्वको दरसँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल तथा चुनौतीको रूपमा रहेका छन्। अध्ययन तथा विश्लेषणबाट पहिचान भएका प्रदेश राजस्व दरसँग सम्बन्धित अन्य सवाल तथा चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन्-

(क) दर्ताफारीको दर आर्थिक ऐनमा दोहोरो हुनु,
(ख) सवार साधन सम्बन्धी शुल्क तथा दस्तुरको दर छिमेकी प्रदेशको तुलनामा केही उच्च हुनु,
(ग) दण्डजरिवाना तथा जफतको दर प्रशासनिक लागत भन्दा कम हुनु,
(घ) अंशवण्डा, वकस तथा दानबाट हस्तान्तरण भई नामसारी हुने जग्गाको रजिष्ट्रेशनको दस्तुर न्यायोचित नहुनु (अन्य जग्गा सरह दर कायम रहनु)
(ङ) ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवाको विक्रीको राजस्वको दर र विक्रीको दर एकै हुनु फलस्वरूप अनाधिकृत दोहन बढ्दै जानु,
(च) पूर्वाधार उपयोग शुल्क दर समेतको व्यवस्था नहुनु,
(छ) आर्थिक ऐनमा व्यवस्था भएका आधार, दायरा र दरअनुसार राजस्व परिचालन हुन नसक्नु

५.४ राजस्व व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल र चुनौतीहरू

सम्भावनाको तुलनामा ज्यादै न्यून मात्रामा राजस्व परिचालन हुनु, राजस्व तथा आर्थिक ऐनको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन नहुनु अथवा प्रदेश कानूनमा भएका व्यवस्था कार्यान्वयनमा प्रदेश मन्त्रालय, कार्यालय तथा स्थानीय तहको क्षमता र तदारूपकता न्यून हुनु, अनलाइन पेमेण्टको व्यवस्था नहुनु र सञ्टवेयरमा प्राविधिक समस्या देखिएकोले अनलाइन करशुल्क भुक्तानी प्रणाली लागू हुन नसक्नु आदि प्रदेश राजस्वसँग सम्बन्धित प्रमुख सवाल तथा चुनौतीको रूपमा रहेका छन्। अध्ययन तथा विश्लेषणबाट पहिचान भएका प्रदेश राजस्व व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित अन्य सवाल तथा चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन्-

(क) सवारी साधन तथा यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा प्रवाहको प्रणालीमा विभागको कन्ट्रोल र प्रदेश सरकारको पहुँच नहुँदा सेवा प्रवाहमा समस्या र ढिला हुने र प्राविधिक जटिलता रहनु;
(ख) घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कबाट हुने राजस्व परिचालन घट्दै जानु;
(ग) खरिदको थैली (वास्तविक मूल्यमा) घरजग्गा रजिष्टेशन नहुने समस्या विद्यमान नहुनु;
(घ) जग्गाको न्यूनतम सरकारी मूल्याङ्कन वैज्ञानिक र समय सापेक्ष नहुनु;
(ङ) जग्गाको उच्च मूल्य रहेका शहरी क्षेत्रमा जग्गाको बजार मूल्यको तुलनामा न्यूनतम मूल्याङ्कन दर ज्यादै न्यून हुनु;
(च) एटटै जग्गाको रजिष्ट्रेशन थैली अङ्क बैंक धितो मूल्याङ्कन अङ्क बीच फरक हुनु;
(छ) जग्गा रजिष्टेशन सम्बन्धी सेवा प्रवाहको लागि अति आवश्यक फाइल, र्‍याक, कम्प्युटर, फर्निचरको व्यवस्थापन गर्ने समेत स्रोतसाधन र कर्मचारीको कमी हुनु;
(ज) सहकारी मार्फत हुने जग्गाको धितोबन्दक लिखतमा दस्तुर लिने व्यवस्था नहुनु,
(झ) वन ऐन तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन बीच वनको उत्पादन विक्री र प्राप्त आम्दानी सम्बन्धी प्रावधानहरू बाझिनु

(ञ) उत्खखन, सङ्कलन तथा कानून परिपालनाको नियमन हुन नसक्नु,

(ट) अध्ययन, उत्खनन तथा विक्रीको अनुगमन कमजोर रहनु,

(ठ) दण्ड जरिवाना र जफतबाट हुने राजस्व असुली पारदर्शी नहुनु

(ड) वन कार्ययोजना बमोजिमको संरक्षणमुखी कटानमा सामुदायिक तथा साझेदारी वनबाट सञ्चितीको आधारमा गरिने काठको उत्पादनमा सबै प्रकारका ढलापढा, सुखड खडा रूखका काठ परिमाणमन्दा कम लिलाम हुने र थप काठ कटान र सङ्कलन विक्रीको लागि मन्त्रिपरिषदबाट निर्णय भई लिलाम गर्ने व्यवस्था हुन नसक्नु;

(ढ) प्रदेश अधिकारको क्षेत्रमा रहेका जस्तै ६ हजार मिटरसम्मको हिमाल आरोहण हाल संघीय तहमा सञ्चालन रहेको सेवा तथा सुविधा प्रदेशमा हस्तान्तरण भइ नसक्नु

(ण) वाणिज्य विभागबाट फर्म रजिस्ट्रेशन डकुमेण्ट प्रदेशमा हस्तान्तरणमा ढिलाइ हुनु,

(त) कोभिडको समयमा सहुलियतपूर्ण कर्जाको लागि साना किसान र कृषि विकास वैक मार्फत उपलब्ध गराएको २ अरब रकम डम्प भएर बस्नु

५.५ स्थानीय सरकारसँग समन्वय, सहकार्य तथा कर सहभागिता सम्बन्धी सवाल र चुनौती

मनोरञ्जन कर तथा विज्ञापन कर प्रशासनमा स्थानीय तहको क्षमता, विज्ञता र चासो न्यून हुनु, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायत निर्माणमुखी सामग्री सम्बन्धी छाता कानून तर्जुमामा ढिलाई हुनु आदि स्थानीय सरकारसँग समन्वय, सहकार्य तथा कर सहभागिता सम्बन्धित प्रमुख सवाल तथा चुनौतीको रूपमा रहेका छन्। अध्ययन तथा विश्लेषणबाट पहिचान भएका स्थानीय सरकारसँग समन्वय, सहकार्य तथा कर सहभागिता सम्बन्धित अन्य सवाल तथा चुनौतीहरू देहायअनुसार रहेका छन्-

(क) उद्योग, व्यापार र व्यवसाय इजाजत, रजिष्ट्रेशन, नवीकरण तथा खारेजी शुल्क सम्बन्धमा प्रदेश र स्थानीय बीच दोहोरो कर अवस्था रहनु,

(ख) उपलब्ध कानूनी व्यवस्था बाझिनु (वन ऐन, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन र ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन, विक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७)

(ग) स्थानीय तहमा अन्य कर भन्दा व्यवसाय करबाट राजस्व उठाउन बढी प्रयास हुनु,

(घ) ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा लगायत निर्माणमुखी सामग्री सम्बन्धी छाता कानून तर्जुमामा ढिलाई हुनु

(ङ) गैर कानूनी चोरी निकासी हुनु।

५.६ राजस्व सुधार योजना

अध्ययन तथा विश्लेषणबाट प्रदेश अधिकारका कर तथा गैर कर राजस्व प्रभावकारी परिचालन रहेका सवाल तथा चुनौती र सोको सम्बोधनको लागि गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी, प्रक्रियागत तथा व्यवस्थापकीय कार्य, जिम्मेवारी र सयमसहित कार्ययोजना तर्जुमा सिफारिस गरिएको छ। कार्ययोजनामा प्रदेश अधिकारका कर तथा गैर गैर राजस्वका आधार तथा दायरा, दर तथा व्यवस्थापन र कर सहभागिता लगायतका विषयलाई साझा विषयको रूपमा समावेश गरिएको छ।

क.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
१. समग्र संरचनागत एवं प्रशासनिक सुधार				
१.१.	सुझाव कार्यन्वयन संयन्त्र गठन	अर्थ सचिवको संयोजकत्वमा प्रदेश नीति योजना आयोगको प्रतिनिधि, राजस्व महाशाखा प्रमुख समेत रहने गरी सुझाव कार्यन्वयन संयन्त्र गठन गर्ने	तत्काल	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१२	प्रदेश राजस्व परिचालन नीति तर्जुमा	प्रतिवेदनमा उल्लेखित सुझावहरू समाहित गरी प्रदेश राजस्व नीति तर्जुमा गर्ने	तत्काल	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१.३	राजस्व परिचालन समन्वय एवं अनुगमन निर्देशिका जारी	राजस्व परिचालनमा सुधार गर्न संवाद एवं सहकार्यका लागि आवश्यक क्रियाकलापलाई समावेश गरेर समन्वय एवं अनुगमन निर्देशिका जारी गर्ने	तत्काल	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१.४	राजस्व परिचालनमा स्थानीय तह संग सहकार्य रणनीति तजुर्मा	स्थानीय तहले सङ्कलन गर्ने राजस्वमा देखिएको समस्यालाई संवोधन गर्न राजस्व परिचालनमा स्थानीय तहसंग सहकार्य रणनीति तर्जुमा गरी जारी गर्ने	तत्काल	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१.५	संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा समन्वयकारी नीति तर्जुमा	राजस्व परिचालनमा संघीय सरकारसंग यथोचित पहल, पैरवी गर्ने, आवश्यक विषयमा छलफल, संवाद आयोजना गर्ने, प्रदेशहरूबीच छलफल, समन्वय र सहकार्यका माध्यमबाट साझा धारणा निर्माण गरी संयुक्त रूपमा संघीय सरकारलाई आग्रह गर्ने	तत्काल	मुख्यमन्त्री एवं मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय/आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१.६	विषयगत कानूनमा राजस्व सम्बधी व्यवस्था समाहित गर्ने	प्रदेश सरकारको कृषि, वन एवं पर्यटन लगायतका सम्बन्धित विषयगत कानूनमा राजस्व सम्बन्धी व्यवस्थालाई समाहित गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ विषयगत मन्त्रालय
१.७	राजस्व सङ्कलनमा सुधार तथा विद्युतीय भुक्तानी प्रणाली अवलम्बन गर्ने	कार्यालयमा सेवा प्रवाहको लागि स्पष्ट नागरिक बडापत्र, उपयुक्त ले-आउट, सेवा प्रवाह तालिका (workflow chart), विद्युतीय टोकन प्रणाली, सेवाग्राही सहायता कक्षको व्यवस्था गरी सेवा प्रवाहलाई सेवाग्राहीमैत्री बनाउने	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
		राजस्व सङ्कलनमा विद्युतीय भुक्तानी प्रणालीको एकीकृत गुरुयोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने		
१.८	आर्थिक ऐनको पूर्ण कार्यान्वयन	आर्थिक ऐनमा भएको कर, गैर कर, महसुल, शुल्क, दस्तुर, छुट सुविधाको विवरण, आवश्यकता अनुसार वर्गीकरण,व्याख्या एवं विस्तृतीकरण गरी सम्बन्धित मन्त्रालयले आफ्नो वेवसाइटमा राख्ने (मासिक)	आर्थिक ऐन जारी भएको तीन दिन भित्र	राजस्व सङ्कलन गर्ने सबै मन्त्रालय
१.९	राजस्व वृद्धि केन्द्रित लगानी	दिगो राजस्व परिचालनका क्षेत्रको क्षमता विकास, सेवा प्रवाहमा प्रविधिको प्रयोग र अन्य पूर्वाधार विकास केन्द्रित कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१.१०	राजस्व प्रक्षेपणका आधार विकास	राजस्व दायरा विश्लेषण, अनुमान, प्रक्षेपण, सङ्कलन, प्रतिवेदन र अनुगमनमा विद्युतीय स्वचालित प्रणालीको विकास र प्रयोग	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ विषयगत मन्त्रालय तथा स्थानीय तह
१.११	गतिशील अर्थतन्त्र सहजीकरण समिति	लगानीकर्ताको आत्मविश्वास बढाउने, सरकार, उद्योगी, व्यवसायी र जनताबीचको सम्बन्धमा विश्वासको वातावरण सिर्जना गर्ने, उद्योग, व्यवसाय, राजस्व सङ्कलनजस्ता विषयमा रहेका बाधा, अडचन, समस्याहरूलाई समाधान गर्ने, प्रदेशमा अर्थतन्त्रका तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरू पहिचान गर्ने, अनौपचारिक अर्थतन्त्रलाई औपचारिक अर्थतन्त्रमा रुपान्तरणकारी कार्यक्रमसञ्चालन गर्ने, जस्ता कार्यहरू गरेर सुस्ताएको अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउन तथा निरन्तर गतिशील बनाउन सल्लाह, सुझाव, समन्वय र सहजीकरण गर्ने प्रयोजनका लागि देहाय बमोजिमको "गतिशील अर्थतन्त्र सहजीकरण समिति" बनाउने,	तत्कालीन	मुख्यमन्त्री एवं मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय/आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
		• आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्री- संयोजक • सचिव, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय-सदस्य • एकजना सचिव, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय- सदस्य • राजस्व सङ्कलन र विकास निर्माणसंग सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिवहरूमध्ये मुख्यमन्त्रीले तोकेको बढीमा तीनजना सचिव-सदस्य • प्रदेश नीति तथा योजन आयोगको प्रतिनिधि एक जना — सदस्य • स्थानीय तहबाट समावेशी हुने गरी संयोजकले तोकेका पांचजना प्रमुख/अध्यक्ष-सदस्य • जिल्ला उद्योग वाणिज्य संघका अध्यक्षहरूमध्ये समितिका संयोजकले तोकेको जिल्लाका तीनजना-सदस्य • आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको राजस्व महाशाखा प्रमुख- सदस्य सचिव		
१.१२	राजस्व सूचना अधिकारी तोक्ने	राजस्व सङ्कलन गर्ने हरेक मन्त्रालयले योजना हेर्ने एक जना कम्तीमा अधिकृत स्तरको कर्मचारीलाई राजस्व सूचना अधिकारी तोक्ने र निजलाई राजस्वसम्बन्धी सूचना सङ्कलन, प्रशोधन, विश्लेषण, आदानप्रदान लगायत राजस्व परिचालनसम्बन्धी सुचनाको एकीकृत व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ विषयगत मन्त्रालय
१.१३	प्रदेश राजस्व परिचालन सहजीकरण एवं अनुगमन उपसमिति गठन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, राजस्व महाशाखा प्रमुखको संयोजकत्वमा राजस्व सङ्कलन गर्ने हरेक मन्त्रालयका राजस्व सूचना अधिकारी सदस्य रहने गरी प्रदेश राजस्व परिचालन सहजीकरण एवं अनुगमन उपसमिति गठन गर्ने। उपसमति गठन गर्दा राजस्व	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ विषयगत मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
		परिचालनको त्रैमासिक समीक्षा, निकायहरूबीच समन्वय र सहजीकरण लगायतका काम, कर्तव्य र अधिकार तोक्ने।		
१.१४	क्षमता विकास	राजस्व सूचना अधिकारी, प्रदेश तथा स्थानीय तहका राजस्व सङ्कलन कार्यमा संलग्न कर्मचारी, जनप्रतिनिधि केन्द्रित राजस्व परिचालन क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ प्रदेश सुशासन केन्द्र
१.१५	करदाता शिक्षाअभियान वर्ष कार्यक्रम	विभिन्न माध्यमहरुबाट कर शिक्षा तथा सचेतना कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने, जस्तैः स्थानीय तह मार्फत विद्यालयमा, रेडियो, टेलिभिजन, कर सङ्कलन गर्ने कार्यालयमा होडिङबोर्ड, डिजिटल डिस्प्ले, वेभसाइट, सामाजिक सञ्जाल आदि	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ विषयगत मन्त्रालय
१.१६	डिजिटल प्रशासन रणनीति तर्जुमा गर्ने	कार्यालय थप्ने वा कर्मचारी थप्ने भन्दा प्रशासनमा डिजिटल प्रविधिको उपयोगलाई प्राथमिकता दिने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ विषयगत मन्त्रालय
२. कृषि आयमा कर (कर राजस्व)				
२.१	कृषि आयमा करको परिभाषा	प्रदेश कृषि विकास सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयकमा कृषि आयमा कर र करदाताको प्रष्ट परिभाषा तर्जुमा गर्ने	तत्कालीन	कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय
२.२	कराधार विस्तृतीकरण र करदाता शिक्षा	कृषि पेशामा रहेका प्राकृतिक व्यक्तिहरू सम्भाव्य करदाता हुन् भन्ने मान्यतालाई स्थापित गर्न करदाता शिक्षा कार्यक्रम संचालन गर्ने	तत्कालीन	कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय
२.३	प्रशासनिक सहजीकरण	कृषिको आयको स्वघोषणा र राजस्व तिर्न जिल्ला सदरमुकाम स्थिति कार्यालय जानु पर्ने वाध्यता अन्त्य गर्न स्थानीय सरकार संगको सहकार्यमा प्रशासनिक सहजीकरण गर्ने (दीर्घकालीन रूपमा सम्पत्ति कर र कृषि आयमा संगै तिर्ने व्यवस्था)	तत्कालीन	कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय/ प्रदेश भित्रका स्थानीय तह

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
२.४	नमुना कृषि आयमा कर पालिका कार्यक्रम	सम्बन्धित स्थानीय तह भित्रका सबै कृषकहरूले कृषि आयको स्वघोषणा गर्ने र कृषि आयमा कर तिर्ने प्रणाली विकास गर्न तीन स्थानीय तहमा नमुना कृषि आयमा कर कार्यक्रम संचालन गर्ने	तत्कालीन	कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय/सम्बन्धित स्थानीय तह
२.५	करदाता कृषि अनुदान प्राथमिकता नीति	प्रदेश सरकारले कृषि अनुदान प्रदान गर्दा अघिल्लो आर्थिक वर्षमा कृषि आयको स्वघोषणा गरेका र राजस्व तिरेका कृषकलाई प्राथमिकता दिने नीतिगत व्यवस्था गर्ने	अल्पकालीन	कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय
२.६	संघीय आयकर ऐन संशोधनको पहल, पैरवी	कृषि क्षेत्रको आय कर संविधान बमोजिम अनुरुप प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्र भएकोले हाल संघीय सरकारबाट सो बापत उठाइने आयकर प्रदेश सञ्चित कोषमा दाखिला गर्ने नीतिगत व्यवस्थाको लागि संघीय सरकार एवं अन्य प्रदेश संग समन्वय, सहकार्य	अल्पकालीन	मुख्यमन्त्री एवं मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय/ आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
२.७	कृषि आयको कर, कृषि क्षेत्रमा लगानी कार्यक्रम	कृषि क्षेत्रको आय कृषि निश्चित प्रतिशत कृषि क्षेत्रको प्रोत्साहन क्षेत्रमा नै खर्च	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय /कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय
३: सवारी साधन कर (कर राजस्व)				
३.१	करको दर पुनरावलोकन	अन्य प्रदेशको तुलनामा कम देखिएका केही शिर्षकमा पुनरावलोकन गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
		KW को आधारमा विद्युतीय सवारी साधनको दरमा हेरफेर	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
३.२	नवीकरण नभएका सवारी साधनलाई करको दायरमा ल्याउने अभियान	दर्ता भएका तर नवीकरण नभएका सवारी साधनालाई विशेष स्किम सहित नवीकरण गर्न प्रोत्साहन गर्ने, करको दायरामा ल्याउने अभियान संचालन गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय/ श्रम, रोजगार तथा यातायात मन्त्रालय

क.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
३.३	ई-पेमेन्ट रणनीति तर्जुमा	सवारी साधनको राजस्व प्रणालीलाई पूर्ण ई-पेमेन्टमा लैजान दीर्घकालीन रणनीति तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
३.४	२० वर्ष पुगेका सवारी साधनको बारेमा विशेष रणनीति तर्जुमा	सवारी साधनको दर्ता खारेजीको हालको विधिलाई परिवर्तन गरी सवारी साधनको सञ्चालन उपयुक्तता (Roadworthiness) को आधारमा गर्न **कानूनी** तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गर्ने	तत्कालीन	श्रम, रोजगार तथा यातायात मन्त्रालय
३.५	विद्युतीय अभिलेख एवं सेवा प्रणालीको पूर्णता	यातायात व्यवस्था विभागसँग समन्वय गरी VRS लाई थप अद्यावधिक गरी विद्युतीय प्रणाली मार्फत सेवा सञ्चालनको व्यवस्था	तत्कालीन	श्रम, रोजगार तथा यातायात मन्त्रालय
३.६	सवारी साधन दर्ता एवं नवीकरणको मोडालिटी परिवर्तन	अन्य प्रदेश एवं संघीय सरकार संग आवश्यक सहकार्य एवं समन्वय गर्दै सवारी साधन दर्ता एवं नवीकरणलाई सिसिको सट्टा खरिद मूल्यमा आधारित भई गर्ने व्यवस्था गर्ने	अल्पकालीन	श्रम, रोजगार तथा यातायात मन्त्रालय/ आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
३.७	भन्सार बिन्दुमा राजस्व कम, वार्षिक राजस्व धेरै	भन्सार बिन्दुमा तिर्ने राजस्वको दर कम गर्दै दर्ता एवं नवीकरणको राजस्व दरलाई वृद्धि गर्ने संघीय नीति परिवर्तन गर्न संघीय सरकार संग अन्य प्रदेशहरुको सहित संयुक्तरूपमा पहल गर्ने	अल्पकालीन	श्रम, रोजगार तथा यातायात मन्त्रालय/ आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
४: घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क (कर राजस्व)				
४.१	मूल्यांकन विधिमा सुधार	जग्गाको न्यूनतम मूल्य निर्धारण समितिमा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्वको लागि कानूनी व्यवस्था (संघीय सरकार संग समन्वय)	तत्कालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
४.२	यथार्थ मूल्यांकन	भूउपयोग नक्शा र सडक तथा पहुँच पूर्वाधार लगायतको आधारमा जग्गाको वर्गीकरण गरी र सो अनुसार दर निर्धारण	तत्कालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
४.३	नमुना मूल्यांकन पालिका कार्यक्रम	घरजग्गाको मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक बनाउन नमूनाको रुपमा प्रत्येक जिल्ला एक-एक सहरी क्षेत्रमा कित्तागत रुपमै	अल्पकालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
		जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्ने कार्यक्रम संचालन गर्ने		
४.४	बैंकिङ कारोबार प्रोत्साहन	घरजग्गा रजिष्टेशन शुल्कलाई बैंक मार्फत कारोबार गर्ने पद्धति विकास र अवलम्बन	अल्पकालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
४.५	स्थानीय तहको क्षमता विकास	भू-सेवाको सफ्टवेयर सम्बन्धमा आवश्यक अभिमुखीकरण गरी भूमि व्यवस्थाको काम मालपोत र नापी कार्यालयबाट गर्ने र जग्गाधनी पुर्जा वितरण स्थानीय तहबाट गर्ने व्यवस्थाको संघीय सरकारसँग समन्वय	मध्यमकालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
४.६	एजेन्सी मोडेल लागू	घरजग्गाको कारोबारमा क्रमश एजेन्सी मोडेल लागू गर्ने	मध्यमकालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
५: मनोरञ्जन कर (कर राजस्व)				
५.१	दरको पुनरावलोकन	क्यासिनो प्रदेश शुल्क लगायतका विषयमा समय सापेक्ष दरको पुनरावलोकन गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
५.२	दायरा विस्तार	सांस्कृतिक प्रदर्शनी जस्ता नयाँ क्षेत्रलाई पनि राजस्व परिचालनको दयारामा ल्याउने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
५.३	प्रत्येक पालिकाबाट मनोरञ्जन कर कार्यक्रम	प्रदेश भित्र रहेका हरेक स्थानीय सरकारले आर्थिक वर्ष २०८२/८३ वास्तविक मनोरञ्जन कर उठाउन कार्यक्रम संचालन गर्ने र त्यसको नियमित अनुमगन गर्ने	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
५.४	मनोरञ्जन कर नियमावली तर्जुमा एवं अनुगमन	मनोरञ्जन करको प्रशासनिक व्यवस्थालाई प्रष्ट पार्न आवश्यक कार्यविधिहरू सहितको मनोरञ्जन कर नियमावली तर्जुमा एवं कार्यान्वयन	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
५.६	विद्युतीय मनोरञ्जनलाई करको दायरामा	तीनै तहको सरकारको समन्वयमा विद्युतीय मनोरञ्जनलाई करको दायरामा ल्याउने	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
६: विज्ञापन कर (कर राजस्व)				

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
६.१	नीतिगत, कानूनी र प्रक्रियागत व्यवस्थापन	नेपाल सरकार, विज्ञापन वोर्डको स्थलगत वाह्य विज्ञापन मार्फत हुने विज्ञापन बजार सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदन २०८० को निष्कर्ष र शिफारिश बमोजिम विज्ञापन कर नीतिगत, कानूनी र प्रक्रियागत व्यवस्थापन	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
६.२	क्षमता विकास	करको दायरा, दर, नीति, कानून र प्रक्रिया लगायत प्रशासन तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय तहको क्षमता विकास	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
६.३	ठेक्का विधिलाई स्थानीय तह आफैले सङ्कलन गर्ने विधिलाई संस्थागत	सार्वजनिक स्थानमा गरिने विज्ञापनका हकमा पूर्व स्वीकृति बिना विज्ञापन गर्न नपाउने र स्वीकृति लिंदा नै विज्ञापन कर लिने र निजी व्यक्ति एवं संस्थाको हकमा सम्पत्ति कर बुझाउँदा नै विज्ञापन कर बुझाउनु पर्ने वा नपर्ने स्वघोषणा गर्ने र कर तिर्ने व्यवस्था अवलम्बन गर्ने	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
६.४	करदाता साक्षरता कार्यक्रम संचालन	सम्भावित कर दातालाई उत्प्रेरित गर्न करदाता साक्षरता कार्यक्रम संचालन गर्ने	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
६.५	स्थानीय तह संगको समन्वयमा अनुगमन संयन्त्र विकास	स्थानीय तह संगको समन्वयमा विज्ञापन करको अवस्थाको बारेमा सक्रिय अनुमगन गर्ने अनुगमनको नतिजालाई कार्यान्वयन गराउने संयन्त्र विकास गर्ने	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
७ : पर्यटन शुल्क (गैर कर राजस्व)				
७.१	सम्भायता पहिचान	पर्यटन ऐन अनुसार पर्यटन शुल्क सम्भावना भएका क्षेत्र, पूर्वाधार तथा सेवा सुविधाको विस्तृत अध्ययन तथा विश्लेषण	तत्कालीन	पर्यटन तथा संस्कृति मन्त्रालय
७.२	पर्यटकीय पूर्वाधार सञ्चालन कार्यविधि तर्जुमा	प्रदेश सरकारको लगानी तथा साझेदारीमा निर्माण सम्पन्न भएका पर्यटकीय स्थल तथा पूर्वाधार सञ्चालन कार्यविधि तर्जुम गरी कार्यान्वयन गर्ने	तत्कालीन	पर्यटन तथा संस्कृति मन्त्रालय
७.३	क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने विषयलाई तत्काल लिन पहल गर्ने	प्रदेश पर्यटन मन्त्रालयले संविधान, संघीय कानून एवं नीति अनुरुप प्रदेशको क्षेत्राधिकार भित्र पर्ने विषयलाई तत्काल हस्तान्तरण गरी लिन तदारुकता देखाउने	अल्पकालीन	पर्यटन तथा संस्कृति मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
८ : ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर वहत्तर विक्री शुल्क (गैर कर राजस्व)				
८.१	संघीय ऐन जारिमा पहल पैरवी	संघीय संसदमा पेश भएको निर्माणमुखी सामग्री व्यवस्थापन तथा नियमन छाता ऐनको विधेयक शिघ्र जारि हुने व्यास्थाका लागि समन्वय तथा सहकार्य गर्ने	तत्कालीन	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
८.२	विद्यमान जटिलता हलमा समन्वय एवं सहकार्य	विद्यमान ऐन, नियम तथा मापदण्डमा बाझिएका प्रावधानका कारण सृजित जटिलताहरू हल गर्न तीनै तहका सरकार बीच समन्वय एवं सहकार्य गर्ने	तत्कालीन	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
८.३	दुई चरणमा ठेक्का गर्ने व्यवस्थापनको कार्यविधि तर्जुमा	ढुगा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर, बहत्तर लगययत प्राकृतिक स्रोतको उत्खनन तथा सङ्कलन र विक्रीको लागि अलग-अलग दुई चरणमा ठेक्का गर्ने व्यवस्थापनको कार्यविधि तर्जुमा र सहजीकरण	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
८.४	स्वचालित माध्यमबाट प्राप्त हुने प्रणाली सञ्चालन	ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर, बहत्तर लगायत प्राकृतिक स्रोतको ठेक्काको सूचना प्रकाशन भएदेखि संझौता बमोजिम कार्यसम्पादनका प्रत्येक चरणको विवरण वास्तविक समयमा स्वचालित माध्यमबाट प्राप्त हुने प्रणाली (Real Time Reporting System) सञ्चालन र व्यवस्थापन	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
८.५	डिपो मोडालिटी कार्यविधि तर्जुमा एवं कार्यान्वयन	ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको विक्री डिपो व्यवस्थापन गरी डिपो मोडेलबाट बेचबिखनको व्यवस्था कार्यविधि तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहजीकरण	मध्यमकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
९: व्यवसाय रजिष्ट्रेशन, नवीकरण र खारेजी दस्तुर (गैर कर राजस्व)				
९.१	दर्ता प्रोत्साहन	अनौपचारिक रूपमा संचालनमा रहेका वा दर्ता भई नवीकरण नभएका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायलाई छुट सुविधा सहित दर्ता र नवीकरणमा प्रोत्साहन गर्ने	तत्कालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
९.२	संचालनमा नरहेका उद्योग र व्यवसाय खारेजी सहजीकरण	दर्ता भई संचालनमा नरहेका उद्योग, व्यापार र व्यवसाय खारेजीमा छुट दिने	तत्कालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
९.३	प्रदेश उद्योग तथा व्यवसाय तथा व्यापार व्यवसाय ऐन अद्यावधिक	उद्योग, व्यापार र व्यवसाय इजाजत, रजिष्ट्रेशन तथा विवरण संशोधन र खारेजीको छुट भएको दस्तुर समावेश गर्न प्रदेश उद्योग तथा व्यवसाय तथा व्यापार व्यवसाय ऐन संशोधन	तत्कालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
९.४	दोहोरो कारलाई निरुत्साहित गर्ने	प्रदेश भित्र उद्योग, व्यापार र व्यवसाय दर्ता गर्दा प्रदेश औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ तोकेको क्षेत्राधिकारको पूर्ण कार्यान्वयनमा तदरुकता देखाउने	तत्कालीन	उद्योग, वाणिज्य, भूमि तथा प्रशासन मन्त्रालय
१०: वनको वन पैदावरबाट प्राप्त आय (गैर कर राजस्व)				
१०.१	कार्ययोजनाको पूर्ण कार्यान्वयन	ढलापढा, सुखड खडा रूख कटान, सङ्कलन प्रशोधन र विक्री वितरण व्यवस्थापन गर्न बनेको कार्ययोजना अनुरुपको कार्यविधि तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्ने	तत्कालीन	मुख्ममन्त्रि तथा मन्त्री परिषदको कार्यालय
१०.२	कार्यविधिको कार्यान्वयन	कार्यविधि तर्जुमा भए पश्चात सो बमोजिम ढलापढा, सुखड खडा रूखको काठ घाटगद्दी गरी लिलाम गर्ने	तत्कालीन	वन तथा वातावरण मन्त्रालय/ आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१०.३	काठको उपज उत्पादन र प्रोसेसिङ प्रोत्साहन	सार्वजनिक तथा निजी साझेदारी मोडेलमा काठको विविध उपज उत्पादन र नरम काठ प्रोसेसिङ तथा विक्रीको व्यवस्थापन	तत्कालीन	वन तथा वातावरण मन्त्रालय
१०.४	बाँसको उत्पादन र प्रयोगलाई प्रोत्साहन	वन क्षेत्रमा बाँसको उत्पादन र प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरी विक्री वितरण	तत्कालीन	वन तथा वातावरण मन्त्रालय
१०.५	**कानूनी** तादम्यता	बाझिएका ऐनको प्रावधान संशोधनको लागि नेपाल सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य	तत्कालीन	मुख्ममन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय
१०.६	स्थानीय तहबाट विक्री व्यवस्थापन	वातावरणीय अध्ययन र डिभिजन वन कार्यालयबाट सिफारिसका आधारमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, दहत्तर र वहत्तर सङ्कलन तथा घाटगद्दी गरेर स्थानीय तहबाट विक्री व्यवस्थापन	तत्कालीन	वन तथा वातावरण मन्त्रालय
१०.७	वन क्षेत्रको पार्क सञ्चालन	वन क्षेत्रमा निर्माण भएका पार्क सञ्चालन गरी प्रवेश शुल्क सङ्कलन तथा व्यवस्थापन	तत्कालीन	वन तथा वातावरण मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
१०.८	सामुदायिक र साझेदारी वनको सदुपयोग	सामुदायिक र साझेदारी वनको वन पैदावर विक्रीबाट प्राप्त आम्दानी प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा सहजीकरण	तत्कालीन	वन तथा वातावरण मन्त्रालय
११: कृषि उपज विक्रीबाट प्राप्त आय (गैर कर)				
११.१	स्मार्ट प्रविधि र व्यवस्थापन विकास, विस्तार	कृषि विकास केन्द्र सञ्चालनमा स्मार्ट प्रविधि र व्यवस्थापन विकास, विस्तार र अभ्यास	तत्कालीन	कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय, कृषि केन्द्र
११.२	कृषि विकास केन्द्रको भूमिका विस्तार	प्रदेशको सम्भावनायुक्त क्षेत्र र तुलनात्मक लाभका कृषि उपक्षेत्र संभाव्यता अध्ययन गरी कृषि विकास केन्द्रको विकास तथा विस्तार एवं अभ्यासमा आधारित कृषि अनुसन्धान तथा तालिम कार्यक्रम सञ्चालन तथा विस्तार	तत्कालीन	कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय
११.३	तालिम एवं क्षमता अभिवृद्धि	कृषि अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्रको संगठनात्मक तथा प्राविधिक क्षमतामा अभिवृद्धि	तत्कालीन	कृषि तथ पशुपन्छी मन्त्रालय, कृषि केन्द्र
११.४	कार्यविधि तर्जुमा	प्रदेश सरकार तथा मातहत निकायबाट गरिने कृषि उत्पादन तथा बेचबिखन तथा केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानून तथा कार्यविधि तर्जुमा	तत्कालीन	कृषि तथ पशुपन्छी मन्त्रालय, कृषि केन्द्र
११.५	प्रविधिको विकास र विस्तार	नयाँ कृषि बालीवस्तुको उत्पादनको लागि नविनतम प्रविधि विकास र विस्तार	तत्कालीन	कृषि तथ पशुपन्छी मन्त्रालय, कृषि केन्द्र
११.६	कृषि उपजको विक्री तथा व्यवस्थापन	प्रदेश कर तथा गैर राजस्व ऐन र आर्थिक ऐनमा कृषि विकास केन्द्रबाट उत्पादन हुने कृषि उपजको विक्री तथा व्यवस्थापन	तत्कालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
		प्रदेश मातहतका कृषि विकास केन्द्रहरूलाई स्मार्ट केन्द्रमा रूपान्तरण र सुदृढीकरण, तरकारी बजार तथा शीतभण्डार र धुलो दुध उत्पादन उद्योग तथा सञ्चालन, एकीकृत कृषि बजार केन्द्र (सङ्कलन, परीक्षण, स्टोरेज र विक्री	तत्कालीन	कृषि तथा पशुपंक्षी मन्त्रालय

क्र.स.	सुधारका विषय	प्रस्तावित कार्यहरू	समय	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
		वितरण समेत) लगायत संरचना र सुविधा सञ्चालनबाट राजस्व सङ्कलन		
१२ः पूर्वाधार उपयोग शुल्क (गैर कर राजस्व)				
१२. १	पूर्वाधार उपयोग शुल्क दर निर्धारण एवं राजस्वको दायरामा ल्याउने	प्रदेश सरकार निर्माण तथा व्यवस्थापन गरेका आर्थिक सामाजिक तथा भौतिक पूर्वाधारको संभाव्यताको आधारमा पूर्वाधार उपयोग शुल्क दर निर्धारण र राजस्व प्रशासन व्यवस्थापन	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय
१२. २	पूर्वाधारमा लगानी	रोपवे तथा पोडवे जस्ता उत्पादनमूलक पूर्वाधारमा लगानी	अल्पकालीन	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय
१२. ३	आध्यात्मिक एवं पर्यटकीय मार्ग प्रवर्द्धन	बागमती प्रदेशमा बहुल मार्ग (जस्तै हिमाल दर्सन पदमार्ग, धार्मिक पदमार्ग, पुरातात्विक पदमार्ग, पुष्प अवलोकन पदमार्ग, तालतलैया अवलोकन पदमार्ग लगायतका उपयुक्त पदमार्गहरु) को निर्माण र सञ्चालन	अल्पकालीन	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय/संस्कृति तथा पर्यटन मन्त्रालय
१२. ४	पूर्वाधार व्यवस्थापनमा प्रदेश स्थानीय तह तथा सार्वजनिक निजी साझेदारी	प्रदेश सरकारले निर्माण गरेका, धुलो दुध कारखाना, कोल्डस्टोर, गौतमवुद्ध क्रिकेट रंगशाला, विदुरको ताल लगायतका पूर्वाधारमा प्रदेश स्थानीय तह तथा सार्वजनिक निजी साझेदारी मोडेलमा व्यवस्थापन	अल्पकालीन	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय

५.७ लगानी तथा बजेट विनियोजनमा ध्यान दिनुपर्ने विषयहरू

प्रदेशको राजस्व संभाव्यता विश्लेषण तथा परिचालन सम्बन्धी अध्ययनले लगानी क्षेत्र सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धानमा कमी हुनु; स-साना आयोजनामा सार्वजनिक लगानी प्रवाह हुनु; निजी, गैसस तथा विकासको साझेदार निकायको लगानीका क्षेत्र, कार्यक्रम तथा आयोजना पहिचान तथा अध्ययन नहुनु; आयोजना वैंक तथा व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा नआउनु; विस्तृत अध्ययन तथा तयारी नभएका आयोजनामा बजेट लगानी हुनु; उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी हुन नसक्नु; लगानी तथा खर्चको प्रभावकारिता लगायतका विषयमा आवधिक तथा प्रभाव मूल्याङ्कन नहुनु जस्ता सवाल तथा चुनौती प्रदेश सरकारको लगानीको सम्बन्धमा पहिचान भएका छन्। यस अध्ययनबाट दोश्रो आवधिक योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रलाई थप विश्लेषण गर्दै देहायअनुसार क्षेत्रमा लगानी गर्न उपयुक्त हुने निष्कर्ष रहेको छ।

(१) आवधिक योजना र मद्यमकालीन खर्च संरचनालाई बजेट विनियोजनको प्रमुख आधार बनाउने,

(२) स्रोतको सीमितता र स्रोत जुटाउन गरिने कठिन प्रयत्न, राज्यको स्रोतमा अप्रत्यक्ष करको हिस्सा धेरै रहेको हाम्रो मुलुकमा त्यसको भारवहन गर्ने सीमान्तकृत नागरिक प्रतिको राज्यको दायित्व लगायत विभिन्न पेशा, व्यवसाय र समुदायका समग्र करदाताको हितलाई समेत ध्यान दिएर समझदारीपूर्वक बजेट विनियोजन गर्ने;

(३) बजेट विनियोजन गर्दा लोककल्याणकारी राज्यको सिद्धान्तलाई आत्मसात गर्दै सिमान्तकृत नागरिक लाभान्वित हुने, अधिकाधिक नागरिकलाई सेवा पुग्ने, स्थानीयले रोजगारीको अवसर पाउने, स्थानीय सीप, स्रोत र साधनको उच्चतम उपयोग हुने, राजस्व वृद्धि हुने जस्ता परिसूचकहरूको आधारमा आयोजनाहरू तर्जुमा गरी सबैभन्दा उच्चतम प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्रमा लगानी गर्ने;

(४) विगतका आयोजनाहरूलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी पूरा गर्ने। यदि यस्ता आयोजनाहरूमा थप लगानी गर्दा पनि त्यसबाट उचित प्रतिफल प्राप्त नहुने भएमा त्यसको अध्ययन विश्लेषण गरी बन्द गर्ने, थप लगानी नगर्ने;

(५) प्रतिफलयुक्त आयोजनाहरू समयमै सम्पन्न हुन सकेमा त्यसबाट आय, रोजागारी, सेवा सुविधा, राजस्व समेतमा वृद्धि भई व्यक्ति, समाज र राष्ट्रलाई फाइदा पुग्छ।प्रति व्यक्ति आय र राष्ट्रिय आयमा वृद्धि हुन्छ। ढिलो भएमा, अवसरहरू सबै गुम्ने र लागत बढ्न गई सबैतिर नकारात्म असर पर्दछ। यो तथ्यलाई गम्भिरतापूर्वक मनन गरी विनियोजन गर्दा देहाय बमोजिम नीति अवलम्बन गर्नेः

(क) लागत-लाभको विश्लेषण गरेर उच्चतम लाभ प्राप्त हुने आयोजनाको छनौट गर्ने।

(ख) स्रोतको पूर्ण सुनिश्चितता गरेर समयमै आयोजना संपन्न हुने गरी वजेट विनियोजन गर्न सकिने आयोजना वा कार्यक्रम मात्र बजेटमा समावेश गर्ने,

(ग) स्रोत, साधन वा प्राविधिक कारणले कार्यान्वयन हुन नसक्ने (Non-executable) आयोजनामा केवल सस्तो लोकप्रियताका लागि बजेट विनियोजन गर्ने प्रवृत्तिको पूर्णरुपमा अन्त्य गर्ने,

(घ) आयोजना परियोजना वा पूर्वाधार निर्माण गर्दा, लागत, लाभको साथै सञ्चालन विधि समेत तय गरेर मात्र बजेट विनियोजन गर्ने,

(ङ) सार्वजनिक खरिद, आयोजना व्यवस्थापन लगायतका विषयमा अध्ययन, तालीमको व्यवस्था गरी पुँजीगत खर्चमा संलग्न हुने जनशक्तिको क्षमताको विकास गर्ने

(६) प्रदेश सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकार, विकास साझेदार, गैसस तथा समुदायको संयुक्त लगानीमा निर्माण भएका तथा निर्माण हुने धुलो दुध कारखाना; कोल्ड स्टोरेज; कृषि बजार, सङ्कलन तथा प्रशोधन केन्द्र, जडिबुटी प्रशोधन केन्द्र, पशुवधशाला; कृत्रिम ताल, पार्क तथा उद्यान; गौतम वुद्ध क्रिकेट रंगशाला तथा क्रिकेट रंगशाला एवं कवर्ड हल, सभाहल तथा वाचनालय लगायत आयोजनाको संचालनको अवस्था अध्ययन/विश्लेषण गरी ती सस्थाको उद्देश्य अनुरुप सर्वोत्तम उपयोग तथा उच्चतम लाभ/आम्दानी प्राप्त हुने गरी तसार्वजनिक-निजी साझेदारी, वा सहकारी वा निजी क्षेत्रलाई भाडा, करार वा लिजको मोडेलमा सञ्चालनको व्यवस्था गर्ने,

५.८ प्रदेश सरकार लगानीका प्राथमिकताका क्षेत्रहरू

नेपालको संविधान बमोजिम संघीय शासन प्रणाली अनुरूप प्रदेश सरकार गठन पश्चात तर्जुमा भएको पहिलो आवधिक योजना सम्पन्न भई लगानीको प्राथमिकता सहित दोस्रो आवधिक योजना तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। दोस्रो योजनाले कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि; प्राकृतिक स्रोत अधिकतम उपयोग; स्वदेशी कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगधन्दा; श्रम सघनता भएका क्षेत्रको विकास; पर्यटन विकास; स्वास्थ्य, शिक्षा तथा मानव विकास, सूचना तथा प्रविधि उपयोग; सुशासन प्रवर्द्धन तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाह प्रदेश विकास तथा लगानी प्राथमिकता निर्धारण गरेको छ। यसैगरी हरित क्षेत्र आयोजना; महाभारत श्रृङ्खलाको संरक्षण, पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन, जडिबुटी खेती तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन; पाँचपोखरी, गोसाईकुण्ड, गणेश तथा जुगल हिमाल लागयत प्रदेश गौरवका पर्यापर्यटकीय र पारस्थितिकिय प्रणालीको संरक्षण तथा विकास; शैलुङ, कालिञ्चोक, जिरी, पर्यटन विकास; कोदो, फापर लगायत रैथाने बालीको उत्पादन, प्रशोधन तथा ब्राण्डिङ विशेष आयोजना; दलित, विपन्न, महिला तथा सिमान्तकृत तथा लोपोन्मुख, अपाङ्गता भएको व्यक्ति, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक समुदायको संरक्षण, सशक्तीकरण र सेवा सुविधामा पहुँच वृद्धि तथा दोलखाको जिरीमा कृत्रिम ताल निर्माणलाई योजनामा प्रदेश रुपान्तरणकारी आयोजनाको रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

योजनाले भौगोलिक जटिलता र संवेदनशीलता; मानव विकास अवस्थामा विषमता; रोजगारी तथा उत्पादनसँग नजोडिएको शिक्षा; सर्वसाधरणका पहुँच बाहिर रहेको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा; नकरात्मक जीवनशैली, अस्वस्थकर खाद्य पदार्थ, वातावरणीय प्रदूषण र प्रदूषित खानेपानी आदिदे नसर्ने रोगमा वृद्धि; अनियन्त्रित सहरीकरण तथा अव्यवस्थित बसोबास; उच्च आन्तरिक तथा वाह्यआप्रवासन; कृषिसँग नजोडिएको औद्योगिक विकास, मूल्य श्रृङ्खलामा नजोडिएको कृषि उत्पादन; उत्पादनसँग नजोडिएको सडक सञ्जाल; सरकारको खर्च गर्ने कमजोर क्षमता; अर्थतन्त्रको विरोधाभासपूर्ण संरचना (प्राथमिक क्षेत्रबाट द्धितीय नभै सेवा क्षेत्रमा रूपान्तरण) प्रदेश विकासको प्रमुख चुनौतीको रूपमा विश्लेषण गरेको छ।

प्रदेशमा कृषि व्यवसाय ऐन, पर्यटन ऐन, प्रदेश राष्ट्रिय वन, प्रदेश व्यापार तथा व्यवसाय ऐन, वातावरण संरक्षण ऐन, प्रदेश स्वास्थ्य सेवा ऐन, प्रदेश सार्वजनिक सडक ऐन, प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्थापन ऐन, प्रदेश उच्च शिक्षा ऐन, प्रदेश औद्योगिक व्यवसाय ऐन लगायतका विषयगत नीति तथा कानून तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा रहेको राजस्व संभाव्यता विश्लेषण तथा अध्ययन प्रक्रियामा प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट संकलित सूचना तथा विवरणले देखाएको छ।

प्रदेशको राजस्व संभाव्यता विश्लेषण तथा परिचालन सम्बन्धी अध्ययनले लगानी क्षेत्र सम्बन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धानमा कमी हुनु; स-साना आयोजनामा सार्वजनिक लगानी प्रवाह हुनु; निजी, गैसस तथा विकासको साझेदार निकायको लगानीका क्षेत्र, कार्यक्रम तथा आयोजना पहिचान तथा अध्ययन नहुनु; आयोजना बैक तथा व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालनमा नआउनु; विस्तृत अध्ययन तथा तयारी नभएका आयोजनामा बजेट लगानी हुनु; उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी हुन नसक्नु; लगानी तथा खर्चको प्रभावकारिता लगायतका विषयमा आवधिक तथा प्रभाव मूल्याङ्कन नहुनु जस्ता सवाल तथा चुनौती प्रदेश सरकारको लगानी सम्बन्ध पहिचान

भएका छन्। अध्ययनबाट दोश्रो आवधिक योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रलाई थप विश्लेषण गर्दै देहायअनुसार क्षेत्रमा लगानी गर्न उपयुक्त हुने निष्कर्ष रहेको छ।

(क) आर्थिक संभाव्यता, स्थानीय माग र स्वामित्व भएका कृषि, पशु विकास, पर्यटन, उद्योग तथा व्यवसाय, आर्थिक-सामाजिक पूर्वाधार, सूचना तथा संचार प्रविधि, वनमा आधारित उत्पादन प्रशोधन, निर्माण सामग्रीको उत्पादन लगायत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने

(ख) प्रदेशको राजस्व वृद्धिमा प्रत्यक्ष योगदान गर्ने क्षेत्र, उप क्षेत्र तथा आयोजना पहिचान, नक्शाङ्कन तथा संभाव्यता अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने;

(ग) न्यापिड भेहिकल वासिङ एण्ड टेस्टिङ स्टेशन, चार्जिङ स्टेशन, उड ट्रिटमेण्ट तथा विविधीकरण, सैलुङ पर्यटन प्रवर्द्धन, कृषि उद्योग, प्रदेश सरकार मातहत रहेका कृषि विकास केन्द्रलाई स्मार्ट कृषि उत्पादन, अध्ययन तथा तालिम केन्द्रमा रूपान्तरण, पर्यटन स्थल, पूर्वाधारको स्तरोन्नति र सञ्चालन जस्ता आयोजनामा सम्भाव्यताका आधारमा लगानी गर्ने;

(घ) केवलकार, रोपवे तथा पोडवे, विद्युतीय सवारी साधन, वसपार्क, वहुउद्देश्यीय पार्किङस्थल, उच्च प्रविधियुक्त भेहिकल टेस्टिङ तथा सर्भिसिङ स्टेशन, शिव मार्ग लगायत वहुल तथा द्रुत मार्गको विकास र विस्तार गर्ने;

(ङ) फोहरमैला, मानव मलमुत्र प्रशोधन तथा स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइट पूर्वाधार विकास र व्यवस्थापन गर्ने;

(च) दोश्रो आवधिक योजनामा उल्लिखित महभारत क्षेत्रमा पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन, जडिबुटी खेती तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन; पाँचपोखरी, गोसाईकुण्ड, गणेश तथा जुगल हिमाल लागयत प्रदेश गौरवका पर्यापर्यटकीय र पारस्थितिकिय प्रणालीको संरक्षण तथा विकास गर्ने,

(छ) दोश्रो योजनामा प्रस्तुत दोलखा र रामेछाप जिल्लालाई समेटेर शैलुङ पर्यटन विकास आयोजना र दोलखा जिल्लाको जिरीमा कृत्रिम ताल निर्माण आयोजना जस्ता आयोजनालाई लगानी-प्रतिफलको विश्लेषण गरी विशेष प्राथमिकता साथ द्रुत गति प्रदान गर्ने,

(ज) संभाव्य शहरहरूमा सार्वजनिक निजी साझेदारी मोडेलमा वृहत हरित पर्यटकीय पार्क निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने;

(झ) कोदो, फापर लगायत रैथाने बालीको उत्पादन, प्रशोधन तथा ब्राण्डिङ विशेष आयोजना विकास, सञ्चालन र बजार प्रवर्द्धन गर्ने;

(ञ) पर्यटन क्षेत्रमा देहायबमोजिम गर्नेः

(१) पर्यटन क्षेत्रको प्रवर्धनको लागि प्रत्येक वर्ष एक जिल्लामा एक स्थानको छनौट गरी पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माण तथा स्तरोन्नतिमा विशेष प्राथमिकतामा दिने;

(२) संघीय राजधानी रहेको प्रदेश भए पनि पूर्वाधार र प्रचारप्रसार अभावका कारण स्वदेशी एवं विदेशी पर्यटकलाई आकर्षण गर्नमा कठिनाइ भोगिरहेका क्षेत्रमा सडक व्यवस्थित गर्न संघीय एवं स्थानीय

सरकार संग सहकार्य गर्ने, डिजिटल प्रविधिको प्रयोग गरि स्थानीय प्रचार-प्रसार गर्न "बागमती डिजिटल पर्यटन प्रवर्द्धन" कार्यक्रम संचालन गर्ने।

(३) प्रदेशको पर्यटन विकासको लागि पर्यटकीय स्थलहरूको विस्तृत जानकारीमूलक प्रचारसामग्री सहितको वेबसाइट तथा एप निर्माण गर्ने,

(४) पर्यटकीय स्थलमा त्यहाँको मुख्य विषयवस्तुहरूको परिचय दिने क्यू.आर कोडको व्यवस्था मिलाउने,

(५) पर्यटकीय सम्भावना भएका क्षेत्रमा स्थानीय सरकार संगको सहकार्यमा "बागमती टुरिजम गाइड उत्पादन कार्यक्रम" संचालन गर्ने।

(६) पर्यटन क्षेत्रको प्रवर्धनको लागि प्रत्येक वर्ष एक जिल्लामा एक स्थानको छनौट गरी पर्यटकीय पूर्वाधार निर्माणमा विशेष प्राथमिकता दिने,

(७) विश्व सम्पदा सूचीमा रहेका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरूको प्रवर्धन गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा प्रचार प्रसार गर्ने,

(८) पर्यटन प्रवर्धनका लागि हिमाल दर्सन पदमार्ग, धार्मिक पदमार्ग, पुरातात्विक पदमार्ग, पुष्प अवलोकन पदमार्ग, तालतलैया अवलोकन पदमार्ग लगायतका उपयुक्त पदमार्गहरुको निर्माण, सुधार, स्तरोन्नति गर्ने, मन्दिर, पाटी, पौवाहरुको मर्मत सुधार तथा सुसंचालनको व्यवस्था मिलाउने कार्यहरू गर्ने

(ट) यातायात एवं पूर्वाधारको क्षेत्रमा देहाय बमोजिम गर्नेः

(१)सवारी साधन तथा यातायातको सेवा प्रवाहलाई व्यवस्थित गर्न, सबारी चालक अनुमतिपत्रको लागि हुने परीक्षाको हल, सवारी चालन परीक्षण (Trial), सवारी साधनको प्रदुषण परीक्षण (Vehicle Emission Testing), सबारी साधनको क्षमता परीक्षण (Vehicle Fitness Testing), सवारी साधनको सडकमा सञ्चालन उपयुक्तता परीक्षण (Roadworthiness Test/Verification) जस्ता सेवा एउटै परिसरबाट सम्पादन हुने गरी पूर्वाधार निर्माण गर्ने,

(२)सवारी साधनको नवीकरण तथा दर्ता खारेजी वर्षको आधारमा होइन सवारी साधनको सञ्चालन उपयुक्तता (Roadworthiness)को आधारमा गर्ने व्यवस्था मिलाउने। सवारी साधनको सञ्चालन उपयुक्तता परीक्षण सम्बन्धी कानूनी तथा संरचनागत व्यवस्था व्यवस्था मिलाई यो प्रावधान यथाशक्य चाँडो लागू गर्ने। यसबाट सवरी दुर्घटनाको जोखिम न्यूनीकरण हुने, सवारी साधनको आयु बढ्ने तथा व्यापार सन्तुलनमा समेत सकारात्मक प्रभाब पर्दछ।

(३)मुख्य सहरी क्षेत्रमा प्रवेश गर्ने सबारी साधन धुलो हिलो मुक्त भएर मात्र प्रवेश हुने गरी निश्चित स्थानमा सशुल्क पूर्णस्वचालित, अर्धस्वचालित वा मानव सञ्चालित सवारी सफाइ/धुलाइ प्रणाली (Full Automated/Semi Automated or Hand Operated Vehicle Washing System) को व्यवस्था गर्ने। यसबाट सहरलाई हिलो धुलोमुक्त गराउन सहयोग पुग्नुको साथै, राजस्व आर्जनमा सकारात्मक समेत पर्नेछ।

(४)राइड शेयरिङलाई सहज व्यवस्थापन गरी राजस्वको दायरामा ल्याउने सम्बन्धमा सम्बद्ध निकायसंग समन्वय गरी आवश्यक कानूनी व्यवस्था मिलाउने,

(ठ)शिक्षा क्षेत्रमा देहायबमोजिमका विषयमा सुधार गर्नेः-

(१) कोभिडका कारण विद्यालय जान नसकेका विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिको विशेष मूल्यांकन गरी प्रभाव न्यूनीकरणको नमुना कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने,

(२) उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने सामुदायिक क्याम्पसहरूको क्षमता अभिवृद्धिको गुरुयोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने,

(३) स्थानीय सरकारसंगको सहकार्यमा टेलिमेडिसिन सेवालाई विस्तार,व्यवस्थित गर्ने,

(४) आर्थिक रुपमा विपन्न तथा असहाय समुदायको पहिचान गरी तिनीहरूको स्वास्थ्य बिमाको प्रिमियम सरकारले ब्यहोर्ने,

(५) "स्वस्थ र सन्तुलित खानपान, जिम्मेवार नागरिकको असल पहिचान" कार्यक्रम संचालन गर्ने।

(ड) औचित्यता, लागत-लाभको विश्लेषण, स्रोतको सुनिश्चितता र निर्माण तथा सञ्चालन विधि समेत तय गरी स्थानीय विशिष्टता अनुरुप पर्यटकीय, कृषि, उद्योग ग्राम, खेलकुद ग्राम, हाट तथा कृषि बजार, मनोरञ्जन पार्क, सूचना प्रविधि पार्क जस्ता क्षेत्रहरू मध्ये उच्चतम प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्रमा लगानीको अनुपात अनुरुप आयमा हिस्सेदार हुने गरी प्रदेश र स्थानीय तहले संयुक्त रुपमा लगानी गर्ने।

५.९ सम्भावना तथा जिल्लागत लगानीका प्राथमिकताहरू

बागमती प्रदेश सम्भावनायुक्त राजधानी प्रदेश हो। प्रदेश प्राकृतिक, सास्कृतिक, मानवीय वैभवता तथा विविधतायुक्त छ। प्रदेश समथर भूभाग भित्री मधेश, टारवेशी, महाभारत क्षेत्र, उपत्यका, पहाडी र हिमाली क्षेत्रसम्म फैलिएको छ। सिन्धुपाल्चोकको तातोपानी, रसुवाको रसुवागढी र खुल्ने प्रक्रियामा रहेको दोलखाको लाप्ची (विगु गाउँपालिका) नाका समेत मित्रराष्ट्र चिनसँग व्यापारिक कारोबार गर्ने ३ वटा नाका रहेको छ। काठमाडौं उपत्यकतका तीन जिल्ला समेत कुल १३ जिल्लामा फैलिएको यस प्रदेश प्रत्येक जिल्ला र ११९ स्थानीय तहको मौलिक पहिचान तथा अलग-अलग विशेषता र सम्भावना रहेको छ। पूर्वाधार, उत्पादन, व्यापार तथा व्यवसाय, कारोबार, सेवा सुविधा, संस्थागत विकास र रोजगारी लगायतका क्षेत्रमा प्रदेश अगाडि रहेको छ। अध्ययन प्रक्रियामा गरिएको छलफल, परामर्श तथा विश्लेषणको आधारमा पहिचान भएका प्रदेशको १३ जिल्लाको सम्भावना, विशेषता र लगानीका प्राथमिकता देहायअनुसार रहेका छन्-

क्र.सं.	जिल्ला	सम्भावनाका क्षेत्र	लगानीका प्राथमिकता
१.	मकवानपुर	कृषि, पर्यटन, उद्योग र प्राकृतिक स्रोत	तरकारी, पशुपंक्षी उत्पादन, पर्यटन, उद्योग, वन, नदीजन्य र निर्माणमुखी सामग्री उद्योग
२.	चितवन	कृषि, पर्यटन, मासु, माछ, सेवा (शिक्षा, खेलकुद)	माछा, मेवा, कुखुरा, कृषि उद्योग, पर्यटकीय पूर्वाधार, मेडिकल सेवा हव, कृषि तथा पर्या-पर्यटन, खेलकुद
३.	धादिङ	कृषि (ताजा तरकारी), पर्यटन, खानी, नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री	ताजा तरकारी, माछा, पर्यटन, खानी, नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री उद्योग
४.	नुवाकोट	जलस्रोत, कृषि र पर्यटन, प्राकृतिक स्रोत, मासु, माछ	तरकारी, पशुपंक्षी उत्पादन, पर्यटन, उद्योग, नदीजन्य र निर्माणमुखी सामग्री उद्योग

क्र.सं.	जिल्ला	सम्भावनाका क्षेत्र	लगानीका प्राथमिकता
५.	रसुवा	कृषि, पर्यटन तथा जलस्रोत	रैथाने बालि, पर्यापर्यटन, हाइड्रो, पिउने पानी
६.	सिन्धुपाल्चोक	पर्यटन, कृषि, जलस्रोत र वन, नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री	पर्यटन, अन्न बाली, तरकारी, फलफूल नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री
७.	काभ्रेपलाञ्चोक	पर्यटन, कृषि तथा वन, उद्योग	पर्यटन, तरकारी, फलफूल, पर्यटन, उद्योग
८.	दोलखा	कृषि, पर्यटन, जलस्रोत, वन, खानी	आलु, किवी, अलैची उत्पादन तथा प्रशोधन; पर्यटन, खानी तथा वन उद्योग
९.	रामेछाप	कृषि, माछा, पर्यटन, जलस्रोत, नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री	जुनार, सुन्तला, कागती, माछा उत्पादन, पर्यटन नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री
१०.	सिन्धुली	कृषि, पर्यटन, वन तथा प्राकृतिक स्रोत, नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री	जुनार, कन्दमुल, फलफूल, माछा, पर्यटन, वन तथा नदीजन्य तथा निर्माणमुखी सामग्री उद्योग
११.	ललितपुर	पर्यटन, कृषि, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय, सेवा	फूल, तरकारी, दुध उत्पादन, उद्योग तथा व्यापार, हस्तकला, शिक्षा, स्वास्थ्य
१२.	भक्तपुर	पर्यटन, कृषि, उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय	पर्यटन, ताजा तरकारी, हस्तकला, व्यापार तथा व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य
१३.	काठमाडौं	सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पर्यटन, व्यापार तथा व्यावसायिक केन्द्र	सांस्कृतिक तथा धार्मिक पर्यटन, व्यापार तथा व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, खेलकुद

अध्याय छः निष्कर्ष र सिफारिस

६.१ निष्कर्ष

गत विगत पाँच वर्षको राजस्व परिचालनको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा अधिकांश शीर्षकहरूको राजस्व वृद्धि भएको अवस्था छ। कतिपय शीर्षकमा अनुमान भन्दा यथार्थ परिचालन उच्च रहेको समेत अवस्था छ। प्रदेश अधिकार क्षेत्रका कर राजस्वका मुख्य ८ शीर्षकहरू मध्ये घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क शीर्षकमा औषत अनुमान र परिचालनको तुलना गर्दा अनुमान भन्दा परिचालन बढि छ। कर राजस्वको राजस्व परिचालनको औषत अवस्था ९०.६२ प्रतिशत रहेको छ। यसैगरी गैरकर राजस्वका ३० शीर्षकहरू मध्ये चालक अनुमति पत्र, सवारी दर्ता किताब (Blue book) सम्बन्धी दस्तुर लगायतका ९ शीर्षकमा अनुमान भन्दा परिचालनको अनुपात बढी रहेको छ। अनुमानको तुलनामा गैरकर राजस्वको परिचालनको औषत अवस्था ९२.८७ प्रतिशत रहेको छ।

प्रदेश तथा स्थानीय तहका करका दर विशेष गरी मनोरञ्जन कर तथा विज्ञापन करमा करको आधार वर्गीकरण गरी प्रगतिशील करको दर नलगाई एकमुष्ट दर लगाउँदा साना तथा मध्यमस्तरका करदातामा करको भार बढी परेको अवस्था छ भने ठूला करदातामा करको दर कम हुने गरेको र यसबाट कर परिचालन नकारत्मक असर परिरहेको अवस्था छ। प्रदेश राजस्व परिचालनको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न स्वतः परिचालन हुने (Self-Made) सवारी साधन कर तथा दस्तुर; घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क लगायतका क्षेत्र भन्दा प्रदेश सरकारको नीति, कार्यक्रम तथा प्रयासले प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने कृषि आयमा कर; मनोरञ्जन कर; विज्ञापन कर; ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर, बहत्तर विक्री; पर्यटन शुल्क; उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति, दर्ता, नवीकरण तथा खारेजी; ढलापढा, सुखड खडा रूखको वन पैदावर तथा कृषि उपज विक्रीबाट प्राप्त हुने आयको परिचालन विशेष ध्यान दिन आवश्यक छ।

६.१.१ कृषि आयमा कर

नेपालको संविधान अनुसार संघीय शासन प्रणाली कार्यान्वयनसँग स्थापित ७ प्रदेशमध्ये कर्णाली प्रदेश सरकार बाहेक अन्य ६ वटा प्रदेश सरकारले कृषि आयमा कर परिचालनको लागि कानूनी व्यवस्था गर्दै आएकोमा **कानूनी** परिभाषामा द्विविधा, अवधारणागत स्पष्टता, आयको प्रमाणीकरण लगायत व्यवस्थापकीय कठिनाइ, सम्बन्धित मन्त्रालयमा यस सम्बन्धी कार्य योजनाको अभावको कारण प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको यस शीर्षकबाट कृषि आय प्रमाणीकरण बाहेक थप राजस्व परिचालन हुने सकेको छैन। कृषि उत्पादनमा अगाडि रहेको बागमती प्रदेशले समेत यस क्षेत्रबाट कुनै राजस्व परिचालन गर्न सकिरहेको छैन। कृषि आयको परिभाषा सहित आय प्रमाणीकरण, करारोपण तथा व्यवस्थानका लागि नीतिगत, **कानूनी** तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गरी न्यून दरमा कृषि आयमा कर परिचालन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। प्रदेश स्थापना पश्चात प्रदेश कर तथा गैरकर राजस्व ऐन तथा आर्थिक ऐनमा दर तथा कर प्रशासनको व्यवस्था उल्लेखत हुँदै आएकोमा गत आ.व. २०८०/८१ मा एक जिल्लामा एक जना कृषकले कृषि आयको प्रमाणीकरण गर्ने प्रयोजनका लागि रू. ८०००/- कर तिरेको बाहेक थप कर सङ्कलन हुन सकेको छैन।

६.१.२ सवारी साधन कर

सवारी साधनको वर्गीकरण तथा उपयोगअनुसार सवारी साधन दर्ता प्रणाली (Vehicle Registration System) मा आवद्ध तथा अद्यावधिक गर्ने,बिलिङ गर्ने र विद्युतीय प्रणालीबाट भुक्तानी गर्ने पद्धति कार्यान्वयनमा संघीय सरकारसंग आवश्यक समन्वय, सहयोग र सहजीकरण नहुँदा सवारी साधन करबाट अपेक्षित राजस्व परिचालन हुन सकेको छैन। सवारी साधन धनीहरू सवारी करको दर कम भएका प्रदेशमा गएर कर तिर्ने अभ्यास बढ्दै गएको छ भने सेवा प्रवाह व्यवस्थित नहुँदा सवारी साधन धनीहरूबाट पुराना सवारी साधनको सवारी कर नबुझाउने र पुराना सवारी साधनको दर्ता खारेजी प्रलचन बढ्दै गएको छ। प्रक्रियागत झन्झट हटाउन, विद्युतीय प्रणाली मार्फत कागज रहित, नगद रहित, मुहार रहित, सहज, सरल एवं पारदर्शी बनाई यसबाट थप राजस्व परिचालन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ। सवारी साधन प्रमाणपत्र नवीकरण नगरेका वा २० वर्ष नाघेका कतिपय सवारी साधन सडकमा उलेख्य संख्यामा सञ्चालन रहेको अवस्था विद्यमान रहेको भन्ने बुझिएको तर सोको यकिन तथ्याङ्क भने उपलब्ध हुन सकेन। उपरोक्त तथ्याङ्कलाई यकिन गरी उक्त सवारी साधन निश्चित समयावधिभित्र नवीकरण गर्न र खारेजी गर्न तथा सो अवधिपश्चात त्यस्ता सवारी साधनको प्रयोगमा रोक लगाई कानूनी कारबाहीको दायरामा ल्याइने ब्यहोरा सहितको सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने र ट्राफिक प्रहरीबाट यातायात कार्यालयबाट प्राप्त विवरण र सवारी धनी प्रमाणपत्र भिडान गर्दा फरक परेको अवस्थामा कानून अनुसार जरिवाना र सजाय हुने व्यवस्था गरेमा राजस्व असुलीमा वृद्धि हुनसक्ने अवस्था रहेको छ। विद्युतीय र गैर विद्युतीय सवारी साधन बीचको करको दरमा रहेको फराकिलो भिन्नता कम गर्ने र अन्य प्रदेशको दरमा सामञ्जस्यता कायम गरी थप राजस्व परिचालन हुने सम्भावना रहेको छ।

६.१.३ सवारी साधन शुल्क तथा दस्तुर

सवारी साधन दर्ता, नामसारी, ठाउँसारी, विवरण संशोधन, पटके अनुमति, ट्रायल सेन्टर सञ्चालन, चालक अनुमति पत्र आवेदन तथा अनुमति पत्र र नवीकरण दस्तुर, बाटो इजाजत दस्तुर, जाँचपास प्रमाणपत्र र प्रदूषण स्टीकर दस्तुर तथा यातायात सेवा पञ्जीकरण लगायतका सेवाको विविधिकरण र व्यवस्थापनमा सुधार गरी अनलाइन प्रणालीबाट सेवाप्रवाह प्रणाली लागू गरी यसबाट थप राजस्व परिचालन गर्ने सक्ने सम्भावना रहेको छ। जस्तैः सबै खालका चालक अनुमति पत्रको दस्तुर एकै रहेको, सवारी दर्ता किताबको रकम ज्यादै न्यून रहेको, चालक अनुमति पत्रको विवरण सच्याउँदा लाग्ने दस्तुर निशुल्क रहेकोमा सशुल्क बनाउन सकिने अवस्था रहेको छ। यसबाट थप राजस्व परिचालन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।

६.१.४ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क

कारोबार मूल्य र जग्गाको न्यूनतम मूल्य बीचको उच्च अन्तरका कारण न्यूनतम मूल्यमा लिखत पारित गर्ने अभ्यासले प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्रमुख राजस्वको स्रोतको रूपमा रहेको घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कबाट अधिकतम राजस्व परिचालन हुन सकिरहेको छैन। यसबाट एकातिर प्रदेश र स्थानीय तहमा बाँडफाँट हुने राजस्वको परिचालन न्यून हुने र लाभकर बापत नेपाल सरकारले प्राप्त गर्ने राजस्वमा समेत न्यून हुने गरेको छ।

भूउपयोग नक्शा र सडक तथा शहरी पूर्वाधार लगायतको आधारमा जग्गाको वर्गीकरणको दायरा वृद्धि गरी जग्गाको वर्गीकरणअनुसार उच्च मूल्य भएका जग्गाको न्यूनतम मूल्य सापेक्षिक रूपमा बढाउने र कम भएका गाउँ क्षेत्रको जग्गाको मूल्य केही घटाउने र जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कनमा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने लगायतको व्यवस्थापन सुधार गरी यसबाट थप राजस्व अभिवृद्धि गर्न सक्ने सम्भावना रहेको छ।

६.१.५ मनोरञ्जन कर

मनोरञ्जन करको परिचालनको अनुपातमा क्रमिक रूपमा बढ्दै (१६.६१ प्रतिशत) गएता पनि यसबाट अपेक्षित अनुपातमा कर परिचालन हुन सकेको छैन। प्रदेश सरकारबाट मनोरञ्जन करको दर निर्धारण गरेर मात्र यस शीर्षकबाट अपेक्षित रूपमा राजस्व परिचालनमा कुल सम्भावना अनुसारको राजस्व वृद्धि हुन नसक्ने अवस्था छ। यसको उपयुक्त व्यवस्थापनका लागि प्रदेश सरकारले स्पष्ट कार्ययोजना सहित स्थानीय तहलाई मनोरञ्जन स्थल तथा साधनको लगत तयार गर्ने; राजस्व दर, छुट सुविधा र जरिवानाबारे कर सचेतना तथा अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने, बिलिङ गर्ने र रकम परिचालनका लागी सहजीकरण र क्षमता विकास गर्न आवश्यक छ। यसबाट हालको परिचालन भन्दा थप राजस्व परिचालन गर्न सकिन्छ।

क्यासिनो लगायत मनोरञ्जनका क्षेत्रमा मनोरञ्जन करको दर अन्य प्रदेशको तुलना (गण्डकी प्रदेशमा प्रति टिकट रू. १०० र लुम्बिनीमा प्रति टिकट रू. ३०० मा न्यून दर रहेकोमा सापेक्षिक रूपमा वृद्धि गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ। प्रदेशमा रहेका कुल ११९ स्थानीय तहमध्ये ११ वटा स्थानीय तहले विगत ५ वर्षमा कम्तीमा १ पटक मनोरञ्जन कर प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गरेको विवरणबाट देखिन्छ। विधि, प्रविधि, उपकरण तथा माध्यममा आएको परिवर्तनसँगै मनोरञ्जनका लागि सञ्चालन गरिने मेला, महोत्सव, खेलकुद, प्रदर्शनी, व्यवसाय तथा प्रविधिको उपयोगलाई आर्थिक ऐन लगायत नीति तथा कानूनमा समावेश गरी करको दायारा वृद्धि गर्न सकिने अवस्था रहेको छ।

६.१.६ विज्ञापन कर

प्रदेशमा सञ्चालनमा रहेका उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायबाट भैरहको विज्ञापन सामग्रीहरू उपयोगको तुलनामा सबै प्रकारका विज्ञापन सामग्रीलाई विज्ञापनको दायरामा ल्याउन प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारलाई थप सहयोग र सहजीकरण गर्न पर्ने आवश्यकता रहेको छ किनकी विगत वर्षहरूमा विज्ञापन कर परिचालन क्रमिक रूपमा घट्दै गइरहेको अवस्था छ। विज्ञापन कर परिचालन तथा व्यवस्थापनका लागि प्रदेश सरकाले विज्ञापन कम्पनी र साधनको लगत तयार गर्ने; राजस्वको दर, छुट तथा जरिवाना सम्बन्धी सचेतना तथा अन्तरक्रिया सञ्चालन गर्ने, बिलिङ गर्ने र रकम परिचालन लागि ताकेता लगायतका काम गर्न स्थानीय सरकारलाई मार्गदर्शन, सहयोग तथा सहजीकरण गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसबाट थप राजस्व परिचालन गर्न सकिन्छ। -विज्ञापन कर असुलीमा ठूला कम्पनीले स्थानीय कानून तथा प्रयासलाई अटेर गरेको अवस्था एकातिर छ भने अर्को तिर स्थानीय तहबाट थप पहल तथा निगरानी नगरेको अवस्था विद्यमान छ। प्रदेश लेखा नियन्त्रकको कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार प्रदेशमा रहेका कुल ११९ स्थानीय तहमध्ये १० वटा

स्थानीय तहले विगत ५ वर्षमा कम्तीमा १ पटक विज्ञापन कर प्रदेश संचित कोषमा जम्मा गरेको अवस्था छ। नेपाल सरकार विज्ञापन बोर्डले गरेको अध्ययन प्रतिवेदन, २०८० अनुसार ८० प्रतिशत भन्दा बढी स्थानीय तहले स्थानीय आर्थिक ऐनमा विज्ञापन करको दर निर्धारण गर्ने गरेको भएता पनि २३ प्रतिशत स्थानीय तहले कर सङ्कलन गरेको र सङ्कलन गर्ने स्थानीय तह मध्ये पनि ४५ प्रतिशत वाह्य विज्ञापनका वोर्ड मात्र हालसम्म करको दायरामा आएको उल्लेख गरेको छ।

६.१.७ ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्री विक्रीबाट प्राप्त आय

ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्रीको उत्खनन तथा सङ्कलन र विक्रीका लागि ठेक्काको छुट्टाछुट्टै व्यवस्थापन गर्ने र ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्री व्यवस्थापनको राजस्व प्रदेश सरकारबाट निर्धारण गर्ने र स्थानीय तहबाट विक्रीको व्यवस्था गरी ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्रीको विक्री वितरणको व्यवस्थापन र नियमन गरी थप राजस्व परिचालन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।

६.१.८ कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय

प्रदेश सरकारमा कृषि अनुसन्धान तालिम तथा विकास केन्द्र रहेको र नवितम तथा स्मार्ट प्रविधि र व्यवस्थापन र संगठनात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरी कृषकबाट उत्पादन हुने कृषि उपज विक्रीबाट समेत थप राजस्व परिचालन हुन सक्ने सम्भावना छ।

६.१.९ पर्यटन शुल्क

पर्यटन व्यवसाय, सेवा प्रदायक, पथ प्रदर्शक, संघ/संस्था दर्ता, नवीकरण तथा नियमन एवं निर्मित तथा प्रवर्द्धित पर्यटकीय स्थल तथा पूर्वाधार प्रवेश शुल्क व्यवस्थालाई सरोकारवाला निकायसंग छलफल र अन्तरक्रिया गरी शुल्क तथा दस्तुर परिचालनबाट थप राजस्व परिचालन गर्न सक्ने सम्भावना रहेको छ।

६.१.१० वन व्यवस्थापन शुल्क तथा पैदावर विक्री आय

सामुदायिक तथा साझेदारी प्रणाली बमोजिम संरक्षणमुखी वनपैदावर विक्रीबाट प्राप्त सेवा शुल्क र सो बाहेक ढला पढा, सुखड खडा रूख, दहत्तर तथा बहत्तरबाट र कानून अनुसार गैरकाष्ठ वन पैदावरको विक्री व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि नहुँदा यसको व्यवस्था नसकेको अवस्था छ। बजेटको व्यवस्था नहुँदा ढला पढा, सुखड खडा रूख, दहत्तर तथा बहत्तरको कटान, सङ्कलन तथा प्रशोधनको व्यवस्था गरेमा यसबाट राजस्व परिचालन गर्न सकिने अवस्था छ।

६.१.११ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति, रजिष्ट्रेशन, विवरण तथा खारेजी दस्तुर

प्रदेश अधिकार क्षेत्रका सबै प्रकारको उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय दर्ता, नवीकरण, विवरण संशोधन, खारेजी र जरिवानालाई कानून तथा कार्यविधिबाट व्यवस्थित गरी यसबाट थप राजस्व परिचालन गर्न सकिने सम्भावना रहेको छ।

६.२ सिफारिसहरू

यस अध्ययनले प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्रका राजस्वका स्रोत, सङ्कलनको अवस्था, सङ्कलनमा रहेका सम्भावना र सवाल लगायतका विषयको विश्लेषण गरी राजस्व परिचालनमा सुधार एवं नयाँ क्षेत्र पहिचान र विस्तार सहित प्रदेशको राजस्व वृद्धिमा योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ। प्रदेशको राजस्व अध्ययन, विश्लेषण र निष्कर्षको आधारमा तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन गरी तीन चरणमा देहायअनुसार सुधारको कार्य गर्न सिफारिस गरिएकोछः-

६.२.१ कृषि आयमा कर

प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको कृषि आयमा कर सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) प्रदेश कानून अनुसार कृषि आय स्वयंघोषणा गरी कर तिर्ने कृषक लागि कृषि अनुदानमा विशेष प्राथमिकता दिने; (ख) प्रदेश कृषि विकास सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयकमा कृषि आयमा कर र करदाताको प्रष्ट परिभाषा तर्जुमा गर्ने; (ग) कृषि आयको स्पष्ट परिभाषा आगामी आर्थिक ऐनमा समावेश गर्ने।
मध्यमकालीन	(क) कृषि आयलाई सम्पत्ति मूल्याङ्कनमा अनिवार्य समावेश गर्ने **कानूनी** व्यवस्था गर्ने; (ख) कृषिमा सरकारी अनुदान पाउने सबै कृषकलाई अभिलेख तयार गरी करको दायरामा ल्याउने।
दीर्घकालीन	(क) सेवा सुदृढ गरेर र कृषकको सहभागिता बढाएर तथा कृषि उत्पादनलाई व्यवसायीकरण, विविधिकरण तथा बजारीकरणमा वृद्धि गरेर कृषि आयमा करको कार्यान्वयन सुव्यवस्थित गर्ने।

६.२.२ सवारी साधन कर

प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको साझा अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको सवारी साधन कर सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) करको दरमा प्रदेशगत फरकले सवारी कर लगायत कर तथा गैरकर राजस्व परिचालनमा नकारात्मक असर परेको हुँदा एकरूपकता कायम गर्न अन्तर प्रदेश समन्वय र सहकार्य गर्ने; (ख) विद्युतीय सवारी साधन (विशेष गरी उच्च किलोबाट क्षमताका)मा करको दर समयसापेक्ष वृद्धि गर्ने;

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(ग) सवारी साधन दर्ता, नवीकरण र अन्य सेवाको लागि सिंगल टोकन सिस्टम लागू गर्ने; (घ) सवारीधनी प्रमाणपत्र नवीकरण नगरेका सवारी धनीलाई निश्चित समय भित्र नवीकरण गर्न र सो अवधिपश्चात त्यस्ता सवारी साधन प्रयोगमा रोक लागाई कानूनी कारबाहीको दायरामा ल्याइने व्यहोरा सहितको सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने र त्यस्ता सवारी साधनहरूको विवरण ट्राफिक प्रहरीलाई उपलब्ध गराई सो अवधि पश्चात त्यस्ता सवारी साधन प्रयोगमा रोक लागाउने एवं कानूनी कारबाहीको दायरामा ल्याउने व्यवस्था मिलाउने। ट्राफिक प्रहरीले यातायात कार्यालयबाट प्राप्त विवरण र सवारी धनी प्रमाणपत्र भिडान गर्दा राजस्व असुलीमा प्रभावकारिता आउनुको साथै यदि अनियमित किसिमबाट सवारीधनी प्रमाणपत्र नवीकरण भएको फेला परेमा कारबाहीको दायरामा ल्याउन समेत सहयोग पुग्ने।
मध्यमकालीन	(क) करको दरमा प्रदेशगत फरकले सवारी कर लगायत राजस्व परिचालनमा नकारात्मक असर परेको हुँदा एकरूपकता कायम गर्न अन्तर प्रदेश समन्वय र सहकार्य गर्ने; (ख) यातायात व्यवस्था विभागसँग समन्वय गरी VRS लाई थप अद्यावधिक गरी डिजिटलाइज्ड गर्ने र अनलाइन पेमेण्ट प्रणाली सुव्यवस्थित रूपमा लागू गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) २० वर्षमा सवारी साधनलाई पत्रु बनाएर नचलाउने नीति तथा कानूनमा संशोधन गरी Vehicle Worthiness परीक्षणको व्यवस्था गरी सोको आधारमा नवीकरण र खारेजीको व्यवस्था गर्न नीति तथा कानून तर्जुमाको लागि नेपाल सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने, (ख) सवारी साधनको नवीकरण तथा दर्ता खारेजीको अवधि वर्षको आधारमा नभै सवारी साधनको सञ्चालन उपयुक्तता (Roadworthiness) को आधारमा गर्न **कानूनी** तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गर्ने, (ग) सवारी साधन करलाई व्यवस्थित तथा यथार्थपरक बनाउन एवं सेवाग्राहीलाई सहजरुपमा सेवा प्रवाह गर्न सवारी साधनहरूको दर्ता, नवीकरण, नामसारी, स्वरूप परिवर्तन, खारेजी एवं अन्य आवश्यक विवरणहरू सहितको अभिलेख रहने गरी विद्युतीय अभिलेख व्यवस्थापन प्रणाली (Electronic Record Management System) को उपयोग गरी क्रमशः विद्युतीय माध्यमबाटै सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्था गर्ने।

६.२.३ घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क

प्रदेश तथा स्थानीय तहको कर राजस्वको प्रमुख अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) शुल्कका दरहरूमा पुनरावलोकन गर्ने (महानगर, उप-महानगर, नगर पालिका, तथा गाउपालिका मा लाग्ने शुल्कमा बिषय र थैली अङ्क अनुसार अलि फरक हुनु पर्ने)। सामुहिक आवास योजना र सामुहिक आवास योजना भवन सहितको थैली अङ्कमा लाग्ने शुल्कको दर मा फरक गर्नु पर्ने; गण्डकीमा बकश पत्र (हालै देखिको) को थैली मा ५ लाख भन्दा माथि लै फरक दर छ, बागमतीले पनि फरक गर्ने; अंशबडाको ३ करोड भन्दा माथिको थैली अङ्कमा ०.५ प्रतिशत भएकोमा यसमा ३-५ को सीमामा रही ५ करोड भन्दा माथि अर्को दर कायम गर्ने (लुम्बिनीमा २ करोड भन्दा माथिको थैली अङ्क मा १ प्रतिशत छ); बैंक, वित्तिय संस्थाबाट दिने कर्जाको धितोको लिखतको शुल्कमा हाल सबै क्षेत्रमा समान रहेकोमा क्षेत्र अनुसार फरक गर्ने; (ख) राजस्वका दरहरु कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा कार्य योजना बनाई स्थलगत अनुगमन गर्ने र सो को सुचित हुने कार्यविधि बनाउने; (ग) भूउपयोग नक्शा र सडक तथा पहुँच पूर्वाधार लगायतको आधारमा जग्गाको वर्गीकरणको दायरा वृद्धि गर्ने र सो वर्गीकरणअनुसार जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन दर निर्धारण गर्ने तथा उच्च मूल्य भएका जग्गाको दर सापेक्षिक रूपमा बढाउने र कम भएका गाउँ क्षेत्रको जग्गाको दर केही न्यून बनाउने, (घ) अंशबण्डबाट नामसारीको लिखित शुल्कको दर समयसापेक्ष बनाउने; (ङ) बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट दिने कर्जाको धितोको लिखतको शुल्कमा हाल सबै क्षेत्रमा समान दर कामय रहेकोमा भौगोलिक क्षेत्र अनुसार फरक गर्न नीतिगत तथा **कानूनी** व्यवस्था गर्ने।
मध्यमकालीन	(क) घरजग्गाको मूल्याङ्कन वास्तविक, पारदर्शी र सामयिक बनाउन स्थानीय मूल्याङ्कन समितिमा स्थानीय जनप्रतिनिधिलाई समाबेश गर्ने र सो सम्बन्धी नियमावलीमा संसोधन गर्न सहजीकरण गर्ने (ख) मालपोत विभाग अर्थात संघीय संरचना अन्तर्गतका कार्यालय बाट घरजग्गा सम्बन्धी राजस्व सङ्कलन भै बाडफाँट भएकोमा आफ्नै श्रोत साधन युक्त संरचना बनाउने तर्फ आवश्यक कार्यक्रम तथा नीतिको शुरुवात बागमती प्रदेशबाट गर्ने, (ग) घरजग्गाको मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक बनाउन विषयगत विज्ञ र स्थानीय तहका प्रतिनिधि सहितको टोली बनाई नमूनाको रुपमा प्रत्येक जिल्लाको बस्ती, बजार तथा शहरी विकास बढ्दै गरेका बजारोन्मुख, शहरोन्मुख, नगरोन्मुख क्षेत्रका घरजग्गा खरिद विक्री बढी हुने केही स्थानमा कित्तागत रुपमै जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गरी सोको आधारमा लिखत रजिष्ट्रेशन गर्ने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न आवश्यक प्रवन्ध गर्ने,

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(घ) नेपाल सरकारसँग समन्वय गरी भूमि बैकको व्यवस्था र एजेण्ट सिस्टमबाट घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको परिचालन गरी रजिस्ट्रेशनलाई थैलीमा आधारित बनाउन विशेष पहल गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) घरजग्गा खरिद बिक्री गर्दा वास्तविक कारोबारको आधारमा रजिष्ट्रेशन दस्तुर प्राप्त हुने अवस्था सिर्जना गर्ने र यसको लागि हालको मूल्याङ्कन समितिलाई समसामयिक बनाउन कानूनमा परिमार्जन गर्ने, मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक बनाउन विषयगत विज्ञ र स्थानीय तहका प्रतिनिधि सहितको टोली बनाई नमूनाको रुपमा प्रत्येक जिल्लाको बस्ती विकास तथा विस्तार हुँदै गरेका शहरोन्मुख, नगरोन्मुख क्षेत्रका घरजग्गा खरिद बिक्री बढी हुने स्थानहरूमा कित्तागत रुपमै जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन गराई कार्यान्वयन गर्ने, (ख) घरजग्गा कारोबार मूल्यलाई यथार्थपरक बनाउन घरजग्गा बिक्री गर्न चाहने व्यक्तिले खरिदबिक्रीको लागि मालपोत कार्यालयमा जग्गा र प्रस्तावित खरिदकर्ताको विवरण सहित कारोबार मूल्य खुलाई निवेदन दिएपछि कार्यालयले सबै विवरण खुलाई कार्यालयको सूचनापाटी तथा वेबसाइटमा निश्चित अवधि तोकी सूचना प्रकाशन गर्ने र सो अवधिमा कसैले प्रस्तावित मूल्यभन्दा निश्चित प्रतिशत प्रस्तावित खरिदकर्ता पारिवारिक नाता सम्बन्धको वा संधियार भएमा २० वा २५ प्रतिशत र अन्य भएमा १० प्रतिशत भन्दा बढी मूल्यमा खरिद गर्न मञ्जुर गरी जमानत बापत तोकिए बमोजिमको रकम दाखिला गरेको निस्सा सहित प्रस्ताव पेश गरेमा सबैभन्दा बढी दाबी गर्ने व्यक्तिलाई बिक्री गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेमा घरजग्गाको खरिद बिक्रीको घोषित मूल्य यथार्थपरक हुनसक्न हुँदा यो अवधारणाको सम्बन्धमा विज्ञहरुबाट अध्ययन गराई उपयुक्त देखिएमा कानूनमा आवश्यक संशोधन गरी कार्यान्वयना लैजाने व्यवस्था गर्ने, (ग) संघीय संरचना पश्चात घरजग्गा रजिष्ट्रेशन सम्बन्धी कार्य नेपाल सरकार मातहतको कार्यकालयबाट हुँदै आएकोमा प्रदेश तथा स्थानीय तहको संरचना व्यवस्थापन गर्न नीतिगत, **कानूनी** र संस्थागत व्यवस्था गर्ने।

६.२.४ मनोरञ्जन कर

प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको साझा अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको मनोरञ्जन कर सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) बागमती प्रदेशमा क्यासिनोको संख्या धेरै रहेतापनि हालको प्रति टिकट प्रति व्यक्ति रु ५० को दर अत्यन्त न्यून रहेकोले (गण्डकीमा १०० र लुम्बिनीमा ३०० रहेको) दर बढाउने। एकमुस्ट, पटके वा वार्षिक रुपमा तोकिएको मनोरञ्जन करलाई (स्थायी व्यवसाय गरेकाहरुको लागि) हटाई प्रवेश शुल्कको आधारमा लिने आवश्यक व्यवस्था गर्ने तर गाउपालिकामा एकमुस्ट तोक्ने; (ख) अस्थायी प्रकृतिका मनोरञ्जन - मेला, महोत्सब जस्तोमा एकमुस्ट तोक्ने, हालको एकमुस्ट रकममा पुनरावलोकन गर्ने साथै ३० दिन भन्दा बढी अबधि हुने भएमा प्रति टिकट मुल्यमा कर लगाउने; (ग) स्थानीय तहमा चलचित्र भवन सञ्चालनमा रहेको, मेला महोत्सब भईरहेका तर कतिपय स्थान मनोरञ्जन कर नभएको सङ्कलन अबस्थामा अनुगमन, निगरानी तथा समन्वयको माध्यमबाट सोको अबस्थामा सुधार गर्ने; (घ) मनोरञ्जनजन्य कारोबार गरेका तर मनोरञ्जन कर बुझाउन बाँकि रहेकाहरुका लागि एक पटकको लागि मूल रकम बुझाएमा जरिवाना छुट गर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐन २०८२ मा गर्ने; (ङ) "संस्कृतिक प्रदर्शन" लाई मनोरञ्जन करको दाएरामा ल्याउनु पर्ने (गण्डकीमा प्रति टिकट ५ प्रतिशत रहेको); (च) डीच. टी. भी तथा इन्टरनेटबाट संचालन हुने टेलिभिजनको रिचार्ज रकमको २ प्रतिशत ले मनोरञ्जन कर लिने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा गर्ने। (लुम्बिनी प्रदेशले लागु गरेको)
मध्यमकालीन	(क) बागमती प्रदेशले आगामी दुई वर्ष भित्र हालको " विधि, प्रविधि र उपकरणमा" मा आएको परिवर्तनलाई संवोधन गर्ने गरी "नमुना मनोरञ्जन कर ऐन" को तर्जुमा गर्ने; (ख) विद्युतीय माध्यमबाट हुने मनोरञ्जनबाट मनोरञ्जन कर लिन नीतिगत व्यवस्था गर्ने, सरोकारवाला निकाय - सूचना तथा प्रविधि मन्त्रालय, आन्तरिक राजस्व विभाग तथा अन्य आवश्यक निकायसंग नीतिगत प्रक्रियाको विषय समन्वय गरी परामर्श गर्ने; (ग) करदातालाई दोहोरो करको भार नपर्ने गरी कर सम्बन्धी व्यवस्था गर्ने; (घ)सबै करका भुक्तानी विद्युतीय माध्यमबाट गर्ने; (ङ)प्रदेशगत रुपमा मनोरञ्जन करको दर र दायरामा एक रुपता कायम गर्न बागमती प्रदेशले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) मनोरञ्जन करका सम्बन्धमा अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रमा आएको परिवर्तनलाई जानकारीमा लिई यसको दायरा बढाउने;

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(ख) सेवाग्राहीलाई मनोरञ्जन प्रदान गराउन सेवा प्रदायकले सहज हुने वातावरण बनाउने- पूर्वाधार (बाटो, बासस्थान, प्रविधि, सवारी साधन लगायत) को व्यवस्था गर्ने। (ग) छिमेकि देश र अन्य अन्तरराष्ट्रिय संघ/संस्थाले गरेको अध्ययन प्रतिवेदनका अध्ययन गरी समसामयिक हुने।

६.२.५ विज्ञापन कर

प्रदेश तथा स्थानीय तहको राजस्वको साझा अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको विज्ञापन कर सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) हाल नमुनाको रुपमा तयार भै छलफलको प्रक्रियामा रहेको "विज्ञापन ऐन" को परिभाषामा "प्रविधिमा आधारित सबै संयन्त्रलाई" समावेश गर्ने, आगामी आ.ब. २०८२/८३ भित्र ऐन जारी गर्ने, सरोकार संस्था तथा सङ्कलन गर्ने निकायसँग अन्तरक्रिया गर्ने, यसमा सम्बन्धित संघीय मन्त्रालयसंग सहयोग लिने र समन्वय गर्ने,
मध्यमकालीन	(क) बागमती प्रदेशले आगामी दुई वर्ष भित्र हालको "विधि, प्रविधि र उपकरणमा" मा आएको परिवर्तनलाई सम्भोधन गर्ने गरी "नमूना मनोरञ्जन कर ऐन" को तर्जुमा गर्ने; (ख) विद्युतीय माध्यमबाट हुने मनोरञ्जनमा मनोरञ्जन कर लिन नीतिगत व्यवस्था गर्ने, सरोकारवाला निकाय - सूचना तथा प्रविधि मन्त्रालय, आन्तरिक राजस्व विभाग तथा अन्य आवश्यक निकायसंग नीतिगत प्रक्रियाको विषय समन्वय गरि परामर्श गर्ने; (ग) करदातालाई दोहोरो करको भार नपर्ने गरी कर सम्बन्धी व्यवस्था गर्ने; (घ) सबै करका भुक्तानी प्रविधिको माध्यमबाट गर्ने; (ङ) प्रदेशगत रुपमा मनोरञ्जन करको दर र दायरामा एक रुपता कायम गर्न बागमती प्रदेशले नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) विज्ञापनदाता र विज्ञापन Agency लाई प्रदेश सरकारले दिनु पर्ने सुविधा, संयन्त्र, पूर्वाधार विकास लगायतको विषय अध्ययन गर्ने; (ख) विज्ञापनमा दोहोरो कर नपर्नेतर्फ सजग हुने, यस सम्बन्धमा प्रदेश सरकारले संघीय सरकारसंग समन्वय गर्ने।

६.२.६ ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्री विक्रीबाट प्राप्त आय

प्रदेश तथा स्थानीय तहको गैरकर राजस्वको प्रमुख अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथा बहत्तर एवं निर्माणमुखी सामग्री विक्रीबाट प्राप्त आयको सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) संयुक्त संयन्त्रको व्यवस्था गर्न दुई वा दुई भन्दा बढी स्थानीय तहको सीमा नदीवाट नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सङ्कलन, प्रशोधन, विक्री तथा नियमनको लागि जनप्रतिनिधि सहित संयुक्त समितिको व्यवस्था गर्ने- त्यसको जिम्मा निकायको रुपमा आर्थिक मामला तथा योजना मन्त्रालय रहने; (ख) ढुङ्गा, गिट्टी र बालुवाको उत्खनन निर्माण उद्योगको आन्तरिक खपतका लागि मात्र गर्ने महाभारत जोनको ढुङ्गा खानीहरुको व्यावसायिक विकास गरी त्यसको उत्पादन निर्यात गर्ने; (ग) निकुञ्ज, आरक्षण, संरक्षण क्षेत्र आदि भित्र पुरिएर रहेका निर्माणजन्य सामग्रीको प्रयोगको लागि नीतिगत व्यवस्था गर्ने; (घ) निर्माण सामग्रीको उत्पत्तिको श्रोतको खोजी गर्ने र कानून बमोजिम उत्खनन भएका समाग्रीको मात्र प्रयोग गर्ने कार्यनीति लिने हो भने चोरी निकासी अवैध उत्खनन जस्ता समस्या हट्न सक्ने। त्यसको लागि भुक्तानीको अधिकार पाएका आयोजना/निकायका प्रमुख तथा लेखा प्रमुखलाई जिम्मेवार बनाउने; (ङ) सार्वजनिक भवन, सडक तथम भौतिक पूर्वाधारजन्य विकासमा प्रयोग भएका निर्माणजन्य सामग्रीको समन्वयकारी भूमिका सहित प्रदेश आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले राजस्वको दृष्टिले नियमन गर्ने; (च) केही राजस्वका दरहरुमा थपधट गर्ने; (छ) कार्यान्वयन कार्य योजनाको हरेक ३/३ महिनामा समीक्षा गर्ने; (ज) स्पष्ट किटानी सहित जिम्मेवार व्यक्तिलाई सक्षम र क्षमताशील बनाउने र सो अनुसारको लागि कार्य वातावरण र सुविधा प्रदान गर्ने; (झ) स्थानीय तहले आफ्नो भोगोलिक क्षेत्र भित्र रहेको नदीवाट नदीजन्य निर्माण सामग्रीको (निर्धारित, मापदण्डको आधारमा) सङ्कलन र घाटगद्दी गरी विक्री गर्ने; (ञ) इट्टाभट्टामा प्रयोग गरिने माटोलाई करको दायरामा ल्याउन नेपाल सरकारबाट प्रस्तुत निर्माणमुखी सामग्री व्यवस्थापन तथा नियमन सम्बन्धी विधेयक तथा तत्काल आर्थिक ऐनमा समावेश गरी राजस्वको दायमा ल्याउने।
मध्यमकालीन	(क) स्थानीय तह बीच प्रदेशको नेतृत्वमा साविकगत व्यवस्था, अवस्था र समस्यावारे अन्तरक्रिया गर्ने, (ख) वार्षिक रुपमा प्रदेशले समीक्षा गरी सुधारका क्षेत्र पहिचान गर्ने,

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(ग) यो क्षेत्रमा व्यवसाय गर्ने व्यवसायीको मनोवललाई प्रोत्साहन गर्न- असल व्यवसायीलाई स्वीकृत मापदण्डको आधारमा सम्मान गर्ने, खोजी गर्ने; (घ) नियमनकारी भूमिकामा सरकारको उपस्थितिको भावना जनस्तरमा देखिने व्यवस्था गर्ने; (ङ) इट्टाभट्टामा प्रयोग गरिने माटोलाई करको दायरामा ल्याउन नेपाल सरकारबाट प्रस्तुत निर्माणमुखी सामग्री व्यवस्थापन तथा नियमन सम्बन्धी विधेयक तथा तत्काल आर्थिक ऐनमा समावेश गरी राजस्वको दायमा ल्याउने,
दीर्घकालीन	(क) ढुङ्गा, गिट्टी तथा बालुवाको विक्री डिपो व्यवस्थापन गरी डिपो मोडेलबाट बेचबिखनको व्यवस्था मिलाउने (ख) संघीय संसदमा पेश भएको "निर्माणमुखी सामग्रीको व्यवस्थापन तथा नियमन सम्वन्धमा व्यवस्था गर्न वनेको बिधयक, २०८०" लाई ऐनको रुपमा परिमार्जन सहित ल्याउन पहल गर्ने, (ग) प्रदेश- प्रदेश, प्रदेश- स्थानीय तह र स्थानीय तह बीच निर्माणमुखी सामग्रीका व्यवस्थापनका विषयमा संस्थागत, नीतिगत छलफल वार्षिक रुपमा गर्ने प्रवन्ध बागमती प्रदेशले सुरुमा मुख्य भूमिका गर्ने।

६.२.७ पर्यटन शुल्क

प्रदेशको गैरकर राजस्वको प्रमुख अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको पर्यटन शुल्क सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) प्रदेश सरकारको लगानी तथा साझेदारीमा निर्माण सम्पन्न भएका पर्यटकीय पूर्वाधार सञ्चालन कार्यविधि तयार गरी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्ने र प्रदेश ३० प्रतिशत र स्थानीय तह ७० प्रतिशतको मोडालिटीमा राजस्व परिचालनको व्यवस्था लागू गर्ने। (ख) दोलखाको शैलुङमा फूलबारी पर्यटनको विकास गरी पर्यटन शुल्क परिचालन गर्ने। (ग) विश्व सम्पदा सूचीमा रहेका धार्मिक सांस्कृतिक सम्पदाहरूको प्रवर्धन गरी पर्यटकीय क्षेत्रको रुपमा प्रचार प्रसार गरी आय आर्जनको माध्यम बनाउने।
मध्यमकालीन	(क) पर्यटन ऐन अनुसार पर्यटन शुल्क सम्भावना भएका क्षेत्र, पूर्वाधार तथा सेवा सुविधाको विस्तृत अध्ययन तथा विश्लेषण गर्ने।

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(ख)चितवनको रत्ननगर नगरपालिकामा निर्माण हुन लागेको हरियाली पार्क जस्तै मोडेलमा पार्क तथा पर्यटकीय स्थलको विकास गर्ने र राजस्व बाँडफाँट मोडेल शुल्क परिचालन गर्ने।
दीर्घकालीन	(क)६००० मिटर भन्दा कम उचाइका पर्वतारोहण अनुमति लगायत प्रदेश अधिकार कागजात तथा जिम्मेवारी प्रदेशमा हस्तान्तरण गर्न नेपाल सरकारसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने।

६.२.८ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति, रजिष्ट्रेशन, विवरण संशोधन तथा खारेजी दस्तुर

प्रदेशको गैरकर राजस्वको प्रमुख अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय अनुमति, रजिष्ट्रेशन, विवरण संशोधन तथा खारेजी दस्तुर सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय दर्तालाई न्यूनतम र खारेजीलाई शून्यदरमा ल्याउने र नवीकरणलाई संघका दरभन्दा केही कम हुने गरी निर्धारण गर्ने व्यवस्था मिलाउने।
मध्यमकालीन	(क) दर्ता बिना सञ्चालनमा रहेको उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायलाई सहजीकरण र प्रोत्साहन गरी दर्ता र नवीकरणको दायरामा ल्याउने।
दीर्घकालीन	(क) उद्योग, व्यापार र व्यवसाय इजाजत, रजिष्ट्रेशन तथा विवरण संशोधन र खारेजीको छुट भएको दस्तुर समावेश गर्न प्रदेश उद्योग तथा व्यवसाय तथा व्यापार व्यवसाय ऐन संशोधन गर्ने। (ख) स्थानीय तहले लगाउने व्यवसाय करको सम्बन्धमा प्रदेश समन्वय परिषदको वैठकमा छलफल तथा समस्या निराकरणमा सहजीकरण गर्ने।

६.२.९ सवारी साधन शुल्क तथा दस्तुर

प्रदेशको गैरकर राजस्वको अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको **सवारी साधन शुल्क तथा दस्तुर** सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) चालक अनुमतिपत्रको नवीकरण दस्तुर सबै वर्गका अनुमतिपत्रको लागि एकै रहेकोमा A वर्गको लागि हालको दर कायम गरी अन्य वर्गमा सापेक्षिक रूपमा वृद्धि गर्ने व्यवस्था आर्थिक ऐनमा समावेश गरी कार्यान्वयनमा लैजाने।।

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(ख) सवारी साधन दर्ता किताब दस्तुरको दरलाई पुनरावलोकन गरी समयसापेक्ष रू. ५०० बनाउने।
मध्यमकालीन	(क)राइड शेयरिङलाई सहज व्यवस्थापन गरी राजस्वको दायरामा ल्याउने सम्बन्धमा सम्बद्ध निकायसँग समन्वय गरी आवश्यक कानूनी व्यवस्था मिलाउने।
दीर्घकालीन	क) सरकारी कार्यालयमा थन्किएका सवारी साधनको मर्मतसंभार गरी पुनसञ्चालन तथा लिलाम विक्री गरी राजस्व परिचालन गर्ने।

६.२.१० वन व्यवस्थापन शुल्क तथा पैदावर विक्री आय

प्रदेशको गैरकर राजस्वको प्रमुख अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको वन व्यवस्थापन शुल्क तथा पैदावर विक्री आय सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) डिजिटल डिस्प्लेलाई विज्ञापनको दायरामा ल्याउन नीतिगत तथा **कानूनी** व्यवस्था गर्ने।
मध्यमकालीन	(क) प्रदेशभित्रको वन क्षेत्रको क्षेत्राधिकार संविधानको अनुसूची ५ बुँदा नम्बर १९ बमोजिम प्रदेशको भएको हुँदा हाइड्रोपावर लगायतका पूर्वाधार निर्माण गर्दा त्यस्तो वनक्षेत्रबाट कटान हुने रुख विरूवाको राजस्व प्रदेशले प्राप्त गर्ने व्यवस्थाको लागि संघीय सरकारसँग समन्वय र पहल गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) प्रदेशमा रहेको राष्ट्रिय वनको स्वामित्व प्रदेश सरकारको रहेको हुँदा वनको रोयल्टी बाँडफाँटको अनुपात २५:५०:२५ गर्न ऐन संशोधनको लागि नेपाल सरकारसँग समन्वय गर्ने।

६.२.११ कृषि उपज विक्रीबाट प्राप्त आय

प्रदेशको गैरकर राजस्वको प्रमुख अधिकार क्षेत्रको रूपमा रहेको कृषि उपज विक्रीबाट प्राप्त आयको सङ्कलन तथा परिचालनका लागि तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा देहायमा उल्लिखित सुधारात्मक व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुनेछः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) प्रदेश मातहतका कृषि विकास केन्द्र स्मार्ट केन्द्रमा रूपान्तरण र सुदृढीकरण, तरकारी बजार तथा शीतभण्डार र धुलो दुध उत्पादन उद्योग तथा सञ्चालन, एकीकृत कृषि बजार केन्द्र (सङ्कलन, परीक्षण, स्टोरेज र विक्री वितरण समेत) लगायतका कृषि क्षेत्रबाट प्राप्त हुने आय वृद्धि गर्ने;

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(ख) प्रदेश सरकार तथा मातहत निकायबाट गरिने कृषि उत्पादन तथा बेचबिखन तथा केन्द्र सञ्चालन सम्बन्धी नीति, कानून तथा कार्यविधि तयार गर्ने; (ग) प्रदेश कर तथा गैर राजस्व ऐन, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व र आर्थिक ऐनमा कृषि विकास केन्द्रबाट उत्पादन हुने कृषि उपजको विक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था समावेश गर्ने; (घ) बीउविजन तथा विरूवा र हाइटेक प्रविधि प्रयोग वृद्धि गरी उच्च मूल्यका बाली वस्तुको उत्पादन वृद्धि तथा विस्तार गर्ने।
मध्यमकालीन	(क) कृषि विकास केन्द्र सञ्चालनमा स्मार्ट प्रविधि र व्यवस्थापन प्रणालीको विकास, विस्तार र अभ्यास गर्ने; (ख) कृषि केन्द्र तथा फार्मको संगठनात्मक तथा प्राविधिक क्षमतामा अभिवृद्धि गर्ने; (ग) फर्मको खाली जग्गामा बीउबीजन तथा विरूवा उत्पादन र नवितनम तथा हाइटेक प्रविधि प्रदर्शन गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) प्रदेशको सम्भावनायुक्त क्षेत्र र तुलनात्मक लाभका कृषि उपक्षेत्र संभाव्यता अध्ययन गरी कृषि विकास केन्द्रको विकास तथा विस्तार गर्ने; (ख) स्मार्ट तथा हाइटेक कृषि प्रविधि अवलम्बन गरी नयाँ सम्भावनायुक्त किवी, ड्रागनफ्रुट, किवी लगायतका नयाँबालीको बीउ, वेर्ना र बिरूवा उत्पादन तथा विक्री वितरण गरी राजस्व वृद्धि गर्ने; (ग) फलफूलका विजु तथा कलमी विरूवा, कलमीका लागि रूटस्टक विरूवा, किवीको विरूवा, आलु तथा रोयो लगायतका तरकारीको मूल तथा प्रमाणित बीउ उत्पादन तथा विक्री वितरण गर्ने।

६.२.१२ राजस्व नीति तथा व्यवस्थापन सुधार

नयाँ क्षेत्र पहिचान तथा विश्लेषण समेत राजस्व नीति तथा व्यवस्थापनमा सुधारका लागि तत्कालीन्, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन देहायअनुसार गर्नु गराउन आवश्यक छः-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) आर्थिक ऐनमा कर, शुल्क र दस्तुरको वर्गीकरण र व्याख्याको विस्तृतीकरण गरी प्रस्तुत, प्रकाशन, प्रवोधीकरण र प्रसारण गर्ने; (ख) घोषित राजस्व नीति कार्यान्वयनमा प्रभावकारिताका लागि प्रदेश भित्रको राजस्व सङ्कलन गर्ने निकायबीच त्रैमासिक रुपमा प्रगति समीक्षा गरी सफल अभ्यासको विस्तार र देखिएका सवाल तथा चुनौतीको निरूपण गरिनेछ। यसको नतिजा

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	प्रदेश सभाको अर्थ तथा विकास समिति लगायतका सम्बन्धित समितिमा छलफल गरी सरकारको ध्यानाकर्षण गराउने परिपाटीलाई संस्थागत गर्ने;
	(ग) राजस्व सङ्कलन तथा परिचालनलाई लगानीको एक आधार बनाउन आवश्यक नीतिगत, **कानूनी** तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गर्ने;
	(घ) पर्यटन शुल्क बाहेक गैरकर राजस्वको प्रमुख क्षेत्रहरूमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, खरि तथा चुनढुङ्गा, अभ्रख, दहत्तर र बहत्तर विक्री; उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको अनुमति तथा दर्ता, नवीकरण, खारेजी दस्तुर; ढलापढा, सुखड खडा रूखको कटानीबाट प्राप्त हुने काठ, वन व्यवस्थापन प्रणालीबाट प्राप्त वन पैदावर र गैरकाष्ठ वन पैदावरबाट प्राप्त हुने आय, प्रदेश सरकाले निर्माण तथा सञ्चालन गरेका पूर्वाधार उपयोग तथा मर्मतसंभार शुल्कलगायत क्षेत्रको अधिकतम राजस्व परिचालनको लागि कानूनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गर्ने;
	(ङ) कर तथा गैरकर शीर्षकअनुसार संकलित राजस्वको प्रविष्टि र प्रतिवेदन गर्ने प्रणाली अवलम्बन तथा अनुशरण गर्ने;
	(च) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृति, तथ्याङ्क तथा संभाव्यता विश्लेषणको आधारमा यथार्थपरक रूपमा राजस्वको लक्ष निर्धारण गर्ने प्रणाली अवलम्बन गर्ने।
	(छ) करका दरहरूलाई प्रगतिशील, समसामयिक एवं लगानीमैत्री बनाउने तथा गैरकरका दरलाई लागत मूल्यको आधारमा निर्धारण गर्ने तथा अन्तर प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय गरी करको दरलाई यथार्थपरक बनाउने परिपाटी बसाल्ने;
	(ज) नियमित र समयमा कर, शुल्क र दस्तुर बुझाउने करदातालाई सम्मान र कार्यक्रम मार्फत प्रोत्साहन गर्न नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था मिलाउने;
	(झ) प्रदेश अधिकारका सबै कर राजस्वलाई अनलाइन माध्यमबाट भुक्तानी हुने व्यवस्था गर्ने सोको लागि डिजिटल भुक्तानी आउटलेट तथा प्रणाली सञ्चालकसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने;
	(ञ) नीतिगत, कानूनी तथा संस्थागत व्यवस्था, राजस्व परिचालनसँग सम्बन्धित निकाय र पदाधिकारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने;
	(ट) संविधान तथा कानून बमोजिम स्थानीय तहबाट सङ्कलन भई बाँडफाँट हुने राजस्व परिचालनमा स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने नियमित वैठक, पत्राचार तथा फलोअप, प्राविधिक सहयोग र सहजीकरण गरी प्रभावकारी बनाउने;
	(ठ) स्थानीय तहबाट व्यवस्थापन हुने मनोरञ्जन कर; विज्ञापन कर; ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा र नदीजन्य निर्माण सामग्री विक्री वितरण लगायतका शीर्षकहरूको कर

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	प्रशासन तथा व्यवस्थापनमा स्थानीय तहको क्षमता विकास, सहयोग र सहजीकरण गर्ने; (ड) प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्र र प्रदेश एवं स्थानीय तहको साझा अधिकार क्षेत्रमा रहेका कर, शुल्क, दस्तुर लगायत राजस्व सङ्कलनको लागि निर्धारित नीति, दर, दायरा अनुरूप कार्यान्वयन अवस्थाको बारेमा प्रदेशको आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय तथा मन्त्रालय तथा स्थानीय तहबाट प्रभावकारी अनुगमनको व्यवस्था मिलाउने; (ढ) राजस्व परिचालनलाई कानून सम्मत बनाउने तथा कानूनको परिपालना मार्फत कर सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने र कर तिर्ने संस्कार र बानीको विकास गर्न करसम्बन्धी सूचना, शिक्षा तथा सञ्चार र सचेनताका कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ सञ्चालन गर्ने; (ण) संघ-प्रदेश, अन्तर प्रदेश, प्रदेश-स्थानीय तह र संघ-प्रदेश-स्थानीय तह बीच राजस्वसँग सम्बन्धित नीतिगत, कानूनी, संरचनागत तथा प्रक्रियागत विषयमा समन्वय तथा सहकार्यका लागि अन्तर प्रदेश छलफल, अन्तरक्रिया, बैठक गरी समस्याको समाधान गर्ने; (त) आयोजना व्यवस्थापन (तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा जवाफदेहिता) मा सुधार गरी पुँजीगत खर्च बढाउने र सोबाट अर्थतन्त्र चलायमान बनाई राजस्व परिचालन थप प्रभावकारी बनाउने।
मध्यमकालीन	(क) राजस्व परिचालनका संभाव्य क्षेत्रलाई सम्बन्धित विषयगत कानूनमा समेत संशोधन तथा नयाँ कानून मार्फत व्यवस्था गरी समावेश गर्ने; (ख) विद्यमान नीति, ऐन, नियम र मापदण्डमा बाझिएका प्रावधान हटाउन तथा सुधार गर्ने नेपाल सरकारसँग समन्वय र पहल गरिनेछ। प्रदेश अधिकारका सबै कर राजस्वलाई अनलाइन माध्यमबाट भुक्तानी हुने व्यवस्था गर्ने सोको लागि डिजिटल भुक्तानी आउटलेट तथा प्रणाली सञ्चालकसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने। (ग) राजस्व सङ्कलन गर्ने सबै निकायमा सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी प्रक्रियागत सरलीकरण गर्न नीतिगत, कानूनी संरचनागत तथा प्रक्रियागत व्यवस्था मिलाउने। (घ) राजस्व परिचालनलाई कर्मचारीको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन सूचकमा समावेश गर्न नीतिगत, कानूनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गरी अभ्यासमा ल्याउने; (ङ) विद्यमान नीति, ऐन, नियम र मापदण्डमा बाझिएका प्रावधान हटाउन तथा सुधार गर्ने नेपाल सरकारसँग नियमित समन्वय, पहल तथा सहकार्य गर्ने। (च) स्थानीय तहसँगको समन्वय र सहकार्यमा विज्ञापन कर, मनोरञ्जन कर र पर्यटन शुल्कको परिचालन प्रभावकारी बनाउने।

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	(छ) राजस्वको आधार तथा दायरा विश्लेषण, अनुमान तथा प्रक्षेपण, सङ्कलन र अनुगमनमा डिजिटल प्रविधि र स्वचालित प्रणालीको विकास र प्रयोग गर्ने। (ज) स्थानीय तहसँगको समन्वय तथा सहकार्यमा प्रदेश सरकारबाट कर सचेतना, कानूनी व्यवस्था र छुट सम्बन्धमा नागरिक सचेतना तथा करदाता शिक्षा कार्यक्रम नियमित रूपमा सञ्चालन गर्ने। (झ) प्रदेश तथा स्थानीय सरकारलाई समयमा कर बुझाउने करदातालाई मापदण्ड बनाई सोको आधारमा सम्मान गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने। (ञ) राजस्व परिचालनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाइन चुस्त, सहज र सरल बनाउने। (ट) राजस्व चुहावट नियन्त्रणको लागि निगरानी, अनुगमन, सरोकारवालाहरू बीच समन्वय, सहकार्य तथा सूचना सङ्कलन, विश्लेषण र आदानप्रदानको लागि संबन्धित निकायका प्रतिनिधि रहने गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उच्चतम उपयोग सहितको उपयुक्त, छरितो, प्रभावकारी एवं कार्यमूलक संयन्त्र (Appropriate, Smart, Effective and Functional Mechanism) निर्माण गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) सबै प्रकारका कर तथा गैरकर राजस्वलाई एक विन्दुबाट सेवा प्रवाह हुने गरी डिटिजल प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने। (ख) एकल बिन्दु सेवा, मुस्कान सहितको सेवा, अनलाइन भुक्तानी, करदाता सम्मान तथा कदर पत्र, जरिवाना छुट तथा सहुलियत, सेवा गुणस्तरमा सुधार, सेवा प्रवाहमा चुस्तता तथा सहजता मार्फत करदाताको सहभागिता वृद्धि गरी करले करले नभै रहर तिर्ने प्रणालीको विकास गर्ने। (ग) सेवाग्राहीमैत्री, एकीकृत र अनलाइन प्रणाली समेत मुस्कान सहितको सेवा प्रदान गरी कर सहभागिता, चुहावट र परिचालनलाई प्रभावकारी बनाउने। (घ) प्रदेशको राजस्वको नीतिगत, कानूनी, कर विवाद, दायरा विस्तार, कर मैत्री, लगानीमैत्री वातावरण, अन्तर प्रदेश, प्रदेश-स्थानीय तह, अन्तर स्थानीय तहबीच सहकार्य, समन्वय र सहजीकरण गर्न एवं राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न सबै सरोकारवाला निकायबीच समन्वय, परामर्श तथा सवाल सम्बोधनलाई नियमित तथा सघन बनाउने र यसका अन्तर प्रदेश वित्त परिषद लगायतका संयन्त्रलाई क्रियाशिल बनाउन समन्वय तथा सहजीरण गर्ने। (ङ) प्रदेश र स्थानीय तहको कर र गैर करका आधारको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा विकास गर्ने।

६.२.१३ लगानी क्षेत्र तथा प्राथमिकता

राजस्व अभिवृद्धि समेत अध्ययनबाट विश्लेषण तथा पहिचान भएका प्राथमिकता अनुसार तत्कालीन, मध्यमकालीन तथा दीर्घकालीन लगानीका क्षेत्र देहायअनुसार रहेका छन्:-

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
तत्कालीन	(क) आर्थिक सामाजिक पूर्वाधारको अवस्था, सेवाको उपलब्धको अवस्थाको आधारमा कृषि, उद्योग, पर्यटन, यातायात तथा सेवामूलक पूर्वाधारमा लगानी गर्ने व्यवस्था मिलाउने; (ख) प्रदेशमा सञ्चालन हुने कार्यक्रमलाई दीर्घकालीन, मध्यमकालीन तथा तत्कालीन रूपमा विभाजन गरी तहगत सरकारसँग समन्वय तथा सहकारी र सरोकारवालाको सहभागितामा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाउने; (ग) कृषि तथा वनजन्य उपजको उत्पादन, प्रशोधन तथा कारोबारमा प्रदेश सरकारले सहजीकरण गरी उत्पादन तथा उद्योग, व्यवासयमा वृद्धि गर्नुका साथै राजस्व परिचालनमा वृद्धि गर्ने; (घ) फोहरको वर्गीकरण, पुनप्रयोग, प्रशोधन लगायत फोहरमैलाको व्यवस्थापन उपयुक्त प्रविधिको उपयोग गरी प्राङ्गारिक मल तथा उर्जा उत्पादन गरी फोहरमैलाको व्यवस्थापनका साथै आयआर्जन समेत हुने व्यवस्था मिलाउने; (ङ) पर्यटन शुल्क बाहेक गैर कर राजस्वको प्रमुख क्षेत्रहरूमा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो, खरि तथा चुनढुङ्गा, अभ्रख, दहत्तर र बहत्तर विक्री; उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको अनुमति तथा दर्ता, नवीकरण, खारेजी दस्तुर; ढलापढा, सुखड खडा रूखको कटानीबाट प्राप्त हुने काठ, वन व्यवस्थापन प्रणालीबाट प्राप्त वन पैदावर र गैरकाष्ठ वन पैदावरबाट प्राप्त हुने आय, प्रदेश सरकाले निर्माण तथा सञ्चालन गरेका पूर्वाधार उपयोग तथा मर्मतसंभार शुल्क लगायतका क्षेत्रबाट अधिकतम राजस्व परिचालनको लागि **कानूनी** तथा प्रक्रियागत व्यवस्था गर्ने; (च) निजी क्षेत्र तथा विकास साझेदारको लगानीलाई उत्पादनको क्षेत्रमा परिचालन गर्न समन्वय र सहजीकरण गर्ने।
मध्यमकालीन	(क) प्रदेश भित्र रहेका १० ठूला स्थानीय कृषि सामग्री बजारको स्तरवृद्धि, व्यवस्थापन, सरसफाई एवं विस्तार गरी राजस्व परिचालनमा अभिवृद्धि गर्ने। (ख) राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रमा आव्हान गरेर जग्गा प्राप्तिमा सहजीकरण, जग्गाको रजिष्ट्रेशन शुल्कमा छुट तथा प्रविधि र उपकरण आयातमा छुटको नेपाल सरकारसँग समन्वय गरेर पर्यटन, उद्योग, व्यवसाय, वन, जलस्रोत तथा कृषि क्षेत्रमा लगानीको वातावरण तयार गर्ने। (ग) स्थानीय ज्ञान, सीप, प्रविधि, क्षमता तथा स्रोतसाधन परिचालनमा सहयोग र सहजीकरण गरी उद्यम, व्यवसाय तथा आर्थिक विकासमा प्रत्यक्ष योगदान गर्ने

राजस्वको शीर्षक	सिफारिस
	हिमाली परियोजना, लघु उद्यम विकास कार्यक्रम, युवा नवप्रवर्तन कार्यक्रम जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नेपाल सरकारसँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्ने।
दीर्घकालीन	(क) दोलखाको जिरीको बन्द अवस्थामा रहेको बिमानस्थललाई विस्तार तथा स्तरोन्नति गरी पूर्वी पहाडी क्षेत्रको पर्यटकीय, व्यापारिक तथा साँस्कृतिक आउटलेट केन्द्रको रूपमा विकास गर्न नेपाल सरकार तथा सरोकारवालासँग समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गर्ने। (ख) मोहोरको रूपमा परिचालन गर्न सकिने फोहरमैलालाई जमीनमा गाडेर एकातिर प्रदूषण तथा स्वास्थ्य जोखिम बढाइएको छ भने अर्कोतिर फोहरमैलाको पुन प्रयोग तथा प्रशोधन गरी आयआर्जन गर्न हुन नसकीरहेको वर्तमान अवस्था प्रदेश स्थानीय तह साझेदारीमा फोहरमैला व्यवस्थापन तथा प्रशोधन आयोजना सञ्चालन गरी फोहरमैला व्यवस्थापनमा भैरहेको चालु खर्च घटाइने र आम्दानी बढाउने। (ग) खर्च हुने अन्य क्षेत्रभन्दा राजस्व परिचालन तथा वृद्धि हुने क्षेत्र जस्तै उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय; पर्यटन, कृषि तथा वन, सूचना प्रविधि क्षेत्रमा लगानी वृद्धि गरी राजस्व परिचालनमा वृद्धि गर्ने।

अध्याय सातः राजस्व अनुमान तथा प्रक्षेपण

७.१ राजस्वको शीर्षकगत प्रवृत्ति

विगत ५ आर्थिक वर्षको राजस्व परिचालनको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा कर राजस्व अन्तर्गतका ५ शीर्षकमध्ये (प्रदेश सरकार आफै र स्थानीय तहले सङ्कलन गरी बाँडफाँटबाट गर्ने मात्रै) सवारी साधन कर र मनोरञ्जन करमा मात्रै सकारात्मक वृद्धि भएको देखिन्छ। राजस्व शिर्षक अन्तर्गतका आठ शिर्षक सबैलाई एकमुष्ट विश्लेषण गर्दा पनि विगत पाँच वर्षको वृद्धि दर केवल ३.५१% रहेको देखिन्छ। बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने मनोरञ्जन करको वृद्धिदर सबैभन्दा बढी १६.३१ प्रतिशत रहे पनि माथि उल्लेख गरे झैं यो शीर्षक अन्तर्गत अहिलेसम्म एक पटक मात्र भए पनि प्रदेश सञ्चित कोषमा राजस्व जम्मा गरेका स्थानीय तहको संख्या ११ मात्र रहेको छ। यसैगरी विगत पाँच वर्षमा निरन्तर रूपमा सङ्कलन भएका १९ गैरकर राजस्वको औषत वृद्धिदर ११.०१ प्रतिशत रहेको छ। त्यसमध्ये दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आयमा रहेको १०% को नकारात्मक वृद्धिलाई विशेष ध्यान दिनु आवश्यक छ।

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	विगत ५ आ. व.को राजस्व परिचालनको अवस्था (रकम रू. लाख)					वृद्धिदर
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	
११९३६	कृषि आयमा कर	०.००	०.००	०.००	०.००	०.०८	
११४५६	बाँडफाँट प्राप्त हुने सवारी साधन कर	३८९५९.१२	४९५१४.५८	५८६६१.९१	६१४५६.६८	६११५७.४४	**११.८३**
११४७१	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने मनोरञ्जन कर	७९.९९	९.६३	७२.४०	५८.४१	७०.०४	**१६.६१**
११४७२	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने विज्ञापन कर	४३०.३४	५१३.२८	४९१.०४	१७०.९२	१७७.६६	-२४.९४
११३१५	बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	६४४५४.५०	६७९७६.२६	९८४०९.७७	५४८८६.९६	५४८९३.३८	-५.२१
११४११	बाँडफाँट भई प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि कर	५५३१६.२१	६९६४८.०८	७३९७८.३४	६८२९६.८०	६७५३७.६६	**३.८७**
११४२१	बाँडफाँट भई प्राप्त हुने अन्त शुल्क	१६०५३.५२	२०१५६.०२	२५४७८.११	२४८०६.२९	२३२१२.०६	**९.९१**
११६११	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने				६२७.९९	०.००३	
	कर राजस्व जम्मा	**१७५२९३.६८**	**२०७८१७.८५**	**२५७०९१.५७**	**२१०३०४.०५**	**२०७०४८.३२**	**३.५१**
१४१५१	सरकारी सम्पत्तिको वहालबाट प्राप्त आय	६.५९	९.९२	१२.७७	१६.३४	१९.१९	३०.१७
१४१५३	बाँडफाँट भई प्राप्त वन रोयल्टी	४६०.२१	२७९.२२	३९६.१२	०.००	७७५.१३	-
१४१५४	बाँडफाँट भई प्राप्त खानी तथा खनिज सम्बन्धी रोयल्टी	२६५.२०	४९२.७३	५७२.०७	०.००	४११.३२	-
१४१५६	बाँडफाँट भई प्राप्त विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी	३४६३.९९	३५०१.७५	३६०३.१६	०	३५६७.५४	-
१४१५७	बाँडफाँट भई प्राप्त दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय	९८६९.६६	८८९५.२९	६७३३.२९	६५८८.३९	६४३१.८२	-१०.९२

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	विगत ५ आ. व.को राजस्व परिचालनको अवस्था (रकम रू. लाख)					वृद्धिदर
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	
१४१५८	बाँडफाँट भई प्राप्त पर्वतारोहण बापतको रोयल्टी	२८.४२	१३१.६६	११५.३९	०	१८८.०२	-
१४१५९	अन्य स्रोतबाट प्राप्त बाँडफाँट नहुने रोयल्टी	३२.६३	२९.६६	२२.८१	२३.३१	१८.२२	-१३.१२
१४१९१	पर्यटन शुल्क				०.००	१.३९	-
१४१९२	पदयात्रा शुल्क				०.००	०.०१७	-
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	१६६.८५	२१२.३३	२५५.७३	२९३.१६	३८८.११	२२.२७
१४२१२	सरकारी सम्पत्तिको विक्रीबाट प्राप्त रकम	३.२७	२५.५१	२.०६	१६.७५	५६.५७	६९.५७
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	०.७४	२.३९	२.१०	१.२५	२.५६	२०.१३
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग बापतको शुल्क	०.०३	०.००९	०.०५	०.००	०.००३	-
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री	७.३३	१६०८३.४८	२४२५९.४९	११८०६.३१	१२७३.६०	१७१.९९
१४२२१	न्यायिक दस्तुर						-
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	२.६६	२.७३	४.९२	५.३६	५.६९	२४.५५
१४२२४	परीक्षा शुल्क	२९२.३२	११२४.३१	१२११.२२	१२३९.५६	१७१०.६३	४३.७८
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	३२२७.८४	४३६५.७९	६१९७.३५	७३००.६८	७३५१.९४	२०.५९
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	४७७.३०	४३३.११	४१३.४९	४९५.५९	५९०.८७	५.७८
१४२५३	व्यावसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	१८३९.४३	३७२८.४१	३७५६.८७	३१५३.०७	३०७५.८०	८.९९
१४२५४	रेडियो/एफ.एम.सञ्चालन दस्तुर	२२.५३	२६.७१	३०.५५	३६.०८	३३.६१	११.६४
१४२५५	टेलिभिजन सञ्चालन दस्तुर	४०.००	९६.३९	४९.८८	३५.०१	२६.८८	-१६.५४
१४२५६	चालक अनुमति पत्र,सवारी दर्ता किताब (Blue book) सम्बन्धी दस्तुर	७२५६.००	८२७८.३३	१४७९९.७३	१७२८१.३३	२१३४२.२९	३३.५६
१४२६३	जलस्रोत सम्बन्धी अन्य दस्तुर					०.००३	-
१४२६४	वन क्षेत्रको अन्य आय	२७७.८९	३२१.७१	५०६.७६	४८१.५१	३६३.४१	९.८५
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	०	०.०५५	०.००	०.३८	०.५८	-
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	२२१.७१	२९१.९२	११५.६०	२६०.५२	३४०.३६	७.७२
१४३१३	धरौटी सदरस्याहा	१९.८९	११.१२	८.११	१.४७	०.८१	-५६.९४
१४५११	बिमादावी प्राप्ति	०	३.५९	१.९४	४.९६	४.८५	-
१४५२९	अन्य राजस्व	१५९.३५	१५१.९२	१६१.३८	३६.३०	१४.३९	-४६.४२
	गैरकर राजस्व जम्मा	**२८६४१.८३७**	**४८५००.०४**	**६३२३२.८४**	**४९०७७.३३**	**४७९९५.६०**	११.०१
१३३११	समानीकरण अनुदान	७५९६४.००	७७१७१.००	७८५९०.००	७३५४०.२५	५९३८८.०४	-५.२६
१३३१२	सशर्त अनुदान चालु		२५४६६.७०	२६५७७.००	३३८९२.२१	२४०८१.९७	
१३३१३	विषेश अनुदान चालु		३२९७८.३०	३०७६९.००			
१३३१६	समपुरक अनुदान चालु						
१३३२१	सशर्त अनुदान पुँजीगत	७९७८४.९७			४८२३३.१६	३३४००.२५	
१३३२२	विषेश अनुदान पुँजीगत	४१००	४९००.००	५५८४.००	७९००.००	७३००.००	१७.७२
१३३१७	समपुरक अनुदान पुँजीगत	६४६६	८१८२.००	५७४८.००	१०४००.००	१३०००.००	१७.७८
१३३१८	अन्य अनुदान चालु (संघ सरकारबाट पछि प्राप्त हुने सक्ने सशर्त अनुदान)		२०४४८.३८	९४८७.३९	०.००	०.००	

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	विगत ५ आ. व.को राजस्व परिचालनको अवस्था (रकम रू. लाख)					वृद्धिदर
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	२०७९/८०	२०८०/८१	
	संघीय सरकारबाट प्राप्त अनुदान जम्मा	१६६३१४.९७	१६९१४६.३८	१५६७५५.३९	१७३९६५.६२	१३७१७०.२६	-३.५१
१५१११	बेरूजू	७५८.४४	८०८.०६	३७८.८२	९३६.८८	१०५४.०३	८.४०
१५११२	निकासा फिर्ता	६.९६	१५.२३	२९३.८८	१७८.६६	२१.२९	**५९.९७**
१५११३	अनुदान फिर्ता	१०६६३.१९	१०३७२.७२	१३६७१.३८	१३४७८.०७	६४००.६४	-७.३१
३२१२१	गत वर्षको नगद मौज्दात	१०१८२८.९५	१७४९१४.४७	२३३४६५.००	३१९४१३.७७	२६१५८०.००	२८.२६
	संस्थानबाट ऋण लगानी फिर्ता		२७०६.३७	४३८.४५	११११.००	७०२७.००	
	बेरुजु र गत वर्षको नगद मौज्दात जम्मा	११३२५७.५४	१८८८१६.८५	२४८२४७.५३	३३५११८.३८	२७६०८२.९६	२६.७५
	कुल जम्मा	४८३५०८.०३	६१४२८१.१२	७२५३२७.३३	७६८४६५.३८	६६८२९७.१५	

तथ्याङ्क स्रोतः प्रदेश लेखा नियन्त्रकको कार्यालय

७.२ राजस्व प्रक्षेपणको आधार

यो अध्ययनले आगामी तीन आर्थिक वर्षको राजस्व प्रक्षेपण गर्दा मुलभूत रूपमा प्रवृत्ति विश्लेषण (Trend Analysis) एवं सुधारमा आधारित सम्भावनालाई प्रमुख आधार मानेको छ। साथै, संघीय सरकार तथा प्रदेश सरकारका आर्थिक र राजस्व सुधारसंग सम्बन्धित अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषणका निष्कर्षहरूलाई पनि प्रक्षेपणको आधार मानिएको छ। तथ्याङ्कहरू उपलब्ध भएको क्षेत्रमा कुल सम्भावना, हालको सङ्कलनको अवस्था र खाडलको विश्लेषणको आधारलाई पनि अधिकतम प्रयोग गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

राजस्व प्रक्षेपण गर्दा कुल सम्भावना र त्यहाँ पुग्न नसक्नुका कारणलाई पहिचान गर्ने विधि आधारभूत विधि भए प्रदेश सरकारको राजस्व प्रक्षेपणमा यो विधिको उपयोगमा तीन प्रमुख कठिनइहरू रहेका छन्। पहिलो, करदाताको पहिचान र आर्थिक गतिविधिको बारेमा पर्याप्त तथ्याङ्कको अभाव रहेको छ। जस्तै, स्थलगत अध्ययनको सिलसिलामा प्रदेशले आफै सङ्कलन गर्ने सवारी साधन करको विषयमा पनि सम्बन्धित कार्यालयहरूमा आवश्यक तथ्याङ्कहरूको अभाव रहेको पाइएको छ। सडकमा गुडिरहेका तर नवीकरण नभएका सवारीसाधन कति छन्, अहिले भित्रिरहेका सवारीसाधन मध्ये महँगा सवारी साधनको अनुपात कति छन् जस्ता विषयमा सरोकारवालाहरू बीच प्रष्ट जानकारी अभाव रहेको पाइएको छ। दोस्रो र सबै भन्दा महत्वपूर्ण विषय भनेको प्रदेशको राजस्वको प्रमुख स्रोतहरू संघीय सरकार एवं स्थानीय तहको जस्तो निर्धारित करदाताहरू (जस्तै, दर्ता भएका व्यवसाय, घरधुरी) भन्दा पनि आर्थिक गतिविधिको प्रवृत्तिले निर्धारण गर्ने धेरै भएकोले पनि कुल सम्भावना आंकलनमा कठिनाइ रहेको छ र बजारको अवस्थाका कारण यसमा निरन्तर परिवर्तन आउने गरेको देखिएको छ। जस्तै बागमती प्रदेश सरकाले वार्षिक रुपमा १ करोड भन्दा माथि प्राप्त गर्ने कुल १७ शिर्षकहरू (*मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्त शुल्क बाहेक सवारी साधन कर, विज्ञापन कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर, वन रोयल्टी, खानी तथा खनिज सम्बन्धी रोयल्टी, विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी, दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय, पर्वतारोहण बापतको रोयल्टी, कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम, परीक्षा शुल्क, यातायात क्षेत्रको आम्दानी, अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क, व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर, चालक अनुमति पत्र, सवारी दर्ता किताब सम्बन्धी दस्तुर, वन क्षेत्रको अन्य आय, प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत, अन्य राजस्व)* मध्ये यातयात क्षेत्रका केही शिर्षक र केही रोयल्टी शिर्षकहरूको बाहेक अन्य क्षेत्रको कुल सम्भावना आंकलन

राष्ट्रिय अर्थतन्त्र, बजारको अवस्था र अन्य अवस्थाहरू संग अन्तरसम्बन्धित रहेका र पर्याप्त तथ्याङ्क नभएकाले कुल सम्भावना मापनमा कठिनाइ रहेको छ। उदाहरणको लागि बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने घरजग्गा रजिष्टेशन दस्तुर आर्थिक वर्ष २०७८/७९मा अनुमानको १४३% प्राप्ति भएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०७९/८०मा अनुमानको मात्र ६९.९२% प्राप्त भएको थियो। बजारको अवस्थाले यसलाई प्रतक्ष्य प्रभाव पार्दछ। अध्ययन टोलिले यसलाई अध्ययनको सिमितताको रूपमा लिएको छ भने यो विषयमा प्रदेशले पनि आगामी दिनमा विशेष ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ।

प्रवृत्ति विश्लेषण विधि अवलम्बन गर्दा राजस्वका स्रोतहरूमा विगतमा भएका उतार चढावहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्ने गरिन्छ। राजस्व प्रक्षेपण गर्ने क्रममा प्रवृत्ति विश्लेषण गर्नाले प्रक्षेपित राजस्व बढी यथार्थ परक हुने सम्भावना रहन्छ। यो अध्ययन टोलीले आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको पाँच वर्षको राजस्व शिर्षकहरूको बारेमा २ प्रकारको विश्लेषण गरेको छ। पहिलो पाँच वर्षसम्म निरन्तर राजस्व प्राप्त भईरहेका कुल २५ शिर्षकहरूको शिर्षकगत एवं कुल औसत विश्लेषण गरिएको छ। दोस्रो, प्रदेश सरकारको प्रमुख कर राजस्व क्षेत्रहरू (कृषि आयमा कर, सवारी साधन कर, मनोरञ्जन कर, विज्ञापन कर) र गैरकर राजस्व (घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी चालक अनुमतिपत्र तथा सवारी साधन दर्ता किताब दस्तुर, पर्यटन शुल्क, ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, माटो र ड्रिफ्ट काठ विक्री, उद्योग र व्यवसाय दर्ता, अनुमति, नवीकरण, नाम तथा ठाउँसारी, खारेजी शुल्क, ढलापढा तथा सुखड खडा रूख, वन व्यवस्थापनबाट प्राप्त वन पैदावर विक्री शुल्क, कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त आय, दण्ड जरिवाना र जफत) को व्यवस्था, अवस्था, सम्भावना, सवाल र सुधारका बारेमा क्षेत्रगत् विशेषण गरी सोहि आधारमा राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ।

वित्तीय संघीयताको अवधारणा, प्राथमिक तथा द्धितिय स्रोतबाट उपलब्ध तथ्याङ्क तथा सूचनाका अध्ययन विश्लेषण, विदेश, नेपाल सरकार, अन्य प्रदेश तथा स्थानीय तह समेतको राजस्व प्रक्षेपण आधार तथा प्रक्रिया समेतलाई मध्यनजर प्रदेश अधिकार क्षेत्र राजस्वका प्रमुख शीर्षकहरूको राजस्व प्रक्षेपका आधारहरू देहायअनुसार प्रस्ताव गरिएको छ। सोही आधारमा सुधारको अवस्थामा राजस्वको प्रक्षेपण गरिएको छः-

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	प्रक्षेपणका आधारहरू
क.	**कर राजस्व**	
११९३६	कृषि आयमा कर	(१) कृषि आय करको व्याख्या स्पष्ट गरी आयको स्वम् घोषणा गर्न सूचना गर्ने र सोअनुसार कृषि आयको करदाताको अभिलेख तयार गर्न सकिने, (२) करदाता कृषक तथा संस्थाको कृषि आयको आधारमा तथ्याङ्कीय विधि प्रयोग गरी कुल सम्भावना निर्धारण तथा प्रक्षेपण गर्न सकिने (३) हालको अवस्थामा नीतिगत कठिनाइका कारण सुधार हुने कम सम्भावनाको आधारमा विगतको प्रवृत्ति र नीतिगत सुधार हुने अनुमानका आधारमा प्रक्षेपण
११४५६	सवारी साधन कर	(१) विगतको प्रवृत्ति (२) तथ्याङकीय विधि (३) करको दायरा विस्तार

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	प्रक्षेपणका आधारहरू
		(४) विद्युतीय प्रणालीमा आधारित सेवा प्रवाह (५) संघीय सरकार र अन्य प्रदेशसँग सहकार्य (६) चुहावट नियन्त्रण एवं अनुगमन (७) करदाता विवरण र तथ्याङ्क अद्यावधीकरण
११४७१	मनोरञ्जन कर	(१) सबै स्थानीय तहबाट सङ्कलनका लागि समन्वय, सहजीकरण तथा अनुगमन (हाल ११ बाट मात्रै उपलब्ध) (२) मनोरञ्जनका सबै क्षेत्र समेट्ने (जस्तै साँस्कृतिक प्रदर्शनी) गरी दायरा विस्तार (३) दरमा सुधार (जस्तै क्यासिनो) (४) तथ्याङकीय विधि (५) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति (६) सम्झौता विधि
११४७२	विज्ञापन कर	(१) सबै स्थानीय तहबाट सङ्कलनका लागि समन्वय, सहजीकरण तथा अनुगमन (२) विगतमा सफल अभ्यास तथा अनुभव (३) दायरा विस्तार (४) स्थानीय तहले प्रतिस्पर्धात्मक ठेक्का प्रक्रिया तथा स्वयं सङ्कलन (५) दर एवं दायरा विस्तार (डिजिटल,मिडिया) (६) तथ्याङकीय विधि (७) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति (८) सम्झौता विधि
११३१५	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	(१) राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा देखिएका सुधारका संकेत (२) जग्गाको वर्गीकरण र न्यूनतम मूल्याङ्कनमा सुधार (३) दरमा पुनरावलोकन (४) विद्युतीय सेवा प्रवाह (५) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
११४११	मूल्य अभिवृद्धि कर	(१) कर प्रणाली सुधार सम्बन्धी उच्च स्तरीय सुझाव समितिको प्रतिवेदन २०८० को सुझावमा आधारित (२) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
११४२१	अन्त शुल्क	(१) कर प्रणाली सुधार सम्बन्धी उच्च स्तरीय सुझाव समितिको प्रतिवेदन २०८० सुझावमा आधारित (२) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
ख.	**गैरकर राजस्व**	
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको वहालबाट प्राप्त आय	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति (२) निर्माण सम्पन्न भएका संरचनाको संरक्षण तथा उपयोग
१४१५३	वन रोयल्टी	(१) प्रदेश वन ऐन तथा आर्थिक ऐनमा प्रष्ट दर र दायरा (२) हरित अर्थतन्त्रको मुख्य आधारको रूपमा विकास

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	प्रक्षेपणका आधारहरू
१४१५४	खानी तथा खनिज सम्बन्धी रोयल्टी	(१) खानी तथा खनिज उत्खनन तथा उद्योगको सम्भावना (२) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४१५६	विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी	(१) नयाँ सञ्चालन आयोजनाको सम्भावना (२) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४१५७	दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय	(१) हालको अवस्थामा आमूल परिवर्तन अत्यावश्यक (२) छाता ऐन तर्जुमा (३) उत्खनन, सङ्कलन, विक्री प्रक्रिया तथा दरमा समायोजन (४) अनुगमन तथा नियमनमा सुधार र जरिवानामा कडाइ (५) भुक्तानी प्रणाली एवं आयोजनाको जिम्मेवारी (६) संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच समन्वय (७) तथ्याङकीय विधि (८) विगतको प्रवृत्ति (९) सम्झौता विधि
१४१५८	पर्वतारोहण वापतको रोयल्टी	(१) निर्माण सम्पन संरचनाको अधिकतम प्रयोग (२) साझेदारी कार्यक्रम संचालन
१४१५९	अन्य स्रोतबाट प्राप्त बाँडफाँट नहुने रोयल्टी	(१) सम्भावित क्षेत्र पहिचान (२) संघीय सरकारसँग समन्वय
१४१९१	पर्यटन शुल्क	(१) निर्माण सम्पन्न संरचनाको अधिकतम प्रयोग (२) पर्यटन सेवा तथा सुविधाको स्तरोन्नति, सुधार र अभिलेख तयारी (३) साझेदारी कार्यक्रम संचालन (४) पर्यटन ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन (५) तथ्याङकीय विधि (६) सम्झौता विधि
१४१९२	पदयात्रा शुल्क	(१) कार्यजिम्मेवारी हस्तान्तरणको लागि नेपाल सरकारसँग समन्वय (२) राजस्व परिचालनको सम्भावना र लक्ष्य
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	प्रदेश लगानी तथा कार्यक्रममा वृद्धि राजस्व परिचालनको सम्भावना र लक्ष्य
१४२१२	सरकारी सम्पत्तिको विक्रीबाट प्राप्त रकम	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति (२) राजस्व परिचालनको र लक्ष्य
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२१७	नहर र कुलो उपयोग वापतको शुल्क	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२२१	न्यायिक दस्तुर	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	(१) राजस्व परिचालनको सम्भावना र लक्ष्य

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	प्रक्षेपणका आधारहरू
		(२) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२२४	परीक्षा शुल्क	(१) राजस्व परिचालनको सम्भावना र लक्ष्य (२) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	(१) दायरा तथा दरमा विस्तार (२) सेवा प्रवाहमा सुधार (३) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२५३	व्यावसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	(१) राजस्व परिचालनको सम्भावना र लक्ष्य (२) सेवा प्रवाहमा सुधार (३) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२५४	रेडियो/एफ.एम.सञ्चालन दस्तुर	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२५५	टेलिभिजन सञ्चालन दस्तुर	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२५६	चालक अनुमति पत्र, सवारी दर्ता किताब (Blue book) सम्बन्धी दस्तुर	(१) राजस्व परिचालनको सम्भावना र लक्ष्य (२) सेवा प्रवाहमा सुधार (३) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२६३	जलस्रोत सम्बन्धी अन्य दस्तुर	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४२६४	वन क्षेत्रको अन्य आय	(१) नीति, कानून तथा कार्यविधिमा सुधार (२) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति (३) समझौता तथा तथ्याङ्क विधि
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४३१३	धरौटी सदरस्याहा	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४५११	बीमादावी प्राप्ति	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति
१४५२९	अन्य राजस्व	(१) राजस्व परिचालनको विगतको प्रवृत्ति

७.३ सामान्य अवस्थामा राजस्व प्रक्षेपण

गत आ.व.को यथार्थ परिचालन र चालु आ.व.को संशोधित अनुमानसँग तुलना गरी विश्लेषण गरी विगत पाँच वर्षको वार्षिक औसत राजस्वमा वृद्धिको प्रतिशत जोडेर सामान्य अवस्थाका लागि प्रक्षेपण गरिएको छ। यससम्बन्धी विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छः

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	आ.व. २०८०/८१ को यथार्थ सङ्कलन	आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित रकम	विगत ५ वर्षको औषत वृद्धि दर	आगामी ३ आ.व.को प्रक्षेपण (रू. लाखमा)		
					आ.व.	वृद्धि दर	रकम
११९३६		०.०८	१०.००	-	२०८२/८३	१००	२०.००

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	आ.व. २०८०/८१ को यथार्थ सङ्कलन	आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित रकम	विगत ५ वर्षको औषत वृद्धि दर	आगामी ३ आ.व.को प्रक्षेपण (रू. लाखमा)		
					आ.व.	वृद्धि दर	रकम
	कृषि आयमा कर				२०८३/८४	२५	२५.००
					२०८४/८५	२५	३१.२५
११४५६	सवारी साधन कर	६११५७.४४	७५०००.००	११.८३	२०८२/८३	११.८३	८३८७१.२१
					२०८३/८४	११.८३	९३७९३.१७
					२०८४/८५	११.८३	१०४८८८.९०
११४७१	मनोरञ्जन कर	७०.०४	५३५.००	१६.६१	२०८२/८३	१६.६१	६२३.८८
					२०८३/८४	१६.६१	७२७.५१
					२०८४/८५	१६.६१	८४८.३५
११४७२	विज्ञापन कर	१७७.६६	१९०.००	-२४.९४	२०८२/८३	५	१९९.५०
					२०८३/८४	५	२०९.४८
					२०८४/८५	५	२१९.९५
११३१५	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	५४८९३.३८	७७०००.००	-५.२१	२०८२/८३	५	८०८५०.००
					२०८३/८४	५	८४८९२.५०
					२०८४/८५	५	८९१३७.१३
११४११	मूल्य अभिवृद्धि कर	६७५३७.६६	८६१८५.४०	३.८७	२०८२/८३	३.८७	८९५२०.३०
					२०८३/८४	३.८७	९२९८४.७४
					२०८४/८५	३.८७	९६५८३.२५
११४२१	अन्त शुल्क	२३२१२.०६	३६९३६.६०	९.९१	२०८२/८३	९.९१	४०५९७.६९
					२०८३/८४	९.९१	४४६२०.९२
					२०८४/८५	९.९१	४९०४२.८५
११६११	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने	०.००	०.००	-	२०८२/८३	०	०.००
					२०८३/८४	०	०.००
					२०८४/८५	०	०.००
	कर राजस्व जम्मा	२०७०४८.३२	२७५८५७.००	०.००	२०८२/८३	१५२.२२	२९५,६८२.५८
					२०८३/८४	७७.२२	३१७,२५३.३१
					२०८४/८५	७७.२२	३४०,७५१.६७
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको वहालबाट प्राप्त आय	१९.१९	२०.००	३०.१७	२०८२/८३	३०.१७	२६.०३
					२०८३/८४	३०.१७	३३.८९
					२०८४/८५	३०.१७	४४.११
१४१५३	वन रोयल्टी	७७५.१३	१५७५.१३		२०८२/८३	१०.००	१७३२.६४
					२०८३/८४	१०.००	१९०५.९१
					२०८४/८५	१०.००	२०९६.५०
१४१५४	खानी तथा खनिज सम्बन्धी रोयल्टी	४११.३२	४११.३२	-	२०८२/८३	५	४३१.८९
					२०८३/८४	५	४५३.४८
					२०८४/८५	५	४७६.१५
१४१५६	विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी	३५६७.५४	३५६७.५४	-	२०८२/८३	१०	३९२४.२९
					२०८३/८४	१०	४३१६.७२
					२०८४/८५	१०	४७४८.३९
१४१५७	दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय	६४३१.८२	१४०००.००	-१०.९२	२०८२/८३	१०	१५४००.००
					२०८३/८४	१०	१६९४०.००
					२०८४/८५	१०	१८६३४.००
१४१५८	पर्वतारोहण वापतको रोयल्टी	१८८.०२	१८८.०२	-	२०८२/८३	५	१९७.४२
					२०८३/८४	५	२०७.२९
					२०८४/८५	५	२१७.६५

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	आ.व. २०८०/८१ को यथार्थ सङ्कलन	आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित रकम	विगत ५ वर्षको औषत वृद्धि दर	आगामी ३ आ.व.को प्रक्षेपण (रू. लाखमा)		
					आ.व.	वृद्धि दर	रकम
१४१५९	अन्य स्रोतबाट प्राप्त बाँडफाँट नहुने रोयल्टी	१८.२२	४५.००	-१३.१२	२०८२/८३	५	४७.२५
					२०८३/८४	५	४९.६१
					२०८४/८५	५	५२.०९
१४१९१	पर्यटन शुल्क	१.३९	१.११	-	२०८२/८३	२००	३.३२
					२०८३/८४	५०	४.९७
					२०८४/८५	५०	७.४६
१४१९२	पदयात्रा शुल्क	०.०२	०.००	-	२०८२/८३	-	२.००
					२०८३/८४	१००	४.००
					२०८४/८५	१००	८.००
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	३८८.११	३८०.००	२२.२७	२०८२/८३	२२.२७	४६४.६४
					२०८३/८४	२२.२७	५६८.१२
					२०८४/८५	२२.२७	६९४.६४
१४२१२	सरकारी सम्पत्तिको विक्रीबाट प्राप्त रकम	५६.५७	५३.०८	६९.५७	२०८२/८३	६९.५७	९०.०१
					२०८३/८४	६९.५७	१५२.६३
					२०८४/८५	६९.५७	३०५.९५
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	२.५६	५.००	२०.१३	२०८२/८३	२०.१३	६.०१
					२०८३/८४	२०.१३	७.२२
					२०८४/८५	२०.१३	८.६७
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क	०.००	०.००	-	२०८२/८३	०	०.००
					२०८३/८४	०	०.००
					२०८४/८५	०	०.००
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री	१२७३.६०	२०.००	१७१.९९	२०८२/८३	१००	४०.००
					२०८३/८४	१००	८०.००
					२०८४/८५	१००	१६०.००
१४२२१	न्यायिक दस्तुर	०.००	०.००	-	२०८२/८३	०	०.००
					२०८३/८४	०	०.००
					२०८४/८५	०	०.००
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	५.६९	१०.००	२४.५५	२०८२/८३	२४.५५	१२.४६
					२०८३/८४	२४.५५	१५.५१
					२०८४/८५	२४.५५	१९.३२
१४२२४	परीक्षा शुल्क	१७१०.६३	३०८६.९३	४३.७८	२०८२/८३	४३.७८	४४३८.३९
					२०८३/८४	४३.७८	६३८१.५१
					२०८४/८५	४३.७८	९१७५.३४
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	७३५१.९४	८५००.००	२०.५९	२०८२/८३	२०.५९	१०२५०.१५
					२०८३/८४	२०.५९	१२३६०.६६
					२०८४/८५	२०.५९	१४९०५.७१
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	५९०.८७	१०५०.००	५.७८	२०८२/८३	५.७८	१११०.६९
					२०८३/८४	५.७८	११७४.८९
					२०८४/८५	५.७८	१२४२.८०
१४२५३	व्यावसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३०७५.८०	५२५०.००	८.९९	२०८२/८३	८.९९	५७२१.८३
					२०८३/८४	८.९९	६२३६.२३
					२०८४/८५	८.९९	६७९६.८६
१४२५४	रेडियो/एफ.एम.सञ्चालन दस्तुर	३३.६१	२७.००	११.६४	२०८२/८३	११.६४	३०.१४
					२०८३/८४	११.६४	३३.६५
					२०८४/८५	११.६४	३७.५७
१४२५५		२६.८८	७२.००	-	२०८२/८३	५	७५.६०
					२०८३/८४	५	७९.३८

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	आ.व. २०८०/८१ को यथार्थ सङ्कलन	आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित रकम	विगत ५ वर्षको औषत वृद्धि दर	आगामी ३ आ.व.को प्रक्षेपण (रू. लाखमा)		
					आ.व.	वृद्धि दर	रकम
	टेलिभिजन सञ्चालन दस्तुर				२०८४/८५	५	८३.३५
१४२५६	चालक अनुमति पत्र, सवारी दर्ता किताब (Blue Book) सम्बन्धी दस्तुर	२१३४२.२९	२२५०८.९८	३३.५६	२०८२/८३	३३.५६	३००६२.७०
					२०८३/८४	३३.५६	४०१५१.७४
					२०८४/८५	३३.५६	५३६२६.६७
१४२६३	जलस्रोत सम्बन्धी अन्य दस्तुर	०.००	०.००	-	२०८२/८३	०	०.००
					२०८३/८४	०	०.००
					२०८४/८५	०	०.००
१४२६४	वन क्षेत्रको अन्य आय	३६३.४१	३९९०.००	९.८५	२०८२/८३	९.८५	४३८३.२०
					२०८३/८४	९.८५	४८१४.९५
					२०८४/८५	९.८५	५२८९.२२
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	०.५८	०.००	-	२०८२/८३	०	०.००
					२०८३/८४	०	०.००
					२०८४/८५	०	०.००
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	३४०.३६	३०८.२४	७.७२	२०८२/८३	७.७२	३३२.०३
					२०८३/८४	७.७२	३५७.६६
					२०८४/८५	७.७२	३८५.२८
१४३१३	धरौटी सदरस्याहा	०.८१	१०.००	-	२०८२/८३	१०	११.००
					२०८३/८४	१०	१२.१०
					२०८४/८५	१०	१३.३१
१४५११	बीमादावी प्राप्ति	४.८५	२.४६	-	२०८२/८३	१०	२.७१
					२०८३/८४	१०	२.९८
					२०८४/८५	१०	३.२८
१४५२९	अन्य राजस्व	१४.३९	३५.००	-	२०८२/८३	१०	३८.५०
					२०८३/८४	१०	४२.३५
					२०८४/८५	१०	४६.५९
	गैर कर राजस्व जम्मा	४७९९५.६०	६५११६.८०	-	२०८२/८३		**७८८३४.९०**
					२०८३/८४		**९६३८७.४४**
					२०८४/८५		**११९०७८.९१**
	कुल राजस्व जम्मा	०.००	०.००	०.००	२०८२/८३		३७४५१७.४८
					२०८३/८४		४१३६४०.७६
					२०८४/८५		४५९८३०.५८

७.४ सिफारिस कार्यान्यवन तथा सुधारको अवस्थामा राजस्व प्रक्षेपण

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ देखि २०८०/८१ सम्मको वृद्धि दर, आर्थिक वर्ष २०८१/८२को अनुमानको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०८१/८२ फाल्गुन मसान्तसम्मको संकलित राजस्वको अनुपात तथा माथि गरिएका विश्लेषणका आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्ष (२०८२/८३, २०८३/८४, २०८४/८५) का लागि देहायअनुसारको राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ। राजस्व प्रक्षेपणमा आर्थिक वर्ष २०८१/८२ को प्रस्तावित अनुमान र सम्भावनाको वृद्धि प्रतिशतमा आधारित भई प्रक्षेपण गरिएको छ।

रकम रू. लाखमा

राजस्व संकेत	राजस्व शीर्षक	आ.व. २०८०/८१ को यथार्थ सङ्कलन	आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित रकम	विगत ५ वर्षको औषत वृद्धि दर	आगामी ३ आ.व.को प्रक्षेपण (रू. लाखमा)		
					आ.व.	वृद्धि दर	रकम
११९३६	कृषि आयमा कर	०.०८	१०.००	-	२०८२/८३	१००	२०.००
					२०८३/८४	२००	६०.००
					२०८४/८५	२५०	२१०.००
११४५६	सवारी साधन कर	६११५७.४४	७५०००.००	११.८३	२०८२/८३	२०	९००००.००
					२०८३/८४	२५	११२५००.००
					२०८४/८५	३०	१४६२५०.००
११४७१	मनोरञ्जन कर	७०.०४	५३५.००	१६.६१	२०८२/८३	१०	५८८.५०
					२०८३/८४	२०	७०६.२०
					२०८४/८५	३०	९१८.०६
११४७२	विज्ञापन कर	१७७.६६	१९०.००	-२४.९४	२०८२/८३	२०	२२८.००
					२०८३/८४	२५	२८५.००
					२०८४/८५	२८	३६४.८०
११३१५	घरजग्गा रजिष्ट्रेरशन दस्तुर	५४८९३.३८	७७०००.००	-५.२१	२०८२/८३	१०	८४,७००.००
					२०८३/८४	१५	९७,४०५.००
					२०८४/८५	२०	११६,८८६.००
११४११	मूल्य अभिवृद्धि कर	६७५३७.६६	८६१८५.४०	३.८७	२०८२/८३	१४	९८,२५१.३६
					२०८३/८४	१४	११२,००६.५५
					२०८४/८५	१४	१२७,६८७.४६
११४२१	अन्त शुल्क	२३२१२.०६	३६९३६.६०	९.९१	२०८२/८३	१०	४०,६३०.२६
					२०८३/८४	१०	४४,६९३.२९
					२०८४/८५	१०	४९,१६२.६१
११६११	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने	०.००	०.००	-	२०८२/८३	-	०.००
					२०८३/८४	-	०.००
					२०८४/८५	-	०.००
	कर राजस्व जम्मा	**२०७०४८.३२**	**२७५८५७.००**		२०८२/८३		३१४,४१८.१२
					२०८३/८४		३६७,६५६.०३
					२०८४/८५		४४१,४७८.९४
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको वहालबाट प्राप्त आय	१९.१९	२०.००	३०.१७	२०८२/८३	१००	४०.००
					२०८३/८४	२०	४८.००
					२०८४/८५	२०	५७.६०
१४१५३	वन रोयल्टी	७७५.१३	१५७५.१३	-	२०८२/८३	१०	१७३२.६४
					२०८३/८४	१०	१९०५.९१
					२०८४/८५	१०	२०९६.५०
१४१५४	खानी तथा खनिज सम्बन्धी रोयल्टी	४११.३२	४११.३२	-	२०८२/८३	५	४३१.८९
					२०८३/८४	५	४५३.४८
					२०८४/८५	५	४७६.१५
१४१५६	विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी	३५६७.५४	३५६७.५४	-	२०८२/८३	५	३७४५.९१
					२०८३/८४	५	३९३३.२१
					२०८४/८५	५	४१२९.८७
१४१५७	दहत्तर बहत्तरको विक्रीबाट प्राप्त हुने आय	६४३१.८२	१४०००.००	-१०.९२	२०८२/८३	२०	१६८००.००
					२०८३/८४	२५	२१०००.००
					२०८४/८५	३०	२१८४०.००
१४१५८	पर्वतारोहण वापतको रोयल्टी	१८८.०२	१८८.०२	-	२०८२/८३	१०	२०६.८२
					२०८३/८४	१०	२२७.५०
					२०८४/८५	१०	२५०.२५
१४१५९		१८.२२	४५.००	-१३.१२	२०८२/८३	५	४७.२५
					२०८३/८४	५	४९.६१

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	आ.व. २०८०/८१ को यथार्थ सङ्कलन	आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित रकम	विगत ५ वर्षको औषत वृद्धि दर	आगामी ३ आ.व.को प्रक्षेपण (रू. लाखमा)		
					आ.व.	वृद्धि दर	रकम
	अन्य स्रोतबाट प्राप्त बाँडफाँट नहुने रोयल्टी				२०८४/८५	५	५२.०९
१४१९१	पर्यटन शुल्क	१.३९	१.११	-	२०८२/८३		१०.००
					२०८३/८४	३०	१३.००
					२०८४/८५	४०	१८.२०
१४१९२	पदयात्रा शुल्क	०.०२	०.००	-	२०८२/८३		५.००
					२०८३/८४	२०	१०.००
					२०८४/८५	२०	१५.००
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	३८८.११	३८०.००	२२.२७	२०८२/८३	३५	५१३.००
					२०८३/८४	४०	७१८.२०
					२०८४/८५	४५	१०४१.३९
१४२१२	सरकारी सम्पत्तिको विक्रीबाट प्राप्त रकम	५६.५७	५३.०८	६९.५७	२०८२/८३	१०	५८.३९
					२०८३/८४	१५	६७.१५
					२०८४/८५	२०	८०.५८
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	२.५६	५.००	२०.१३	२०८२/८३	१०	५.५०
					२०८३/८४	१०	६.०५
					२०८४/८५	१०	६.६६
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क	०.००	०.००	-	२०८२/८३	०	०.००
					२०८३/८४	०	०.००
					२०८४/८५	०	०.००
१४२१९	अन्य सेवा शुल्क तथा विक्री	१२७३.६०	२०.००	१७१.९९	२०८२/८३	१०	२२.००
					२०८३/८४	१०	२४.२०
					२०८४/८५	१०	२६.६२
१४२२१	न्यायिक दस्तुर	०.००	०.००	-	२०८२/८३	०	०.००
					२०८३/८४	०	०.००
					२०८४/८५	०	०.००
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	५.६९	१०.००	२४.५५	२०८२/८३	१०	११.००
					२०८३/८४	१५	१२.६५
					२०८४/८५	२०	१५.१८
१४२२४	परीक्षा शुल्क	१७१०.६३	३०८६.९३	४३.७८	२०८२/८३	५	३२४१.२८
					२०८३/८४	७	३४६८.१७
					२०८४/८५	१०	३८१४.९८
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	७३५१.९४	८५००.००	२०.५९	२०८२/८३	१०	९३५०.००
					२०८३/८४	१५	१०७५२.५०
					२०८४/८५	२०	१२९०३.००
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	५९०.८७	१०५०.००	५.७८	२०८२/८३	५	११०२.५०
					२०८३/८४	१०	१२१२.७५
					२०८४/८५	१५	१३९४.६६
१४२५३	व्यावसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३०७५.८०	५२५०.००	८.९९	२०८२/८३	१०	५७७५.००
					२०८३/८४	१५	६६४१.२५
					२०८४/८५	२०	७९६९.५०
१४२५४	रेडियो/एफ.एम.सञ्चालन दस्तुर	३३.६१	२७.००	११.६४	२०८२/८३	५	२८.३५
					२०८३/८४	८	३०.६२
					२०८४/८५	१०	३३.६८
१४२५५	टेलिभिजन सञ्चालन दस्तुर	२६.८८	७२.००	-	२०८२/८३	५	७५.६०
					२०८३/८४	१०	८३.१६
					२०८४/८५	१२	९३.१४

राजस्व संकेत	राजस्व शिर्षक	आ.व. २०८०/८१ को यथार्थ सङ्कलन	आ.व. २०८१/८२ को प्रस्तावित रकम	विगत ५ वर्षको औषत वृद्धि दर	आगामी ३ आ.व.को प्रक्षेपण (रू. लाखमा)		
					आ.व.	वृद्धि दर	रकम
१४२५६	चालक अनुमति पत्र, सवारी दर्ता किताब (Blue book) सम्बन्धी दस्तुर	२१३४२.२९	२२५०८.९८	३३.५६	२०८२/८३	३०	२९२६१.६७
					२०८३/८४	३५	३९५०३.२६
					२०८४/८५	४०	५५३०४.५६
१४२६३	जलस्रोत सम्बन्धी अन्य दस्तुर	०.००	०.००	-	२०८२/८३	०	०
					२०८३/८४	०	०
					२०८४/८५	०	०
१४२६४	वन क्षेत्रको अन्य आय	३६३.४१	३९९०.००	९.८५	२०८२/८३	१५	४५८८.५०
					२०८३/८४	२०	५५०६.२०
					२०८४/८५	२५	६८८२.७५
१४३११	न्यायिक दण्ड, जरिवाना र जफत	०.५८	०.००	-	२०८२/८३	१०	०.००
					२०८३/८४	१२	०.००
					२०८४/८५	१५	०.००
१४३१२	प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत	३४०.३६	३०८.२४	७.७२	२०८२/८३	५	३२३.६५
					२०८३/८४	१०	३५६.०२
					२०८४/८५	१५	४०९.४२
१४३१३	धरौटी सदरस्याहा	०.८१	१०.००	-	२०८२/८३	१०	११.००
					२०८३/८४	१०	१२.१०
					२०८४/८५	१०	१३.३१
१४५११	बीमादावी प्राप्ति	४.८५	२.४६	-	२०८२/८३	१०	२.७१
					२०८३/८४	१०	२.९८
					२०८४/८५	१०	३.२८
१४५२९	अन्य राजस्व	१४.३९	३५.००	-	२०८२/८३	५	३६.७५
					२०८३/८४	१०	४०.४३
					२०८४/८५	१५	४६.४९
	गैर कर राजस्व जम्मा	४७९९५.६०	६५११६.८०	-	२०८२/८३		७७४२६.४१
					२०८३/८४		९६०७८.३८
					२०८४/८५		११८९७४.८६
	कुल राजस्व जम्मा				२०८२/८३		३९१८४४.५३
					२०८३/८४		४६३७३४.४१
					२०८४/८५		५६०४५३.८०

अनुसूचीहरू

अनुसूची-१: मनोरञ्जन करको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण

मनोरन्जन कर	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
(क) प्रति टिकटमा लाग्ने							
१. चलचित्र घरमा (नेपाली)	टिकटको ४ %	टिकटको ५ %	प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुने।	टिकट मूल्यको ५ %	टिकट मूल्यको ५ %	प्रति टिकटको ३ % (एक मुष्ट)	प्रति टिकट ५ %
२. चलचित्र घरमा (विदेशी)	टिकटको ५ %						
३. केवलकार, वन्जीजम्प, जिपलाईन, प्याराग्लाईडिङ, क्यानोईङ, र्याफ्टिङ (सामान ढुवानीमा नलाग्ने)	टिकटको २%	प्रति टिकट मूल्यको रु. २५ (केवलकार र प्याराग्लाईडिङमा छैन)					
४. क्यासिनो प्रवेश, गर्ने प्रति ग्राहकवाट प्रति टिकटमा	रु. ५०	रु. १००	प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम भनी उल्लेख	प्रति टिकटको ५ % प्रति व्यक्ति ग्राहक रु. ३००	उल्लेख छैन।	वार्षिक ५००० ।- (No Cable Car) वार्षिक रु. २०,००० ।-	प्रति टिकट ५ % No Casino Tax.
(ख) वार्षिक एक मुष्ट लाग्ने							
१. थिएटर, नाटक घर, भिडियो घर, सांस्कृतिक प्र. हल, ओपेरा							
महानगरपालिका/ उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	१०,००० ७,००० ५,०००	थिएटर, नाटक घर (यसमा पर्ने) प्रति टिकट मूल्यको ५ % सबै पालिकामा	प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुने। - थियटर, नाटक घर भिडियो घर	भिडियो घर प्रति व्यक्ति रु. २५ थियटर र नाटक ५ %	वार्षिक रु. १०,००० ।-	वार्षिक रु. ५,००० ।-	टिकटको ५ %
२. डान्स वार, नाईट क्लव, रात्रीकालिन सेवा							

मनोरन्जन कर	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्बिनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	१०,००० ५,००० ५,०००	प्रति व्यक्ति रु. २५	प्रदेश सरकारले तोकेको भनी उल्लेख।	प्रति व्यक्ति रु. २५	साना ७,०००।-,५,०००।-, ३,०००।-, ९,०००।- (वर्ग अनुसार) ठूला २०,१५,१०,७ र ५ हजार	वार्षिक रु. १०,०००।-	टिकटको ५ %
३. दोहोरी साँझ/रोधी घर							
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	३०,००० १०,००० ५,०००	प्रति व्यक्ति रु. २५	प्रदेश सरकारले तोकेको हुने भनिएको।	प्रति व्यक्ति रु. २५	साना ७,०००।-,५,०००।-, ३,०००।-, ९,०००।- (वर्ग अनुसार) ठूला २०,१५,१०,७ र ५ हजार	वार्षिक रु. १०,०००।-	टिकटको ५ %
४. मसाज एंव स्पा							
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	३०,०००।- १,००००।- ५,०००। -	प्रति टिकट मूल्यको ५ %	प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुने भनि उल्लेख छ।	मसाज, स्पा- प्रति टिकट को ५ %		वार्षिक ७ हजार सबै क्षेत्रमा	टिकटको ५ %
५. फनपार्क, आकाशे शिसाको पुल							
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	५०,०००।- ३०,०००।- १०,०००। -	प्रति टिकट मूल्यको ५ % (फनपार्क)	फनपार्क-प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुने भनि उल्लेख छ।	प्रति टिकटको ५ %	लगानीको वर्गिकरण अनुसार क्षेत्र अनुसार	वार्षिक ५,०००।- (फन पार्क)	टिकटको ५ %
६. फुटसल, पुलहाउस, स्वीमिङ पुल, जीम हाउस							

मनोरन्जन कर	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	१०,०००।- ७,०००।- ५,०००। -	प्रति टिकट मूल्यको ५%	प्रदेश सरकारले तोके बमोजिम हुने - जिम खाना मात्र उल्लेख छ।	प्रति टिकटको ५ %	लगानीको वर्गिकरण अनुसार श्रोत अनुसार साना मझोला र ठूला गरी	वार्षिक ५,०००।-	टिकटको ५ %
७. स्वीङ, वाटर गार्डेन, वाल उड्यान पार्क, तालतलैया, क्रुज, वोटिङ वा डुङ्गा सफारी, रक क्लाईम्विङ							
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	५,०००।- ३,०००।- २,०००। -	प्रति टिकट मूल्यको ५%	उल्लेख छैन	प्रति टिकटको ५ %	लगानीको वर्गिकरण र क्षेत्र अनुसार	वार्षिक ५,०००।-	प्रति टिकटको % %
ग. मेला/ मोहोत्सव/कन्सर्ट							
१. मेला/महोत्सव/ कन्सर्ट (मैदान खेल, व्यावसायिकमेला, जादु, चटके, तथा अन्य व्यावसायिक मेला -(१ दिने)				यस प्रदेशमा जिल्लाको वर्ग अनुसार करको दर कायम गरिएको।	अन्य प्रदेश भन्दा फरक	स्थानीय तहअनुसार १ दिनको उप.म.- ५००० नगर- ३०००।- गाउँ- १०००।-	सवै वर्ग र क्षेत्रमा प्रति टिकटको ५ %
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	१५,०००।- १०,०००।- ५,०००।-	२,००० (सवै पालिकामा एक मुष्ट)	३,०००।- २,०००।- १,०००।-	क वर्ग- ७०००।- ख वर्ग- ४०००।- ग वर्ग- २०००।-	ठुला- ७ दिन, भन्दा बढीको क्षेत्र छनुसार २० हजार, १२ हजार, १० हजार, ७ हहार, ५ हजार	३ दिन सम्मको १० हजार, ६ हजार २ हजार	
२-७ दिन सम्म							

मनोरन्जन कर	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	२५,०००।- २०,०००।- १०,०००।-	३ दिन- ५,०००।- ५ दिन- ८,०००।- ७ दिन- १२,०००।-	१५,०००।- १०,०००।- ५,०००।-	३ दिन, ५ दिन , दिन फरक फरक ७ दिनको रु. क- ४२,०००।- ख- २५,०००।- ग- १२०००।-	मझौला- ७ दिन सम्मको १० हजार, ७ हजार, ५ हजार, ३ हजार, २ हजार	५ दिनको १५ हजार, ९ हजार, ३ हजार र ७ दिन सम्मको १८ हजार, ११ हजार, ४ हजार	
८-१५ दिन सम्म							
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	५०,०००।- ३५,०००।- २०,०००।-	२०,०००।- सवै पालिकामा एक मुष्ट	२०,०००।- १५,०००।- १०,०००।-	क- ७५,०००।- ख- ४०,०००।- ग- २०,०००।-	सा सवै प्रकृतिको भनि उल्लेख भएको १, हजार, ८ हजार, ५ सय, ३ सय, २ सय	८-१५ सम्मको २५ हजार, १५ हजार, ६ हजार	
१६- ३० दिन सम्म							
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	८०,०००।- ५०,०००।- ४०,०००।-	३०,०००।- सवै पालिकामा एक मुष्ट	३०,०००।- २०,०००।- १५,०००।-	क- १,००,०००।- ख- ६०,०००।- ग- ३०,०००।-		१६ -३० सम्मको ३० हजार, २० हजार, १० हजार	
३० दिन भन्दा माथि							
महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका नगरपालिका गाउँपालिका	१००,०००।- ७५,०००।- ५०,०००।-	३० दिन भन्दा बढीकोमा अनिवार्य टिकट, टिकट मूल्यको ५ %	६०,०००।- ५०,०००।- ४०,०००।-	३० दिन भन्दा बढीको टिकट अनिवार्य तर टिकटको कति उल्लेख छैन।			

अनुसूची २:विज्ञापन करको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण

विज्ञापन कर प्रदेशगत तुलना

विज्ञापन कर - आर्थिक ऐन २०८१, अनुसार प्रदेशगत

विज्ञापन कर	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
वागमतीमा का.म.न.पा को आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ९ बमोजिम अनूसूची ९ बमोजिमको दरमा कर लगाउने	विज्ञापन सामाग्री राखे वापत लगाउने कर आर्थिक ऐनको दफा ९ बमोजिमको	पोखरा उप.म.न.पा.को आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ८ अनुसूची ११ अनुसार	कलैया उप-महानगरपालिका आर्थिक ऐन २०८१ को दफा १२ अनुसूची ११ अनुसार	तानसेन नगरपालिकाको आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ८ बमोजिमको अनुसूची ८ मा उल्लेखित विज्ञापन कर	घनकुटा नगरपालिकाको आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ८, अनुसूची ६ बमोजिमको विज्ञापन कर	परशुराम नगरपालिकाको आर्थिक ऐन २०८१ को दफा १९ को अनुसूची -१० बमोजिमको विज्ञापन कर।	सिमिकोट गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन २०८१ को सि. नं. २२२-२२८ सम्म उल्लेख छ।
१	खेलकुदको कार्यक्रममा गरिने विज्ञापन वापत सम्वन्धित आयोजकवाट प्रति दिन - ५,०००।-		होर्डिङ बोर्ड वार्षिक रु. १००।- ग्लो साईनबोर्ड वार्षिक रु. १००।-	होर्डिङ बोर्ड वार्षिक रु. १००।-	होर्डिङ बोर्ड - १५०।-	होर्डिङ बोर्ड वार्षिक रु - ३०।-	होर्डिङ बोर्ड रु - २०।-
२	फ्लेश बोर्ड प्रति वर्ष - १,०००।-	वार्षिक रु. ५०	खासै विज्ञापन लागेको छैन।	ग्लो नियोन बोर्ड वार्षिक रु. ८५।-	वालपोष्ट - रु २०।-	व्यानर रु. २२५।- वार्षिक	स्टेज राखि विज्ञापन गरे वापत प्रति स्टल प्रतिदिन रु. १,०००।-
३	सवारी साधनमा प्रति वर्ष - ३००।-	वस विज्ञापन प्रति वर्ष ३,०००।-	रु. २० देखि रु. १६० सम्म छ।	अन्य व्यवस्था तोकिएको।	व्यानर प्रति गोटा रु. ५००।-	नोटः सरकारी निकायको विज्ञापनमा कर नलाग्ने व्यवस्था	Visual Display रु. १००।-

विज्ञापन कर	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
४	विमोन साधन वा यस्तै प्रति बर्ष - १,०००।-	व्यावसायिक भवन प्रति वर्ष प्रवेशद्वार- २,०००।-			अवधी र फरक उल्लेख छैन। (प्रदेश कानूनमा अन्यथा व्यवस्था भएको सोहि बमोजिम हुने भनि उल्लेख)		............दायांवांया होर्डिङ वोर्ड रु. ६०।-
५	जाकेट, साईकल- ५०० (७ दिन सम्मको)	व्यवसाय प्रबर्द्धनको लागि सडक छेउमा सामाग्री राखेमा प्रति दिन रु. १,०००।-		'			अन्य सडकको दायांवायां विज्ञापन गरेवापत रु. ५०।
६	परिचयपाटी- १,०००।- (अवधी उल्लेख छैन)	सार्वजनिक स्थानमा प्रचार प्रति दिन रु. ३,०००।-					
७	हल, चलचित्र भवन (सार्वजनिक स्थानवाट नदेखिने) -२००।- (अवधी उल्लेख छैन)	..... धी . विज्ञापन वार्षिक रु. ५,०००।- यात्रु वस प्रतिक्षालय वार्षिक रु १,००,०००।- ट्राफिक आईल्याण्ड वार्षिक रु. ४०,०००।- घुम्ती गाडी विज्ञापन वार्षिक रु. १०,०००।- मेला महोत्सव भेला अवधिभर रु. २५,०००।-					

अनुसूची ३: घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्कको प्रदेशगत तुलनात्मक स्थिति विवरण

घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क

आर्थिक ऐन, २०८१ को प्रदेशगत व्यवस्था

विषय	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
	वागमती प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा २ अनुसूची १ अनुसार	गण्डकी प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा २ अनुसूची १ अनुसार	मधेश प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा २ अनुसूची १ अनुसार	लुम्विनी प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा २ अनुसूची १ अनुसार	कोशी प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा २ अनुसूची १ अनुसार	सु.प. प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा २ अनुसूची १ अनुसार	कर्णाली प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा २ अनुसूची १ अनुसार
(१) रजिष्ट्रेशन शुल्क (क) राजिनामा, सट्टापट्टा, सगोलनामा, छोडपत्र राजिनामाको लिखतको थैली अंकमा	**<u>काठमाडौं उपत्यका भित्र</u>** म.न.पा.- ५.३ % न.पा. - ४.८ % **<u>काठमाडौं उपत्यका वाहिरका</u>** म.न.पा- ५.१५ % उप. म.न.पा. क्षेत्रमा- ४.६५ % न.पा. क्षेत्रमा- ४.५ % गा.पा. क्षेत्रमा- ३.० %	- म.न.पा /उप.म.न.पा- ५% - न.पा. - ४.० % -गा.पा- २.० %	- म.न.पा.- ५ % -उप.म.न.पा- ४.५% -न.पा. - ४% -गा.पा- २.५ %	म.न.पा.- ५ % उप.म.न.पा- ४.५% न.पा. - ४ % गा.पा- २ %	म.न.पा.- ५ % उप.म.न.पा- ४.५% न.पा. - ४% गा.पा- २%	- उप.म.न.पा- ५% -न.पा. -४.५ % -गा.पा- २.५ %	-न.पा. - ५ % -ग.पा- २.५ %
(ख) सामुहिक आवास योजना अन्तर्गत निर्मित भवन आवास इकाइको लिखतको थैली अंकमा	**<u>काठमाडौं उपत्यका भित्र</u>** म.न.पा.- ५.३ % न.पा. - ४.८ % **<u>काठमाडौं उपत्यका वाहिरका</u>** म.न.पा- ५.१५ % उप. म.न.पा. क्षेत्रमा- ४.६५ % न.पा. क्षेत्रमा- ४.५ % गा.पा. क्षेत्रमा- ३.० %	म.न.पा /उप.म.न.पा- ४% न.पा. - २.० % गा.पा- १.० %	म.न.पा.- ४ % उप.म.न.पा- ३% न.पा. - २ % गा.पा- १ %	म.न.पा.- ४ % उप.म.न.पा- ३% न.पा. - २ % गा.पा- १ %	म.न.पा.- ४ % उप.म.न.पा- ३% न.पा. - २ % गा.पा- १ %	- उप.म.न.पा- २.५% -न.पा. -२ % -गा.पा- १.५ %	-न.पा. - २ % -ग.पा- १ %

विषय	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
(ग) सा. आ योजना भवन सहितको घर जग्गा थैली अंकमा	फरक छैन(भवन आवास क्षेत्र)	म.न.पा /उप.म.न.पा- ५% न.पा. - ४.० % गा.पा- २.० %	म.न.पा.- ५ % उप.म.न.पा- ४.५% न.पा. - ४ % गा.पा- २.५ % (राजिनामा र वकस पत्र सरह)	म.न.पा.- ५ % उप.म.न.पा- ४.५% न.पा. - ४ % गा.पा- २ % (राजिनामा र वकस पत्र सरह)	- म.न.पा.- ४ % -उप.म.न.पा- ३.५% -न.पा. - ३ % -गा.पा- १.५ % (राजिनामा र वकस पत्र सरह)	- उप.म.न.पा- ४% - न.पा. - ३ % -गा.पा- १.५ % (राजिनामा र वकस पत्र सरह)	-न.पा. - ४ % -ग.पा- २ %
(घ) छोड पत्र र दर्ता थैली	माथिकोमा फरक छैन।						
(२) संयुक्त दर्ताको लिखत थैली अंकमा	**<u>काठमाडौं उपत्यका भित्र</u>** म.न.पा.- ३.३ % न.पा. - २.८ % **<u>काठमाडौं उपत्यका वाहिर</u>** म.न.पा- ३.१५ % उप.म.न.पा. २.६५ % न.पा. क्षेत्रमा- २.५ % गा.पा. क्षेत्रमा- २.० %						३ पुस्ता भित्र -न.पा.- २.५ -गा.पा.- १% अन्यमा -न.पा- ३% -गा.पा.- २%
३. (क) हालै देखिको वकश पत्र थैली अंक (थैली १ लाख सम्म)	**<u>काठमाडौं उपत्यका भित्र</u>** म.न.पा.- २.३ % न.पा. - १.८ %	म.न.पा /उप.म.न.पा- १.५% न.पा. - १.० % गा.पा- ५.० %	-म.न.पा.- १.५ % -उप.म.न.पा- १% -न.पा. - १ % -गा.पा- ५ %	-म.न.पा.- १.५ % -उप.म.न.पा- १% -न.पा १ % -गा.पा- ५ %	-म.न.पा.- १.५ % -उप.म.न.पा- १% -न.पा १ % -गा.पा- ५ %	- उप.म.न.पा - १% -न.पा. -१ % -गा.पा- .५ %	१ लाख सम्म -न.पा- १.५% -गा.पा.- .७५%
१ लाख भन्दा माथि जतिसुकै थैली अंकमा	म.न.पा.- २.८ % न.पा. - २.३ %			म.न.पा.- २.५ % उप.म.न.पा- २% न.पा. - २ % गा.पा- १ %	म.न.पा.- २.५ % उप.म.न.पा- २% न.पा. - २ % गा.पा- १ %	- उप.म.न.पा - २.२५% -न.पा. -२.२५ % -गा.पा- १.२५ %	१ लाक भन्दा बढी -न.पा- २.५% -गा.पा.- १.२५%
१ लाख भित्र	**काठमाडौं उपत्यका भित्र** म.न.पा.- २.१५ % उप.म.न.पा- १.६५% न.पा. - १.५ % गा.पा- १.० %						

विषय	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
१ लाख माथि	म.न.पा.- २.६५ % उप.म.न.पा- २.१५% न.पा. - २.० % गा.पा- १.० %	म.न.पा /उप.म.न.पा- ३% न.पा. - २.५ % गा.पा- १.५ %	म.न.पा.- २.५ % उप.म.न.पा- २% न.पा. - २ % गा.पा- १ %				
३. (ख) अन्य वकश पत्र थैली अंकमा	**काठमाडौं उपत्यका भित्र** म.न.पा.- १५.३ % न.पा. - १५.३ % **काठमाडौं उपत्यका वाहिर** म.न.पा.- १५.१५ % उप.म.न.पा- १५.१५% न.पा. - १५ % गा.पा- १० %	म.न.पा /उप.म.न.पा- १५% न.पा. - १५ % गा.पा- १० %	म.न.पा.- १५ % उप.म.न.पा- १५% न.पा. - १५ % गा.पा- १० %	म.न.पा /उप.म.न.पा- १५% न.पा. - १५ % गा.पा- १० %	सवैमा १५ %	सवैमा १५ %	-न.पा.- १५% - गा.पा.- १० %
(४) अंशवण्डा							
(क) ५० लाख सम्म थैली अंकमा	म.न.पा- ३ % उप/ न.पा. क्षेत्रमा- ३ % गा.पा. क्षेत्रमा- ३ %	१० लाख सम्म म.न.पा /उप.म.न.पा- २% न.पा. - २ % गा.पा- २ % र माथिको सवै व्यक्ति अंशमा सवै क्षेत्रमा समान दर।	रु. ६० लाख सम्मः - म.न.पा.- ३ % -उप.म.न.पा- २% -न.पा. - २ % -गा.पा- २ %	रु. ६० लाख सम्मः म.न.पा.- २ % उप.म.न.पा- २% न.पा. - २ % गा.पा- २ %	३० लाख सम्मः .२ %	३० लाख सम्मः .२ ०%	३० लाख सम्मः .२ ०%
(ख) ५० - ३ करोड	म.न.पा- ४ % उप/ न.पा. क्षेत्रमा- ४ % गा.पा. क्षेत्रमा- ४ %		रु. २ करोड सम्मः - म.न.पा.- ४ % -उप.म.न.पा- ३% -न.पा. - ३ % -गा.पा- ३ %	म.न.पा.- ५ % उप.म.न.पा- ५% न.पा. - ५ % गा.पा- ५ %	३० देखि २ करोड सम्मः.३ %	३० देखि २ करोड सम्मः.३ %	३० देखि २ करोड सम्मः.३ %
(ग) ३ करोड भन्दा माथि	म.न.पा- ५ % उप/ न.पा. क्षेत्रमा- ५ % गा.पा. क्षेत्रमा- ५ %		२ करोड भन्दा माथि सवैमा ५ %	२ करोड भन्दा माथि सवैमा १ %	२ करोड भन्दा माथि सवैमा .५ % (सवै क्षेत्रमा)	२ करोड देखि १० करोड सम्मः.५० % (१० करोड देखि माथि ०.६०%)	२ करोड भन्दा माथिः .५%

विषय	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
(५) मानो छुट्टिएको र जोडिएको	दरमा ठिकै	पालिका अनुसार फरक दर (१५,१०,५ हजार)	दरमा ठिकै पालिका अनुसार फरक दर कायम	दर ठिकै	दरमा ठिकै	दरमा ठिकै (११,१०,५ हजार)	१२,६ (न.पा./गा.पा.) हजार
(६) शेष पछिको बकश पत्र प्रति लिखत	दरमा ठिकै	दरमा ठिकै	दरमा ठिकै तर सवैमा समान १२ हजार	(१२,११,१०,५ हजार)	(१५,१२,१०,५ हजार)	(११,१०,५ हजार)	५,३ हजार (न.पा./गा.पा.)
(७)शेष पछिको बकश पत्र संशोधन/रद्द	दरमा ठिकै	दरमा ठिकै	सवैमा समान ३ हजार	दरमा ठिकै	दरमा ठिकै	दरमा ठिकै	
(८) अन्य लिखत	दरमा ठिकै			दरमा ठिकै	५%,४.५%,४% ,२%	३,२,१ %	अन्य लिखतः १ %
(९)धितो बन्धकी	सवैमा १ %	सवैमा १ %	सवैमा समान १ %	३,२.५,२,१%	सवैमा ३ हजार	२ हजार	
(१०) अधिकारनामा, मंजुरीनामा,अख्तियारीनामा	सवैमा समान रु. २,०००।-	म.न.पा /उप.म.न.पा- ५,०००।- - न.पा. - ४,०००।- % - गा.पा- ३,०००।-	सवैमा समान २ हजार	सवैमा समान २ हजार		२ हजार	सवैमा २ हजार
११) कपाली तमसुक	सवैमा समान १ %	सवैमा १ %	सवैमा १ %	सवैमा १ %	१%,१%,.७५%,.५ %	सवैमा १ %	
(ख) वेजिल्ला/वेईलाका (ग) सेवा शुल्क, वैंक वित्तिय संस्थावाट दिने कर्जाको धितोको लिखितम	सवै क्षेत्रमा समान रकम छ। (म.न.पा./उप/न.पा./ गा.पा. मा)	सवै क्षेत्रमा समान रकम छ।	सवै क्षेत्रमा समान रकम छ।	सवै क्षेत्रमा समान रकम छ।	सवै क्षेत्रमा समान रकम छ।	फरक दर छ -क्षेत्र अनुसार	सवै क्षेत्रमा समान रकम छ।

अनुसूची ४:ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर तथ वहत्तर विक्री शुल्कको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण

ढुङ्गा,गिट्टी,बालुवा लगायत अन्य नदीजन्य निर्माण समाग्रीको कर प्रदेशगत तुलना

आर्थिक ऐन,२०८१ को प्रदेशगत व्यवस्था

नदीजन्य निर्माण सामाग्री	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
(१) माटो	आर्थिक ऐन,२०८१ को दफा ९ वमोजिम अनुसूची ५ मा उल्लेखित	आर्थिक ऐन,२०८१ को दफा ८ वमोजिम अनुसूची ७ मा उल्लेखित	आर्थिक ऐन,२०८१ को दफा ८ वमोजिम अनुसूची ६ मा उल्लेखित र अनुसूची ७ समेत।	आर्थिक ऐन,२०८१ को दफा ८ वमोजिम अनुसूची ६ अनुसार।	आर्थिक ऐन,२०८१ को दफा ७ वमोजिम अनुसूची ६ बमोजिम	आर्थिक ऐन,२०८१ को दफा ८ वमोजिम अनुसूची ७ अनुसार	आर्थिक ऐन,२०८१ को दफा ११ वमोजिम अनुसूची ७ अनुसार
	प्रति घन मिटर रु. ३।५०	प्रति घनमिटर रु. ९।-		१.माटो- तराई -रु. ३।- पहाड- रु. २।-	१.माटो- प्रति क्यूफिट रु. ४।५०	१.माटो- तराई - रु. ४।- पहाड- रु. ३।-	१. माटो - प्रति क्यूफिट रु. १
(२) ढुङ्गा,चुन ढुङ्गा खरीदमा गिट्टी ग्रावेल,रोडा,बालुवा	प्रति घनफिट रु. ७।-		माटो विक्री एवं घारगट्टी प्रति क्यूव मिटर रु.७५ - रु. १२५।- सम्म।	२.ढुङ्गा गिटी- तराई - ८।- पहाड - ६।-	२.ढुङ्गा गिटी- प्रति क्यूफिट रु. ८।-	२.ढुङ्गा,गिटी,बालुवा- तराई -६।- पहाड - ४।-	२.स्लेट ढुङ्गा,गिट्टी - प्रति क्यूफिट रु. ५
(३) स्लेट	प्रति वर्गफिट रु. ७।-	प्रति वर्गफिट रु. ९।-	प्रति क्यूव मिटर रु. १५० - २००।- सम्म।	३. स्लेट- तराई -८।- पहाड -६।-	२.काठ दाउरा - (दहत्तर बहत्तर समेत) प्रति के.जी रु. ८।-	३.दहत्तर वहत्तर प्रति के.जी- तराई -२।- पहाड -१।-	३.वगाएर ल्याएको काठ- रु. ५००।-प्रति क्यूफिट कु. काठ रु.२००।- दाउरा -रु. ४ प्रति के.जी
(४) दहत्तर वहत्तर (१) खयर (२) साल (३) अन्य	प्रति किलो रु. ४०।- प्रति ठूटो रु.१५०।- प्रति ठूटो रु. ५०।-	अनुसूची ८ उद्योग दर्ता गर्दा लाग्ने र वार्षिक नविकरण शुल्कको व्यवस्था छ - पछाडी छ।	काठ दाउरा विक्री - विक्री मूल्यको १० %।	४.दहत्तर वहत्तर प्रति के.जी- तराई - २।- पहाड - १।-	**जरीवाना** **(अनुसूची-११ अनुसार)**	४. कटिङ ढुङ्गा प्रति के.जी तराई - रु. ५० पहाड- रु. ४०	
(५) जरीवाना	ऐनको अनुसुची ६ बमोजिम	छनुसूची ९ बमोजिम	(NEW) - दहत्तर वहत्तर उत्पादन गर्ने उद्योगमा लाग्ने शुल्क	५. मस्कट - तराई -२।- पहाड -१।- (क्यूफिट)	१. बहाव परिवर्तन गरेमा- स्काभेटर- रु. २ लाख ट्रिपर- रु. १ लाख मिनी ट्रक- रु. ५० हजार ट्रयाक्टर- रु. २५ हजार	**जरीवाना- अनूसूची-७(८)**	

नदीजन्य निर्माण सामाग्री	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
(१) नदीको वहाव वा पानीको क्षेत्रमा प्रवेश गरी सङ्कलन गरेका	स्काभेटर/ लोडर रु. ३५,०००।- ट्रिपर /ट्रक रु. २०,०००।- मिनी ट्रक रु. १५,०००।- ट्र्याक्टर रु. १०,०००।-	२५ हजार १५ हजार १० हजार ५ हजार	ठूला उद्योग - १ लाख मझौला उद्योग- ७५ हजार साना उद्योग- रु. १० हजार		२. बढी गहिराइमा गएमा- वातावरण संरक्षण ऐन बमोजिम	१. वहाव भएको क्षेत्रमा उत्खनन गरेमा- स्काभेटर- रु. ५० हजार ट्रिपर- रु. २० हजार ट्र्याक्टर- रु. १५ हजार	
(२) बिना अनुमति मेशिन औजारको प्रयोग गरेमा	रु. २५०००।-	२५ हजार	**प्रशोधन उद्योगको नविकरण शुल्क-**		३. बढी मेशिन प्रयोग गरेमाः रु. ५० हजार	२. बिना अनुमति मेशिन औजार प्रयोग गरेमा- रु. ५० हजार	
(३) बढी गहिराईमा गएमा (तोकिए भन्दा)	प्रति घनमिटर रु. २,०००।-	३० हजार	ठूला उद्योग - ३० हजार		४. मुख्य सडकमा भण्डारण गरेमा- रु. ५० हजार	३.बढी गहिराइमा गै उत्खनन गरेमा- रु. ४० हजार प्रति घनमिटर	
(४) बढी मेशिन प्रयोग गरेमा	रु. २५,०००।-	२० हजार	मझौला उद्योग- २० हजार		५. सडकमा पानी चुहाउँदै लगेमा- प्रति पटक रु. ५० हजार	४. बढी मेशिन प्रयोग गरेमा- रु. ३० हजार प्रति मेशिन	
(५) नदीको बहाब परिवर्तन गरेमा	रु. २०,०००।-	२० हजार	साना उद्योग - १० हजार		६. मापदण्ड विपरित कार्य गरेमा- ठूला उद्योग- रु. १ लाख मझौला उद्योग- रु. ७५ हजार साना उद्योग- रु. ५० हजार	५. निषेधित क्षेत्रमा मेशिन प्रयोग गरेमा- रु. ५० हजार	
(६) निषेधित जोनमा प्रयोग गरेमा	रु. ५०,०००।-	३० हजार				६. राजमार्ग सडकमा सङ्कलन गरेमा - रु. ३० हजार	
(७) राजमार्गको मुख्य सडक क्षेत्रमा सङ्कलन/संचय गरेमा	रु. ३०,०००।- र प्रति घनमिटर रु. १७।-	३० हजार	**जरीवाना**			७. पानी चुहाएर लगेमा- रु.३ हजार प्रति पटक	
(८) निषेधित महिना र क्षेत्रमा उत्खनन/सङ्कलन	प्रति घनमिटर रु. २,०००।-		१. बहाव परिवर्तन -			८. राजस्व तिरेको निस्सा नदेखाएमा- रु. ३ हजार प्रति पटक	
(९) नदीजन्य श्रोत चुहाउँदै ढुवानी गरेमा	प्रति घनमिटर रु. १,०००।-	रु. ३,०००।- प्रति पटक	(क) स्काभेटर- रु. २५,०००।-			९. भ्याट विल नदेखाएमा- प्रति पटक रु. ३ हजार	
(१०) चलानी पूर्जा साथमा नराखेमा	प्रति घनमिटर रु. १,०००।-	रु. ५,०००।- प्रति पटक	(ख) ट्रिपर/ ट्रक- रु. २०,०००।-			१०. भ्याट विल नदेखाएमा- प्रति पटक रु. ५ हजार	

नदीजन्य निर्माण सामाग्री	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
(११) VAT विल साथमा नभएमा	प्रति घनमिटर रु. १,०००।-	प्रति पटकरु. ३,०००।-	(ग) मिनी ट्रक- रु. १०,०००।-			१०. क्षमता भन्दा बढी ढुवानी गरेमा- प्रति पटक रु. ५ हजार	
(१२) राजस्व तिरेको निस्सा नदेखाएमा	प्रति घनमिटर रु. २,०००।-	प्रति पटकरु. ३,०००।-	(घ) ट्रयाक्टर- रु. ५,०००।-			११.तोकिएको रुट भन्दा अन्य उत्खनन गरेमा प्रति पटक रु. ५ हजार	
(१३) अनुमती र क्षमता भन्दा बढी ढुवानी गरेमा	प्रति घनमिटर रु. २,०००।-	प्रति पटकरु. ५,०००।-	२. बिना अनुमती उत्खनन गरेमा- रु. २५,०००।-			१२. दर्ता विनै प्रशोधन उद्योग संचालन गरेमा- ठूला- रु. ३० हजार मझौला रु. २० हजार साना- रु. १० हजार	
(१४) मापदण्ड विपरित प्रशोधन कार्य गरेमा	ठूला- रु. ५०,०००।- मझौला रु. ३०,०००।- साना- रु. १५,०००।-		३. बढी गहिराईमा गएमा- रु. ३०,०००।-			१३. दर्ता गरेता पनि नविकरण नगरेका - ठूला- रु. ३० हजार मझौला रु. ३० हजार साना- रु. १० हजार	
(१५) दर्ता नभै उद्योग सन्चालन गरेमा	ठूला- रु. ५०,०००।- मझौला रु. ३०,०००।- साना- रु. १५,०००।-		४.बढी संख्याको मेशिन प्रयोग गरेमा - रु. २० हजार				
(१६) इजाजत नविकरण नगरी संचालन गरेमा	ठूला- रु. ५०,०००।- मझौला रु. ३०,०००।- साना- रु. १५,०००।-	नविकरण नगरेमा- रु. ३०,०००।- रु.२०,०००।- रु. १०,०००।-	५.निषेधित क्षेत्रमा उत्खनन गरेमा - रु. ३० हजार				
			६. राजमार्ग सडक क्षेत्रमा सङ्कलन गरेमा- रु. ५० हजार				
			७. पानी चुहाउँदै ढुवानी गरेमा - प्रति पटक रु. ३,०००।-				
			८. राजस्व तिरेको निस्सा,चलानी पूर्जी नदेखाएमा - प्रति पटक रु. २,०००।-				

नदीजन्य निर्माण सामाग्री	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्विनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
			९. VAT विल नभेटिएमा- प्रति पटक रु. ३,०००।-				
			१०. क्षमता भन्दा बढी ढुवानी गरेमा- प्रति पटक रु. ३,०००।-				
			११. छुट गस्ती समय उल्घंन गरेमा- प्रति पटक रु. ५,०००।-				
			१२. दर्ता नभई कारोवार गरेमा-				
			(क) ठूला उद्योग- रु. ३० हजार				
			(ख) मझौला उद्योग- रु. २० हजार				
			(ग) सानो उद्योग- रु १० हजार.				

अनुसूची ५: कृषि आयमा करको प्रदेशगत तुलनात्मक विवरण

कृषि आयकर

आर्थिक ऐन, २०८१/८२ को प्रदेशगत व्यवस्था

विषय	वागमती	गण्डकी	मधेश	लुम्बिनी	कोशी	सुदुरपश्चिम	कर्णाली
कृषि आय	वागमती प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ७ र अनुसूची ४ अनुसार	गण्डकी प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ६ र अनुसूची ५ अनुसार	मधेश प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ७ र अनुसूची ५ अनुसार	लुम्बिनी प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ६ अनुसूची ४ अनुसार	कोशी प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ६ अनुसूची ५ अनुसार	सु.प. प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१ को दफा ६ अनुसूची ४ अनुसार	कर्णाली प्रदेश आर्थिक ऐन २०८१
(१) कुल आयको स्वंय घोषणा	५ लाख सम्म शून्य	१० लाख सम्म शून्य	१० लाख सम्म शून्य	५ लाख सम्म शून्य	६ लाख सम्म शून्य	१० लाख सम्म शून्य	कृषि आयमा कर छैन
	५ देखि ५० लाख सम्म १.५ %	१० देखि २० लाख सम्म १ %	१० देखि २० लाख सम्म १ %	५ देखि १० लाख सम्म १ %	६ देखि ५० लाख सम्म १.५%	१० देखि २० लाख सम्म - ५ हजार	दफा ८ अनुसूची ४ मा कृषि सेवा शुल्कको अलग्गै व्यवस्था
	५० देखि १ करोड सम्म १.७५ %	२० लाख भन्दा बढीमा २ %	२० देखि ५० लाख सम्म १.५%	१० देखि १५ लाख सम्म २ %	५० देखि १ करोड सम्म १.७५ %	२० देखि ४० लाख सम्म- १० हजार	
	१ करोड भन्दा बढीमा २ %		५० लाख भन्दा बढीमा २ %	१५ लाख भन्दा बढीमा ३ %	१ करोड भन्दा बढीमा २ %	४० देखि १ करोड सम्म- २५ हजार	
						१ देखि ५ करोड सम्म-१%	
						५ करोड भन्दा बढी- २%	
(२) सङ्कलन	जिल्ला कृषि विकास कार्यालय	कृषि ज्ञान केन्द्र	कृषि क्षेत्र हेर्ने मन्त्रालयले तोकेको कार्यालय	कृषि ज्ञान केन्द्र	कृषि ज्ञान केन्द्र	कृषि ज्ञान केन्द्र	
(३) स्वंय घोषणा	आ.व. समाप्त भएको ३ महिना भित्र	आ.व समाप्त भएको ३ महिना भित्र	आ.व समाप्त भएको ३ महिना भित्र	आ.व. समाप्त भएको ३ महिना भित्र	आ.व समाप्त भएको ३ महिना भित्र	आ.व समाप्त भएको ३ महिना भित्र	
(४) करप्रशासन	-प्रदेश सरकार	कृषि तथा भूमि व्यवस्था मन्त्रालय	प्रदेश सरकार	प्रदेश सरकार	प्रदेश सरकार	आर्थिक मामला मन्त्रालय	

अनुसूची ६: अन्तर्वार्ता तथा परामर्शमा सहभागि पदाधिकारी, कर्मचारी तथा विषयविज्ञ

क्र.सं	अन्तर्वार्ता, लक्षित समूह र परामर्श गरिएका पदाधिकारी, कर्मचारी र विषय विज्ञ	मिति	फोन नम्बर
१	माननीय मुख्यमन्त्रि श्री वहादुर सिंह लामा, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	२०८१/११/२६	
२	माननीय मन्त्री, कुन्दनराज काफ्ले, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
३	माननीय मन्त्री, प्रकाश श्रेष्ठ, कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय	२०८१/११/२८	
४	माननीय मन्त्री, अमन कुमार मास्के, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	२०८१/११/२८	
५	प्रमुख सचिव, श्री महादेव पन्थ, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	२०८१/११/२६	
६	डा. गंगादत्त नेपाल, उपाध्यक्ष, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग	२०८१/११/२७	
७	नुरज बज्रचार्य, सभापति, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
८	डा. दिपेन्द्र श्रेष्ठ, सदस्य, प्रदेश नीति तथा योजना आयोग	२०८१/११/२७	९८५११९८२४६
९	श्री गुणराज मोक्तान, सदस्य प्रदेश नीति तथा योजना आयोग	२०८१/११/२७	९८५११२३७०८
१०	मा. रामप्रसाद ढुंगेल, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
११	मा. रमेश महत, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
१२	मा. अम्रिता नेपाल, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
१३	मा. रामकृष्ण पहारी, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
१४	मा. ज्ञान वहादुर तामाङ, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
१५	मा. देवेन्द्र श्रेष्ठ, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
१६	मा. रामकृष्ण चित्रकार, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
१७	मा. सुना परियार, सदस्य, अर्थ तथा विकास समिति, प्रदेश सभा	२०८२/१/१०	
१८	पदेश सचित श्री रितेश कुमार शाक्य, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	२०८१/११/२६	
१९	प्रदेश सचिव, श्री कृष्ण मैनाली, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
२०	प्रदेश सचिव, श्री विनोद कुमार भट्टराई, कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
२१	प्रदेश सचिव, श्री राजेन्द्र कुमार के.सी., उद्योग, वाणिज्य, भूमि प्रशासन मन्त्रालय	२०८१/११/२८	
२२	प्रदेश सचिव, श्री केदार बराल, वन तथा वातावरण मन्त्रालय	२०८१/११/२८	९८५६०३३०५२
२३	प्रदेश सचिव श्री दीपेन्द सुवेदी, संस्कृति तथा पर्यटन मन्त्रालय	२०८१/११/२८	९८५५०७५७६६
२४	भवनाथ दाहाल, चार्टर्ड एकाउटेण्ट, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय	२०८२/१/१४	
२५	श्री श्रीकृष्ण आचार्य, बजेट महाशाखा प्रमुख, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
२६	श्री दिनेश पौडेल, राजस्व अधिकृत, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
२७	श्री राजन ढुङ्गाना, अर्थशास्त्री, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
२८	श्री सुरज पौडेल, सूचना अधिकारी, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
२९	श्री सुजन कँडेल, वरिष्ठ कृषि अर्थ विज्ञ, कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय	२०८२/१/१०	
३०	श्री अशेष खड्का, संस्कृति तथा पर्यटन मन्त्रालय	२०८१/११/२८	
३१	श्री पवन पोखरेल, संस्कृति तथा पर्यटन मन्त्रालय	२०८१/११/२८	९८५१२९६३१९
३२	श्री विमल प्रसाद भट्टराई; श्रम, रोजगारी तथा यातायात मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
३३	श्री दिवाकर सोती; श्रम, रोजगारी तथा यातायात मन्त्रालय	२०८१/११/२६	
३४	श्री पूर्ण वहादुर के.सी., प्रमुख मालपोत अधिकृत, मालपोत कार्यालय, कलंकी	२०८१/११/४	९८५१०९२३४६
३५	श्री पवित्र कुवर, कार्यालय प्रमुख, यातायात व्यवस्था कार्यालय (साना/ठूला सवारी), एकान्तकुना	२०८१/११/४	९८५१११०८९९
३६	श्री केशव कुमार घर्तीमगर, कार्यालय प्रमुख, यातायात व्यवस्था कार्यालय (सवारी चालक अनुमतीपत्र), एकान्तकुना	२०८१/११/४	९८५११९७२५६
३७	श्री प्रकाश अधिकारी; यातायात व्यवस्था कार्यालय (साना/ठूला सवार), एकान्तकुना	२०८१/११/४	९८५५०१९३८७

क्र.सं	अन्तर्वार्ता, लक्षित समूह र परामर्श गरिएका पदाधिकारी, कर्मचारी र विषय विज्ञ	मिति	फोन नम्बर
३८	श्री बालकृष्ण आचार्य, नगर प्रमुख, धुनीवेशी नगरपालिका, धादिङ	२०८१/११/४	९८५१०४४६५७
३९	श्री कमला बस्नेत, नगर उपप्रमुख, भीमेश्वर नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	९८४४०६०२६९
४०	श्री विशकसेन ढकाल, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, भीमेश्वर नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	९८५४०४६१११
४१	श्री देव कुमार गिरी, वरिष्ठ लेखा अधिकृत, भीमेश्वर नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	९८४२४९४७६३
४२	श्री नारायण प्रसाद सेढाइ, वरिष्ठ शाखा अधिकृत, भीमेश्वर नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	९८५४०४५८३३
४३	श्री नारायण प्रसाद शिवाकोटी, ईञ्जिनियर, भीमेश्वर नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	९८५४०४५२००
४४	श्री रबिना खड्का, कम्प्युटर अपरेटर,	२०८२/१/८	९८४४१८६१४५
४५	श्री रिमल बाबु श्रेष्ठ, अध्यक्ष, शैलुङ गाउँपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	९८५११९०४६१
४६	श्री दिनेश चौधरी, प्रशासन शाखा प्रमुख, शैलुङ गाउँपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	
४७	श्री जनराज योञ्जन, राजस्व शाखा प्रमुख, शैलुङ गाउँपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	
४८	श्री ठमिर प्रसाद घिमिरे, शैलुङ गाउँपालिका, दोलखा	२०८२/१/८	९८५१२२६८७०
४९	श्री रामेश्वर मानन्धर, केन्द्रिय सदस्य, नेपाल उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५०	श्री विमल श्रेष्ठ, उपाध्यक्ष, दोलखा उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५१	श्री प्रविण श्रेष्ठ, सचिव, दोलखा उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५२	श्री शुभ श्रेष्ठ, **कानूनी** सल्लाहकार, दोलखा उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५३	श्री विवेक कुमार खत्री, सदस्य, दोलखा उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५४	श्री रामकृष्ण श्रेष्ठ, सदस्य, दोलखा उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५५	श्री इन्द्र वहादुर श्रेष्ठ, सदस्य, दोलखा उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५६	श्री कुमार श्रेष्ठ, सदस्य, दोलखा उद्योग वाणिज्य संघ	२०८२/१/८	
५७	श्री कृष्णमाया बुढाथोकी, नगर उपप्रमुख, जिरी नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/९	९८४०११५१२२
५८	श्री मान वहादुर जिरेल, प्रशासन शाखा प्रमुख, जिरी नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/९	९८४४४६७५२०
५९	श्री अरूण सुनुवार, सूचना प्रविधि अधिकृत, जिरी नगरपालिका, दोलखा	२०८२/१/९	९८४१८५७३९८
६०	डा.गोपाल गिरी, प्रमुख, गाई आनुवांशिक श्रोत केन्द्र, जिरी, दोलखा	२०८२/१/९	९८५४०४६००१